

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie

Maria BULGARU
– *coordonator* –

SOCIOLOGIE

(manual)

Volumul II

*Aprobat de Consiliul
metodico-științific și editorial
al Universității de Stat din Moldova*

Chișinău – 2003
CE USM

CZU 316(075.8)
S 65

Recomandat de Consiliul Științific
al Facultății de Asistență Socială,
Sociologie și Filosofie

Recenzent: *Tatiana COMENDANT*, doctor în sociologie, conferențiar universitar

Lista autorilor:

Maria BULGARU, doctor habilitat, profesor universitar
Andrei TIMUȘ, doctor habilitat, membru-corespondent al AȘM
Lidia DERGACIOV, doctor habilitat, profesor universitar
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat, conferențiar universitar
Vasile ONICOV, doctor în filosofie, conferențiar universitar
Stela MILICENCO, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Tatiana SPĂȚARU, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Oxana ISAC, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Marcela DILION, doctor în sociologie, lector superior
Diana CHEIANU, doctor în sociologie, lector superior
Valentina FLOCOSU, lector-asistent
Mariana BUCIUCEANU, lector-asistent
Lucia BOLOGAN-SPOIALĂ, lector-asistent
Angela MIRON, lector-asistent
Liliana SÂRBU, lector-asistent

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Sociologie / Maria Bulgaru, Vasile Onicov,
Oxana Isac, ..., coord. Maria Bulgaru; Univ. de Stat
din Moldova. Facultatea de Asistență Socială, So-
ciologie și Filosofie. – Ch.: Centrul Ed. al USM,
2003.

Vol. 2. – 2003. – 284 p.

ISBN 9975-70-261-9

100 ex.

316(075.8)

ISBN 9975-70-261-9

© M.Bulgaru, 2003
© USM, 2003

CUPRINS

SECȚIUNEA IV. Sociologia vieții spirituale	5
Capitolul 1. Teoria sociologică a personalității (L.Dergaciov).....	6
1. <i>Definirea personalității în timp și spațiu</i>	6
2. <i>Structura personalității: individ, individualitate, personalitate</i>	13
3. <i>Tipologia personalității</i>	18
4. <i>Factorii dezvoltării personalității</i>	20
Capitolul 2. Sociologia culturii (M.Bulgaru).....	27
1. <i>Definirea conceptului de cultură. Cultură și civilizație</i>	27
2. <i>Funcțiile și elementele culturii</i>	32
3. <i>Categoriile și sferele culturii</i>	40
4. <i>Unitatea și diversitatea culturii</i>	43
5. <i>Tipuri de cultură. Sistemul culturii naționale</i>	47
Capitolul 3. Mass-media – factor al formării și dezvoltării opinieii publice (L.Malcoci).....	54
1. <i>Opinia publică ca fenomen social</i>	54
2. <i>Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice</i>	60
3. <i>Rolul mass-media în formarea și dezvoltarea opiniei publice</i>	66
SECȚIUNEA V. Sociologia familiei și a educației	79
Capitolul 1. Abordarea sociologică a familiei: concepte și caracteristici (M.Dillion).....	80
1. <i>Conceptul de familie. Tipuri de familie</i>	80
2. <i>Fenomenul rudeniei. Forme de rudenie</i>	86
3. <i>Din istoricul formelor de organizare familială</i>	90
Capitolul 2. Socializarea – proces social fundamental (O.Isac).....	97
1. <i>Definirea procesului de socializare</i>	97
2. <i>Teorii ale socializării</i>	99
3. <i>Etapele socializării și formele ei</i>	103
4. <i>Agenții socializării</i>	107
Capitolul 3. Teorii sociologice ale educației (O.Isac, V.Flocosu).....	111
1. <i>Educația din perspectiva funcționalistă</i>	111
2. <i>Analiza educației în paradigma interacționalismului simbolic</i>	115
3. <i>Formarea personalității din perspectiva funcționalismului simbolic</i>	117
4. <i>Constructivismul fenomenologic: rolul educației în constituirea ordinii sociale</i>	122

SECȚIUNEA VI. Politica socială – domeniu de cercetare al sociologiei	127
Capitolul 1. Politica socială (M.Bulgaru).....	128
1. <i>Conceptul politicii sociale. Paradigma sociologică a politicii sociale</i>	128
2. <i>Obiectivele și rolul politicilor sociale</i>	132
3. <i>Structura sistemului de politici sociale</i>	136
4. <i>Tipologia politicilor sociale</i>	138
Capitolul 2. Elemente de politici sociale în domeniul populației și familiei (M.Bulgaru).....	146
1. <i>Familia în societatea contemporană: schimbări de modele, tendințe de interacțiune reciprocă.</i>	146
2. <i>Particularități ale evoluției comportamentelor demografice și familiale.</i>	151
3. <i>Obiectivele și tipologia politicilor sociale privind populația și familia.</i>	156
4. <i>Măsuri și intervenții în domeniul populației și familiei.</i>	161
5. <i>Aspecte ale comportamentelor familial-demografice în Republica Moldova și modalități de influențare prin politici sociale.</i>	176
SECȚIUNEA VII. Sociologia urban-rurală	185
Capitolul 1. Comunități umane teritoriale (D.Cheianu).....	185
1. <i>Comunitățile umane teritoriale: definiții și caracteristici</i>	186
2. <i>Comunitățile rurale</i>	189
3. <i>Comunitățile urbane</i>	193
4. <i>Dinamica populației și impactul ei asupra comunităților</i>	197
Capitolul 2. Dezvoltare comunitară: aspecte teoretice și practice (M.Bulgaru, V.Pistrințuc).....	204
1. <i>Conceptul comunității</i>	204
2. <i>Semnificațiile dezvoltării comunitare</i>	208
3. <i>Modele curente de organizare a lucrului comunitar</i>	222
Capitolul 3. Fenomenul sărăciei: modalități de operaționalizare și estimare (S.Milicenco).....	237
1. <i>Sărăcia absolută: metode de estimare</i>	237
2. <i>Sărăcia relativă: modalități de măsurare</i>	245
3. <i>Sărăcia subiectivă ca autoapreciere a indivizilor</i>	251
Știința sociologică și interesul public (A.Timuş)	257

IV

SECȚIUNEA

SOCIOLOGIA VIEȚII SPIRITUALE

- CAPITOLUL I. ▶ Teoria sociologică a personalității**
- CAPITOLUL II. ▶ Sociologia culturii**
- CAPITOLUL III. ▶ Mass-media – factor al formării și dezvoltării
opinieii publice**

CAPITOLUL I

TEORIA SOCIOLOGICĂ A PERSONALITĂȚII

1. Definirea personalității în timp și spațiu

Interesul sporit pentru om ca fenomen individual, ca personalitate este un indiciu caracteristic gândirii social-filosofice la momentele de cotitură în dezvoltarea istorică a umanității. Propriu noului spațiu și timpului nou, acest interes își are începuturile în antichitate. Cu 2 500 de ani în urmă, vestitul filosof *Diogen*, plimbându-se ziua-n amiaza mare pe străzi, cu felinarul în mâini, spunea: “*Caut Omul*”. Străzile capitalei antice erau, ca și astăzi, pline de oameni – bătrâni, tineri, femei, marinari, negustori etc. Fiecare din ei era om, însă *Diogen* căuta ceea ce era ascuns în fiecare din ei. El căuta *personalitatea umană*.

Astăzi, personalitatea umană este punctul de pornire al cercetării sociologice, dar nu numai astăzi, în prezent. În secolul al XX-lea probleme privind dezvoltarea individului, integritatea sa spiritual-morală erau puse tot mai mult în centrul atenției, îndeosebi în legătură cu agravarea problemelor globale - ecologice, demografice, sociale etc.

Bunii, părinții își trăiau viața după anumite reguli și cereau de la copiii și nepoții lor ca ei să urmeze aceleași reguli. Actualmente, oamenii sunt încadrați, chiar de la naștere, într-o societate mult mai complicată, în care nu toți membrii acesteia duc un trai decent.

Dacă în trecutul nu prea îndepărtat noțiunea de personalitate era înțeleasă, de obicei, ca o antiteză a noțiunii de “masă” și în această ipostază era inclusă în filosofia procesului istoric, apoi în literatura perioadei contemporane se vorbește despre caracteristicile individuale ale participanților la procesul istoric, despre structura tipică a acțiunilor lor. Corespunzător, tema personalității apare deja tratată nu atât sub aspectul rolului marilor personalități istorice, cât în contextul întregii problematice a omului, întru a cărei studiere sunt unite eforturile specialiștilor din multe domenii: psihologie, sociologie, filosofie, pedagogie, etică, estetică, culturologie etc. Cunoștințele despre personalitate au evoluat în câteva etape.

Astfel în *China Antică*, în concepțiile daoiştilor omul ocupă locul de mijloc în lume, îmbinând în sine partea întunecoasă și cea luminoasă, femininul și bărbătescul, începutul activ și cel pasiv, mișcarea și repausul. Omul comunică cu divinitatea nu ca individ, dar ca descendent, verigă în lanțul original, fără a sesiza limitele personalității sale.

În *India Antică*, budismul înlătură originalitatea individuală a oamenilor. Budismului nu-i este cunoscută ideea personalității autonome care s-a născut în filosofia europeană.

Filosofii antici primii au conștientizat că valoarea vieții constă în irepetabilitatea sa. Ei au făcut un pas înainte separând individul de cosmos. Transferul spre tema antropologică a fost inițiat de filosoful grec *Socrate*. El este numit premergătorul, întemeietorul filosofiei omului. Substanța maximei sale "*Cunoaște-te pe tine însuși*" rezidă în faptul că fiecare om deține un "eu" interior, având ca nucleu rațiunea și gândirea.

Omul este rațional, gândește, își pune scopuri și le atinge, poartă răspundere pentru ele. Omul nu numai se cunoaște pe sine, dar este și măsura tuturor lucrurilor din natură și societate. În continuare, concepția despre om ca măsura a tot ce este esențial au dezvoltat-o filosofii *Democrit, Platon, Aristotel* și alții.

Civilizațiile Chinei Antice, Indiei Antice și Greciei Antice sunt clasate drept culturi prepersonale. Putem afirma că în epoca medievală s-a format o nouă viziune privitor la tematica omului, legată de răspândirea creștinismului. *Creștinismul* a plasat omul în centrul universului. Omul este "Templu", fiind creat după chipul și înfățișarea lui Dumnezeu. Omul este o reflectare a personalității Creatorului. Filosofia medievală începe a sesiza personalitatea umană ca pe o realitate particulară, ca ceva deosebit de individualitatea psihologică, ca ceva ireductibil la o careva natură universală, substanță corporală sau spirituală.

În *epoca Renașterii* europene concepțiile despre om conțin tot ce este pozitiv prelucrat din antichitate și creștinism și încarnat în concepția umanistă. Personalitatea era înfățișată ca armonie dintre corp și suflet, rațiune și sentimente, pământesc și ceresc. În această perioadă conștiința renaștentistă evolua de la "individ" la "individualitate". Renașterea prezintă în sine perioada trecerii de la societatea tradițională la cea modernă, când apar primele elemente, semne ale capitalismului. Sfârșitul epocii Renașterii este marcat de două evenimente: Marea Revoluție Industrială care a favorizat apariția capitalismului și Marea

Revoluție Franceză care a proclamat libertatea și drepturile politice ce au devenit fundamentul democrației contemporane. Istoricii afirmă că noțiunile de *individualitate* și *personalitate* au apărut cu aproximativ 200-300 de ani în urmă, adică în epoca Renașterii.

Noțiunea de *personalitate* este o noțiune relativ târzie și sintetică.

În sociologie, personalitatea este o *noțiune centrală*. O mare influență asupra constituirii noțiunii sociologice de personalitate exercită filosofia. Filosofia operează mai mult cu noțiunea **Om**, aceasta incluzând în sine - biologicul, mentalitatea și cultura. Sociologia ia în considerație calitățile sociale care se formează la oameni pe parcursul vieții lor în cadrul societății. Psihologia centrează atenția atât la diferențele individuale dintre oameni: temperament, caracter, specificul comportării, cât și la cele comune: modul de trai, de activitate, de percepere a lumii, a universului.

În sociologie personalitatea este tratată ca ceea ce face ca oamenii să se asemene unul cu altul. Atât filosofia, cât și psihologia au o influență mare în formarea concepției despre personalitate. Sociologii operează cu noțiunile de *personalitate* și *subiect social* pentru a studia esența calităților sociale ale omului.

În sociologia contemporană personalitatea poate fi ca un subiect individual, ceea ce coincide cu personalitatea și cu grupul social, fiind deci un început social activ. Se consideră că personalitatea, înțeleasă drept caracteristică socială tipică a oamenilor, a căpătat elevație determinată de progresul istoric.

Personalitatea a păstrat în sensul termenului originar referința la aspectele exterioare și vizibile cu care cineva se înfățișează în public. Conceptul de personalitate este mult mai vast, el reprezentând o constelație de caracteristici, între care cele aparente formează numai o parte. Deci, *personalitatea este organizarea dinamică în interiorul individului a acelor sisteme psihice, fizice și sociale ce determină gândirea și comportamentul caracteristice numai lui*.

Să examinăm pe scurt conceptele-cheie din această definiție:

1) **organizarea dinamică**. Problema centrală a personalității este organizarea mintală, adică formarea structurilor, ierarhiilor de idei și de deprinderi ce conduc dinamic activitatea. Termenul implică și procesul reciproc de dezorganizare, mai ales la acele personalități anormale ce sunt marcate de o dezintegrare progresivă;

2) **sistemul psihic, fizic, social** - organizarea personalității, însoțită de integrarea spiritului și a biologicului ce atrage după sine atât funcția spiritului, cât și a trupului într-o unitate. Sistemele psihic, fizic și social constituie potențialul de activitate al personalității. Intrând în acțiune, aceste sisteme direcționează o activitate sau o gândire specifică. Toate sistemele ce compun personalitatea au o influență directoare asupra tuturor actelor adaptive și expresive prin care persoana ajunge a fi cunoscută;

3) **comportamentul și gândirea** - constituie o etichetă pentru a desemna tot ceea ce poate să facă un individ (adaptarea individului la mediul în care el trăiește și reflectarea în acțiunile acestuia a interacțiunii sale cu mediul).

Putem afirma că personalitatea este expresia socioculturală a individualității umane. În limbajul comun personalitatea e sinonimul individualității puternice, impunătoare prin creație sau prin autoritate de lider. În mare parte, la dezvoltarea acestui concept a contribuit psihologia. Personalitatea a fost definită drept organizare dinamică în interiorul individului a acelor sisteme psihologice care determină și comportamentul său caracteristic (*Allport Gordon*).

Dacă psihologia generală fixează cadrele cele mai largi de manifestare a personalității - trăsături, niveluri (conștient și subconștient), comportamente (afectivitate, cogniție, voință) etc., atunci psihologia socială analizează aceste manifestări în cadre sociale concrete (asociații, clase, instituții, comunități, etnii). Ea definește personalitatea ca rezultat al interacțiunilor sociale (dintre indivizi, dintre indivizi și instituții); aici personalitatea apare ca o aglutinare de roluri și de statute proprii unui sistem social. Antropologia culturală a introdus în această viziune o conceptualizare nouă, derivată din cultură. Antropologia vede în personalitate purtătorul ultim al culturii, un purtător marcat, la rândul său, de sensurile moralei și de valorile culturii în care el se naște și pe care le internalizează prin enculturație. În domeniul antropologiei culturale s-a conturat ca obiect special interrelația personalitate-cultură, sau, după *R.Linton*, “fundamentul cultural al personalității”. *A.Wallace* și *E.B.Tylor* menționează că personalitatea este acel complex, ansamblu ce cuprinde datele cunoașterii, arta, principiile morale, dreptul, obiceiul și alte iscusințe și deprinderi dobândite de individ ca membru al societății.

În sens științific, personalitatea este totalitatea modelelor comportamentale ale unui individ, organizate într-un sistem unic și durabil.

În conceptul macrosociologic, personalitatea este un rezultat al dezvoltării societății, culturii, istoriei și cosmosului. Personalitatea este o totalitate, un întreg. Acest punct de vedere este susținut de *Em.Durkheim*, *M.Weber*, *T.Parsons* și alții care au pus în prim-plan problema socializării. Metaforic, ea era formulată de *J.Piaget*, care a analizat comportarea animalelor sălbatice pentru a determina sensul sintagmei “cum devin copiii personalități”.

Vestitul antropolog și sociolog *R.Linton*, fondatorul teoriei rolurilor, a introdus noțiunile de **personalitate modală** și **personalitate normativă**. Personalitatea normativă, prin trăsăturile sale, mai bine exprimă cultura grupului în care trăiește, este deci un ideal al acestei culturi.

Personalitatea este un tip statistic mai răspândit de varietăți deviate de ideal. Cu cât mai nestabilă este societatea (de exemplu, în perioadele de tranziție) cu atât mai mulți oameni nu corespund personalității normative. Și invers, în societățile stabile omul tot mai rar se abate de la stereotipul ideal impus. În momentele de criză în orice comunitate apar *anomii* (dereglarea ordinii constituite, mărindu-se considerabil numărul devianțelor de la ideal).

Anomia își are rădăcinile în antichitate. Grecii antici înțelegeau prin anomie “fără de legi”, “fără de norme”. Acest termen îl întâlnim la filosofii greci *Euripid* și *Platon*, în “*Testamentul Vechi*” și “*Testamentul Nou*”, la sociologul *Em. Durkheim* și alții.

Sociologul german *R.Darendorf*, unul dintre reprezentanții de vază ai curentului conflictologic în societatea contemporană, a formulat concepția de “tipologie a personalității contemporane”. El afirmă că personalitatea este un rezultat al dezvoltării culturii, relațiilor sociale, luând ca bază termenul **homo sociologicus**.

R.Darendorf a propus următoarele forme tipice ale personalității:

1) **homo faber** - personalitate ce îndeplinește o funcție socială tradițională - omul muncitor (țăran, politic, militar), purtător de sarcină;

2) **homo consumer** - consumatorul contemporan, personalitate formată de societate;

3) *homo universalis* - personalitate ce poate să se ocupe cu diverse activități. În concepția lui *K.Marx* – omul care își schimbă singur activitățile, omul universal;

4) *homo soveticus* - omul dependent de stat.

În anii '60 ai secolului al XX-lea, sociologul american *D.Risemen* a propus conceptul de *om standard* (unidimensional) - oameni egali, care percep totul ce se petrece în societate, însă doar superficial, nivelul contrazicerilor fiind simplificat până la alternative simple, primitive, adică aceștia sunt personalități cu o percepere socială redusă. O dată cu dezvoltarea capitalismului, Omul devine personalitate capabilă, din punct de vedere social, să-și exprime în mod manifest nemulțumirea față de nelegiuirile cu care se confruntă.

Savanții *T.Adorno*, *K.Horni* și mulți alții au făcut în lucrările sale concluzii paradoxale, și anume: personalitatea în societatea contemporană este nevrotică. După părerea lor, societățile, în care valorile morale erau stabile, demult s-au dezmembrat; omul se conduce de alte valori și “joacă” cu totul alte roluri sociale. Microsociologia analizează problema personalității nemijlocit prin prisma relațiilor interpersonale și a concepțiilor de roluri. Această abordare teoretică ia naștere în lucrarea psihologului *G.Mead* “*Rolul, eu și societatea*” (1934) și a sociologului *R.Linton* “*Cercetările omului*” (1936). Acești savanți au ajuns la concluzii asemănătoare, afirmând că atunci când oamenii trăiau în societăți mai simple ei nu considerau că îndeplinesc un anumit rol social. Rolul lor era limitat la: rolul-ocupație sau la rolul-poziție (în dependență de tradiție).

Acest rol ei îl moșteneau din generație în generație, fapt ce nu le crea însă disconfort.

În societatea contemporană au crescut posibilitățile de a fi schimbat rolul social al omului. Actorii sociali sunt impuși să treacă în repetate rânduri de pe o scenă mai mare pe una mai mică, și invers. Actorul social se simte că îndeplinește în general roluri prescrise din interiorul structurii sociale. *G.Mead* analizează rolul ca o sinteză de prescrieri în dependență de statut, fiindcă funcțiile sociale ale personalității se deosebesc atât pe orizontală, cât și pe verticală (fiu, tată, vecin, șef).

R.Linton analizează conflictul dintre roluri în legătură cu statusul marginal al personalității. În microsociologie se consideră că omul nu poate combina rolurile, de aceea joacă când un rol, când altul (în depen-

dență de statutul ce i se atribuie). Pe *R.Linton* nu îl interesează cum asimilează omul rolul și ce atitudine are față de el. Pe psihologul *G.Mead*, din contra, îl interesează anume mecanismul de asimilare a rolurilor. El introduce noțiunea de comportament așteptat, “*despicând Eul*” în “*Eu cum mă văd eu însumi pe mine*” și “*Eu cum vreau să mă vadă alții*”. În acest mod, el evidențiază conflictul dintre cum mă comport eu ca Eu și cum percep acest Eu alții. Ambele relații există în realitate.

Psihologul contemporan *E.Erikson* a descris foarte bine această stare “eu mă văd pe mine”. El subliniază un nou detaliu “autoritarul altul” este foarte important pentru dezvoltarea comportamentului de rol al personalității. Iată de ce idolii tinereții, ca simbol social (fapt întâlnit nu doar în viața culturală), uneori au influență asupra întregii generații.

Microsociologia este preocupată de studierea mecanismelor socializării ca de un proces de percepere a funcțiilor sociale și a rolurilor ce permanent înregistrează informația în acest domeniu.

G.Mead și *C.H.Kuli* au cercetat culturile tradiționale mici și grupurile primare (sociale) și au propus trei stadii de socializare ca un proces de percepere a rolurilor:

- 1) **imitația** - repetarea mecanică a activităților observate;
- 2) **jocul** - trecerea de la un rol la altul, îndepărtarea de la rolul deja jucat;
- 3) **membru grupal** - perceperea propriului rol, când devine lucrativă formula “pe mine” ca mecanism de apreciere de către grup a rolului social pe care membrul său îl joacă.

S.Freud analizează conflictul personalității ca o luptă dintre necesitățile interioare ale omului și posibilitățile lui de a-și realiza rolul într-o formă cât mai adecvată.

În cercetarea reală, la nivel microsociologic, deseori sunt însușite (împrumutate) anume concepțiile psihologice. Sociologul nu se mulțumește doar cu faptul că omul îndeplinește un anume rol, el studiază și cum se adaptează omul la acest rol, cum îl însușește. Macrosociologia nu dă însă răspuns la o astfel de întrebare. Iar pentru a completa această lacună, microsociologia se adresează teoriilor psihologice, folosește teste și interpretarea social-psihologică a acestora.

Teoriile psihologice și psihostatice permit a găsi latura comună. Analizele permanente au contribuit la formarea unui set de teste pentru evidențierea tipurilor sociopsihice de personalitate.

În acest domeniu s-a dezvoltat un sistem nou de cunoștințe, numit **socionica**. În acest caz, posibilitățile de a studia comportamentul uman sunt mai variate și într-un număr mai mare.

Sociologul rus *I.Kon* și alți savanți afirmă că omul contemporan refuză să joace un singur rol social, el își asumă astăzi roluri sociale, pe care însă nu și le însușește în deplinătate. Iar acel ce se mulțumește cu un singur rol refuzând celelalte este nefericit și devine persoană nevrotică. El nu e în stare să-și schimbe rolul social, deoarece sunt în continuă schimbare condițiile sociale la care nu întotdeauna se poate adapta.

Viața socială este astăzi polivalentă. Oamenii activează în diferite domenii, structuri unde sunt stabilite reguli specifice obiective, de aceea pentru a le respecta și a le atinge el trebuie să se adapteze ușor la condițiile mereu schimbătoare.

2. Structura personalității: individ, individualitate, personalitate

În analiza conexiunilor dintre noțiunile *individ*, *individualitate* și *personalitate* se reproduce, de fapt, modelul sau structura omului, a personalității sale.

Ca formațiuni istorice, individul, individualitatea și personalitatea constituie componentele fundamentale ale unui om concret ce trăiește în mediul social respectiv.

Individul are o menire pur biologică, iar în procesul evoluției îi revine rolul de a perpetua specia, transmitând generației următoare informația genetică. În societatea umană, unde dezvoltarea culturii și a civilizației depinde de ceea ce este particular în fiecare individ, de gradul de dezvoltare a individualității sale, lucrurile capătă un alt sens.

Aici, individualitatea devine o valoare socială mai superioară decât însuși individul natural, capacitatea acestuia de a se acomoda determinându-i, în ultimă instanță, capacitatea de a supraviețui.

Componentele ce formează structura personalității (individul, individualitatea și personalitatea) sunt strâns legate între ele. Dar, *primò*, oricât de strânsă și organică ar fi conexiunea dintre aceste componente și oricât de imposibil ar fi să le separăm în practică, învelișul cel mai de suprafață, pe care ar trebui să-l scoatem în relief, este cel al *măști-*

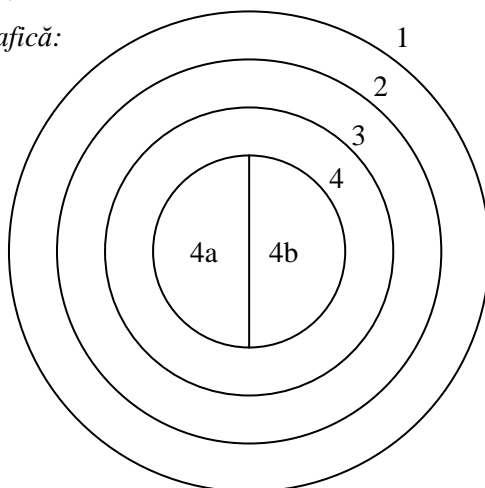
lor sociale la care în diverse situații omul este nevoit să recurgă (conștient sau inconștient). *Secundo*, sub aceste măști descoperim adevărata *personalitate socială* care îl prezintă pe om așa cum el este, cum se manifestă în activitățile sociale pe care le îndeplinește.

Substratul al treilea rămâne *individualitatea* ca componentă biosocială, formată din două programe: social și genetic. Ea poartă în sine întreaga bogăție a individului uman și reprezintă esența sa cea mai intimă, ceea ce face ca individualitatea să nu poată fi nicidecum separată de individ.

Ultimul substrat este *individul* care, la rândul său, se prezintă ca:

- individ natural - abstract,
- individ uman.

Prezentarea grafică:

- 1) **măștile sociale** - modul în care individul vrea să-și prezinte sau să-și ascundă adevărata sa personalitate;
- 2) **personalitatea** - amprenta individualității și a rolurilor sociale;
- 3) **individualitatea** - sinteza organică a programului genetic și social;
- 4) **individul**
 - a) *individul uman* - individul natural, abstract, ce formează esența ansamblului de relații sociale;
 - b) *individul natural* - ființa cu posibilități potențiale de a deveni om.

În psihologie, o teorie recunoscută a personalității este cea care a apărut la începutul secolului al XX-lea datorită lui *S.Freud* (1856-1939) - **psihanaliza**. El a creat o teorie despre personalitate și structura ei, aceasta incluzând componente psihice importante: 1) **Sinele**, 2) **Eul**, 3) **Supraeul** - situate respectiv în sfera inconștientului (subconștientului), conștientului și a supraconștientului.

Subconștientul (sau *Sinele*) include necesitățile biologice: dorințele sexuale, necesitățile naturale în hrană, căldură etc. *Sinele* este germele din care evoluează în procesul socializării *Eul* și *Supraeul*. Este materialul de construcție a personalității, rezerva energiei instinctiv-psihologice (libido). Nu suntem în stare de a vedea ce conține subconștientul altfel decât conștientizându-l, făcându-l obiect al gândirii și reflectării. Însă cuvintele care pătrund în subconștient denaturează imaginea primară.

Subconștientul, susține *S.Freud*, nu se poate manifesta verbal, ci doar indirect: în visuri, fantezii ș.a. Subconștientul (*Sinele*) este dirijat de principiul satisfacției și plăcerii. În fiecare om există un altul care spune: "Voi face doar ceea ce-mi place". Acesta este principiul satisfacției, plăcerii și cu el adesea ne luptăm făcând ceea ce nu ne place, făcând ceea **ce trebuie**.

Conștientul (sau *Eul*) este componenta personalității ce dirijează contactele noastre cu lumea externă. Când omul apare pe lume, el are doar trebuințe biologice care necesită o imediată satisfacere, satisfacere care aduce organismului satisfacție (înlătură tensiunea). Însă tot mai mult părinții, apoi cei din jur învață copilul să-și limiteze necesitățile naturale, să se comporte după anumite reguli, să facă ceea ce trebuie. Astfel, în procesul educației omul este învățat să se limiteze. Treptat se formează *Eul* său care este dirijat deja de un alt principiu - cel al realității. Acest principiu impune să ținem cont de rațiune, argumente logice, să scoatem din toate foloase, să ne acomodăm la situații, să supunem totul unei critici și îndoieli, să nu încredințăm primului întâlnit adevăratele noastre gânduri. *Eul* rațional ne face nu numai pragmatici, indiferenți, duri, dar și întreprinzători, chibzuiți, prevăzători, capabili de a obține succese și de a ne descurca în situații critice. Noi datorăm *Eului* apariția celei mai perfecte arme logice a gândirii - a mecanismului de a lua hotărâ-

râri. Realizările civilizației sunt, în multe, rezultatul activității *Eului*. Putem spune chiar că realizările civilizației sunt fundamentul vieții sociale a oamenilor, tot ce apare ca obiect al studiului sociologiei ca știință.

Supraconștientul (sau *Supraeul*) este partea componentă a structurii personalității studiate cel mai puțin de S.Freud, însă el corect a indicat izvorul apariției *Supraeului* și anume - societatea.

Supraeul lui S. Freud îl constituie normele culturale, regulile, cerințele, interzicerile, stereotipurile, legile etc. *Supraeul* este mediul de existență a sentimentelor morale.

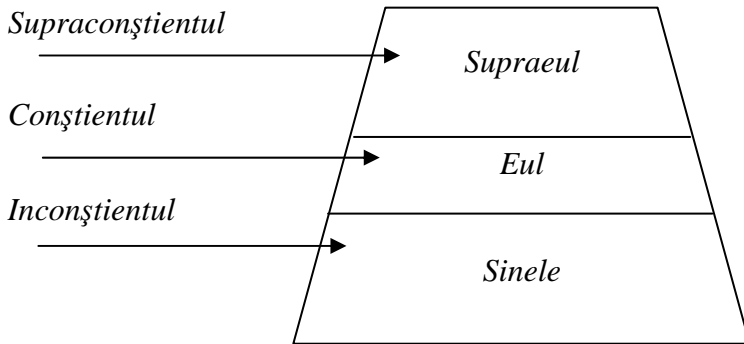
Dar sunt ele oare inconștiente, așa cum credea *Freud*? Răspunsul corect îl găsim la P. Sorokin care continuă tradițiile altor filosofi, de exemplu ale lui V. Soloviov, N. Berdeaev ș.a.

Legile morale constituie conținutul *Supraeului*, ele sunt expresiile generale, desăvârșite în timp, cum ar fi legile logicii, iar normele sociale de care se conduce *Eul* nostru sunt doar relative. Atunci când valoarea generală este transformată de către oameni în valoare relativă, în societate începe haosul, iar cultura se prăbușește. Perfecționarea conștiinței morale a personalității poate fi înțeleasă ca o ascensiune, în timp ce existența obișnuită a *Eului* se desfășoară exclusiv pe orizontală - în lumea valorilor relative. În verticalitatea suprafeței sunt amplasate dragostea altruistă pentru apropiați, rușinea, simțul vinei, datoriei, milei etc.

Deci, *Supraconștientul* este conștiința morală a individului, regiunea valorilor ideale. Câmpul puternic al *Supraconștientului* este creat de energia dragostei altruiste. Dragostea altruistă față de apropiat este greu de a o atinge, pentru că la polul opus se află egoismul. Dar, fără de el nu este posibilă desăvârșirea personalității. P. Sorokin, studiind dragostea altruistă, pentru prima dată în sociologie a descris o mulțime de personalități istorice și contemporane purtătoare de energie a dragostei altruiste.

Deci, dragostea altruistă este necesară pentru sănătatea nu doar a unor indivizi, dar și a institutelor sociale, a societății ca un tot. Salvarea omenirii constă în a te ridica la o mai mare înălțime pe scara moralității.

Structura personalității la S. Freud:

Deci, afirmăm că noțiunea de individ desemnează omul ca pe un reprezentant unic al geniului uman ce aparține simultan și societății, și naturii. Această noțiune se utilizează pentru a desemna pe fiecare reprezentant al speciei umane. În filosofia socială cu acest termen este desemnat un reprezentant al unui anumit întreg (tot) social (societate, grup social, formațiune socială etc.).

Individul este singular, adică nu pur și simplu “unul”, dar întotdeauna “unul din”. Deosebirea dintre oameni ca indivizi sunt deosebirile dintre înseși grupurile sociale ai căror reprezentanți ei sunt. Prin noțiunea de individ este subliniată dependența inițială a fiecărui om aparte de condițiile sociale în care el s-a format ca personalitate.

Noțiunile de individualitate și personalitate sunt apropiate după sens; deci, faptul că personalitatea este individuală, iar individualitatea este specificul personalității ne aduce la concluzia că aceste noțiuni deseori sunt folosite ca sinonime ce se înlocuiesc unul pe altul. Totodată, în aceste noțiuni găsim diverse dimensiuni a ceea ce numim “calități umane social utile”.

Esența acestei deosebiri cuprinde limbajul. Punem în corespondență cu cuvântul *individualitate* așa epitete ca “originală”, “specifică”. Despre personalitate spunem însă “puternică”, “energică”, “independentă” ș.a. În individualitate găsim originalitate, particularitate, în personalitate mai degrabă independență.

Noțiunea de individualitate accentuează specificul, originalul, ceea ce deosebește omul concret de ceilalți oameni.

Toți oamenii trăiesc în societate, însă fiecare își trăiește viața sa proprie, deci izolându-se oarecum de ea, devenind autonom, ceea ce-i permite să se exprime activ, creator în lumea exterioară.

3. Tipologia personalității

Personalitatea reprezintă o particularitate socială relațională a omului sau o relație stabilită de facto între individ și societate.

În practică, nimeni nu intră în relație cu întreaga societate. Relațiile se stabilesc cu anumite zone sau compartimente ale societății. Astfel, individul nu dispune de o singură personalitate (caracteristică), ci concomitent de trei personalități (caracteristici) diferite în care individul uman se manifestă și care îi sunt proprii numai lui. Cele trei caracteristici ale personalității, ca fapt istoric, individul nu le dobândește în mod automat. Aceste caracteristici ale personalității sunt:

- 1) *personalitatea socială - primară*;
- 2) *personalitatea juridică*;
- 3) *personalitatea civică*.

Prima caracteristică, fundamentală, care decurge nemijlocit din relația individului cu mediul social, în care el își formează principalele sale roluri și activități sociale, este *personalitatea socială - primară* sau *de bază*. A doua decurge din relația individului cu statul - *juridică*. A treia presupune relația individului cu societatea civică și se numește *personalitate civică*.

Personalitatea socială - primară este cea mai manifestată la om, deoarece ține de principalele roluri sociale pe care individul le îndeplinește, adică fiind implicat activ în structura (fundamentală) a societății. Îndeplinind anumite roluri sociale, omul devine subiect al activității sociale. Rezultatele activităților sociale ale indivizilor își lasă amprenta în memoria generațiilor următoare. Personalitatea primară se realizează prin principalele sale roluri sociale și unul dintre acestea ocupă, de regulă, un loc dominant. Aceasta nu înseamnă însă că personalitatea socială – primară se identifică cu însuși acest rol.

Personalitatea juridică (spre deosebire de celelalte două forme) este formată astfel încât în conținutul ei nu găsim amprenta individualității unice și irepetabile a omului concret. Purtătorul nemijlocit al

personalității juridice nu este omul individualizat, ci individul uman abstract. În conținutul noțiunii de personalitate juridică se conturează două laturi strâns legate reciproc, și anume: corelația dintre drepturile ce-i sunt asigurate de către stat individului și obligațiile pe care le are individul față de stat.

Prima latură reprezintă libertatea individului asigurată de actele normative de a acționa în cadrul societății organizate ca stat, cea de-a doua - restricțiile ce-i sunt impuse de lege de a nu acționa în așa mod. El trebuie să respecte aceste două laturi, iar din corelația lor și rezultă caracteristica personalității juridice. Dacă însă individul are numai obligații fără a dispune de drepturi, atunci personalitatea este de calitate inferioară, și invers: dacă nu are decât numai drepturi, atunci personalitatea juridică intră în conflict cu normele de conviețuire general acceptate, ea devenind penalmente pedepsibilă.

Specificul personalității juridice se referă la faptul că nu individul își proiectează individualitatea față de stat, ci invers, statul îi proiectează individualitatea.

Aceasta explică faptul că milioane de indivizi care trăiesc într-un anumit stat ca supuși ai acestuia au personalități juridice perfect identice.

Și, în sfârșit, individul uman devine *personalitate civică* prin implicarea sa în sferile vieții sociale. Omul nu poate deveni personalitate civică, afirmându-se doar în cercul restrâns al prietenilor sau al familiei. Nimeni nu a devenit personalitate civică pentru simplul motiv că este soț sau soție ideală. Familia nu a făcut și nu va face pe nimeni personalitate civică. Ca personalitate civică omul poate deveni numai înscriindu-se prin faptele sale în dimensiunea marelui **Socium**.

Astfel, trăsătura caracteristică a personalității civice se realizează prin servirea unei cauze sociale: apărarea ideilor, principiilor sau intereselor societății, apărarea unor grupuri sociale etc.; deci, prin subordonarea intereselor particulare celor obștești și nu prin vorbe, ci prin fapte, nu prin constrângere, ci prin libera alegere.

Personalitatea civică include „*servirea unei cauze sociale juste*”, ceea ce presupune asumarea unor riscuri și sacrificii concrete. Personalitatea civică este specifică nu pentru că se naște din raportul ce se stabilește între individ și societate, ci pentru că este confirmată în așa calitate de către societate. În acest sens, numai societatea poate crea personalitatea civică.

4. Factorii dezvoltării personalității

Copilul se naște ca o unitate biosocială. Aceasta înseamnă că el apare pe lume cu sistemele sale anatomo-fiziologice formate incomplet, adică ele îi sunt date genetic. Mecanismul ereditării, care determină latura biologică a omului, include și esența socială. Ereditatea îl asigură pe copil nu numai cu instincte pur biologice. El de la bun început se pomenește posesor al unei capacități deosebite de a-i imita pe cei vârstnici, și anume: acțiunile lor, sunetele și altele. El e înzestrat cu curiozitate, iar aceasta este deja o calitate socială. Copilul este capabil să se supere, să aibă frică și bucurie; zâmbetul lui este ceva înnăscut. Și totuși, în momentul nașterii copilul este doar candidat în a deveni Om. El nicidecum nu poate să devină om în izolare, el are nevoie să se învețe să devină **personalitate**.

Latura biologică a omului este determinată în principal de către mecanismul ereditar. Destinul lui biologic este prezentat destul de multicolor. Unii consideră în mod optimist că sistemul ereditar existent la specia umană reflectă în deplinătate rezultatele dezvoltării ei ca specie biologică unică. Stabilitatea și perfecțiunea acestui sistem sunt atât de înalte, încât ele pot servi practic fără limite în cadrul viitorului accesibil vederii noastre. Alții afirmă că omul ca specie biologică înclină deja spre stingere. Cauza acestui fapt e văzută în aceea că, grație propriului mediu de viață și succeselor medicinei, omenirea nu mai este supusă selecției naturale și își asumă ea singură responsabilitatea pentru mutațiile în cadrul ei. Exploziile sociale atestă, din acest punct de vedere, stingerea speciei umane.

Și, în sfârșit, există cei care sunt de părerea că omul, fiind o specie tânără sub aspect biologic, mai continuă să poarte în ereditatea sa prea multe gene animalice.

Evocând aceste doctrine, autorii lor pornesc de la faptul că natura genetică a omenirii trebuie în ansamblu corijată, că viitorul cel mai apropiat amenință omenirea cu pieirea, cauza fiind factorii biologici și că în asemenea condiții doar genetica, luând evoluția în “mâinile sale”, poate să abată acest pericol sinistru. Pe baza unor asemenea idei a luat naștere **eugenia** (de la grecescul *eugenes* - specie bună), disciplină care studiază ereditatea omului, reproducerea speciei umane, selecția parțială în “folosul” omenirii, care declară că știința e cea care trebuie

să exercite acest control al selecției. Dacă facem abstracție de posibilitățile pur genetice ale selecției, apar o mulțime de chestiuni de ordin moral-psihologic: cum să determinăm cine dispune de genotip cu trăsăturile dorite și, în general, cine trebuie să rezolve și poate rezolva chestiunea privind specia dorită.

Vorbind despre factorii biologici, nu putem să-i reducem doar la cei de ordin genetic. Trebuie luate în considerație și aspectele fiziologice ale dezvoltării individuale, mai ales acelea care provoacă efecte patologice, pentru că anume ele schimbă comportamentul biologic al individului, care în cazul acesta începe să simtă schimbările cu totul altfel, reacționând la factorii sociali ce îl influențează.

Prezintă interes deosebit acele concepții care, ținând seama de importanța factorului biologic, enunță optimism privitor la posibilitatea unei schimbări rapide și ireversibile a naturii umane în direcția cerută doar în baza influențelor singulare din exterior - educative. Istoria cunoaște multiple exemple când cu ajutorul unei singure pâghii se schimbă psihicul social (până la psihoze în masă), însă aceste procese au fost totdeauna de scurtă durată și, principalul, reversibile.

Cercetările din anii '80-90 ai sec. al XX-lea au pus în evidență faptul că ereditatea joacă un rol decisiv în determinarea anumitor trăsături de personalitate cum ar fi inteligența și mai puțin important în determinarea altor trăsături - a intereselor, atitudinilor, sociabilității etc. Până în prezent, nu s-a putut oferi o explicație științifică conexiunilor dintre trăsăturile fizice și cele comportamentale.

Omul, ca și oricare altă ființă vie, are mediul său de viață care îi și determină, prin interacțiunea tuturor componentelor, existența. Noțiunea de **mediu** include în sine mediul social, adică societatea, și mediul naturii, al cosmosului în ansamblu.

Mediul fizic a fost considerat de multe teorii, mai vechi, ca fiind un factor determinant în modelarea personalității. Condițiile acestuia pot influența anumite trăsături de personalitate. Persoanele care trăiesc în zonele cu climă temperată sunt mai dinamice decât cele din zonele tropicale.

Viața oamenilor depinde într-o măsură mai mare decât noi credem de fenomenele naturii. Noi viețuim pe planeta în adâncurile căreia au loc diverse procese, pe care încă nu le cunoaștem, dar care influențează asupra personalității. Dependența stării organismului individului de

procesele naturii, și anume - de diversele schimbări ale temperaturii, de câmpurile geomagnetice, de radiația solară etc. - se exprimă cel mai des în starea lui psihică și în starea organismului în general.

Noțiunea de mediu nu se limitează numai la sfera Pământului, dar include și cosmosul în ansamblu. Noi trăim în unitate cu întregul mediu cosmic și orice schimbare în el influențează asupra stării noastre. Omul trăiește pe Pământ în limitele unui înveliș subțire al acestuia - **mediul geografic**. Acesta este zona de trai a omului și sfera de aplicare a forțelor sale. Noi suntem legați de mediul geografic “prin legături de sânge”, el este baza naturală a vieții umane, o premisă a producției materiale. Un mediu calitativ deosebit al omului este biosfera, care include suprafața terestră, populată de organisme, incluzând apele, râurile, lacurile, mările etc. Omenirea este o parte a biosferei.

Diferite locuri pe Terra se dovedesc a fi mai mult sau mai puțin prielnice pentru om. De exemplu, iradierile subterane pot contribui la eliberarea organismului de stresuri sau pot ușura unele suferințe ale organismului. Este știut că dacă omul ar nimeri într-un mediu demagnetizat, el imediat ar pieri.

Se constată că comunicarea cu animalele influențează benefic asupra stării individului. Pe oameni nu-i obosește prezența câinilor, a pisicilor și a altor animale domestice; grație influenței câmpului biologic al animalelor ei nu simt nici un fel de disconfort, atât de frecvent în comunicarea dintre oamenii înșiși. Din contra, omul primește de la animale o oarecare doză de energie. Masa biologică a tuturor vietăților generează “un câmp biologic” deosebit. S-a constatat că pisicile și câinii înlătură starea de stres la om.

Omul interacționează cu mediul natural nu doar la nivelul funcțional al organismului, dar și la nivelul emoțional, spiritual.

Cine nu cunoaște, de exemplu, influența emoțională pozitivă pe care o produce asupra psihicului sentimentul contopirii depline cu natura. Noi trăim în unitate cu întregul mediu cosmic și orice schimbare în el influențează asupra stării noastre. În prezent, problema “înscrierii” organismelor vii în contextul interacțiunilor energetico-informaționale ale universului este pusă tot mai des în discuție. Există o presupunere conform căreia nu doar apariția vieții pe Pământ, dar și funcționarea sistemelor vii în fiecare secundă

nu poate fi separată de interacțiunea lor permanentă cu tot felul de radiații cunoscute sau încă necunoscute, dar pe deplin admisibile ce vin din cosmos.

Trebuie să ținem minte că nu toți oamenii sunt atât de sensibili și că unii nu se lasă dominați de influențele din exterior.

Știm cu certitudine că în afară de însușirile înnăscute caracterul poporului se formează și sub influența directă a factorilor geografici, sociali, economici, culturali etc.

În context menționăm că triburile primitive populau, în majoritatea cazurilor, pământurile care le plăceau, adică se așezau cu traiul acolo unde locul însuși era în armonie cu caracterul înnăscut al tribului.

Cultura este unul dintre factorii importanți care modelează personalitatea. Conexiunea dintre cultură și personalitate este evidentă, întrucât formarea personalității constă în mare parte în interiorizarea elementelor unei culturi.

În societatea în care cultura este stabilă și integrată personalitatea este un aspect individual al culturii, iar cultura este un aspect colectiv al personalității (*Horton Kunt, 1980*).

Trăsăturile generale ale unei personalități generează anumite particularități în socializarea copiilor. Acest proces include atât elemente specifice, diferite de la un grup la altul sau chiar de la o persoană la alta, cât și elemente generale, comune majorității membrilor unei societăți.

Prin utilizarea unor elemente și mecanisme socializatoare comune se formează trăsături comune de personalitate tipică pentru membrii unei societăți. Această personalitate a fost numită “modală” (*W.D.Bois, 1944*) sau de bază (*R.Linton*).

În fiecare societate există unul sau mai multe tipuri de personalitate pe care copiii trebuie să le copie.

Putem menționa că mijloacele de bază ale socializării personalității sunt multiple: religia, cultura, dreptul, filosofia și altele. Totuși, mijlocul fundamental în realizarea socializării personalității îl are cultura, care include în sine asimilarea cunoștințelor, valorilor, normelor și exemplelor ce prezintă lumea spirituală a indivizilor, a grupurilor sociale și a societății. Cultura îl ajută pe individ să însușească condițiile mediului extern, la fel și exemple

ale comportamentului social. Conștientizarea culturii de către individ devine condiția primordială a comportării lui în societatea al cărei membru este.

Cultura creează pentru societate un tip concret al personalității. Tipului european de personalitate îi sunt asociate caracteristici ca: sociabilitatea, amabilitatea, cooperarea, competitivitatea, orientarea spre practică și spre eficiență, punctualitatea, creativitatea etc. Familia și alți factori de socializare transmit copiilor aceste caracteristici, conformarea la ele fiind controlată la nivel social. În fiecare societate cultura dominantă coexistă cu un anumit număr de subculturi și contraculturi. Socializarea făcută în cadrul unei subculturi adaugă caracteristicilor personalității modele, elemente specifice. Apar astfel personalități diferențiate în raport cu subculturile constituite pe criterii etnice, religioase, ocupaționale etc. (personalitatea unui orășean, intelectual, muncitor).

La naștere, copilul este o simplă ființă care se mulțumește cu satisfacerea nevoilor biologice. Dar mai târziu el devine conștient de sine, începând să se identifice prin "Eu". Devenirea sa ca ființă socială nu este posibilă în afara interacțiunii cu grupul în care trăiește.

Interacțiunea cu grupul permite copilului să-și formeze imaginea despre sine. Dacă unui bărbat i se repetă că este un sportiv, el se va percepe pe sine ca atare.

Cercetările psihologice și pedagogice au pus în evidență faptul că atitudinile și comportamentele indivizilor sunt determinate de imaginea pe care o au despre ei înșiși, imagine formată prin interacțiunea cu grupul. Imaginea indivizilor despre ei înșiși este în mică parte determinată de dimensiunile obiective ale personalității lor și în mai mare parte de "oglină" pe care societatea și grupul le-o oferă pentru a se privi. Această "oglină a Eului" (*Charles Harton Cooley*) servește ca sistem referențial pentru indivizi de-a lungul întregii lor vieți.

Grupurile cu care interacționează indivizii în procesul formării personalității lor nu au aceeași importanță. Unele grupuri sunt mai importante ca modele de la care indivizii preiau idei și norme comportamentale. Acestea sunt grupurile de referință în formarea personalității. Din această categorie fac parte în primul rând familia și grupurile-pereche. Copiii preiau de la grupurile-pereche idei și norme comportamentale. Participarea copilului la grupurile-pereche are

un rol psihologic important. Pe parcursul vieții sale, individul interacționează cu o mulțime de grupuri de referință. Imaginea despre sine se poate modifica în raport cu modul în care el se simte perceput de către grupurile cu care interacționează. Procesul de internalizare a atitudinilor celorlalți în formarea imaginii despre sine a fost analizat de *George Herbert Mead* (1863-1931). El a dezvoltat conceptul de **generalized other** (*altul generic*).

Altul generic este un ansamblu de așteptări pe care individul crede că ceilalți le așteaptă de la el.

Acest concept desemnează ansamblul așteptărilor pe care comunitatea sau un segment al acesteia îl are față de un individ, care exercită un anumit rol.

Altul generic desemnează așteptările comunității, dar nu toți membrii comunității prezintă aceeași importanță pentru individ. Anumite persoane sunt mai importante decât altele. Pentru a marca această diferențiere, a fost introdus conceptul de **significator other** (*altul semnificativ*), concept ce desemnează persoanele care exercită o influență majoră asupra comportamentului indivizilor. Această influență poate proveni din rolul pe care îl joacă (părinții, șefii, profesorii, preoții ș.a.), sau pentru că individul consideră o anumită persoană că fiind foarte importantă pentru el (prieteni buni, persoane iubite etc.).

Personalitatea individului este influențată de experiența proprie. Fiecare individ este o experiență personală unică, prin care el se deosebește de ceilalți indivizi. Experiența de viață nu se cumulează în mod simplu, nu este niciodată încheiată pe parcursul vieții individului. Experiența trecută poate fi reevaluată din perspectiva noilor experiențe, producându-se modificări de atitudini și de comportamente și, prin aceasta, modificări de personalitate.

O experiență nouă de viață este tratată și evaluată din perspectiva normelor și a valorilor socializate și internalizate. În experiența personală acționează și întâmplarea (un contact cu o personalitate, să zicem - cu un savant).

Cultura, ca un sistem de tradiții, norme sociale, reguli de comportare dispune de un mecanism de reglare a comportării indivizilor și a grupurilor, numit controlul social, incluzând în sine normele comportării și sancțiunile pentru nerespectarea lor. Când în societate nu funcționează legile și normele, ea se găsește într-o stare de haos sau anomie.

Întrebări recapitulative:

1. Dezvăluți conținutul conceptului de personalitate.
2. Care sunt posibilitățile omului “de a se forma pe sine însuși”?
3. Determinați tipologia personalității.
4. Numiți factorii ce asigură dezvoltarea personalității.
5. Ce deosebește individul de personalitate?
6. Caracterizați procesul de socializare a personalității.
7. Care sunt tipurile de socializare? Personalitatea și rolul ei social.
8. Specificați:
 - a) concepțiile macrosociologice ale personalității
 - b) concepțiile microsociologice ale personalității.

Bibliografie selectivă:

1. Jeleu Jeliu. *Omul și ipostazele personalității sale*. - București, 1995.
2. Marcus Stroe. *Empatie și Personalitate*. - București, 1997.
3. Gordon Allport. *Structura și dezvoltarea personalității*. - București, 1991.
4. Golu M. *Dinamica personalității*. - București, 1993.
5. Тощенко Ж. *Социология*. - Москва, 1999.
6. Сорокин П. *Человек, Цивилизация, Общество*. - Москва, 1992.
7. Фрейд З. *Введение в психоанализ*. - Москва, 1991.

CAPITOLUL II

SOCIOLOGIA CULTURII

1. **Definirea conceptului de cultură.** **Cultură și civilizație**

Procesele complexe ale organizării societății în diferite comunități umane nu pot fi înțelese fără a fi dezvăluite și din perspectiva aspectelor integrării culturale. În acest context, problemele ce țin de cultură, în general, și de sociologia culturii, în special, au fost abordate de majoritatea sociologilor. A.Weber, spre exemplu, a definit sociologia ca *știință a culturilor societății*, iar în opinia lui B. Malinowski sociologia este *știința nivelului de viață culturală*. T.Parsons i-a atribuit subsistemului cultural al societății rolul de control pentru toate celelalte subsisteme (politic, economic etc.).

În conștiința comună, cuvântul *cultură* deseori sugerează o formă de artă superioară: operă, balet, muzee etc. O persoană cultă este definită ca fiind rafinată, sofisticată, având cunoștințe din domeniul artei și capacitatea de a o aprecia. În acest sens cultura este o caracteristică a individului. Totuși, sociologii și antropologii atribuie termenului de cultură un sens mai larg. Astfel, ei prezintă cultura ca o caracteristică a societății, și nu a unui individ. Cultura constituie totalitatea valorilor create de omenire și transmise din generație în generație. În opinia lui Ralph Linton, ea este *ereditatea socială a membrilor unei societăți*.

Dacă e să ne referim nemijlocit la definirea și etiologia termenului de cultură, atunci putem menționa că în prezent există peste 250 de definiții. Sociologii americani A.Kroeber și C.Kluckhohn, în lucrarea *The nature of culture* (1952), au înregistrat prezența în lucrările de specialitate a 164 de definiții ale culturii, iar sociologul francez A.Moles a stabilit că numărul definițiilor ar fi în jur de 250.

Prima definiție riguroasă a culturii a fost formulată de **E.B. Tylor** în lucrarea *Primitive culture* (1871), desemnând prin ea *complexul care include cunoașterea, credința, arta, moravurile, legea, obiceiurile și orice alte capacități și deprinderi dobândite de om ca membru al societății*.

Din punct de vedere etimologic, termenul **cultură** își are originea în verbul latin „colo” sau „colere”, ceea ce semnifică „a lucra pământul”, dar și „a locui”, prima conotație a termenului de cultură fiind drept „arta de a prelucra pământul”.

Pe parcursul dezvoltării sociale au fost formulate multiple sensuri ale noțiunii de cultură, dintre care menționăm:

1) *sensul subiectiv* (cultură spirituală), reprezentând acțiunile de modelare a spiritului și corpului, precum și efectele acestor acțiuni;

2) *sensul obiectiv* (cultură materială, sau *civilizație*), desemnând totalitatea obiectelor create de om, transformate sau umanizate de acesta pentru a fi presus naturii;

3) *sensul etnologic*, cuprinzând atât maximele, cât și minimele realizărilor umane, atât elementele materiale, cât și cele spirituale. Acesta este sensul cel mai larg posibil având la bază ideea că omul și cultura sunt părți coexistente în cadrul sistemului social;

4) *sensul restrictiv* (cultură rafinată, academică, iluministă), cuprinzând știința, arta, literatura, religia, ideile politice, adică „produsele superioare ale spiritului” care necesită cultivarea minții, tendința realizării unor scopuri mai înalte decât simpla satisfacere a nevoilor biologice.

Dacă sensul inițial al culturii era cel de *cultura agrorum* (cultivarea pământului), prin acest ultim sens accentul se deplasează pe *cultura animi* (cultivarea sufletului), sens utilizat în perioada iluminismului francez. Secolul luminilor va configura unul din înțelesurile perpetuate până astăzi, acela al umanismului universalist: **dacă rațiunea este ceea ce îl desprinde pe om din animalitate, cultivarea ei presupune ridicarea speciei umane pe o treaptă superioară.**

Variația sensurilor conceptului de cultură poate fi urmărită și din *punctul de vedere al utilizatorului*. Spre exemplu, Cicero utiliza formularea „cultura animi” pentru a-și desemna preocupările din domeniul filosofiei.

Sensul culturii mai poate fi identificat și *în funcție de câmpul de forțe* manifest în interiorul societăților. În pofida eterogenității și a tendințelor de supraordonare, forțele câmpului social definesc în manieră unitară un „ideal cultural” valabil pentru o perioadă limitată. Astfel, o cultură poate exprima opțiunea pentru aspectele umaniste, iar alta pentru cele enciclopediste. Dacă în Franța și Anglia în pe-

rioada iluminismului cultura avea sensul de formare intensivă a spiritului, apoi în Italia și Germania cultura avea un caracter extensiv: de „om desăvârșit”.

Anumite diferențe în utilizarea sensului culturii pot fi constatate chiar și în același spațiu cultural, dar în faze diferite de evoluție istorico-culturală. Astfel, *Dicționarul Academiei Franceze* marchează că în sec. al XX-lea cultura desemnează ansamblul de aspecte intelectuale, morale, materiale, de sisteme de valori, de stiluri de viață care caracterizează o civilizație, pe când până în sec. al XVIII-lea noțiunea de cultură era definită drept totalitate a lucrărilor agricole exercitate pentru a spori fertilitatea pământului, creșterea și dezvoltarea arborilor și a plantelor, deci ca pricpere de a adăuga mai mult la ceva.

Numărul sensurilor atribuite culturii este, desigur, mult mai mare, sociologii vorbind de asemenea despre cultură civică și cultură politică, cultură ecologică și cultură juridică etc. Cu toate acestea, pluralitatea de sensuri poate fi ordonată într-un număr mai mic de tipuri, de definiții cu care să putem opera. Edward Sapir consideră că multitudinea de sensuri în care circulă termenul de cultură poate fi grupată în 3 categorii:

1) cultura în sens *tehnic*, folosit îndeosebi de către etnologi și istorici, sens care vizează unificarea tuturor elementelor vieții umane, atât materiale, cât și spirituale, cultura fiind astfel coextensivă omului și identică cu noțiunea de civilizație;

2) cultura în înțelesul de *ideal de personalitate*, de ideal individual în ceea ce privește instrucția și educația;

3) cultura în sens de *spirit* sau *geniu* al unui popor.

Deși sunt atât de numeroase, definițiile date culturii gravitează în jurul a trei aspecte: *relația omului cu natura, relația omului cu semenii săi și relația omului cu valoarea*.

Cea mai vehiculată definiție a culturii este cea în sens larg care prezintă *totalitatea valorilor materiale și spirituale create în procesul istoric de afirmare a omului ca om – proces ce evidențiază progresul omenirii în cunoașterea, transformarea și stăpânirea naturii, a societății și a cunoașterii însăși*. Acest sens al culturii este concretizat și de sociologul francez M.Herscovits, care menționează că omul este „creator” și apartenența culturală presupune sintetizarea unor factori istorici, naturali și sociali.

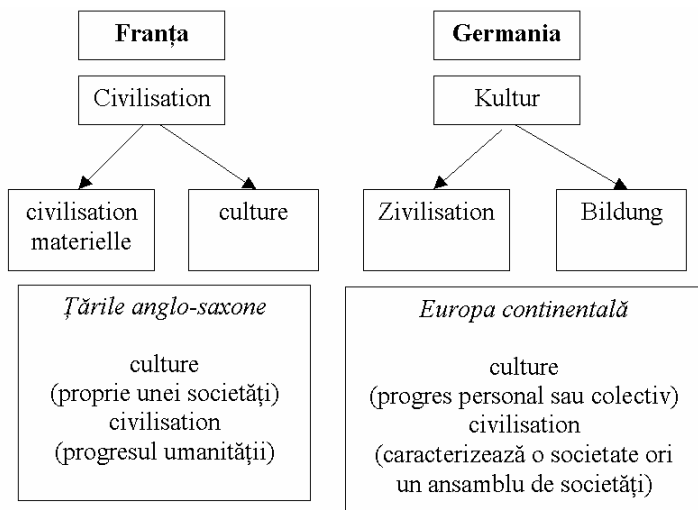
În accepțiune sociologică, prin cultură înțelegem *ansamblul modelelor de gândire, atitudine și acțiune care caracterizează o populație sau o societate, inclusiv materializarea acestor modele în lucruri*. Cultura cuprinde deci **componente ideale**: credințe, norme, valori, simboluri, modele de acțiune, precum și **componente materiale**: unelte, locuințe, îmbrăcăminte, mijloace de transport etc. Cultura conține un set de răspunsuri standardizate pentru a interacționa cu ceilalți membri ai societății. Ea prescrie cum trebuie să se comporte un om cu membrii familiei, cu vecinii, cu necunoscuții, ce atitudine trebuie să se adopte la o înmormântare sau la celebrarea unei căsătorii etc.

Cultura reprezintă pentru membrii unei societăți ceva firesc, de care nu își dau seama decât atunci când intră în contact cu culturi deosebite. Nici un om nu poate fi considerat ca fiind socială, ca membru al societății, dacă nu aparține unei culturi. Cultura se dobândește prin conviețuire socială. Transferurile ereditare au un rol minor. Un copil născut în Africa, dar crescut de la vârstă foarte mică într-o metropolă (oraș) europeană, aparține culturii în care a crescut. Transferat în țara părinților săi, se va simți străin, deși, biologic, nu se deosebește cu nimic. Cultura oferă oamenilor posibilități multiple de adaptare la medii naturale foarte diferite.

Analiza multiplelor definiții date culturii conduce la necesitatea sesizării distincției dintre termenul de **cultură** și cel de **civilizație**. Această problemă a generat controverse dintre cele mai accentuate și opinii cu caracter divers. Astfel, în perioada Luminilor, francezii utilizau termenul de *civilisation* pentru a desemna cultura, iar germanii pe cel de *kultur* pentru a denumi civilizația.

Dacă urmărim cu atenție această schemă, putem observa cu ușurință că termenii *Civilisation* (în franceză) și *Kultur* (în germană) tind să subsumeze schema cea mai simplă în care circulă noțiunile de cultură și civilizație la majoritatea cercetătorilor din domeniu: respectiv, cultura este spirituală (totalitatea ideilor, concepțiilor, teoriilor, valorilor ideale etc.) și materială (ansamblul creațiilor umane în plan material), aceasta din urmă fiind denumită adesea *civilizație*.

Schema lui P.H. Chombart de Lauwe

Or, *conceptul de cultură* cuprinde în sfera sa atitudinile, actele, operele limitate (ca geneză, intenție, motivare și finalitate) la domeniul spiritului și al intelectului. Opera, actul și omul de cultură urmăresc satisfacerea nevoilor spirituale, explicarea misterului, plăcerea frumosului. Sferei culturii aparțin: datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, ornamentele, operele de știință, literatură și muzică, arhitectura, pictura, sculptura și artele decorative aplicate.

Conceptul de civilizație desemnează totalitatea mijloacelor cu ajutorul cărora omul se adaptează mediului (fizic sau social), pe care îl supune, îl organizează și îl transformă pentru a se putea integra în el; tot ceea ce ține de satisfacerea nevoilor materiale, a confortului și a securității reprezintă *civilizația*. În sfera civilizației figurează elemente de natură utilitară dispuse în următoarele capitole: alimentație, locuință, îmbrăcăminte, construcții publice și mijloace de comunicație, tehnologii, activități economice și administrative, organizare socială, politică, militară și juridică, educație și învățământ etc.

Cultura și civilizația formează o unitate, corespondența dintre ele manifestându-se în permanență, întrucât obiectivul fundamental al omului este „să fie și să rămână fericit” (S.Freud. *Viitorul unei iluzii*).

Dacă dobândirea fericirii implică rezolvarea unor trebuințe materiale presante, atunci omul își manifestă opțiunea pentru civilizație; dacă trebuințele acestuia sunt orientate spre împlinire și realizare spirituală, atunci el pledează pentru cultură.

Servind una alteia în calitate de bază și condiție, cultura și civilizația ne apar ca etape distincte și unitare ale aceluiași proces – de socializare a omului.

2. Funcțiile și elementele culturii

Multitudinea de definiții date conceptului de cultură întrunesc în mare parte și funcțiile exercitate de aceasta în viața socială, cele mai importante din ele fiind:

a) *funcția adaptativă* – menită să asigure supraviețuirea și ajustarea (adaptarea) întregului program genetic al omului conform solicitărilor condițiilor de mediu. Ea contribuie la diferențierea omului de lumea animală și, totodată, la autodefinirea omului prin raportare la propria natură și la cea exterioară;

b) *funcția de achiziție, acumulare a informației* – constă în preluarea și producerea de cunoștințe tehnice sau științifice, economice, morale sau de altă natură, necesare oricărei societăți;

c) *funcția de reproducere* a comunității, prin transmiterea din generație în generație a patrimoniului cultural al comunității date;

d) *funcția de coeziune socială* – menită a solidariza membrii colectivității, a-i aduna în jurul unor obiective comune, dar și a unor simboluri sau imagini pe care le împărtășesc;

e) *funcția identitară* – orientată spre a-i face pe indivizi să-și recunoască co-apartenența la grupul social, să stabilească convenții și coduri sociale prin care să poată stabili relații unii cu alții etc.;

f) *funcția de socializare* – presupune transformarea fiecărui individ născut sau adoptat de colectivitate într-un membru al acesteia, prin însușirea și interiorizarea normelor, convențiilor, codurilor, a sistemelor ei de valori specifice;

g) *funcția de distincție socială* – urmărește realizarea diferențierii indivizilor care aparțin unor medii, grupuri sau clase, unor etnii, minorități sau comunități culturale.

Toate funcțiile enumerate se pot realiza doar prin intermediul *funcției de comunicare*, datorită căreia se instituie relațiile interumane, se exprimă acordul sau dezacordul, se împărtășesc aceleași semnificații și valori.

Prin cultură omul devine o ființă socială, depășind stadiul de dezvoltare pur biologică și încadrându-se într-o nouă formă de organizare, și anume - cea socială. Cultura *limitează libertatea umană*. Oamenii nu sunt liberi să facă tot ceea ce vor. Legile culturii îi împiedică să se angajeze în unele feluri de comportament, de exemplu să umble goi pe străzile orașului, impunându-i să acționeze în anumite feluri, să respecte anumite norme de conviețuire.

În același timp, cultura *extinde libertatea umană*. Cultura eliberează individul de comportamentul predeterminat și condiționat, dictat de instinct. Oamenii își modifică reacțiile în funcție de situații, fac alegeri, oricât ar fi ele de limitate.

Cultura ne eliberează de nevoia de a reinventa mereu componentele vieții sociale. Nu trebuie, spre exemplu, să creăm neîntrerupt o limbă în care să comunicăm sau prin care să redescoperim în mod continuu unele lucruri. Nenumăratele fapte obișnuite pe care le facem zi de zi și bunurile materiale de care avem nevoie sunt asigurate prin cultură, astfel eliberându-ne timp pentru creație și explorare.

Ca și în cazul noțiunii de cultură, atunci când se discută problema conținutului universului cultural, găsim o varietate de poziții la diferiți sociologi. Spre exemplu, B. Malinowski consideră că dacă privim cultura ca un tot, atunci conținutul ei include o serie de elemente, cum ar fi valorile materiale, legile organice care reglează activitatea diverselor grupuri sociale, ideile și artele, credințele și obiceiurile. A. Mucchielli, sociolog francez, subliniază că în orice sistem cultural vom desprinde ca elemente diferite premise culturale, credințe, religii, coduri culturale, ideologii, valori, expresii culturale obiectuale (sculpturi, picturi etc.).

Definind cultura ca o totalitate de obiecte și fenomene dependente de simboluri, Leslie A. White consideră că acestea pot fi divizate în 3 grupe:

- cele care țin de viața interioară a oamenilor (concepțe, credințe, emoții, atitudini);
- cele care aparțin proceselor de interacțiune socială dintre ființele umane;
- obiectele materiale produse de om (unelte, căi ferate etc.).

Prin urmare, universul cultural include elemente din sfera intraorganică, din cea interorganică și din cea extraorganică.

T. Parsons și Ed.A. Shils evidențiază în mod deosebit dimensiunea simbolică a culturii, considerând că un sistem cultural este unul simbolic, ale cărui componente întrețin mai degrabă relații logice sau de semnificație decât relații funcționale. Într-un sistem cultural caracteristica sistemică trebuie să fie *coerența*.

Pentru E.Morin cultura este un patrimoniu informațional ce cuprinde drept elemente: cunoștințele, tehnicile, regulile și normele proprii unei societăți.

În sensul cel mai larg, cultura reprezintă un ansamblu foarte complex (la prima abordare - eterogen) de obiecte, credințe, prejudecăți, moduri de comportare, creații artistice etc. În acest ansamblu pot fi identificate câteva **elemente principale**: *simbolurile, riturile, limbajul, normele și valorile*.

- **Simbolurile** sunt *semne arbitrare utilizate la nivel social pentru a desemna ceva (un obiect, o acțiune, o atitudine etc.)*. Ele sunt depozitarele culturii care poate fi definită, într-un anumit sens, și ca un sistem de simboluri. Modurile în care ne îmbrăcăm, mâncăm, ne adresăm altora, ne iubim sau ne dușmănim, vorbim sau gândim sunt orientate de simboluri.

Simbolurile pot lua forme foarte diferite de la o societate la alta sau de-a lungul istoriei unei societăți. De exemplu, există ritualuri foarte diverse ale salutului. Într-un sat tradițional, femeile adresau bărbaților salutul, iar aceștia răspundeau; persoanele în vârstă, fie femei, fie bărbați, erau salutate de către persoanele mai tinere. Tinerii și copiii sărutau mâna bărbaților de vârstă înaintată. În societățile în care s-au răspândit „comportamentele cavalerești” bărbații sărută mâna doamnelor. În țările islamice nu există acest obicei; dimpotrivă, în unele din aceste țări ar fi complet dezonorant pentru un bărbat să dea mâna cu o femeie.

Dinamica simbolurilor este uneori foarte rapidă, producându-se modificări de la o generație la alta. Generația adultă de astăzi se adresa părinților cu expresiile „mamă”, „tată” utilizând și pronumele de politețe: „Dumneavoastră”, „Dumneata”. Prin aceasta copiii vedeau buna educație și respectul față de părinți. Adulții de astăzi au însă alte raporturi cu copiii lor. Aceștia, tot mai frecvent, li se adresează părin-

ților pe nume, fără formule de politețe. În acest caz, formulele de adresare către părinți sunt văzute ca o expresie a emancipării familiale, ca o democratizare a vieții familiale. Generația adulților de astăzi a abandonat astfel anumite simboluri și a început să se orienteze către altele.

- **Ritul** poate fi definit *ca o secvență formalizată și stereotipă de acte săvârșite într-un context religios sau magic* (H.Mendras). Aceasta este o definiție predominant etnologică. Riturile au cunoscut și ele unele schimbări pe parcursul istoriei.

În societățile industriale, riturile magice sau religioase și-au diminuat importanța sau au dispărut. În schimb, s-au multiplicat riturile laice: protocolul, ceremonialurile, regulile de politețe și comportare, sărbătorile. Desfășurarea unei întruniri publice se supune unui anumit ritual, la fel sărbătoarea de Anul Nou sau a Crăciunului etc.

În societățile tradiționale erau minuțios elaborate „riturile de trecere” prin care se simboliza trecerea de la un grup de vârstă la altul. Literatura etnologică prezintă numeroase rituri de trecere a băieților în categoria bărbaților și a fetelor în categoria femeilor. În societățile industriale, vechile rituri de trecere au dispărut, dar au fost instituite alte rituri, care, chiar dacă nu mai sunt practicate de întreaga societate, îndeplinesc același rol.

Nerespectarea unui rit semnifică refuzul societății, punerea sub semnul întrebării a valorilor și a normelor care asigură coeziunea și reglementarea socială. Din acest motiv, societatea întregă sau grupurile urmăresc respectarea riturilor și pedepsesc cazurile de devianță.

- **Limbajul** este principalul depozitar al simbolurilor. El este *un sistem, structurat la nivel social, de modele sonore cu semnificații specifice și arbitrar*. Însușirea limbajului semnifică nașterea omului ca ființă socială, ca om. Limbajul permite oamenilor să se exprime, să creeze cultură, să o acumuleze și să o transmită etc.

Limbajul depozitează achizițiile culturale trecute și, în același timp, organizează perceperea lumii de către noi. Neposedând limbajul referitor la un domeniu, nu putem percepe sau percepem vag acest domeniu. Limbajul apare deci ca un preprogram al percepției realității. Nu trebuie exagerată această condiționare, întrucât limbajul se îmbogățește continuu prin contact cu realitatea, prin cercetare sau imaginare. Limbajul reține numai diferențele care sunt importante pentru activitatea unei comunități. Dacă aceasta are nevoie să facă noi diferențe, atunci sunt create cuvinte noi.

- **Normele** sunt *reguli sociale care specifică comportamentele de adoptat în situații date*. Ele sunt convenții sociale, stabilite mai mult sau mai puțin arbitrar. De exemplu, nu ne amuzăm în timpul unei ceremonii funerare, ne ridicăm în picioare la intonarea imnului național etc. În general, normele stabilesc comportamente care s-au dovedit raționale și eficiente în anumite situații. Dacă traversăm strada când este aprinsă lumina roșie, putem fi accidentați. Dar nu întotdeauna normele stabilesc comportamentele cele mai raționale.

Normele au un caracter constrângător, nerespectarea lor fiind sancționată, pedepsită. Intensitatea pedepsei este diferențiată în raport cu forța normei. Aceasta este diferită în cazul tradițiilor, moravurilor sau legilor.

- **Tradițiile**, sau cutumele, sunt *modalități comportamentale obișnuite și practicate de multă vreme de un grup*. În mod obișnuit, trebuie să fim punctuali la o întâlnire; ajunși în același moment în fața unei intrări, un bărbat permite doamnei să intre mai întâi; când mergem la o ceremonie, trebuie să ne îmbrăcăm îngrijit etc. Dacă nu respectăm aceste norme, putem fi considerați imorali, periculoși sau criminali. Nerespectarea tradițiilor se sancționează prin ridicularizare, desconsiderare sau marginalizare. În societățile puternic atașate de tradiții, sancțiunile pot fi mult mai severe, societățile moderne însă sunt mai tolerante față de nerespectarea tradițiilor; în anumite limite, aceasta este văzută chiar ca o precondiție a inovării sociale. Tradițiile se transmit parțial, în mod deliberat, prin învățare, iar cele mai multe sunt însușite prin conviețuirea socială.

Cutumele nu sunt identice pentru toți membrii unei societăți, ele pot lua forme diferite de la un grup social la altul.

- **Moravurile** au un caracter imperativ mai accentuat. Ele sunt *idei, afirmații puternice cu privire la ceea ce este drept și greșit și, în raport cu aceasta, permis și interzis în situații anumite*. Moravurile sunt norme cărora oamenii le acordă o mare importanță și față de care pretind o conformare strictă. Un exemplu concludent ar fi acela că este nepolitic să nu îți saluți prietenii, dar mult mai grave să nu le restituți banii pe care ți i-au împrumutat.

Fiecare societate consideră anumite norme ca fiind mai importante sau esențiale pentru bunăstarea și supraviețuirea ei. Acestor norme li se asociază ideea de drept sau greșit, devenind astfel moravuri. Mem-

brii societății apreciază că nerespectarea moravurilor prejudiciază grav relațiile sociale stabilite de secole între ei. Moravurile sunt deci credințe cu privire la ceea ce este drept sau nedrept.

Moravurile nu au fost inventate sau elaborate în mod deliberat de către cineva. Ele apar în mod treptat, în interacțiunea curentă dintre indivizi și grupuri, de cele mai multe ori în afara unei intenții conștiente. În stabilirea moravurilor intervine, desigur, o decizie de grup care apreciază că anumite acțiuni sunt dăunătoare și trebuie interzise sau sunt folositoare și trebuie întreprinse. Aici intervine o judecată de grup cu privire la ceea ce este bun sau rău pentru bunăstarea grupului.

Există o puternică diferențiere socioculturală a moravurilor, de la o societate la alta și chiar în cadrul aceleiași societăți. Sunt însă și moravuri generalizate având atât caracter pozitiv, cât și negativ: spre exemplu, incestul, canibalismul, trădarea sunt peste tot interzise. Ca urmare a unor procese de internaționalizare culturală, sfera moravurilor comune se lărgeste și au loc împrumuturi, transferuri de moravuri.

Deși moravurile au o mare persistență în timp, unele dintre ele se modifică sau sunt abandonate. În urmă cu 50-60 de ani, relațiile sexuale premaritale erau considerate imorale. Astăzi, dimpotrivă, tinerii consideră aceste relații normale, unii opinând că experiența sexuală premaritală este chiar necesară. Însăși societatea, comunitatea, părinții au devenit mai toleranți față de aceste schimbări în comportamentul tinerilor.

Moravurile se transmit noilor generații ca un set de adevăruri absolute. Pe măsură ce ele sunt interiorizate, asimilate, supunerea față de ele se realizează în mod automat. Societățile care dispun de norme clar definite și puternic asimilate se confruntă într-o mică măsură cu cazuri de încălcare a lor.

În unele societăți, interdicțiile stabilite de moravuri sunt foarte puternice, instituindu-se *tabu*-uri. Acestea sunt prohibiții față de violarea anumitor moravuri. În categoria lor intră atingerea unor obiecte, pătrunderea în anumite locuri, pronunțarea unor cuvinte, sacrificarea unor animale. Altarul unei biserici ortodoxe este tabu pentru femei, cu excepția călugărițelor; vaca este tabu pentru hinduși etc. Procesele de modernizare generează multe tabu-uri; de altfel, unele inovații sociale nu au fost posibile decât prin neconsiderarea tabu-urilor.

- Reglementarea prin norme atinge forța maximă în cazul **legilor**. Fiecare societate dispune de un sistem de legi prin care sunt susținute și întărite normele. Legile sunt *reguli stabilite sau întărite de un organism politic (Statul) compus din persoane cărora li se recunoaște dreptul de a folosi forța*. Trăsătura particulară a legilor este utilizarea legitimă a constrângerii fizice. Legile sunt în cea mai mare parte rezultatul unei acțiuni conștiente, al unei decizii formale și deliberate. În consecință, legile pot fi mult mai ușor schimbate decât tradițiile sau moravurile.

Sanctiunile prevăzute de legi sunt graduale în raport cu gradul de pericolozitate pe care se consideră că îl reprezintă încălcarea normelor. În anumite situații, legile prevăd amenzi, în altele închisoarea sau chiar execuția. Pentru a putea asigura reglementarea vieții sociale, legile trebuie să fie în concordanță cu ansamblul de norme, tradiții și moravuri.

Stabilirea de legi are sens numai atunci când se constată un anumit grad de nerespectare a normelor. Este inutil să se stabilească o lege când toți membrii unei societăți respectă o normă.

- **Valorile** sunt *idei abstracte despre ceea ce este dezirabil, corect și bine să urmeze majoritatea membrilor unei societăți*. Valoarea nu se reduce doar la ceea ce este dezirabil, dorința, în felul acesta, fiind un simplu mijloc de realizare a unei nevoi. Valoarea reprezintă ceea ce este demn să fie dorit, ceea ce merită în sine să fie apreciat sau căutat. În această categorie poate să intre un obiect, un mod de a fi, de a spune, de a acționa. Astfel, pot fi deosebite *valori economice, logice, estetice și practice*.

Valoarea economică are trei dimensiuni: *valoarea de întrebuințare* – caracteristică ce permite satisfacerea unei nevoi sau dorințe, *valoarea de schimb* – cantitatea de alte bunuri care pot fi obținute în schimbul unui bun și *prețul* – valoarea unui bun exprimată în bani.

Gândirea și discursul trebuie să respecte anumite reguli pentru a fi valabile. Aceste reguli, ca legi fundamentale ale logicii, le numim **valori logice**, pentru că ele constituie condiția de valabilitate a oricărui discurs care se vrea coerent. Valorile logice nu trebuie confundate cu valorile intelectuale care sunt luciditatea, intuiția, sinceritatea, simțul măsurii etc.

Valorile estetice se articulează cu noțiunea de frumos, originalitate, armonie etc., iar **valorile practice** – cu noțiunile de util sau inutil.

Valorile sunt atât de generale, încât ele nu pot specifica care comportamente sunt acceptabile și care intolerante. Apelăm la valori ca la un ultim argument în alegerile pe care le facem în viață. Teoriile funcționaliste atribuie valorilor un rol coeziv, o funcție de integrare socială.

P.Iluț și T.Rotariu propun următoarele precizări referitoare la noțiunea de valoare:

1) valorile funcționează la nivel societal, la nivel de grup și la nivel individual, dar ele devin operante numai dacă sunt internalizate de către indivizi;

2) valorile au un statut de motive acționale;

3) valorile nu trebuie considerate doar ca un *dat universal*, ci și în funcție de context; există o raționalitate axiologică, dar nu una general valabilă;

4) constanța comportamentală a indivizilor și a grupurilor nu poate fi explicată fără aportul valorilor, dar o viziune asupra *valorilor ca fiind veșnice* nu este productivă, pentru că și valorile sunt supuse presiunilor situaționale, interpretărilor și schimbărilor;

5) valorile trebuie asociate cu normele, deoarece ele reprezintă baza pentru acceptarea sau respingerea unor norme specifice.

La fiecare nivel (societal, grupal sau la nivel de individ) există o ierarhie a valorilor, o ordonare a valorilor în sisteme sau scări de valori. De exemplu, există societăți în cadrul cărora binele și răul, justul și injustul sunt considerate valori ierarhic superioare în raport cu valorile de util și dăunător, de agreabil și dezirabil. Ierarhia valorilor diferă adesea de la un grup social la alt grup și de la individ la individ. Alcătui scările de valori pentru diversele grupuri sociale și pentru diferite perioade istorice constituie un câmp de studiu dintre cele mai importante pentru științele sociale.

Într-o tratare mai amănunțită a sistemelor de valori trebuie să ținem cont și de nivelurile diferite la care se structurează acestea. Urmărind acest aspect, P.Iluț stabilește următoarele niveluri pentru universul axiologic:

- valori general umane;
- valori ale unui sistem sociopolitic;

- valori ce țin de o anumită cultură și etnicitate;
- valori ale grupurilor sociale mari și medii (clase sociale, profesii etc.);
- valori ale microgrupurilor (familie, organizații, grupuri restrânse etc.);
- valori individuale.

Preocupat de clasificarea valorilor, P.Andrei stabilește o sistematizare a multiplexelor taxonomii în funcție de șapte criterii:

- *valabilitatea* – conform căreia putem avea valori absolute și relative, obiective și subiective;
- *calitatea* – valori pozitive și negative, valori-scop și valori-efect;
- *subiectul valorilor* – valori proprii și valori străine etc.;
- *motivul aderării la valori* – accidentale, tranzitorii și valori propriu-zise ale persoanei;
- *obiectul valorilor* – economice, etice, juridice, politice etc.;
- *facultățile psihice vizate* – valori sensibile, sentimentale, cognitive;
- *sfera de întindere a valorilor* – individuale, sociale, cosmice.

Cercetările de sociologie privind valorile urmăresc cunoașterea sistemelor de valori prin utilizarea scalelor de atitudini.

3. Categoriile și sferile culturii

Sociologul francez **Guy Rocher** definea *cultura* ca *ansamblu articulat al manierelor de gândire, simțire și acțiune mai mult sau mai puțin formalizate care, fiind învățate și împărtășite de mai multe persoane, contribuie într-un mod obiectiv și, totodată, simbolic la constituirea acestor persoane într-o colectivitate specifică și distinctă*. Definiția dată permite surprinderea **caracteristicilor esențiale ale culturii** prin care se menționează că ea:

- desemnează toate activitățile umane (gândirea, simțirea, acțiunea);
- are un grad de formalizare mai mare la nivelul științelor, legilor, ritualurilor, tehnologiilor, structurilor birocratice raționale etc.;
- este mai puțin formalizată la nivelul artelor, literaturii, regulilor de politețe, obiceiurilor etc.;

- este comună unui anumit număr de persoane și din acest motiv are caracter colectiv; numărul celor care se subscriu unei culturi poate fi foarte mare (societate globală), dar și redus la dimensiunile unui grup minoritar (subcultură);

- propune modele de simțire, gândire, acțiune care ușurează comunicarea dintre indivizi și care exercită o „violență simbolică”, perceptibilă deplin numai în interiorul aceluiași grup.

Prin aspectele obiective și simbolice ale culturilor grupurile dobândesc stabilitate, unitate și specificitate.

Una dintre problemele importante în cercetarea culturii constă în găsirea unei grile sau a unui model care să surprindă „*universalitățile culturale*”. În acest sens, J.H. Steward vorbește despre „universalități instituționale”, Cl.Kluchohn abordează „categoriile universale ale culturii”, F.M. Keesing utilizează expresia de „constante de cultură”, iar T.Parsons folosește formula „*patternuri culturale*” – numărul celor preocupați de această temă fiind foarte mare.

Prima încercare sistematică în cercetarea categoriilor culturii aparține lui E.B. Tylor (1871), urmat în scurt timp de J.Frazer care a elaborat, în 1880, un *Chestionar pentru cercetarea universală a faptelor de cultură*. Variabilele urmărite de J.Frazer, care au însemnat de fapt și o evidențiere a **categoriilor culturii**, au fost:

- cultura materială (hrană, îmbrăcăminte, locuințe etc.);
- organizarea economică (producție, schimb, alcătuirea proprietății etc.);
- organizarea socială (vârstă, sex, căsătorie, familie);
- controlul social (lege, moralitate, etică);
- concepția despre lume (cunoștințe, filosofie, religie, magie);
- arta și jocurile;
- limba;
- educația și transmiterea culturală.

În 1923 Cl.Wissler, în lucrarea *Omul și cultura*, formulează o nouă schemă de *patternuri culturale universale*:

- *comunicarea* – limba, felurile de scriere etc.;
- *trăsăturile materiale* – obiceiurile de nutriție, adăpostul, transportul și călătoriile, îmbrăcăminte, uneltele, armele, activitățile industriale;
- *artele* – sculptura, pictura, desenul, muzica etc.;

- *mitologia și cunoștințele științifice;*
- *practicile religioase* – ritualuri, tratamentul bolilor, obiceiurile legate de înmormântare etc.;
- *familia și sistemele sociale* – formele de căsătorie, relațiile de rudenie, moștenirea, controlul social, sporturile și jocurile;
- *proprietatea* – colectivă și personală, standardele de valoare și de schimb, comerțul;
- *guvernământul* – formele politice, procedurile juridice și legale.

Categoriile propuse de Wissler au fost criticate, deoarece permit extensia de tip antropologic a sensului culturii și diminuează foarte mult semnificația elitistă a acesteia.

O altă încercare de clasificare a categoriilor culturii, în care să se evite adoptarea exclusivă atât a sensului larg, cât și a sensului restrictiv al acestei noțiuni, este regăsită în nomenclatorul elaborat de experții UNESCO (1985):

- *Categoria 0 – Patrimoniu cultural:* monumente culturale, patrimoniu arheologic, patrimoniu muzeistic, patrimoniu arhivistic, alte forme de patrimoniu cultural;
- *Categoria 1 – Imprimare și Literatură:* cărți, ziare și periodice, servicii de bibliotecă;
- *Categoriile 2 și 3 – Muzică și Arte interpretative (de spectacol):* muzică, teatre muzicale, teatre dramatice, dans, alte arte de spectacol (circ, pantomimă etc.);
- *Categoria 4 – Arte vizuale:* pictură, sculptură, arte grafice, artizanat artistic, fotografie etc.;
- *Categoriile 5 și 6 – Mijloace audio și Audiovizuale:* cinema, radio, televiziune, video;
- *Categoria 7 – Activități socioculturale:* asociații socioculturale, așezăminte polivalente pentru activități culturale, practici socioculturale (individuale, familiale, comunitare);
- *Categoria 8 – Sporturi și Jocuri;*
- *Categoria 9 – Mediul și Natura:* mediul natural, mediul urban etc.

Cu siguranță, și această clasificare a categoriilor culturii este discutabilă. Astfel, ea nu prevede aspecte importante care în mod tradițional au fost incluse în sfera culturii: educația, morala, știința, mitologia, religia etc.

Întrucât diversitatea problemelor pe care trebuie să le cerceteze sociologia culturii este extrem de mare, s-a recurs la forme de organizare și de grupare a faptelor de cultură. Astfel, *realitatea socioculturală* este reflectată în plan teoretic de categoriile culturii și organizată, sistematizată în **sferle culturii**.

Sfera culturii este unitatea socioculturală de realizare a valorilor de același tip. Din această perspectivă definițională, cultura se delimitează în următoarele sfere:

- a) sfera artelor;
- b) sfera științei;
- c) sfera comunicațională;
- d) sfera eticii;
- e) sfera educației.

Deosebirea categoriilor și a sferelor fundamentale în cadrul culturii echivalează cu stabilirea părților sincretice, ordonatoare în definirea omului ca ființă socială. Fiecare sferă a culturii are, la rândul ei, caracteristici de subsistem, deoarece propune cadre instituționalizate – neinstituționalizate, oficiale – neoficiale de desfășurare și stimulare a creației, categorii proprii de creatori și receptori, dezvoltă o tipologie specifică de relații sociale etc. Întrucât sociologul își fixează demersurile în realitatea socioculturală concretă, este posibil ca el să constate că în unele spații nu sunt manifeste toate sferle amintite sau că, în alte locuri, se dezvoltă cu predilecție numai o sferă sau un număr redus dintre acestea.

Putem conchide, așadar, că în studiul sociologic asupra unei culturi pot să apară diferențe de la un sociolog la altul în funcție de interesul acordat de fiecare din ei categoriilor și sferelor culturii, precum și datorită modului în care ei înțeleg raportul dintre cultură și civilizație.

4. Unitatea și diversitatea culturii

Cercetările antropologilor înregistrează o diversitate culturală semnificativă care există între societăți. Or, societățile se deosebesc nu numai prin modurile de organizare a relațiilor dintre membri, dar și prin culturile lor.

Cea mai simplă caracteristică a unei culturi este denumită *trăsătură*. Cultura materială, spre exemplu, include astfel de trăsături, precum: plugul, jocul, furculița etc. Cultura nematerială se caracterizează prin trăsături ca: scrierea de la stânga la dreapta, înclinarea capului la salut, oprirea la lumina roșie a semaforului etc. Trăsăturile culturii se asociază și se combină între ele, formând *complexe culturale*. Analiza unei culturi se poate face prin identificarea complexelor și trăsăturilor ei.

Analiza trăsăturilor și a complexelor pune în evidență o mare diversitate de la o cultură la alta, încât ne putem întreba dacă există trăsături culturale comune tuturor societăților cunoscute până acum. Antropologii au identificat numeroase trăsături și complexe culturale, comune majorității sau totalității culturilor, denumite **universalii culturale**.

Diversitatea trăsăturilor culturale nu se manifestă doar între societăți, ci chiar în interiorul aceleiași societăți. Unele grupuri de oameni practică anumite complexe culturale care nu sunt acceptate de restul societății: adolescenții, spre exemplu, se îmbracă altfel decât adulții și folosesc un vocabular care uneori nu este înțeles decât de ei. *În cadrul unei culturi generale a unei societăți apar ansambluri specifice de trăsături și complexe culturale caracteristice unor anumite grupuri care sunt denumite subculturi.*

Existența și diversitatea subculturilor sunt determinate de gradul de omogenitate socială și de gradul de toleranță a fiecărei societăți. Subculturile se pot constitui pe criterii naționale, religioase, profesionale, de vârstă, sex etc.: subcultura muncitorilor, a bătrânilor etc. Deseori, o subkultură are o limbă distinctă: terminologia negustorilor de droguri sau a muzicanților de jazz. Formele distincte de comunicare în cadrul subculturilor conferă un sentiment de identitate, oferă posibilitatea unei comunicări mai precise între membrii subgrupului și protejează această comunicare de persoanele din afara acestuia.

Indivizii aparțin de-a lungul vieții mai multor subculturi. Din perspectivă funcționalistă, acestea au un rol de coeziune socială, deoarece permit integrarea indivizilor în grupuri relativ omogene și le asigură o identitate socială. Mozaicul cultural creat de subculturi poate fi considerat un factor de îmbogățire a societății. Statele Unite ale Americii, de exemplu, deseori au considerat diversitatea lor

culturală ca fiind una dintre puterile lor majore. Pe de altă parte, unele societăți, de exemplu Japonia, cred că variația subculturală slăbește cultura națională și de aceea nu o încurajează.

În unele situații, *trăsăturile și complexe culturale specifice unor grupuri nu numai că se deosebesc de cultura dominantă, dar și se opun acesteia, formând contraculturile*. Un grup de delinvenți are propriile norme, valori și trăsături care sunt în opoziție cu normele culturale dominante. În raport cu cultura dominantă, contraculturile sunt opuse numai în anumite aspecte, nu în toate. Chiar și cele mai extremiste contraculturi împărtășesc norme și valori ale culturii dominante.

În anii '60 și la începutul anilor '70 ai sec. al XX-lea „hippie” au sfidat valorile americane fundamentale de individualism, competiție și materialism. Mișcarea neonazistă crescândă din Germania, Ku Klux Klan-ul din Statele Unite și Frăția Musulmană din Egipt și-au dezvoltat propriile lor ansambluri de tipare culturale care îi pun în opoziție cu culturile propriilor lor societăți.

Integrați într-o anumită cultură, indivizii ajung să o considere ca absolut firească. Unii dintre ei nu concep că ar fi posibil și un alt mod de viață. *În situația în care celelalte culturi sunt judecate în raport cu propria cultură, când modul propriu de viață este considerat singura cale normală de a gândi, a simți și a acționa, este prezent fenomenul de etnocentrism*. Totul este raportat la propriul grup, propria cultură și ceea ce diferă este apreciat negativ. Etnocentrismul întărește coeziunea socială a grupurilor, dar provoacă tensiuni și conflicte intergrupale. El are, în același timp, efecte pozitive și negative. Etnocentrismul radical provoacă prejudecii interculturale importante.

Cercetările de specialitate au stabilit că etnocentrismul se menține mai ușor în societăți relativ omogene, tradiționale și izolate. În astfel de societăți, există probabilitatea unui contact redus cu diferite practici și puține posibilități de a le vedea utilitatea și importanța în interiorul culturii în care acestea au loc. T.Adorno arată că persoanele etnocentriste sunt, în general, mai puțin educate, cu un status mai scăzut și, din punct de vedere religios, mai ortodoxe. În demersul său, etnocentrismul este considerat ca o loialitate puternică

că și necritică față de grupul etnic sau național combinată cu prejudecăți împotriva altor grupuri etnice sau naționale. Această definiție este prea limitativă, deoarece nu explică toate formele de etnocentrism și nici nu face deosebire între cele la care se referă. Cercetările recente nu au confirmat existența unei corelații clare între gradul de etnocentrism și trăsăturile de personalitate sau de status social al indivizilor.

În fiecare societate se manifestă și fenomene total opuse etnocentrismului – *xenocentrismul*, care constă în *preferința față de ceea ce este străin, în credința că produsele, normele, ideile propriului grup sunt inferioare celor produse în altă parte*. În cazul xenocentrismului, străinul sau cel care vine de departe se bucură de un prestigiu niciodată acordat unui localnic. Xenocentrismul poate fi total, dar de cele mai multe ori este parțial sau selectiv. Berea germană este considerată a fi cea mai bună, la fel parfurmurile franțuzești, electronica japoneză sau avioanele americane. Aceeași diferențiere se poate face și pentru trăsături culturale nemateriale: politețea franceză, disciplina germană, meticulozitatea japoneză. Persoanele xenocentriste își părăsesc uneori grupurile din care fac parte pentru a se instala în grupurile pe care le apreciază, dar nu toți emigrează. De cele mai multe ori, xenocentrismul se manifestă doar referențial, fără a se asocia cu o mobilitate intergrupală.

Fiecare societate se caracterizează printr-o anumită doză de etnocentrism și xenocentrism. Determinarea lor riguroasă este o operație foarte dificilă. Ceea ce se poate afirma în mod sigur este că manifestările etnocentriste și xenocentriste în cadrul aceleiași grup sunt surse de tensiuni și conflicte.

Variabilitatea culturilor înaintea o multitudine de probleme teoretice și metodologice pentru sociolog. Ca oricare membru al societății, sociologul se integrează într-o anumită cultură care îi apare ca normală. Dacă va studia și va judeca o cultură străină prin prisma normelor și valorilor propriei culturi, el nu va putea realiza o analiză științifică obiectivă. Astfel, soluția la această dificultate este dată prin recurgerea la *relativism cultural*, care constă în *suspendarea judecăților și în considerarea trăsăturilor unei culturi din perspectiva persoanelor care trăiesc în această cultură*. Aceas-

tă perspectivă îl face pe observator să se abțină de la a formula aprecieri asupra practicilor necunoscute. Aceasta presupune toleranță, și chiar respect, față de stilurile culturale care pot părea ciudate sau chiar „nefirești”.

Cultura permite oamenilor să se adapteze condițiilor de mediu și să supraviețuiască în situații dificile. Achizițiile culturale au, în general, un efect benefic asupra indivizilor și colectivităților. Însă, unele inovații culturale complică existența oamenilor sau chiar o amenință în mod serios. Culturile nu sunt statice, ele se transformă în permanență. Analiza schimbărilor culturale pe termen lung pune în evidență o creștere continuă a diversității. Această tendință istorică a fost numită evoluție socioculturală.

5. Tipuri de cultură. Sistemul culturii naționale

Stabilirea principalilor referenți ai noțiunii de cultură și a perspectivelor din care este privită aceasta ne ajută să discernem mai bine și diferitele încercări de clasificare a culturilor. Pe parcursul istoriei s-au construit mai multe teorii care se referă la diversitatea culturilor și a civilizațiilor umane. Deși aceste teorii și construcții filosofice și sociologice diferă unele de altele, având puternice accente de originalitate de la un autor la altul, se pot găsi trăsături comune, cum ar fi cea subliniată de Sorokin, conform căreia modelul predominant în construcțiile lui Spengler, Berdeaev ș.a. este în esență organicistă.

În evoluția culturii se deosebesc *trei faze* – de creștere, de maturitate și de decădere – care sunt denumite și *tipuri de cultură*.

De exemplu, primei faze (adică celei de creștere) îi corespunde tipul de *cultură barbară* (la Berdeaev), de *cultură ascetică* (la Schubart), de *cultură estetică* (la Northrop), de *cultură religioasă* (la Kroeber) și de *cultură ideationalistă* (la Sorokin). Echivalentele fazei de maturitate ar fi tipurile de *cultură medievală* (Berdeaev), *armonioasă* (Schubart), *estetică* (Northrop) sau *idealistă* (Sorokin), iar cele ale fazei de decădere se regăsesc în tipurile de *cultură eroică* sau *prometeică* (Schubart), *umanist-seculară* (Berdeaev), *teoretică* (Northrop), *seculară* (Kroeber) și *senzualistă* (Sorokin).

Literatura de specialitate întrunește mai multe clasificări și din perspectivă antropologică. Studiile de tip antropologic, etnologic și etnografic utilizează propriile clasificări. În concepția lui Tylor, unii autori vorbesc de culturi primitive sau arhaice în cazul comunităților tribale și de culturi istorice, tradiționale ori moderne pentru comunitățile evolute pe scara civilizației.

Atunci când este privilegiat un anumit factor, care este luat drept criteriu de bază, ca, de exemplu, *factorul religios*, culturile sunt clasificate în categorii cum ar fi:

- cultura șamanică;
- cultura budistă;
- cultura creștină;
- cultura islamică etc.

În dependență de *factorul tehnic* se discută de o cultură și o civilizație *a pietrei, a bronzului, a fierului*, iar pentru societățile moderne – de o cultură și o civilizație *industrială și postindustrială*.

Din perspectivă informațională și comunicațională asistăm la alte încercări de clasificare a culturilor și societăților, îndeosebi după *criteriul mutațiilor* care au loc în domeniul mijloacelor de comunicare. Astfel, pentru M.McLuhan, acolo unde preponderența este deținută de mijloacele orale și auditive de transmitere a informației este vorba de *culturi orale, auditive*, iar în cazurile în care predomină tehnologia tiparului vom avea *culturi vizuale* etc.

Din perspectivă sociologică, în care ca referenți principali sunt grupul uman și valorile, se vorbește de *cultură rurală și cultură urbană* (după criteriul așezării comunităților, în mediul rural sau urban), de *cultură profesională și de cultură generală* (cultura profesională putând fi împărțită în atâtea categorii câte meserii există, fiecare meserie reprezentând un grup uman specializat, iar cultura generală vizând un anumit nivel de instrucție și de însușire a unor cunoștințe diverse), dar și de *cultură de clasă, cultură etnică și cultură națională*.

O problemă deosebită care se ridică pentru clasificările din perspectivă sociologică este aceea a mărimii, a taliei grupului care trebuie luat în considerare pentru a vorbi de o cultură specifică. Se poate discuta de o cultură occidentală și de o cultură orientală? Sau se poate

spune că există o cultură latină și o alta anglo-saxonă? Sau putem vorbi numai de culturi naționale, adică de o cultură franceză, de una germană, de una românească etc.?

Este clar că atât la întrebările ridicate de orientarea sociologică, cât și la cele ridicate de celelalte orientări pe care le-am urmărit, nu se poate răspunde univoc și categoric. Modalitățile de abordare și răspunsurile date la aceste întrebări depind de nivelul de comprehensiune al specialiștilor din științele socioumanistice.

Dacă ne referim însă la orientarea sociologică, se impune să urmărim încercările de clasificare a societăților din perspectiva culturilor, ținând cont de grupurile mari umane ce sunt semnificative și la scară istorică. În acest context deosebim:

a) Culturi omogene, funcționale în societăți stabile, care se definesc prin:

- existența unor coordonate spațio-temporale de același nivel;
- corelație bună între numărul indivizilor și posibilitățile interne de acoperire a necesităților acestora;
- diferențe socioculturale dintre indivizi ne semnificative (diferențele deja existente sunt considerate normale, datorate diferențelor de calitate fizice individuale);
- relații dintre indivizi, fundamentate preponderent pe conduite rațional-altruiste sau rezidual-altruiste;
- spiritul comunitar predominant ce asigură stabilitatea socială;
- sfere ale culturii care răspund așteptării sociale atât din punctul de vedere al variației, cât și în privința performanțelor obținute;
- probleme ale vieții economice secundare ca importanță în raport cu problemele referitoare la educație, morală și religie;
- fondul tradițional al culturii, permisiv la elementele de schimbare (noutățile apar însă mai mult din nevoia de variație, și nu datorită presiunii exercitate de imperativele culturale);
- omogenitatea culturală ce se sprijină pe o scară socială puțin extinsă; drept urmare, progresul cultural se desfășoară lent.

Un asemenea tip de cultură și societate a fost și este foarte rar întâlnit.

b) Culturi retardate și societăți închise, având următoarele caracteristici esențiale:

- permit desfășurarea tipului de economie naturală sau închisă, fapt care generează un nivel de trai de subzistență;

- deosebirile dintre indivizi sunt ne semnificative, astfel că apartenența lor culturală este definită de asemănarea acestora până la identificare;

- societatea aplică un sistem de drept represiv în care tradiția este ridicată la statut de lege, determinând tipologia raporturilor interumane;

- etnocentrismul este exagerat, ajungându-se până la respingerea a priori a tot ceea ce provine din afara culturii de apartenență;

- magia, mitologia și religia sunt răspunsurile culturale cele mai invocate;

- cultura retardată mai persistă un timp prin istoria ei, treptat ea devine o curiozitate și un suport insuficient pentru societate.

Pe măsură ce cultura retardată se adaptează la unele forme de mobilitate, devine posibilă prosperitatea societății. În caz contrar, sunt sortite pieirii atât cultura retardată, cât și societatea închisă.

c) Culturi deschise și societăți în crize potențiale, care pot fi localizate în zonele unde se regăsesc următoarele trăsături:

- soluțiile culturale utilizate de societățile de acest tip aparțin actualității, sunt eficiente, au suporturi pozitive și satisfac în mare parte necesitățile și aspirațiile indivizilor;

- societățile și culturile din această categorie funcționează ca urmare a unor accentuate dependențe de alte societăți și de alte culturi cu care întrețin intense relații de transfer cultural;

- în ansamblu, cultura deschisă nu poate să devină omogenă, pentru că este prea perturbată de elemente culturale de import, după cum nu poate să devină retardată, pentru că este prea receptivă și asimilantă față de penetrările externe;

- societatea care se bazează pe o cultură atât de deschisă este expusă nu numai creșterii valorice, ci și unei crize potențiale. Spre exemplu, dacă din diverse motive (blocadă militară, război, ruperea relațiilor culturale și economice etc.) dispar modalitățile de dialog, împrumut, transfer cultural cu alte spații, atunci societatea va intra într-o perioadă de criză care se va adânci pe măsură ce vechile relații întârzie să acționeze.

d) Culturi anticipative și societăți proiective, caracterizate prin următoarele însușiri:

- într-un asemenea tip de cultură, exploratorii și cercetătorii sunt stimulați să contureze trăsăturile societății de viitor și să anticipeze tipuri de răspunsuri culturale necesare pentru funcționarea ei;

- cele mai multe dintre societăți, întrucât sunt afectate de diferite categorii de disfuncții, dezvoltă un sistem cultural, operațional în cea mai mare parte pentru situațiile prezentului. În ariile culturale în care insuficiențele prezentului sunt neglijabile, preocupările cercetătorilor sunt axate pe găsirea unor noi surse de energie, pe problema regenerării calităților mediului etc.;

- coordonatele culturii anticipative și ale societăților proiective vor fi întotdeauna superioare nivelului răspunsului cultural dominant;

- cu cât culturile și societățile vor trăi mai mult pentru viitorul lor, cu atât dinamica și performanțele răspunsurilor culturale dominante vor fi mai mari.

Abordarea modernității nu este posibilă fără analiza subsistemului cultural propriu fiecărei societăți. Între *sistemul național* și *sistemul cultural* există o relație de intercondiționare reciprocă, aceasta având explicația în faptul că națiunea este un produs cultural; la rândul ei, ea însăși produce cultură. Cultura națională este un sistem sociouman deosebit de activ, care sintetizează în sine întreaga experiență istorică a poporului și îi exprimă în mare măsură specificitatea acestuia.

În societățile moderne sistemul culturii naționale cuprinde trei categorii distincte, cu modele proprii de organizare și cu modalități specifice de a-și elabora mesajul:

- 1) cultura populară sau folclorică;
- 2) cultura înaltă sau conceptualizată;
- 3) cultura de masă sau mass-media.

E de reținut că aceste trei categorii ale sistemului național nu se plasează dispersat în cadrul sistemului cultural și nici nu împart cu exactitate matematică spațiul culturii în general. Dimpotrivă, ele se fixează în complexe asociative de entități originale între care se dezvoltă raporturi de susținere reciprocă și unde regula întregului devine regulă a părților. Ele utilizează valori comune, iar mesajele informaționale pot lua forme de expresie care să aparțină concomitent culturii înalte, culturii populare sau mass-media. Se întâlnesc chiar situații în care consumatorul manifestă o atitudine indiferentă cu privire la apartenența operei la una dintre cele trei categorii menționate și nu este preocupat de încadrarea ei într-o categorie anume. Totuși, aceste categorii ale culturii naționale comportă note definitorii distincte.

1. *Cultura folclorică* are drept spațiu de manifestare satul, pe când cultura înaltă aparține predominant, dar nu exclusiv – orașului. Timp îndelungat mediul rural a fost privat de instituții specializate și nu a beneficiat de un cadru relevant de instruire școlară, motiv pentru care creația și cunoașterea în general s-au păstrat la nivelul reflectării empirice și au vizat în special aspectele concrete ale lucrurilor. Astfel, cultura populară este rezultatul dialogului dintre om și mediu. Nu există produs folcloric care să nu surprindă trăiri ale omului în raport cu anumite fenomene ale naturii. Subiectul produce mesaje culturale, invocând evenimente din natură și relaționând cu ele. De aceea, cultura folclorică nu se creează în baza unor modele anterior elaborate și nu urmează unele canoane exact stabilite, așa cum se întâmplă în cazul culturii înalte, ci este liberă de orice schemă și regulă, având un caracter spontan.

Din punct de vedere generic, folclorul este atât *un produs individual*, cât și unul *colectiv*. Este un produs individual, deoarece în actul de creație nu lucrează concomitent un grup de autori împreună și nici nu există un fel de diviziune a muncii. Dar nefiind prinsă în anume structuri și circulând în mod oral, opera populară este supusă unor transformări continue, astfel că fiecare suprimă și adaugă motivului acele mesaje și simboluri pe care le consideră necesare.

2. *Cultura înaltă* funcționează numai cu ajutorul specialiștilor și rezistă în timp exclusiv datorită potențialului lor creator. Din această perspectivă, cultura înaltă se impune prin faptul că este un produs elaborat, desfășurându-se în baza unor ipoteze și utilizând metode verificate și testate în timp. Tot ceea ce semnifică creație nu intră spontan în categoria culturii înalte, unde totul este codificat și precodificat și are un caracter absolut rațional. Din aceste considerente, speciile acestui subsistem sunt exact delimitate între ele, iar actul consumului presupune o îndelungată pregătire de profil a celor care sunt interesați de conținutul produselor acestora. Grupurile sau persoanele cărora li se adresează trebuie să fie instruite și pregătite în instituții specializate. Consumul operelor din subsistemul la care ne referim este unul mediat, obligând la stadii formative anterioare și constrângând la o muncă ulterioară asiduă de informare și autocontrol profesional. Toate acestea atestă faptul că, la nivelul culturii înalte, actul de creație este precis nominalizat, iar autorii sunt bine cunoscuți în public.

3. *Cultura de masă* este un produs al industrializării și urbanizării societății contemporane. Ea nu se impune ca o creație absolut autonomă și nici nu are modele proprii de creație. Operele ei sunt realizate de către specialiști ai culturii înalte; din acest motiv, mass-media este considerată, uneori, drept secundară celor două categorii culturale sau ca „vehicul” al mesajelor produse de către acestea.

Multiplcând și difuzând mesajele create în sfera înaltă sau folclorică a culturii, mass-media nu creează, ci reproduce. Totuși, culturii de masă nu i se poate refuza un anumit gen de creativitate și nici nu poate fi considerată total neproductivă, deoarece ea modelează conținutul operei și îl adaptează la tehnicile de difuzare, făcându-l astfel accesibil publicului larg și determinându-l pe acesta să participe efectiv la valorile culturii naționale.

Concluzionând, menționăm că în sistemul culturii naționale funcționează în egală măsură cele trei categorii, iar între acestea se constată un permanent proces de schimburi de mesaje, ceea ce justifică ideea caracterului procesual al creației culturale, precum și natura deschisă a subsistemelor ei constitutive.

Întrebări recapitulative:

1. Explicați sensurile noțiunii de cultură.
2. Determinați raportul dintre cultură și civilizație.
3. Numiți funcțiile exercitate de cultură în viața socială.
4. Definiți și exemplificați elementele culturii.
5. În ce constă unitatea și variabilitatea culturii?
6. Delimitați sferile și categoriile culturii.
7. Elucidați diversele tipologii ale culturii.
8. Numiți categoriile sistemului culturii naționale.

Bibliografie selectivă:

1. Biriș I. *Sociologia civilizațiilor*. – Cluj-Napoca, 2000.
2. Bondrea A. *Sociologia culturii*. – București, 1993.
3. Calhoun C., Light D., Keller S. *Sociology*. – 6th edition, 1994.
4. Bîțlan I. *Introducere în istoria și filosofia culturii*. – București, 1993.
5. Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*. – Iași, 1999.
6. Goodman N. *Introducere în sociologie*. – București, 1998.
7. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. – București, 2000.

CAPITOLUL III

MASS MEDIA – FACTOR AL FORMĂRII ȘI DEZVOLTĂRII OPINIEI PUBLICE

1. *Opinia publică ca fenomen social*

1.1. Conceptul și esența opiniei publice

Pentru a determina conceptul de opinie publică, este necesar a desemna inițial sensul cuvintelor care formează îmbinarea “opinie publică”. Se consideră că termenul *opinie* provine de la latinescul “*opinio*”, care derivă de la “*opinari*” – a formula o părere. Termenul *public* desemnează un personaj colectiv înzestrat cu reflecție colectivă. Deci, opinia publică nu este altceva decât părerea formulată de către public.

Este necesar a menționa că fenomenul *opinie publică* a fost dintotdeauna în atenția gânditorilor timpului, ei încercând să pătrundă în misterele lui, să-l pună în relație cu societatea, statul, democrația etc.

Astfel, încă în epoca sclavagistă sofștii rezervau opiniei publice un loc esențial în statul democratic. Protagoras considera că anume ea trebuie să judece ce este echitabil și ce este inequitabil, ce este adevărat și ce este fals. Aristotel, în lucrarea sa *Politica*, contrapune opinia individuală opiniei majorității, accentuând posibilitățile mai vaste ale acesteia de a judeca despre operele muzicale și poetice. Totodată, marele filosof sublinia importanța utilizării opiniei publice ca organ consultativ în statul democratic; prin aceasta populația simplă, cetățenii liberi se implică în conducerea statală.

Fenomenul de opinie publică a fost în centrul atenției gânditorilor și în epoca feudală. Se consideră că anume atunci a apărut noțiunea de opinie publică - “public opinion”. Pentru prima dată această noțiune a fost utilizată de scriitorul englez Solsberry în secolul al XII-lea în scopul de a desemna susținerea morală a parlamentului de către populația țării.

În sec. XVI-XVII ideea participării poporului la dirijarea statală este reflectată în operele umaniștilor Th.Morus, T.Campanella, N.Machiavelli. În *Utopia* Th.Morus menționează importanța adunărilor populare, necesitatea discutării unor probleme în mod public. În *Orașul Soarelui* Campanella susține ideile egalității sociale, acordă

populației mature dreptul de a-și exprima în mod particular opiniile despre ceea ce este bine și ce este rău în societate, despre laturile pozitive și negative ale persoanelor aflate la conducerea țării. Nicolo Machiavelli, în lucrarea sa *Principele*, caracterizând conștiința politică și acțiunea politică, denotă că purtătorul concret al puterii politice este principele, care însă, pentru a putea conduce, trebuie să cunoască opiniile și dispozițiile poporului.

În perioada capitalistă gânditorii se ridică la o treaptă mai înaltă în dezvoltarea fenomenului de opinie publică. Astfel, Thomas Hobbes (1588-1679), filosof materialist englez, încearcă să pătrundă în esența opiniilor, considerându-le o reflectare a unor necesități sociale. După părerea lui, ele au o deosebită importanță social-practică, deoarece influențează acțiunile oamenilor. A dirija bine cu opiniile oamenilor înseamnă a dirija bine cu acțiunile lor și, astfel, a contribui în cele din urmă la menținerea armoniei în societate.

Un aport esențial în dezvoltarea teoriei despre opinia publică, despre factorii care influențează formarea opiniei publice l-au adus iluminiștii francezi din sec. al XVIII-lea Jean-Jacques Rousseau, Helvetius și Holbach. Astfel, Rousseau, în lucrarea sa *Contractul social* (1762), elaborează un sistem al drepturilor democratice, a cărui transpunere în viață ar duce la crearea unei societăți ideale, asigurând principiile democratice general umane.

Pornind de la situația diferită a oamenilor în societate, de la divizarea intereselor în personale, de grup, sociale, Helvetius și Holbach au ajuns la concluzia că acestea și determină caracterul contradictoriu al opiniilor oamenilor. Ei considerau că diversitatea mare de concepții este rezultatul interesului personal, care se schimbă în dependență de necesitățile oamenilor, de caracterul gândirii și condițiile de viață.

Primul care a elaborat o concepție integră despre opinie este Hegel (1770-1831). Filosoful german a determinat subiectul și obiectul opiniei publice, demonstrând legătura lor dialectică, a elaborat condițiile și factorii dezvoltării opiniei publice, precum și formele manifestării ei. În lucrarea sa *Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural și de știință a statului* (1821) Hegel lămurește opinia publică reieșind din conceptul organizării statale, în care evidențiază, de rând cu puterea legislativă și cea guvernamentală, momentul consultativ – elementul de castă. Acest element include în sine conștiința

publică ca o generalizare empirică a concepțiilor și a gândurilor multora. Hegel tratează opinia publică ca un fenomen general, substanțial, veridic, care reflectă tendințele adevărate ale realității. El consideră că în opinia publică se reflectă principiile echității sociale, rezultatul dirijării statale, eficacitatea sistemului de legi, precum și starea generală a tuturor lucrurilor. Mecanismul de bază al formării opiniei publice este discuția. Anume în timpul discuțiilor este posibil a evidenția acel general care există în opiniile individuale, precum și a ajunge la anumite raționamente veridice.

Un aport considerabil la dezvoltarea conceptului de opinie publică în perioada contemporană l-a adus sociologul francez Gabriel Tarde (1843-1904), care a definit opinia publică ca o grupare momentană, mai mult sau mai puțin logică, de judecăți care, răspunzând unor probleme de actualitate, se găsesc reproduse în numeroase exemplare – în persoane aparținând aceleiași țări, aceluiași timp și aceleiași societăți.

Fenomenul opiniei publice continuă să rămână și în prezent un obiect de discuție pentru cercetători. Conștientizând importanța socială a opiniei publice, sociologii încearcă să pătrundă în esența ei, să lămurească proveniența fenomenului. Astfel, în gândirea sociologică contemporană există două modalități de abordare a opiniei publice: gnoseologică și sociologică. Din punct de vedere gnoseologic, opinia publică este considerată drept reflectare a realității la anumite niveluri ale conștiinței sociale. Adepții punctului de vedere sociologic susțin caracterul social determinativ al opiniei publice, accentuând rolul și importanța funcționării opiniei publice în societate.

Există unele încercări (V.V. Șaronov, B.D. Parâghin, A.Moiseev, L.Cerkasov) de a atribui opinia publică domeniului psihologiei sociale, de a o plasa într-un rând cu dispozițiile, voința colectivă, tradițiile comunităților sociale.

Cercetătorii ruși V.M. Hvostov, B.A. Grușin, V.S. Paderin încearcă să definească opinia publică prin “atitudine”, “raționament evaluativ”, “stare a conștiinței”.

Deosebit de interesant abordează conceptul de opinie publică sociologul rus M.K. Gorșkov, care consideră că opinia publică poate avea trei niveluri de autoexprimare. La primul nivel ea se manifestă ca un raționament de evaluare; la al doilea nivel – ca o poziție, motiv și devine o verigă de legătură dintre spiritual și practic; la al treilea nivel

opinia, în care este materializat potențialul nivelurilor precedente, e capabilă de a se pronunța ca o atitudine practică și de a se manifesta ca un act de comportament.

Așadar, în cazul dat se accentuează capacitatea opiniei de a se transforma dintr-o formațiune spiritual abstractă într-o formațiune spiritual practică și de a apărea în calitate de forță materială.

Din cele expuse putem concluziona că diferiți autori tratează din diferite unghiuri de vedere esența fenomenului de opinie publică, evidențiind o latură a lui sau alta, atribuindu-l la un nivel al conștiinței sociale sau la altul, ori, în cele din urmă, la formele cunoașterii logice.

Pornind de la conceptul că orice fenomen trebuie să fie analizat în mod complex, multiaspectual, integrator, considerăm că cea mai aproape de adevăr este următoarea definiție dată opiniei publice: *“Opinia publică este o manifestare specifică a conștiinței sociale, o construcție spirituală complexă, care este exprimată în aprecieri verbale sau nonverbale și caracterizează o atitudine latentă sau manifestă a grupurilor sociale mari față de problemele actuale ale realității”*.

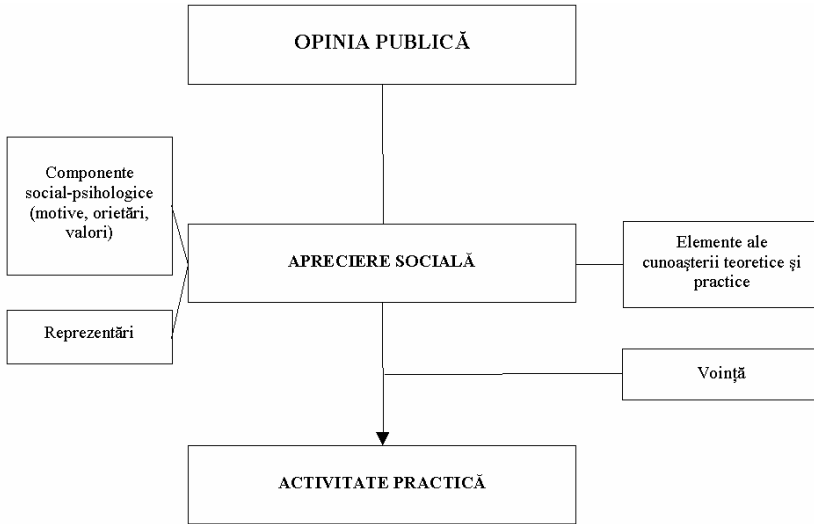
Această definiție dezvăluie fenomenul sub toate aspectele lui: esența, elementul structural central, caracterul spiritual-practic, subiectul și obiectul opiniei publice.

1.2. Structura, obiectul și subiectul opiniei publice

În literatura de specialitate s-a conturat deja o structură destul de bine definită a opiniei publice, care include: aprecierile sociale, componentele social-psihologice (orientări, valori), elementele cunoașterii raționale (cunoștințele teoretice și empirice despre obiect), reprezentările, componentele volitive.

Aprecierea socială este elementul principal al opiniei publice, în jurul căruia se grupează toate celelalte. Prin *apreciere socială* noi înțelegem exprimarea atitudinii subiectului față de obiect. Atitudinea este o manifestare latentă sau manifestă a intențiilor, dispozițiilor subiectului față de obiect, care reiese din însăși poziția socială, interesele și opțiunile lui. Aprecierile sociale pot fi de diferite orientări: pozitive, negative, neutre.

Structura opiniei publice

Componentele social-psihologice includ: valorile și orientările. Acestea din urmă reprezintă predispușerile subiectului de a acționa. Orientările sociale reflectă orientările valorice ale indivizilor ca reprezentanți ai diferitelor grupuri sociale, ai societății în general. Orientările valorice se schimbă sub influența condițiilor obiective și a factorilor subiectivi, fapt ce se reflectă nemijlocit în starea opiniei publice. Orientările sociale se exprimă prin dispoziții sociale.

Elementele cunoașterii raționale, sau cunoștințele, sunt de natură teoretică sau empirică. Unii încearcă să contrapună cunoștințele opiniei publice, pornind de la ideea că cunoștințele dezvăluie adevărul obiectiv, iar opinia publică nu este altceva decât aprecierea subiectivă a oamenilor. Însă, fără a poseda anumite cunoștințe despre obiect nu poți avea o oarecare opinie. Evident, formarea opiniei publice diferă de procesul de cunoaștere. Acest fapt este motivat prin aceea că scopul opiniei publice nu este cunoașterea multilaterală a obiectului, ci utilizarea cunoștințelor pentru formarea unei aprecieri, a unei atitudini de aprobare sau dezaprobare a obiectului.

De rând cu componentele social-psihologice și cele ale cunoașterii raționale, în structura opiniei publice se includ *reprezentările* și *componentele volitive*. *Reprezentarea* este imaginea perceptual-senzorială a obiectelor sau a fenomenelor evocată mental în lipsa acestora. *Componentele volitive*, sau voința, se manifestă în opinia publică prin mobilizarea individului ca reprezentant al unei anumite grupe sociale la realizarea unei acțiuni în corespundere cu recomandările opiniei.

În rezultatul analizei structurii opiniei publice putem conchide că fenomenul dat reprezintă în integritatea sa unitatea dintre aspectele raționale, emoționale și volitive.

Subiectul opiniei publice, sau publicul, reprezintă o categorie sociologică și statistică care desemnează o colectivitate de persoane mai mult sau mai puțin numeroasă, concentrată sau dispersată spațial, omogenă sau eterogenă din diferite puncte de vedere (sex, grad de instruire, profesie, apartenență politică, ideologică, rezidentă etc.), care are însă comun un centru de interese sau informații identice și simultane la un moment dat. Este de menționat că în fiecare societate există mai multe publicuri, în funcție de problemele sociale existente. Structura publicului este foarte mobilă și depinde de importanța problemelor discutate în perioada respectivă.

Literatura de specialitate distinge diferite **tipuri de public**.

Astfel, **în funcție de valorizarea mesajelor**, distingem:

- *Publicuri dispersate* – cele care valorizează mesajele în mod diferit;
- *Publicuri concentrate* – valorizează mesajele similar și cooperează între ele;
- *Publicuri omogene* – valorizează convergent același tip de mesaj și manifestă o frecvență ridicată în receptarea mesajelor;
- *Publicuri eterogene* – segmente de opinie relativ eclectice, interesate constant de un gen anumit de mesaj, dar care îl valorizează în mod diferit.

În funcție de **atitudinea în raport cu mesajele**, putem deosebi:

- *Public receptor* – manifestă atitudine pasivă în raport cu mesajele;
- *Public participant* – participă nemijlocit la acțiune.

În funcție de **criteriile spațiale**, distingem: *publicuri locale* și *publicuri mondiale*. După **gradul de instituționalizare** a sursei de mesaj se mai cunosc: *publicuri organizate* și *publicuri neorganizate*.

Obiectul opiniei publice. În calitate de obiect al opiniei publice pot fi diferite fapte, evenimente, procese caracteristice atât realității obiective, existenței sociale (processe economice, condiții materiale de viață, activitatea oamenilor), cât și realității subiective, conștiinței sociale (processe social-psihologice, sisteme de valori etc.). În categoria de obiecte ale opiniei publice pot fi incluse de asemenea și diferite fenomene ale naturii, fenomene cosmice etc. În acest context este de menționat că orice eveniment, fapt, proces poate nimeri în categoria obiectului opiniei publice dacă îi sunt specifice două criterii principale: *interesul și natura discutabilă*.

Interesele pot fi de natură obiectivă și subiectivă – ca manifestare a conștiinței. Corelația dintre interesul obiectiv și cel subiectiv este aidoma raportului dintre existența socială și conștiința socială. Interesul ca manifestare a conștiinței reflectă mai mult sau mai puțin adecvat interesul obiectiv. Opinia publică este o formă de manifestare a interesului subiectiv.

Opinia publică apare numai în rezultatul suprapunerii diferitelor puncte de vedere ale oamenilor. De aici, al doilea criteriu al evidențierii obiectului opiniei publice - *natura discutabilă a fenomenului, obiectului, procesului*. O problemă asupra căreia în mod obiectiv, logic nu se pot formula mai multe judecăți diferite și / sau opuse, deci ea nu poate fi obiect de opinie.

2. Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice

2.1. Formarea opiniei publice

Opinia publică parcurge în dezvoltarea sa etapele de formare, evoluție și funcționare. Înainte de a analiza mecanismul de constituire a opiniei publice este necesar să accentuăm că pentru declanșarea procesului de formare a opiniilor în general, a opiniei publice în special, sunt necesare câteva condiții:

1. Contactul publicului cu informațiile. Reieșind din considerenul că opinia publică este o apreciere a unui fapt, eveniment, proces, ea poate fi formulată numai în urma contactului publicului cu mesajul.

2. **Caracterul concret determinat în timp și spațiu al evenimentului, faptului, procesului.** Orice opinie publică, apreciere se poate referi doar la personalități concrete, la manifestări care au loc într-un mediu anumit și într-un timp anumit.

3. **Informația, faptul, evenimentul să trezească interesul publicului.** Dacă publicul este indiferent față de un eveniment sau altul, atunci el nu poate fi obiect al opiniei publice.

4. **Evenimentul, faptul devenit obiect al opiniei publice, trebuie să posede o natură discutabilă și să fie discutat.** O problemă care nu devine obiect de discuție și nu trezește păreri, judecăți *pro* și *contra* nu este obiect de opinie și deci de opinie publică.

În continuare vom încerca să dezvăluim dinamica opiniei publice, urmărind procesele care se desfășoară la fiecare etapă a dezvoltării ei. După cum am menționat mai sus, orice opinie publică ce formează doar în rezultatul producerii unui eveniment social foarte important pentru mase largi de oameni. Inițial, fiecare persoană apreciază acest eveniment în felul său, pornind de la nivelul său de studii, de informare, de cunoaștere a altor fapte care au o anumită tangență cu fenomenul în cauză. Astfel, se formează un șir de opinii individuale privitor la acest eveniment. Deoarece evenimentul are o încărcătură socială destul de mare, mase tot mai largi de oameni încep să se intereseze de el, încearcă să obțină cât mai multă informație despre faptul în cauză, caută noi surse de informare, obțin și însușesc un volum mare de cunoștințe suplimentare. În consecință, se constituie multe aprecieri evaluative individuale referitor la obiectul opiniei și apare necesitatea internă a indivizilor de a-și expune părerile, de a face schimb de opinii cu alte persoane, în primul rând, din mediul său apropiat - rudele, vecinii, colegii de serviciu etc.

Necesitatea de a face schimb de păreri privitor la obiectul opiniei publice, de a discuta scoate raționamentele evaluative din sfera conștiinței individuale și le include în sfera conștiinței de grup, colectiv, clasă. Are loc un schimb de opinii între oameni la locul de trai, la locul de muncă, în mediul prietenilor, asociațiilor etc. La această etapă din mulțimea de opinii existente se cristalizează o opinie dominantă, care începe să acopere conștiința a tot mai multor persoane, să obțină susținerea grupurilor mari de oameni.

E cazul să menționăm că această opinie dominantă nu constituie o sumă aritmetică a opiniilor individuale, ci are un caracter integrativ și reprezintă o exprimare concentrată a rațiunii colective. Ea rezultă din activizarea atitudinilor și intereselor, a cunoștințelor și convingerilor în rezultatul relațiilor interpersonale din cadrul publicului. Aurelian Bondrea menționează că opinia publică “este expresia generalizată a opiniilor individuale ale unui popor ca popor. Prin ea se aud reacțiile colective față de fenomenele și acțiunile vieții sociale. În opinia publică se împletesc constanța (continuitatea) unor atitudini sociale și reacții (discontinuitatea) de actualitate, fenomene sau acțiuni din viața politică, economică și socială, care trezesc interesele generale și polarizează atenția oamenilor și care concentrează voința și sentimentele lor comune”.

Pornind de la geneza opiniei, în general, și a opiniei publice, în special, și ajungând până la cristalizarea unei opinii dominante, putem afirma că opinia publică parcurge în procesul de formare patru stadii importante:

- **producerea opiniei** – formularea unei idei relevante în legătură cu o problemă controversată care polarizează atenția unui public relativ numeros;

- **dezvoltarea opiniei** – relaționarea ideii respective cu așteptările imediate și de perspectivă pentru a întruni un coeficient de persuasiune cât mai mare;

- **difuzarea opiniei** – lansarea opiniei în segmentele de public considerate a fi cel mai ușor de persuadat în sensul conținutului opiniilor și al așteptărilor celor ce se afirmă ca producători de opinie;

- **acceptarea și adeziunea** – cristalizarea curentului de opinie care poate asigura succes ideii emise și care poate întruni acceptări largi pe termen mediu și lung.

În societate poate să existe mai multe curente de opinie, în dependență de problemele care se află în centrul atenției publicului. În cazul unei probleme puse în discuție pot fi două curente de opinie opuse: *pro* și *contra*.

2.2. Funcționarea opiniei publice

Odată formată, opinia publică obține o anumită stabilitate, intrând în perioada de funcționare. Pentru opinia publică în perioada de funcționare sunt caracteristice următoarele particularități: un anumit grad

de maturizare, un public destul de mare, convins în obiectivitatea raționamentelor sale și orientat spre susținerea pozițiilor sale și transferul lor în sfera rezoluțiilor concrete.

La etapa de funcționare opinia publică îndeplinește un șir de **funcții și roluri sociale**. Prin *funcție* noi înțelegem *contribuția pe care un element o aduce la satisfacerea unei cerințe a sistemului din care face parte, contribuție la menținerea și dezvoltarea acestuia*.

Există diferite păreri privitor la delimitarea funcțiilor opiniei publice. Astfel, M.Gorșkov, de exemplu, nominalizează următoarele funcții ale opiniei publice: regulatorie, educativă, axiologică, de control social, defensivă, consultativă, directivă, cognoscibilă. În alte surse sunt delimitate următoarele funcții ale opiniei publice: regulatorie-educativă, normativă, analitică, consultativă, expresivă, directivă. Sociologul român Ștefan Buzărnescu divizează funcțiile în felul următor: normativ-axiologică, de socializare optimă și de integrare eficientă, de control social, consultativ-participativă, deliberativă.

E cazul să menționăm că între aceste tipuri de clasificări nu există divergențe esențiale de sens. Primele surse dau funcțiile într-un mod mai fărâmițat, ultima - în mod unificat, de exemplu: normativ-axiologică, consultativ-participativă etc. Pornind de la ultima modalitate de clasificare prezentată, să încercăm a determina în ce constau funcțiile realizate de către opinia publică în societate.

Funcția normativ-axiologică. În fiecare societate există un cadru de norme și valori. Funcția normativă a opiniei publice se afirmă prin susținerea sau prin dezaprobarea normelor existente și promovarea unui cadru normativ nou. Prin funcția normativ-axiologică, opinia publică este totodată un regulator al relațiilor dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri sociale, dintre grupuri sociale și societate în general, dintre individ și societate.

Funcția de control social. În conformitate cu literatura de specialitate, prin *control social* se înțelege *“procesul prin care o instanță reglementează, orientează, modifică sau influențează comportamentele sau acțiunile altei instanțe, ce aparține aceluiași sistem, cu ajutorul unor mijloace materiale și simbolice, în vederea asigurării conformității și păstrării echilibrului specific sistemului”*.

Funcția de control social a opiniei publice se manifestă în scopul prevenirii, limitării sau eliminării devianțelor de la normele existente și contribuie la corijarea comportamentului individual și social.

Punctul culminant al controlului neformal este autocontrolul – reglementarea rațională, conștientă și voluntară de către o persoană a propriului comportament. Individul are dreptul de a alege dintre diferite alternative de acțiuni sociale “în funcție de compatibilitatea dintre opțiunile valorice proprii și valorile vehiculate de opinia publică din acel moment”.

Funcția de socializare și de integrare. Prin această funcție opinia publică contribuie la interiorizarea normelor și a valorilor sociale ale unui grup, comunități de către indivizi, la anumite conduite verbale și comportamentale. M.K. Gorșkov numește această funcție a opiniei publice – educativă, deoarece ea contribuie la înțelegerea de către indivizi a valorilor sociale și la respectarea lor din convingere. Valorile cu un conținut negativ sunt respinse de către opinia publică, astfel grăbind procesul de socializare a individului și de integrare a lui în societate.

Funcția consultativ-participativă. Esența acestei funcții constă în participarea opiniei publice în calitate de consultant la diferite elaborări din domeniile politic, economic, social, cultural etc. Exprimându-și părerea despre modalitățile de soluționare a diferitelor probleme prin intermediul instituțiilor din care face parte, al presei, publicul participă astfel, voluntar sau involuntar, la crearea unei opinii în această direcție. Dacă opinia este susținută de majoritatea indivizilor din societate, ea, pe lângă faptul că consultă, are uneori putere de decizie.

Funcția deliberativă. Sensul cuvântului *a delibera* este – a chibzui în comun și a discuta asupra luării unei hotărâri. Funcția deliberativă a opiniei publice constă în faptul că publicul poate să-și expună părerea referitor la deciziile luate sau la proiectele de decizii prin intermediul sondajelor de opinie efectuate, prin mass-media etc. Funcția deliberativă este foarte aproape de funcția consultativ-participativă.

Funcțiile opiniei publice se caracterizează printr-o interconexiune, care ar putea fi calificată drept regulator social. Din aceste considerente, opinia publică uneori îndeplinește concomitent câteva funcții, ele completându-se una pe alta.

Fiind un fenomen social, opinia publică poate fi caracterizată și din punct de vedere **cantitativ - calitativ**. Astfel, ea posedă orientare, sferă de difuziune, intensitate, mobilitate. În funcție de orientarea publicului, opinia publică poate fi: pozitivă, negativă, indiferentă. Opinia publică pozitivă se manifestă prin aprecierea pozitivă a evenimentului produs. Opinia publică negativă dă evenimentului o nuanță negativă, iar cea indiferentă se exprimă printr-o atitudine neutră față de eveniment. În funcție de difuziune, opinia publică poate avea difuziune socială și geografică. Difuziunea socială arată cât de larg a pătruns opinia în conștiința individuală, de grup etc., cea geografică denotă funcționarea opiniei publice în diverse regiuni ale țării.

Intensitatea opiniei publice este o caracteristică care arată gradul de atenție a membrilor societății față de obiectul opiniei publice, exprimă puterea lor de convingere în obiectivitatea raționamentelor expuse. În acest context este de menționat caracterul mobil, fluctuant al opiniei publice. Ea poate fi influențată, formată sau schimbată prin oferirea de informații selectate și direcționate spre orientarea dorită.

2.3. Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice

Geneza și evoluția curentelor de opinie publică, a opiniei publice în general, dinamica și intensitatea ei privitor la unele sau altele probleme sociale este determinată de un șir de condiții și factori de diferit ordin, pe care vom încerca în continuare să-i dezvoltăm.

Condițiile reprezintă, conform literaturii de specialitate, punctul de pornire care anticipează un proces sau altul, îl însoțesc, creează posibilități favorabile sau nefavorabile pentru dezvoltarea lui.

Factorii sunt promotori activi incluși nemijlocit în proces, care determină caracterul lui, precum și rezultatul. Condițiile obiective sau subiective ale apariției opiniei publice pot fi concepute în calitate de factori numai în cazul când devin promotori activi ai procesului și se includ nemijlocit în dezvoltarea lui.

În viziunea noastră, **condițiile care influențează formarea și dezvoltarea opiniei publice** în orice societate pot fi clasificate în felul următor :

- **Condițiile social-politice.** În acest caz este vorba despre caracterul sistemului social, de faptul dacă societatea este bazată mai mult pe principii democratice sau autocratice. Astfel, într-o societate autocrată

curentul de opinie care corespunde opiniei clasei dominante este artificial menținut în forma manifestă de diferite instituții, iar curentul minoritar se află în permanență în stare latentă. Într-o societate democratică opinia publică are un caracter mai mobil. Sub influența diferiților factori curentul majoritar de opinie poate deveni minoritar, și viceversa. Perioada manifestă a opiniei publice se îmbină cu cea latentă, și invers.

- **Condițiile social-economice.** Gradul de dezvoltare a societății. Într-o societate cu un nivel înalt de dezvoltare, opinia publică poartă un caracter mai mult spiritual, deoarece la baza formării ei sunt interese și necesități în mare parte de ordin spiritual. Într-o societate cu un nivel de dezvoltare inferior caracterul opiniei publice este mai mult de ordin material și acest fapt rezultă din interesele și necesitățile colectivităților.

- **Condițiile socioculturale.** Este vorba despre nivelul de dezvoltare culturală a societății, tradițiile culturale etc.

Factorii care influențează nemijlocit procesul de formare și de evoluție a opiniei publice pot fi clasificați în felul următor:

- **Factorii de grup** (familial, organizare socială, apartenență profesională etc.);

- **Factorii cu caracter formativ** (mijloacele de comunicare în masă, instituțiile cultural-educative etc.);

- **Factorii psihologici individuali** (sentimente, atitudini, mentalități, iluzii etc.).

3. Rolul mass-media în formarea și dezvoltarea opiniei publice

3.1. Forța de influență a mass-media asupra publicului

După cum am menționat, unul din factorii cei mai importanți în procesul formării, dezvoltării și exprimării opiniei publice este mass-media (presa, radioul, televiziunea). Conform literaturii de specialitate, *mass-media semnifică seturi de tehnici și metode de transmitere, centralizat, de către furnizor a unor mesaje unei audiențe largi, eterogene și dispersate geografic. Într-o perspectivă instituțională, mass-media sunt considerate instituții sociale, atât culturale, cât și economice.*

Rolul presei, radioului, televiziunii în procesul de formare, dezvoltare și exprimare a opiniei publice a interesat dintotdeauna savanții preocupați de aceste probleme. Astfel, încă la începutul secolului

al XX-lea, în anul 1901, marele sociolog G.Tarde în lucrarea sa *L'opinion et la foule* accentuează că presa este o cauză a opiniei și una dintre cele mai recente, numind totodată conversația factorul de opinie cel mai continuu și universal. Referindu-se la rolul ziarelor în formarea opiniei publice, sociologul francez G.Le Bon menționează că “influența ziarelor este astăzi mai superioară acelei a cărților. Este incalculabil numărul persoanelor care nu au niciodată alte opinii decât acelea ale ziarului pe care îl citesc...”.

Problema cea mai importantă pusă în discuție de specialiști în acest domeniu a fost și este gradul de influență a mass-media asupra opiniei publice, sau măsura în care publicul este influențat de informațiile difuzate prin intermediul radioului, televiziunii, presei periodice. Sociologul român Ioan Drăgan desemnează trei etape specifice în dezvoltarea gândirii sociologice în această direcție: etapa atotputerniciei media, etapa efectului minimal al media, etapa revirimentului. Bazându-ne în continuare pe teoriile occidentale descrise de către sociologul român (în spațiul nostru operele originale ale acestor autori sunt lipsă), vom încerca să caracterizăm particularitățile fiecărei etape în parte.

Perioada atotputerniciei mass-media este caracteristică pentru primul război mondial și etapa interbelică. În această perioadă mass-media sunt considerate de către cercetători atotputernice, de o influență nelimitată asupra publicului. În conformitate cu cercetările de atunci, presa, radioul, televiziunea nu numai că influențează direct opiniile, dar și comportamentele oamenilor, contribuind nemijlocit la schimbarea lor. După părerea specialiștilor, mass-media sunt în stare să direcționeze opiniile, să manipuleze cu ele în direcția scontată. Publicul este privit foarte simplist, ca o masă de oameni pasivă, căreia i se injectează mesajele cu opiniile gata pregătite. Gradul de asimilare a mesajelor depinde de mesaj și de trăsăturile individuale ale receptorului. Reacția individului la mesaj este directă și imediată.

Perioada efectului minimal al mass-media începe în anii '40 ai sec. al XX-lea, dar se dezvoltă în special în anii '50-60. Pentru ea este specifică o trecere a cercetătorilor la o altă limită: mass-media doar întărește convingerile publicului asupra unui sau altui fenomen, însă

nicidecum nu schimbă opiniile, atitudinile create etc. Publicul este considerat ca fiind activ și selectiv în ceea ce privește recepționarea mesajelor difuzate.

Importanță deosebită pentru definitivarea acestor concluzii l-a avut studiul lui P.Lazarsfeld, B.Berelson și H.Gaudet *The people's choice*. Analizând influența mijloacelor de comunicare în masă asupra comportamentului populației la alegeri, cercetătorii în cauză au ajuns la concluzia că mass-media nu influențează substanțial hotărârile alegătorilor. Schimbările opiniilor politice ale unor alegători în perioada campaniei electorale au fost influențate în special de comunicarea interpersonală. După părerea cercetătorilor, mesajele comunicaționale numai consolidează și amplifică orientările deja existente și modalitățile de comportare a diverselor grupe de alegători.

În baza acestor cercetări, P.Lazarsfeld și E.Katz au formulat legea comunicării în două trepte, care demonstrează influența liderului de opinie în recepționarea mesajelor prin intermediul mass-media. Liderii de opinie se caracterizează prin faptul că sunt activi în plan politic, au un interes deosebit pentru informația de acest gen și, respectiv, sunt mai expuși acțiunii media decât ceilalți membri ai comunității. Ei sunt cei care preiau informația, o compară cu cele citite sau auzite din alte surse de informare, fac uneori deducții și o transmit celorlalți membri prin prisma propriei opinii.

Comparând nivelul de influență a comunicării de masă și a comunicării interpersonale asupra individului, cercetătorii E.Katz și P.Lazarsfeld au stabilit că contactele personale au o influență mai mare asupra individului decât contactul cu mass-media, fapt determinat atât de caracterul nondirectiv al comunicării interpersonale, precum și de nivelul de încredere mai mare al recipientului într-o persoană cunoscută.

Epoca revirimentului începe de la 1965 și este condiționată de apariția și dezvoltarea unui nou media – a televiziunii, când se pare că teoria efectelor limitate ale mass-media nu este atât de justă. Se revine la ideile influenței puternice a media asupra publicului. În această perioadă influența mass-media este privită mult mai larg decât la prima etapă. Dacă inițial se considera că mass-media influențează nemijlocit asupra atitudinilor sau că are un impact direct, imediat, de scurtă durată asupra receptorului, acum se pune

accentul pe influența mass-media asupra conștiinței și opiniei generale a publicului. Se acordă o atenție mai mare contextului social și motivațiilor expunerii indivizilor la mass-media, se cercetează efectele cognitive și afective, influențele mai largi ale ei asupra sistemelor de valori etc.

Analizând teoriile specifice perioadei revirimentului - Agenda setting, Teoria cultivării, Spirala tăcerii, Teoria dependenței, I. Drăgan evidențiază următoarele momente specifice acestora:

- Mass-media sunt privite ca niște organizații sociale integrate în sistemul funcțional al societății. Producția mediatică este o producție industrială care aduce profit. Din aceste considerente, mass-media trebuie studiate din perspectiva relațiilor lor cu alte instituții sociale, a impactului mesajelor asupra reprezentărilor diferitelor grupuri sociale, și invers etc.

- Mass-media influențează realitatea prin faptul că ele dețin puterea de a construi o realitate prin intermediul mesajelor sale. Ele selectează problemele care sunt difuzate, acordându-le diferit grad de importanță. Noi cunoaștem lumea, diferite probleme prin mass-media. Astfel, mass-media influențează la construcția propriei noastre realități.

- Deși efectele mass-media sunt foarte puternice, publicul selectează și asimilează mesajul în funcție de nevoile și interesele sale, de caracteristicile sociodemografice și culturale (vârstă, sex, studii, condiții familiale etc.).

- Rolul mesajelor media constă în producerea și reproducerea societății date.

- Mass-media creează și mențin un anumit public și o anumită opinie publică prin definirea actualității opiniei și stării ei (minoritară, majoritară).

Efectuând o analiză a concepțiilor caracteristice celor trei etape, putem conchide că cercetarea influenței mass-media asupra publicului a evoluat, orientându-se de la studierea impactului direct, imediat, al mass-media spre cercetarea fenomenului în profunzime, abordarea lui complexă. Apreciind la justa valoare aportul savanților la dezvoltarea teoriei privind influența mass-media asupra publicului, dorim să accentuăm, totodată, că, oricare ar fi opinia privitor la gradul de influen-

ță a mass-media, modalitatea de influență și condițiile, un lucru este cert: mass-media dețin un rol decisiv în formarea și exprimarea opiniei publice, rol care, de altfel, a fost desemnat și de noi pe parcursul cercetărilor efectuate.

Astfel, în anul 1990, în timpul cercetării efectuate în mediul tineretului rural la tema “Mijloacele de comunicare în masă și activismul social al tineretului”, am stabilit o dependență destul de mare dintre gradul de activism al tineretului manifestat în procesul comunicational și gradul lui de activism social. Cu cât tinerii citeau mai frecvent presa, vizionau mai frecvent emisiunile televizate sau radio, cheltuiau mai mult timp pentru aceste ocupații, erau mai activi în producerea informației, cu atât ei dispuneau de un nivel mai avansat de activism social: luau atitudine la adunările colectivului, participau activ la campaniile electorale, erau incluși în diferite asociații obștești de tip nou etc. Și invers: cu cât tinerii se pronunțau mai pasiv în ceea ce privește consumul mass-media, cu atât ei erau mai pasivi și în celelalte domenii de activitate.

Evident, atât activismul social al tineretului, cât și activismul în procesul comunicational este determinat și de un șir de alți factori, care influențează de rând cu mass-media, cum ar fi factorii social-demografici, social-culturali, social-economici, social-geografici etc., și este foarte dificil a determina în mod separat gradul de influență a fiecărui factor în parte. Un lucru însă este cert: consumul mass-media, nivelul înalt de informare a publicului despre diferite probleme și evenimente importante contribuie la amplificarea cunoștințelor lui, la crearea unor opinii adecvate și, în rezultat - la formarea atitudinilor și a comportamentului.

Rolul mass-media în formarea opiniei publice a fost determinat și în rezultatul cercetării “Mass-media și opinia publică”, efectuată în anul 1998. Astfel, la întrebarea: “Unii consideră că presa, radioul, televiziunea influențează opțiunile alegătorilor, alții consideră că nu. D-voastră, personal, considerați că mass-media a influențat considerabil, puțin sau deloc alegerile prezidențiale din 1999 din Moldova?” circa 27% din respondenți au menționat că presa, radioul, televiziunea au influențat considerabil, 39% nu au influențat într-o anumită măsură, 13,2% – au influențat puțin, 3,7% nu au influențat deloc și 17,2% – nu știu.

Opiniile experților la aceeași întrebare sunt mult mai radicale. Fiecare al doilea expert este de părerea că mass-media a influențat considerabil opțiunile politice ale alegătorilor, 40,9% consideră că presa, radioul, televiziunea au influențat într-o anumită măsură și doar 4,5% cred că influența a fost destul de mică. Nici un expert nu a fost de părerea că mass-media nu au influențat deloc opțiunile politice ale alegătorilor.

Prezintă interes în acest sens și răspunsurile respondenților cu referire la comportamentul lor în perioada postcomunicativă. Astfel, la întrebarea: “Deseori se întâmplă ca, ascultând radioul, televiziunea, citind presa, să vă schimbați opinia inițială despre un fenomen sau altul?”, 69,2% au indicat că deseori sau uneori și numai 12,2% – niciodată.

Majoritatea respondenților au menționat, de asemenea, că au obiceiul de a-și împărtăși impresiile despre informațiile interesante auzite la radiou, televiziune sau citite în presa periodică (83,2%). Și de cele mai multe ori o fac cu membrii familiei, rudele (47,4%), cu colegii de serviciu (36,4%), cu vecinii, cunoscuții (23,2%). Plus la aceasta, aproape fiecare al doilea chestionat a indicat că încearcă uneori sau frecvent să-i convingă pe alți oameni să aibă aceleași opinii ca și ei referitor la unele probleme sau altele.

Așadar, în rezultatul analizei diferitelor lucrări la temele ce țin de formarea opiniei publice, rolul mass-media în acest proces, interacțiunea dintre presă, radiou, televiziune și public, precum și în baza investigațiilor efectuate de către noi în acest domeniu pe parcursul ultimilor ani, putem conchide că mass-media în general este unul dintre factorii determinativi în procesul de formare și exprimare a opiniei publice și exercită un impact destul de puternic asupra concepțiilor și părerilor publicului, influențând atât atitudinile lui față de anumite probleme, precum și comportamentul.

3.2. Funcțiile mass-media în raport cu opinia publică

Rolul presei, radioului, televiziunii în formarea și exprimarea opiniei publice adecvate societății în schimbare este determinat de înseși funcțiile mass-media ca institut social și de mecanismul de realizare a lor în societate. În literatura de specialitate există diferite opinii și teo-

rii privind **clasificarea funcțiilor mass-media**. Cea mai complexă și mai aproape de realitate este, în viziunea noastră, clasificarea elaborată de Charles R. Wright. Pornind de la funcțiile de bază ale mass-media în societate, el delimitează funcțiile și disfuncțiile ei la diferite niveluri: social, individual, de grup. Astfel, Charles R. Wright distinge 4 tipuri de funcții generale, care au și disfuncții corespunzătoare:

- **Activitatea de supraveghere**, care constă în producerea de informații utile societății și cetățenilor pentru a-i preveni de anumite pericole și pentru a contribui la dezvoltarea culturală și a relațiilor interculturale. Informația ajută la stabilirea unor statusuri și poziții în societate. Disfuncțiile în acest caz pot fi crearea de panică, apatie, amenințarea prerogativelor puterii etc.

- **Funcția de punere în relație a comportamentelor** (prin interpretarea informațiilor). Atenuază amenințările la adresa stabilității sociale prin selectarea informației și comentariile utilizate. Oferă sugestii și prescripții pentru comportament în diferite situații. Disfuncțiile în acest caz pot fi sporirea conformismului social, reducerea spiritului critic.

- **Funcția de transmitere culturală**. Contribuie la transmiterea normelor și a valorilor de la o generație la alta, de la un grup de indivizi la altul, mărește coeziunea socială. Disfuncțiile posibile: depersonificarea indivizilor, amplificarea societății de masă.

- **Funcția de divertisment**. Contribuie la odihna, destinderea maselor. Disfuncțiile posibile: fiind o distracție pentru mase, poate duce la distragerea lor de la activitățile sociale.

Funcțiile și disfuncțiile mass-media sunt în continuare concretizate la nivel de societate, individ, grup. Astfel, la nivelul societății el distinge trei funcții pozitive: de avertisment, instrumentală, etică. La nivelul individului - funcția de supraveghere și cea personalizată. La nivel de subgrup: funcția de orientare a conduitelor, de formare a opiniei publice.

În contextul clasificării funcțiilor mass-media un interes deosebit prezintă pentru noi **funcțiile mass-media în raport cu opinia publică**. Astfel, în baza celor expuse putem conchide următoarele:

1. Prin informarea publicului, difuzarea știrilor brute, a noutăților, prezentarea diferitelor documente, a opiniilor raportate, mass-media

contribuie la creșterea gradului de informare a publicului despre anumite evenimente, fapte, fenomene etc. și, astfel – *la formarea unor opinii individuale privitor la acestea.*

2. Prin prezentarea și exprimarea diferitelor opinii, mass-media influențează *crearea curentelor de opinie* și, totodată, exercită *funcția de participare a opiniei publice la guvernarea societății*, la luarea deciziilor, la soluționarea problemelor.

3. Prin publicarea unui flux de opinii referitor la cele mai importante probleme, presa, radioul, televiziunea contribuie *la structurarea opiniilor* individuale, de grup, publică și *la modificarea atitudinilor și a comportamentelor.*

3.3. Mecanismul social de realizare a funcțiilor mass-media

Evidențind funcțiile mass-media în raport cu opinia publică, e cazul să menționăm că realizarea și manifestarea lor depinde de un șir de condiții și factori sociali de ordin obiectiv și subiectiv. În lipsa acestora, presa, radioul, televiziunea nu contribuie îndeajuns la informarea pe larg a populației despre evenimentele și fenomenele sociale, la circuitul liber al diferitelor curente de opinie și la structurarea lor și, în cele din urmă, la formarea unor opinii adecvate societății în schimbare. Informarea parțială a populației, dezinformarea ei poate conduce atât la crearea unor efecte sociale negative ale mass-media în raport cu opinia publică (ca manipularea, persuasiunea), cât și la excluderea publicului din procesul comunicațional, la dezvoltarea apatiei sociale etc.

Aceste condiții și factori sociali de ordin obiectiv și subiectiv constituie, după părerea noastră, **mecanismul social al realizării funcțiilor mass-media raportate la opinia publică.** Să încercăm în continuare să dezvoltăm părțile componente ale acestui mecanism social, condițiile și factorii de care depinde realizarea eficientă a interacțiunii dintre mass-media și public în vederea formării unei opinii publice adecvate societății în schimbare.

Prin **condiții obiective** noi înțelegem acele condiții care influențează din exterior și care nu depind nemiijlocit de subiecții procesului comunicațional: mass-media și public. În primul rând, este vorba de *condițiile economice, politice, juridice ale funcționării presei, radioului, televiziunii.* Astfel, de exemplu, în ceea ce privește *condițiile eco-*

nomice, într-o țară cu un nivel de dezvoltare economică redus, cu o piață informațională nedezvoltată, presa, radioul, televiziunea se află într-o situație dependentă de forțele politice, deservindu-le pe acestea din urmă și formând opinia publică adecvată lor. Și invers, într-o țară cu un nivel de dezvoltare economică înalt, care presupune și o piață informațională dezvoltată, mass-media deține o independență economică destul de mare.

Același lucru se poate afirma și despre *condițiile politice*. Într-o societate democratică, unde există interesul de a atrage cât mai pe larg segmentele de public în luarea deciziilor sociale importante, de a le implica în procesele politice, sociale, economice, accentul se pune pe creșterea nivelului de informare a populației despre cele mai importante evenimente și fenomene, în scopul sensibilizării și conștientizării importanței lor. În acest context rolul presei, radioului, televiziunii în calitate de comunicatori și informatori sociali este destul de mare. Înșă, într-o societate autocrată, totalitară, unde puterile politice și financiare sunt cointeresate de a ține publicul cât mai departe de cunoașterea situației obiective pentru a putea mai ușor să-l manipuleze în situațiile necesare, rolul mass-media constă mai mult în informarea parțială sau dezinformarea populației, în formarea unor opinii premeditate, în manipularea cu opiniile publicului.

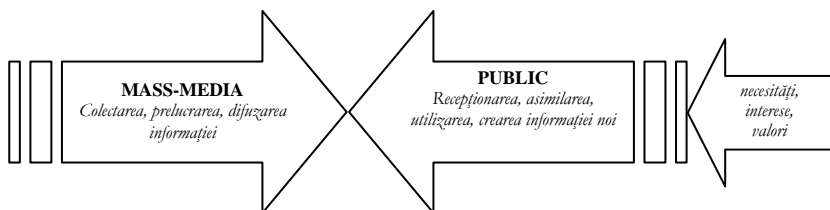
O importanță deosebită în desemnarea rolului mass-media în formarea opiniei publice îl are și *cadruul juridic al funcționării presei, radioului, televiziunii în societate*. Anume legislația în vigoare trebuie să contribuie atât la asigurarea libertății de exprimare a cetățenilor, de realizare a dreptului lor la informare, cât și la asigurarea libertății mass-media, a accesului la informație. Și nu numai prin acte legislative aprobate, dar și prin desemnarea unui mecanism de aplicare a acestor legi în practică.

De rând cu aceste condiții de ordin obiectiv, o parte componentă a mecanismului de realizare a funcțiilor mass-media raportate la opinia publică sunt și **factorii subiectivi**, care țin nemijlocit de procesul de interacțiune dintre presă, radiou, televiziune și public. Aceștia sunt: *nivelul de satisfacere a intereselor și necesităților publicului, calitatea mesajelor informaționale (operativitatea, obiectivitatea, veridicitatea etc.), nivelul de reflectare a opiniilor publice ale diferitelor grupuri sociale, caracteristicile social-demografice ale publicului*.

Pentru a concepe mai bine modalitatea de influență a acestor factori, să încercăm a clarifica noțiunea de *proces comunicațional* și principiile de interacțiune dintre mass-media și public. În conformitate cu literatura de specialitate consultată, *procesul comunicațional* desemnează interacțiunea dintre doi subiecți sociali, care are loc, pe de o parte, în baza colectării, prelucrării și difuzării informației, iar, pe de altă parte – în baza recepționării, asimilării, utilizării, creării unei informații noi. Schematic, procesul comunicațional poate fi prezentat în felul următor:

Schema 2

Interacțiunea dintre mass-media și public

Subiecții principali ai procesului comunicațional sunt **comunicatorul**, care produce și difuzează informația și **publicul**, care recepționează, consumă și produce o nouă informație.

Comunicatorul are o structură ierarhică complicată și include: editorul – fondatorul și patronul ziarului, jurnaliștii, a căror sarcină constă în modelarea și reflectarea realității sociale, personalul tehnic, care multiplică și difuzează informația de masă.

Publicul este un ansamblu de indivizi constituit din consumatori ai informației. Caracteristicile de bază ale publicului sunt extensiunea, eterogenitatea, anonimatul. Când spunem extensiune, avem în vedere faptul că publicul este alcătuit dintr-un număr atât de mare de indivizi, încât comunicatorul nu poate să întrețină cu fiecare din ei o conversație personală. Prin eterogenitate se înțelege că persoanele care alcătuiesc un public pot fi diferite după sex, vârstă, profesie etc. Anonimatul înseamnă că persoanele care fac parte dintr-un public nu sunt cunoscute comunicatorului.

Interacțiunea dintre comunicator și public are loc în baza mesajului informațional care reprezintă, pe de o parte, intențiile comunicatorului, iar, pe de altă parte, necesitățile și interesele publicului.

Analizând procesul comunicațional ca un fenomen complex, în multe etape, e cazul să luăm în considerație faptul că interacțiunea dintre subiecții lui – comunicator și public – se realizează pe principii de parteneriat, sau, altfel spus, ei intră benevol în dialog, punctul de pornire fiind interesele și necesitățile proprii. Din aceste considerente, pentru ca mesajele difuzate de comunicator să fie recepționate de către recipient, este necesar, în primul rând, ca presa, radioul, televiziunea să cunoască *interesele și necesitățile publicului*.

Cu părere de rău, investigațiile efectuate în ultimii ani în domeniul mass-media denotă că presa, radioul, televiziunea sunt prea puțin orientate spre public, spre interesele și necesitățile lui, din care considerente ele sunt puțin cunoscute de către jurnaliști. Aceasta este o consecință a pieței informaționale nedezvoltate, precum și a condițiilor economice nefavorabile din republică, care pun mass-media în dependență nu de segmentele de public, ci de forțele politice din societate.

De rând cu interesele și trebuințele publicului, o importanță deosebită în realizarea procesului comunicațional îl deține *calitatea mesajului difuzat*, modalitatea de reflectare a realității sociale. În primul rând, este vorba despre actualitatea informației distribuite, operativitatea cu care a fost difuzată informația, precum și despre veridicitatea faptelor expuse în ea, nivelul de argumentare a lor. Este cert că publicul nu va manifesta interes pentru un material sau o emisiune care nu corespunde parametrilor indicați mai sus.

În acest context, ar fi cazul să amintim și de caracterul discutabil al materialului, de măsura în care materialul dat poate să conducă la inițierea unui dialog cu publicul, sau poate să mențină acest dialog. Acest fapt este foarte important, mai ales dacă ținem cont de faptul că opinia publică se formează în mare parte în baza conversației.

Atunci când ne referim la procesul comunicațional ca la o interacțiune dintre cei doi subiecți: mass-media și publicul, trebuie să ținem cont nu numai de realizarea funcției comunicatorului de a transmite mesajul informațional, dar și de realizarea funcției recipientului de a recepționa mesajul și de a reacționa la acest mesaj. Evident, în cazul dat nu este vorba despre participarea fiecărui recipient în discuție prin

intermediul mass-media, dar mai curând despre *posibilitatea diferitelor segmente de public de a-și exprima opiniile prin intermediul presei, radioului, televiziunii*, de a participa la formarea curentelor de opinie și, în rezultat, la luarea deciziilor privitor la unele probleme sau altele importante din societate.

În scopul realizării posibilității diferitelor segmente de public de a-și exprima opiniile, este necesară o atitudine echilibrată a presei, radioului, televiziunii față de diferite opinii din societate, publicarea intactă a acestor opinii, fără a face uz de diferite comentarii redacționale, precum și echidistanțarea mass-media de putere și actorii politici de influență. Numai în aceste condiții este posibil circuitul liber al informației, afirmarea pluralismului de opinii și includerea mass-media în procesul de democratizare a societății.

De rând cu acestea, e cazul să menționăm că interacțiunea dintre mass-media și public în procesul comunicațional depinde încă și *de caracteristicile social-demografice ale publicului*: sex, vârstă, studii, mediu rezidențial etc. Astfel, de exemplu, este bine știut că cu cât e mai înalt nivelul de studii al respondenților cu atât mai mult ei sunt orientați spre consumul mass-media și cu atât mai critică este atitudinea lor față de diferite mijloace de informare comparativ cu atitudinile celor cu nivel redus de studii. Și invers.

Așadar, din cele expuse putem conchide că rolul mass-media în formarea opiniei publice adecvate societății în schimbare reiese din funcțiile sociale ale presei, radioului, televiziunii. Totodată, realizarea funcțiilor sociale ale mass-media, în special cele raportate la opinia publică, depinde de un șir de condiții și factori sociali de natură obiectivă și subiectivă, cum ar fi: condițiile economice, politice, juridice ale funcționării mass-media, nivelul de satisfacere a intereselor informaționale ale publicului, calitatea mesajelor difuzate, gradul de reflectare de către radiou, televiziune, presă a opiniilor publice ale diferitelor grupuri și pătri sociale, caracteristicile social-demografice ale publicului etc. Aceste condiții și factori (obiectivi și subiectivi) constituie în integritatea lor mecanismul social al realizării funcțiilor mass-media raportate la opinia publică. De gradul de cunoaștere a lui, de luarea în considerație depinde în mare măsură aportul mass-media în procesul de formare și exprimare a opiniei publice și, în rezultat - în procesul de democratizare a societății în schimbare.

Întrebări recapitulative:

1. În ce constă esența fenomenului de opinie publică?
2. Care sunt elementele principale ale opiniei publice?
3. Numiți tipurile de public și criteriile principale care definesc obiectul opiniei publice.
4. Descrieți funcțiile opiniei publice în societate.
5. Numiți etapele de formare a opiniei publice, condițiile și factorii constituirii și dezvoltării ei.
6. Caracterizați pe scurt etapele specifice gândirii sociologice privind gradul de influență a mass-media asupra opiniei publice.
7. Descrieți mecanismul social de realizare a funcțiilor mass-media în raport cu opinia publică.

Bibliografie selectivă:

1. Bondrea A. *Sociologia culturii*. - București, 1993.
2. Buzărnescu Șt. *Sociologia opiniei publice*. - București, 1996.
3. Drăgan I. *Paradigme ale comunicării de masă*. - București, 1996.
4. Malcoci L. *Activitatea socială a tineretului și mijloacele de comunicare în masă*. - Chișinău: monografie deponată MOLD NIITI Nr.1313 M93, 1993.
5. Malcoci L. *Metodologia cercetării sociologice a mass-media*. - Chișinău, 1995.
6. Malcoci L. *Mass-media în Republica Moldova: studiu sociologic*. - Chișinău, 1998.

V

SECȚIUNEA

SOCIOLOGIA FAMILIEI ȘI A EDUCAȚIEI

- CAPITOLUL I. ▶ Abordarea sociologică a familiei: concepte și caracteristici**
- CAPITOLUL II. ▶ Socializarea – proces social fundamental**
- CAPITOLUL III. ▶ Teorii sociologice ale educației**

CAPITOLUL I

ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A FAMILIEI: CONCEPTE ȘI CARACTERISTICI

1. Conceptul de familie. Tipuri de familie

Din punct de vedere etimologic, semnificațiile conceptului de familie pun în evidență variabilitatea istorică a instituției pe care o desemnează. Termenul “*familie*” provine de la latinescul “*famulus*” (servitor), ceea ce, potrivit Dicționarului etimologic al limbii latine, desemnează “ansamblul sclavilor și al servitorilor ce trăiau sub același acoperiș”, iar mai apoi casa în întregime: stăpânul - pe de o parte, soția, copiii și servitorii - pe de alta. Prin extensie de sens, familia a ajuns să cuprindă *agnati* (rudele pe linie paternă) și *cognati* (rudele pe linie maternă) și să devină sinonimă cu *gens* (comunitate formată din toate rudele de sânge) în limbajul curent, dar nu și în cel juridic.

Ceea ce unește familia antică este un fapt mult mai puternic decât nașterea, decât sentimentele sau decât forța fizică, este religia căminului și a strămoșilor. Familia antică este o asociație religioasă ce depășește simpla asociație potrivit naturii. În acest înțeles, termenul de familie îl întâlnim până în secolul al XIV-lea. Pentru *Calvin*, de exemplu, educația din familie înseamnă educația servitorilor și a cameristelor. Pentru *Olivier* și *Serres*, familia este ansamblul stăpânilor și al servitorilor, iar atunci când el vrea să îi distingă pe unii de alții, îi numește pe servitori “familia de jos”.

Însoțind omul în întreaga lui existență, familia s-a dovedit a fi una dintre cele mai vechi și mai stabile forme de comunitate umană, cea care asigură perpetuarea neamului omenesc, evoluția și continuitatea vieții sociale. Asupra genezei familiei, a evoluției și specificului, ca și asupra definirii ei, și-au spus cuvântul specialiști din diverse domenii de activitate.

Astfel, etnologul american *G.P.Murdock* definește familia ca “un grup social ai cărui membri sunt legați prin raporturi de vârstă, căsătorie sau adopțiune și care trăiesc împreună, cooperează sub raport economic și au grijă de copii”.

În opinia antropologului francez *Claude Levi Strauss*, familia este acel grup social care își are originea în căsătorie, constă din soț, soție și copiii născuți din relația lor (deși acestui grup restrâns i se pot adăuga și alte rude), unit prin drepturi și obligații morale, juridice, economice, religioase și sociale.

După *J.Szczepanski*, “familia este un grup de persoane unite prin legături de căsătorie și paterne, având misiunea de procreație și sarcina de socializare”.

Sociologii americani *Burges* și *Locke* apreciau că familia se deosebește de alte grupuri sociale prin următoarele caracteristici: este formată din persoane unite prin relații de căsătorie, sânge, adopțiune; membrii locuiesc, de regulă, sub același acoperiș, alcătuind un singur menaj; este compusă din persoane ce interacționează, intercomunică în cadrul rolurilor soț-soție, tată-mamă etc.; susține și perpetuează o cultură comună, derivată, în principal, din cultura societății date, prezentând și caracteristici proprii familiei respective.

T.Herseni sublinia că “familia ca instituție socială, organizată și sancționată prin reguli colective cuprinse în obiceiuri sau legi, cel puțin în societățile primitive și arhaice, dar în mare parte până azi, exercită mai ales două funcții: creșterea copiilor și completarea socio-economică a celor două sexe, pentru a forma împreună o unitate socială eficientă”.

Cu toate că nu există deplină convergență între punctele de vedere exprimate, se poate constata reținerea în toate definițiile, sau în majoritatea, a unor trăsături de bază ale familiei:

- este alcătuită din persoane unite prin căsătorie și, în cele mai multe cazuri, prin legături paterne (uneori de adopțiune);
- între membrii ei se stabilesc o diversitate de relații biologice, moral-afective, spirituale, juridice etc.;
- presupune un sistem determinat de drepturi și obligații, îndatoriri reciproce;
- are anumite sarcini specifice și îndeplinește anumite funcții specifice.

Astfel, putem conchide că *familia reprezintă, în orice societate, o formă de comunitate umană alcătuită din cel puțin doi indivizi, uniți prin căsătorie și/sau descendență, legați între ei prin relații biologice, economice, moral-afective, spirituale și juridice, care au anumite*

drepturi și obligații reciproce, legiferate sau nu, și care desfășoară o serie de activități, îndeplinește o serie de funcții specifice atât în folosul său ca grup și al membrilor acestuia, cât și al societății.

Propunem această definiție, având în vedere faptul că realitatea socială a generat o diversitate de familii ce se pot rezuma doar la unul din cele două aspecte prezentate în perechi.

În general, viața desfășurată de indivizi în cadrul instituțional al familiei cuprinde două elemente esențiale: o latură biologică, constantă, rămasă în forma aproape neschimbată de-a lungul timpului, și o latură socială, veșnic schimbătoare, reprezentând morala, educația, aspectele economice, juridice, psihosociale etc.

În încercările de a defini familia putem delimita două abordări: una sociologică și alta juridică.

Din *perspectivă sociologică*, familia poate fi definită ca un grup social constituit pe baza relațiilor de căsătorie, consanguinitate și rudenie, membrii grupului împărtășind sentimente, aspirații și valori comune. Din această perspectivă, familia este un grup primar în care predomină relațiile directe, informale, nemediate. Calitatea de grup primar nu semnifică absența normelor și a reglementărilor. Dimpotrivă, familia este unul dintre grupurile primare cu cea mai mare responsabilitate normativă.

Din *perspectivă juridică*, familia este un grup de persoane între care s-au stabilit un set de drepturi și obligații, reglementat prin legi și alte acte normative. Aceste norme stabilesc modul de încheiere a căsătoriei, paternitatea, drepturile și obligațiile soților, relațiile dintre părinți și copii, modul de transmitere a moștenirii etc.

Cele două perspective se suprapun parțial. În unele situații sensul sociologic al noțiunii de familie este mult mai larg decât sensul juridic. De exemplu, cuplurile consensuale, care au luat o mare extindere în societatea contemporană, sunt considerate de către sociologii familiei, întrucât ele îndeplinesc majoritatea funcțiilor unei familii. Din punct de vedere juridic, cuplul consensual nu este o familie, deoarece raporturile dintre parteneri nu sunt sancționate prin căsătorie legală. În alte situații, sensul juridic poate fi mai larg decât sensul sociologic. De exemplu, un cuplu separat prin divorț nu mai este o familie, întrucât nu mai îndeplinește funcțiile definitorii esențiale ale familiei. Totuși, separarea celor doi parteneri în menaje diferite nu semnifică încetarea oricăror raporturi juridice între ei. În situația în care partenerii care divorțează au copii,

între ei continuă să existe anumite raporturi juridice privind încredințarea copiilor unuia dintre soți, obligațiile celuilalt soț pentru sprijinul financiar al copiilor minori, dreptul la vizită etc. Cele două perspective de abordare a familiei se completează reciproc. În unele situații, perspectiva sociologică poate conduce la modificarea perspectivei juridice și, implicit, la schimbarea reglementărilor legale privind familia.

Familia reprezintă un ansamblu de relații sociale reglementat prin norme juridice sau prin norme sociale difuze. Relațiile din cadrul familiei pot fi reduse la câteva categorii principale:

- relații între soți (parteneri) reglementate prin căsătorie sau prin consens;
- relații între părinți și copii (între ascendenți și descendenți);
- relații între descendenți (între copiii aceluiași cuplu);
- relații de rudenie între membrii cuplului familial și alte persoane (părinții din familia de origine, socri, cumnați etc.).

În limbajul comun, termenul de familie este folosit în mod nediferențiat atât pentru familia din care provine individul, cât și pentru propria familie constituită prin căsătorie. Analiza sociologică distinge mai multe tipuri de familie, în funcție de anumite criterii:

1. În funcție de **numărul de generații**, există:

- *familia nucleară, restrânsă sau conjugală*, alcătuită din soț, soție și, dacă este cazul, urmașii lor. *Familia nucleară completă* presupune ocuparea celor trei poziții-tip (tată, mamă, copil) și, prin urmare, existența a cel puțin trei diade nucleare: soț-soție, tată-copil, mamă-copil (precum și, eventual, un număr variabil de diade copil-copil). *Familia nucleară incompletă* implică ocuparea doar a uneia sau a două poziții din cele trei posibile în familia nucleară;

- *familia extinsă sau lărgită*, formată din mai multe familii nucleare, aparținând unor generații succesive. Sociologul american *N.Smelser* aprecia că familia extinsă reprezintă o anumită continuitate, înțelegându-se prin aceasta că în aceeași casă bătrânească trăiesc mai multe generații, continuându-se tradițiile, preocupările și obiceiurile familiei respective. În acest caz, indivizii pot să dispară, sunt trecători, dar familia ca grup se menține peste generații. Putem delimita familia extinsă *patrilineară*, atunci când familiile sunt legate pe linie bărbătească, și familia extinsă *matrilineară*, când legătura este stabilită pe linie feminină.

2. În funcție de **criteriul locuinței**, putem delimita:

- *familia de rezidență*, care constă din toate persoanele ce locuiesc în aceeași casă, deci au locuință comună și desfășoară unele activități comune. Sociologul american *T.Burch* apreciază că persoanele care trăiesc în aceeași locuință, indiferent dacă sunt sau nu rude, sunt considerate membri ai aceleiași unități familiale;
- *familia de interacțiune*, care reprezintă grupul de persoane între care există, în primul rând, relații de rudenie, dar și relații de ajutor reciproc, de schimburi de produse, vizite reciproce etc. (este vorba, mai ales, de situația în care unul sau mai mulți membri ai unei familii sunt plecați la muncă / studii sau au părăsit familia, deci nu împart aceeași locuință, dar păstrează puternice legături cu familia din care au plecat).

3. În dependență de **poziția unei persoane** în cadrul familiei, putem distinge:

- *familia de origine (de orientare)*, prin care desemnăm familia în care te naști și crești și care este formată din mamă, tată, frați, surori. Mai este denumită și *familie consanguină* pentru a desemna faptul că între respectiva persoană și ceilalți membri ai familiei (părinți, frați și surori) sunt legături de sânge;
- *familia proprie* constituită prin căsătorie și care include soțul, soția și copiii acestora. Se mai numește și *familie de procreare* (avându-se în vedere funcția demografică a acesteia) sau *familie conjugală* (sugerând că se originează în căsătoria partenerilor ajunși la maturitate).

Este important a menționa că majoritatea oamenilor aparțin atât unei familii de origine, cât și unei proprii.

4. În funcție de criteriul **normalității**, vom deosebi, ținând cont de aspectele structural-funcționale, juridice și etice ale normalității:

- *familii normale*, alcătuite din soț, soție și copii; îndeplinesc adecvat funcțiile familiei; sunt constituite prin căsătorie încheiată conform normelor juridice existente și sunt întemeiate pe dragoste reciprocă, respect și stimă. Cu referire la viața de familie, termenul normal, dincolo de încărcarea axiologică, sem-

nifică ceea ce este permisibil social, ce se întâlnește, de regulă, în cele mai multe familii. Altfel spus, după cum se exprimă *H.H.Stahl*, sensurile termenului de normal variază de la:

- accepțiunea curentă, după care frecvența unui fenomen determină normalitatea sa. Potrivit acestui sens, familia normală este compusă din soț, soție și copii;
- sensul conferit de lege normalității. Din această perspectivă, normale sunt familiile întemeiate prin actul juridic al căsătoriei;
- sensul etic al normalității ia în considerare întemeierea familiei pe baza sentimentelor de dragoste, respect reciproc, stimă, cu precizarea că dimensiunea etică a familiei este dificil sau chiar imposibil de a o cuantifica;
- *familii anormale*, din care lipsesc copiii (*familie incompletă*) sau lipsește unul din partenerii cuplului conjugal (*familie monoparentală*); nu-și îndeplinesc corespunzător funcțiile care la revin; nu sunt constituite prin căsătorie; sunt constituite potrivit unor calcule și interese materiale.

O tipologie interesantă a familiei este prezentată de *F.Le Play* care a delimitat patru tipuri familiale, ultimele două reprezentând însă forme derivate ale familiei patriarhale sau instabile. Dar să vedem prin ce se caracterizează tipurile familiale identificate de școala lui *Le Play*, așa cum au fost ele sintetizate de *Ilie Bădescu*:

Familia patriarhală

În cadrul acestui tip de familie, individul este anihilat și complet absorbit de comunitate. Societățile care derivă din acest tip ori care și-l asociază sunt conservatoare, stagnante și, consideră elevii lui *Le Play*, înapoiate. Caracteristicile morfologice ale acestui tip sunt:

- autoritatea patriarhului;
- dependența completă a copiilor de comunitatea familiei;
- instrucția este familială, și nu personală.

Respectul este elementul strategic al ordinii în familia patriarhală. Sporirea numărului de membri peste capacitatea de hrană a domeniului și dimensiunile interioare generate de autoritatea slăbită a patriarhului sunt principalele cauze ale disoluției familiei patriarhale.

2. Familia tulpină

Reprezintă o reproducere, în cadre diminuate, a tipului patriarhal. Diferența esențială rezidă însă în faptul că acest sistem familial încurajează anatomia și dezvoltarea unor menaje noi, oferind – în acest scop

– suportul material și social. Familia tulpină îngăduie, așadar, înmulțirea familiilor tinere, păstrând o relativă interdependență între ele, grație provenienței din aceeași matcă familială. Așa cum remarca *R.Nisbet*, acest tip combină ceea ce este mai bun din sistemul patriarhal cu individualismul familiei instabile.

3. Familia particularistă

În societățile în care predomină acest tip individul “prevalează asupra comunității, viața privată asupra celei publice, profesiunile utile asupra celor liberale și administrative”. Individul nu se bazează în acțiunile sale pe familie, ci pe capacitățile și inițiativa lui proprie. Familia particularistă formează caractere independente la tineri, capabili de inițiativă și cu putere organizatorică, pregătiți să conducă afaceri și activități comerciale în mod independent. Acest tip de familie, cel puțin din punct de vedere istoric, stă la baza familiei instabile.

4. Familia instabilă

Trăsăturile familiei instabile sunt cel mai bine sintetizate de *R.Pinot*. Acesta consideră că, spre deosebire de familia patriarhală, familia instabilă își crește copiii fără a le comunica respectul autorității și al tradițiilor și, în același timp, nu-i pregătește pentru a fi originali, așa cum se face în cazul tipului particularist de familie. În familia instabilă, calitatea subordonării și cea a inițiativei sunt deopotrivă absente, iar individul, care în realitate nu a primit nici o educație sau instrucție și care nu e capabil de nimic, devine pradă a statelor și a guvernelor.

Prezentând această tipologie am avut ca scop de a reliefa faptul că familia, ca grup social, constituie unul dintre cele mai complexe micro sisteme sociale, în ea regăsindu-se, practic, imensa majoritate a elementelor structurale ale sistemului global. Reprezentând “laboratorul” în care oamenii se formează și își petrec o bună parte a vieții lor, familia este cadrul în care se transmit valori și norme sociale, influențând decisiv formarea spirituală a oamenilor, modul de raportare a acestora la ei înșiși, la semenii lor, la societate în ansamblu.

2. Fenomenul rudeniei. Forme de rudenie

Se afirmă adesea că rudenția este “coloana vertebrală a societăților tradiționale și că înțelegând sistemul de înrudire poate fi înțeleasă societatea în ansamblul ei”. Elementul-cheie al înrudirii este, desi-

gur, familia. Familia de proveniență a oricărui individ se identifică cu grupul imediat de rude al acestuia: părinții, frații și surorile. În acest tip de familie rudenția este izvorul fundamental, reperul permanent și universal al comunității familiale.

Limbajul sociologiei și al etnologiei este deseori confuz atunci când încearcă să surprindă nuanțele și complexitatea fenomenului rudenției. Familia este adeseori înțeleasă, în sens larg, cuprinzând oamenii legați prin înrudire: părinți, copii, surori, unchi, mătușe etc. În sens restrâns, ea cuprinde părinții și copiii ce provin din căsătorie. Frecvent sunt utilizați și termenii de filiație, clan, trib atunci când este vorba de societățile tradiționale. *Filiația* cuprinde grupul de oameni ce provine din același strămoș, care poate avea ramificații diferite și care în anumite societăți este foarte extins. *Clanul* cuprinde acel grup de oameni ce se consideră aparținând aceluiași strămoș, fără să poată asambla întregul lanț al filiației. Tribul recunoaște mai multe clanuri ce se definesc în parte prin teritoriul pe care trăiesc. Sistemul de înrudire are o structură fundamentală ce se multiplică de la generație la generație, prin creșterea numărului de frați și surori.

Etnologul american *Murdock* definește rudenția ca “un sistem organizat de relații, în care indivizii sunt legați unul de altul prin legături complexe, întrețesute și cu ramificații”. *Claude Levi Strauss* afirma că există un atom de înrudire și, în consecință, un limbaj minimal comun tuturor societăților în materie de înrudire. Mai mult, ele tind să le acorde o importanță crucială chiar și atunci când se află în umbra altor relații sociale. Familia extinsă, de exemplu, supune diferitele “celule nucleare” unei organizări colective, fără să inhibe însă “căminul nuclear”.

C.Zamfir și *L.Vlăsceanu*, în “*Dicționarul de sociologie*”, definesc rudenția ca apropiere biologică sau spirituală socialmente recunoscută între indivizii umani. *Rudenția biologică* poate fi considerată *consanguină* (bazată pe legături de sânge) sau *afină* (prin căsătorie). *Rudenția spirituală* (naștia, frăția de cruce) este o relație de tip convențional, dar ea poate reglementa atât raporturi sociale, cât și raporturi biologice (de exemplu, se interzice căsătoria între o persoană din linia nașilor cu o persoană de sex opus din linia finilor). Caracterul socialmente recunoscut al relațiilor de rudenție merită să fie evidențiat: nu numai că trăsătura lor esențială e mai curând socială decât biologică, dar rudenția reflectă adesea viziunea despre lume a unui grup uman.

În societățile tradiționale statutul omului, identitatea sa, conduita elaborată față de aceasta sunt determinate de apartenența la un grup de înrudire. În societățile dezvoltate, relațiile de rudenie își pierd din importanță, fără a fi însă negliabile.

Care este importanța înrudirii? În toate societățile umane, relațiile biologice sunt categorii elementare ce permit omului să identifice și să ordoneze relațiile sociale. Societățile umane din toate timpurile recunosc și utilizează explicit aceste categorii biologice. Nici în acest caz socialul nu poate fi opus biologicului. Atunci când un om moare, el lasă în urma lui un statut, o poziție socială, anumite bunuri, pământ etc. Tot acest patrimoniu trece în folosința altcuiva și toate societățile au transmis reguli precise în ce privește moștenirea.

Juriștii apreciază că rudenția firească este legătura de sânge și, prin reglementare legală, legătura juridică dintre două sau mai multe persoane care coboară unele din altele (cum sunt, de exemplu, tatăl, fiul, nepotul de fiu) sau care nu descind unele din altele, dar au un autor comun (cum sunt, de exemplu, frații între ei, verii primari între ei).

Rudenția se prezintă sub două forme: *rudenția dreaptă* și cea *colaterală*, ambele interesând în studiul vieții de familie. Sunt rude drepte/directe: tatăl, fiul, nepotul de fiu. Sunt rude colaterale: frații între ei, verii primari între ei. Atât pentru jurist, cât și pentru sociolog, rudenția este studiată și din punctul de vedere al ascendenței și, respectiv, al descendenței. Legătura de rudenție poate avea intensități diferite, poate fi mai apropiată sau mai îndepărtată. Distanța între rude se măsoară cu ajutorul gradului de rudenție, grad ce se stabilește în funcție de numărul nașterilor, adică al generațiilor. În Codul familiei al Republicii Moldova nu se admite încheierea căsătoriei între rude în linie dreaptă până la al IV-lea grad inclusiv, între frați și surori, inclusiv între cei care au părinte comun (art.15). În cazul rudenției drepte, gradul de rudenție se calculează după numărul nașterilor prin care se stabilește legătura de sânge între două persoane. Astfel, fiul și tatăl sunt rude de gradul întâi, nepotul de fiu cu bunicul sunt rude de gradul al doilea. La rudenția în linie colaterală, gradul de rudenție se calculează după numărul nașterilor, pornind de la una din rude, în linie ascendentă, până la autorul comun, și apoi de la acesta, în linie descendentă, până la cealaltă rudă. Frații sunt rude de gradul al doilea, unchiul și nepotul de frate sunt rude de gradul al treilea, verii primari – de gradul al patrulea.

Din punct de vedere juridic, legătura rudeniei prezintă interes în măsura în care legea îi recunoaște efectele juridice (de exemplu, în cazul divorțului, decesului, al transmiterii moștenirii). Pe lângă aceste aspecte de ordin legislativ, sociologul este interesat și de unele elemente psihosociale și morale (interdicții la căsătorie între rude, stabilirea obligațiilor materiale și morale pentru descendenții cuplurilor concubine etc.).

Diversele societăți din lume determină în mod diferit descendența. Există două modalități majore prin care poate fi stabilită descendența:

1. Descendența **uniliniară**, care stabilește descendența doar pe o linie părintească:

- descendența *patriliniară*, cea mai frecventă formă în lume, în care descendența se stabilește doar pe linie masculină;
- descendența *matriliniară* stabilește moștenirea doar pe linie feminină.

Proprietatea, numele și bunurile sunt transmise fie de la tată la fiu, fie de la mamă la fiică. Descendența patriliniară era mai răspândită în societățile agrare și pastorale preindustriale, deoarece bărbații asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei. În societățile horticole (se ocupau de cultivarea pomilor, legumelor, florilor etc.), în care femeile asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei, era mai răspândită descendența matriliniară.

2. Descendența **neuniliniară**, care stabilește moștenirea atât pe linie masculină, cât și pe cea feminină. Acest tip include:

- descendența *bilaterală*, care stabilește descendența în mod egal atât pe linia bărbaților și a femeilor din partea tatălui, cât și pe linia bărbaților și a femeilor din partea mamei. Sistemul existent în Statele Unite ale Americii și în multe alte societăți industriale este numit descendență bilaterală;
- descendența *dublă*, care reprezintă o combinație liniară justă a sistemelor de descendență matriliniară și patriliniară. Moștenirea este stabilită prin bărbații din partea tatei și prin femeile din partea mamei.

Astfel, putem conchide că familia poate fi privită dintr-o dublă ipostază. Mai întâi - ca unitate naturală fundamentală, fiind unicul grup reproducător care se înmulțește din interior, prin reproducere, asigurând descendența și permanența vieții sociale.

3. Din istoricul formelor de organizare familială

Originea familiei, ca de altfel originea oricărei alte instituții, nu poate fi pe deplin elucidată, deoarece în viața instituțională a omenirii nici o formă de organizare socială nu apare cristalizată dintr-o dată. În cazul familiei, poate mai pregnant decât la alte instituții, începutul este imperceptibil și, în ciuda unor elemente specifice, greu de stabilit în timp.

Criteriul de bază care separă formele de organizare familială se referă la practicile sexuale și maritale dominante, deci la ceea ce este definitoriu în relația dintre un bărbat și o femeie. *W.M.Kephart* și *D.Jedlika* evidențiază trei factori principali care caracterizează această relație:

- 1) gradul de unitate al relației;
- 2) numărul partenerilor în relație;
- 3) prezența sau absența coitului.

În conformitate cu acești factori, distingem pe parcursul dezvoltării omenirii următoarele forme de organizare familială: ***promiscuitatea, căsătoria în grup, poligamia (poliandria și poliginia), monogamia.***

Pe primele trepte ale dezvoltării, când omul abia se desprinde din starea animalică, domină instinctul sexual, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători, ca *L.Morgan*, *J.Bachofen*, să emită ipoteza promiscuității.

Promiscuitatea se referă la interacțiuni sexuale neînfrânate, în afara căsătoriei. În societățile promiscure, orice bărbat poate fi eligibil pentru contactul sexual cu orice femeie, nefiind respectate barierele sau legăturile de sânge. Astfel de interacțiuni sunt caracteristice celor mai multe dintre speciile animale, pentru simplul fapt că sexualitatea lor, spre deosebire de cea umană, nu este guvernată de reguli culturale. Cea mai mare parte a acestor reguli este bazată pe relații de sânge și de vârstă și de prohibiții elaborate intra-clan (de exemplu, tabuul incestului).

Actualmente, promiscuitatea este incompatibilă cu anumite tipuri de organizare umană. Dacă oamenii ar fi îngăduit libertinajul sexual nelimitat, problemele create de gelozie și conflicte ar fi fost, probabil, de neînving. Relațiile promiscure ascund adesea relațiile amintind de cele dintr-un grup de alienați. Într-adevăr, supraviețuirea fiecăruia devine, în acest caz, problema de bază. Deși pe tot parcursul evoluției sale omul a continuat să rămână o ființă agresivă, dispunând de o înfinită capacitate de a urî și a lupta, el a trebuit să-și asigure supraviețuirea. *K.Jaspers* menționa că singurul animal care ucide din plăcere este

omul. Astfel, omul a trebuit să se acomodeze, înainte de toate, cu sine. Baza acestei acomodări a constituit-o acomodarea dintre cele două sexe, relația lor trebuind să fie destul de suportabilă pentru a oferi un grad de protecție, securitate și grijă față de urmași.

Odată depășit stadiul promiscuității, intrăm în analiza celei mai vechi forme a familiei, reprezentând căsătoria între câțiva bărbați și câteva femei. Această formă de organizare familială este numită **căsătorie în grup** sau **poliginandrie**. Căsătoria în grup a fost semnalată încă de primii antropologi, cum ar fi *Frazer, Morgan, Briffault* etc. Cu toate acestea, este puțin probabil să fi existat în orice societate o dominantă a acestui tip de uniune familială, el fiind mai curând un construct teoretic decât o formă matrimonială instituționalizată.

În perioada orânduirii primitive gentilice domina anume această formă de organizare familială sub forma familiei înrudite prin sânge și a familiei "*punalua*", ceea ce desemnează "tovarăș". *Familia punalua* este o familie de grup în care tatăl unui copil rămâne necunoscut și doar mama este cunoscută. Ea își îngrijește copiii, deși numește "fii" și "fiice" și pe ceilalți copii ai grupului. Descendența se calculează doar pe linie maternă. Mai răspândită este familia de grup. *Morgan* consideră căsătoria în grup ca fiind prezentă pentru unele zone geografice ale lumii chiar până la mijlocul secolului al XIX-lea. Numeroși gânditori din această perioadă propuneau ca viața de familie să fie înlocuită cu forme comunitare de conviețuire. Unele dintre aceste idei au fost puse în practică, printre cele mai cunoscute exemple fiind Comunitatea Oneida din Noua Anglie, în SUA, înființată la mijlocul secolului al XIX-lea. Aceasta era bazată pe convingerile religioase ale lui John Humphrey Noyem. Fiecare bărbat din comunitate era căsătorit cu fiecare femeie și toți se îngrijeau de copiii comunității. Grupul s-a extins până la 300 de persoane și a rezistat aproximativ 30 de ani înainte de a se destrăma. Au fost înființate și alte comunități, atât în Anglia, cât și în alte țări occidentale. O largă varietate de grupuri comunitare a luat ființă în anii '60, adesea implicând relații sexuale libere în interiorul grupului și responsabilitatea colectivă pentru creșterea copiilor. Cel mai elocvent exemplu actual de viață domestică comunitară este cel al kibbutz-urilor din Israel. Un kibbutz este o comunitate de familii și de indivizi care cooperează în vederea creșterii copiilor. În Israel există peste 240 de kibbutz-uri cuprinzând aproape 100 000 membri. Cele

mai mici nu depășesc 50 membri, în timp ce cele mai mari includ până la 2000 de oameni. Fiecare kibbutz se comportă ca și cum ar fi o familie, îngrijirea copiilor fiind considerată responsabilitatea întregii comunități, și nu a familiei. În unele dintre ele, copiii locuiesc în “case ale copiilor” construite special și nu cu părinții lor, deși își petrec, de regulă, sfârșitul de săptămână în familie.

În legătură cu această formă de familie s-a stabilit că a fost caracteristică numai regiunilor unde hrana se putea procura relativ ușor, fără a implica forța fizică a bărbatului pentru asigurarea traiului. Familia devine mai stabilă în organizarea ei atunci când se complică condițiile procurării hranei. Diviziunea muncii între sexe va determina trăsături specifice organizării familiei, diferențieri ce corespund evoluției economice și sociale.

Prin anii '70, ca o replică la adresa restricțiilor întru fidelitate, unii tineri au aderat la comunitatea sexuală în grup. Majoritatea acestor comunități deschise se destramă în câteva luni sau după cel mult câțiva ani. Drept exemplu poate servi și micul grup de tineri din San Francisco care își spuneau Kerista Village. Din relatările lui *P. Hauck* aflăm că acest grup era format din 5 femei și 3 bărbați și că au conviețuit împreună timp de 9 ani. Același autor se întrebă: dacă 8 persoane pot conviețui împreună, 90 de milioane de ce nu ar încerca?

Din punct de vedere psihologic, ne putem da seama că problemele geloziei și a conflictelor între sexe se intensifică, iar tabuul incestului devine serios zguduit în aceste familii comunitare cu copii ai căror paternitate nu este cunoscută.

O altă formă de organizare familială este **poligamia**. Poligamia reprezintă un principiu acceptat de unele popoare, conform căruia căsătoria se poate realiza între un partener de un sex și mai mulți parteneri de celălalt sex. Ea are două forme derivate: *poliandria* și *poliginia*.

Poliandria este definită de *Levinson* și *Malone* drept formă de familie, alcătuită dintr-o femeie-mamă, copiii ei și doi sau mai mulți bărbați. Pentru ca o familie să fie considerată poliandrică, fiecare dintre soți trebuie să fie tatăl al cel puțin unuia dintre copiii femeii. În acord cu această definiție, poliandria este foarte rară. Printre cele mai cunoscute societăți poliandrice sunt: Todas din India, Sherpa din Nepal, Țăranii din Tibet, Kandyani Sindhalese din Sri Lanka și Marquesans din Polinezia.

O caracteristică specifică în căsătoria poliandrică este că bărbații au avut, de regulă, anumite relații între ei, anterioare căsătoriei. Cel mai frecvent, ei sunt frați sau asociați în afaceri. În cazurile clasice, polian-dria este asociată cu condițiile grele ale existenței, care favorizează o atitudine socială pozitivă față de bărbați și descurajează nașterea fetelor. Astfel, în populația Todas se acceptă infanticidul fetițelor, ca formă de limitare a populației, ceea ce favorizează simultan menținerea poliandriei. Ea servește astfel unui dublu scop: să ofere o femeie mai multor bărbați și să asigure subzistența cu ajutorul mai multor susținători economici bărbați, situație mai avantajoasă decât în cazul unui singur bărbat. În afara factorului economic, e greu de susținut un alt beneficiu al poliandriei ca formă de familie. Determinarea paternității devine o problemă, iar sentimentul geloziei trebuie să fie sub un control constant.

Cea de-a doua formă a poligamiei – *poliginia* – reprezintă căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe soții. Această formă de conviețuire este foarte răspândită, uneori chiar și în societăți în care domină monogamia, dar care permit, alternativ, poliginia. Ea este larg practică în Africa, dar este condamnată de Biserică în țările de religie creștină.

În unele societăți, cum ar fi Ashante, mai mult de 70% dintre femei fac parte din familii poliginice. Situația nu este însă tipică pentru toate țările africane. În Benin, Gabon, Senegal, Tanzania, Togo și Zair unul din patru bărbați căsătoriți trăiesc în familii poliginice.

La aborigenii din regiunile montane din Ecuador și Peru, numiți Jivaro, cunoscuți pentru ciudata lor abilitate de a-și “micșora” capul până la dimensiunile unei portocale, 90% din femeile lor trăiesc în familii poliginice, foarte numeroase din punctul de vedere al sexului feminin, numărul bărbaților fiind foarte redus.

În anumite societăți poliginice, echitatea poate fi consolidată prin restrângerea căsătoriei multiple la surorile primei soții. Aceasta este cunoscută sub numele de “sororal polygyny” și se referă la un aranjament contractual prin care un bărbat se angajează să-și ia toate nevestele din același grup familial. Astfel, când o soție decedează sau este sterilă, ea este înlocuită de una din surorile sale.

În mod similar, există și o practică prin care un bărbat este obligat să se căsătorească cu văduva fratelui său decedat (obicei numit în limba engleză “levirate”). Un studiu realizat asupra poliginiei nigeriene

ne indică o dificultate cu care se confruntă aceasta: există o incidență mult mai mare a delincvenței juvenile printre familiile poliginice, decât în cadrul celor monogame. Cercetătorul indian *Denga* a studiat, comparativ, cele două tipuri de familie sub aspectul vandalismului, luptelor între “bande”, furtului, utilizării drogurilor etc. Cu excepția luptelor între “bande”, unde comportamentul celor două grupe de familii era similar, copiii din familiile poligame comiteau în mai mare măsură infracțiuni, decât cei proveniți din familii monogame.

Un alt studiu comparativ între familii monogame și poligame a fost efectuat în anul 1985 de către *Durganand* și *Shalini* pe structuri familiale existente în India. Autorii constată diferențe în privința dezvoltării intelectuale a copiilor, în formarea celor crescuți în familii monogame (IQ-ul copiilor era, în medie, mai crescut), față de cei din familiile, în ordine: poliandrice, poliginice și poliginandrice.

Poliginia este considerată de către cei care o practică o formă de prestigiu și de profit, dar numai bărbații bogați își permit căsătoriile multiple, întrucât este necesar să se achite un preț al logodnei. Din acest motiv, chiar și în societățile în care poliginia se bucură de un prestigiu ridicat, un număr mare de familii, îndeosebi din categoriile sărace, sunt monogame.

Una dintre cele mai cunoscute forme de organizare familială specifică pentru majoritatea țărilor europene este **monogamia**. Monogamia reprezintă forma de căsătorie între un singur bărbat și o singură femeie. Deosebim *monogamia serială*, care permite după divorț, deces sau soluție recăsătorirea, și *monogamia strictă*, care este căsătoria până la văduvie, sau chiar mai restrictivă, nepermițând recăsătorirea după moartea unuia dintre soți.

Coexistența monogamiei cu poligamia atestă caracterul ei general. Acest lucru i-a determinat pe cercetători să o considere ca forma cea mai naturală și corespunzătoare speciei umane. Cercetătorii au constatat că în societățile primare întâlnim trăsături comune de organizare, și anume:

- grupuri familiale, la care apartenența este stabilită pe baza legăturilor biologice, reale sau presupuse;
- grupuri asociative, la care apartenența se stabilește pe baza unor afinități și a unor interese comune.

Famiiliile monogame cele mai cunoscute și care au avut ponderea cea mai importantă de-a lungul timpului sunt *familia extinsă* (caracteristică societății tradiționale) și *familia nucleară* (specifică societății moderne).

De exemplu, în societatea tradițională, instituția familială reproduce valorile, normele și comportamentele culturii majoritare. În raport cu această cultură, celelalte culturi care erau prezente (în proporție mică, atât ca număr, cât și ca intensitate) erau considerate “marginale sau derivate”.

Modernitatea se pare că reușește să treacă peste asemenea fenomene, deoarece o dată cu trecerea timpului începe să se impună tot mai mult o diversitate de moduri de viață, și nu un tipar unic, neblamabil social. În societatea modernă, mult mai instabilă decât cea tradițională, orice cultură, inițial minoritară, poate să se impună mai târziu și, de aceea, este mult mai riscantă etichetarea și stigmatizarea.

Mai mult, se poate observa că orice domeniu al realității sociale este afectat, iar ceea ce se întâmplă cu familia reprezintă, până la un anumit punct, o reflectare a crizei prin care trece societatea, o imagine a mutațiilor semnificative ce au răscolit contemporaneitatea în trecerea de la tradiționalism la modern.

Prezentul ne oferă seturi de valori diferite, iar diversitatea se impune cu tot mai multă putere în fața uniformității. Tocmai de aceea, suntem martorii unei oferte spectaculoase și atrăgătoare în materie de relații interpersonale. Din această perspectivă, familia s-a adaptat cu ușurință pulsionilor schimbării, cu toate că mulți specialiști o vedeau impenetrabilă și indestructibilă, baza unei stabilități într-o lume guvernată de haos.

Cercetarea familiei tradiționale a reliefat că valoarea focală a stilului său de viață o constituie “autoritatea”. Ea este susținută îndeosebi de următoarele valori: *ierarhie, conformism, represiune*. Acestea definesc un stil de viață al familiei ce consacră superioritatea părinților asupra copiilor, a vârstnicilor asupra tinerilor, a bărbaților asupra femeilor, a fraților mai mari asupra celor mai mici etc. Ierarhia este bine stabilită, iar cei care nu se conformează devin ținta represiunii, sub orice formă de manifestare a ei.

Valorile familiei contemporane întemeiază un stil de viață distinct de cel al familiei tradiționale: autorității i se substituie ca valoare focală “cooperarea”. Ea este susținută de valori ca: *egalitatea, schimbarea*,

comunicarea. Cooperarea dintre membrii familiei este rezultatul schimbării mentalităților, schimbare ce a fost impusă de o serie de factori. Această cooperare a făcut posibilă egalitatea, a înlesnit comunicarea, a favorizat chiar schimbarea, căci relațiile familiale nu mai sunt dominate de ierarhie și represiune.

Întrebări recapitulative:

1. Delimitați abordarea sociologică de cea juridică a familiei.
2. Definiți principalele tipuri de familie în dependență de criteriile: locuință, numărul de generații, poziția persoanei în cadrul familiei, normalitatea.
3. Caracterizați tipologia familiei înaintată de *Fr. Le Play*.
4. Explicați esența fenomenului rudeniei.
5. Analizați caracteristicile principale ale formelor de organizare familială.

Bibliografie selectivă:

1. Girard A. *Alegerea soțului – fenomen social // Sociologia franceză contemporană*. – București, 1971.
2. Iluț P. *Familia – cunoaștere și asistență*. – Cluj–Napoca, 1995.
3. Iluț P. *Sociologia familiei*. – Cluj–Napoca, 1993.
4. Mihăilescu I. *Schimbări în modelele familiale. Comunicări, studii*. – București, 1987.
5. Stănoiu A., Voinea M. *Sociologia familiei*. – București, 1983.
6. Harris C.C. *Relațiile de rudenie*. –București, 1998.

CAPITOLUL II

SOCIALIZAREA – PROCES SOCIAL FUNDAMENTAL

1. Definirea procesului de socializare

Omul este o ființă socială. Chiar din primele zile ale existenței sale el este înconjurat de semenii săi, este inclus în diverse relații sociale, prin intermediul cărora însușește și interiorizează valori fundamentale comune, simboluri, reprezentări colective, așteptări etc. Formarea personalității umane este rezultatul unui proces complex de socializare, în care interacționează factorii personali, de mediu și culturali. **Socializarea este un proces psihosocial de transmitere-asimilare a atitudinilor, valorilor, cunoștințelor, modelelor de comportare specifice unui grup sau comunități în vederea formării, adaptării și integrării sociale a unei persoane.** În acest sens, socializarea este un proces interactiv de comunicare, care presupune dubla considerare a dezvoltării personale și a influențelor sociale. Din punct de vedere psihologic, ea reflectă modul personal de receptare și de interpretare a mesajelor sociale.

Socializarea este modalitatea prin care un organism biologic este transformat într-o ființă socială, capabilă să acționeze împreună cu alții. Fără socializare, societatea nu ar putea supraviețui cum, de altfel, nici individul nu ar putea supraviețui în afara societății.

Procesul socializării începe din timpul copilăriei, când intervin primele contacte sociale și experiențe de viață, derulându-se de-a lungul întregii vieți, pe măsura dobândirii de către individ a noi statusuri și roluri succesive. Conținutul socializării are atât o semnificație psihologică (maturizarea), una culturologică (interiorizarea normelor și a valorilor sociale), cât și una sociologică (deprinderea cu rolurile sociale și elaborarea unor comportamente adecvate).

Socializarea cuprinde în mod necesar două laturi: *integrativ-adaptativă* și *transformator-creativă*. În acest sens, un individ este socializat atunci când este învățat să se comporte în mod creativ, în concordanță cu modurile de gândire și simțire specifice societății în care trăiește, să selecteze conduite compatibile cu cerințele rolurilor sociale pe care trebuie să le îndeplinească cu creativitate.

Procesul de socializare include în sine diferite aspecte: personal, moral, politic.

Socializarea profesională are două momente importante: pregătirea, în cadrul școlii, pentru viitoarea profesie (caracterizată preponderent prin manifestarea laturii anticipative) și integrarea profesională la locul de muncă. Începuturile socializării profesionale sunt marcate de opțiunea pentru o anumită profesie. Aici este remarcabilă următoarea constatare semnificativă: cu cât maturizarea (identificată cu existența preocupării pentru model și ideal) prezintă valori mai ridicate cu atât mai clar se definesc opțiunile profesionale.

Socializarea morală. Începuturile acestui studiu este stabilit în perimetrul cercetărilor efectuate de Jean Piaget asupra dezvoltării personalității. Pornind de la el, Lawrence Kohlberg distinge trei stadii în evoluția morală a personalității: de la stadiul *preconvențional*, în care respectarea normelor morale are la bază mecanismul pedepsei și răsplătii, la cel *convențional*, caracterizat prin conformarea la colectivitate și, în sfârșit, la stadiul superior, *postconvențional*, în care respectarea normelor este o alegere individuală. Aceasta nu înseamnă însă că toți tinerii parcurg integral aceleași stadii.

Socializarea politică. Unii sociologi au ajuns la concluzia că atât convingerile și atitudinile, cât și comportamentul politic se formează și se dezvoltă în anii tinereții. Socializarea politică cuprinde următoarele etape succesive:

- perceperea unui univers simbolic (în jurul vârstei de 5 ani);
- recunoașterea unui univers politic (5-6 ani);
- constituirea unei ordini politice intuitive (7-11 ani);
- constituirea unei ordini politice concrete (12-13 ani);
- elaborarea unei ordini problematice conflictuale (14-16 ani);
- gândirea politică concretă, abstractă, ideologică (după 17 ani).

Adolescența și începutul vârstei adulte sunt perioade cruciale pentru formarea și dezvoltarea conștiinței și a comportamentului politic.

Socializarea se poate efectua atât pe verticală, prin intermediul adulților, cât și pe orizontală ("intersocializare"), prin intermediul celor de aceeași vârstă.

Sociologii fac diverse afirmații referitor la modalitățile de socializare și impactul lor asupra formării personalității umane. Em. Durkheim insistă asupra socializării ca constrângere exercitată de societate asupra

individului. G. Tarde interpretează socializarea ca voință individuală de a imita. H. Coolez spunea că socializarea depinde de modul în care ne contemplăm în privirea tuturor celorlalți, depinde de judecățile lor asupra noastră. E.H. Mead pretinde asupra faptului că "Sinele" nu este prezent la naștere, ci se dezvoltă prin experiența socială, atrăgând atenția asupra binefacerilor socializatoare ale jocului (de roluri).

Socializarea reprezintă, în ansamblul său, procesul început de la cea mai fragedă vârstă prin care individul își însușește normele, valorile, regulile de conduită compatibile cu modelul etico-normativ al societății.

2. Teorii ale socializării

Procesul de socializare a format obiectul numeroaselor analize științifice, având drept scop evidențierea factorilor determinanți ai socializării, a agenților de socializare, a mecanismelor prin care aceasta se realizează. Aceasta a dus la apariția diverselor teorii ale socializării.

Dintre cele mai importante și mai complete *teorii ale socializării* sunt menționate: *psihanaliza*, *teoriile învățării*, *teoriile dezvoltării cognitive*.

În continuare ne vom referi la analiza acestor teorii. Una dintre primele teorii ale socializării este *psihanaliza*.

Autorul acestei teorii, psihologul german Sigmund Freud, aprecia importanța factorilor biologici (a naturii) și a experienței sociale (a educației) pentru dezvoltarea personalității umane.

Una dintre necesitățile umane fundamentale care ajută la modelarea comportamentului uman este erosul, "instinctul vieții", care explică nevoia oamenilor de a stabili legături între ei și de a-și manifesta afecțiunea. Cealaltă este thanatos, "instinctul morții", baza înclinației agresive a omului. Aceste două impulsuri deseori se află în opoziție, iar drama vieții umane este o consecință a acestui conflict.

În opinia lui S.Freud, personalitatea umană este compusă din trei elemente: Sinele, Supraeul și Eul, a căror interacțiune constituie substanța vieții mintale.

Sinele reprezintă impulsurile biologice universale, care deseori cer satisfacție imediată. El este, în mare măsură, inconștient și operează pe baza "principiului plăcerii". Din perspectivă psihanalitică, sugarul este esențialmente un sine, un mănunchi de nevoi biologice care satis-

facere imediată. În personalitate Sinele este reprezentat prin Supraeu, care este similar cu ceea ce numim "conștiință". Inițial, el este format din prescripțiile și prohibițiile impuse copilului de către părinți. Pe măsură ce copilul crește, contribuțiile la Supraeu se măresc.

Deseori Sinele și Supraeul se află în opoziție: Sinele vrea ceva, iar Supraeul îl constrânge din cauza normelor sociale. Aici intervine cel de-al treilea element – Eul, care are sarcina de a media acest conflict.

Eul este acea parte a personalității care este în contact cu realitatea. El mediază între pretențiile deseori irealiste ale individului și cerințele uneori restrictive ale Supraeului, încercând să le adapteze pe amândouă la realitatea socială.

În esență, personalitatea conține în ea conflictul care există între el și societate, între natură și educație.

Personalitatea umană se dezvoltă, trecând printr-o serie de stadii succesive pe care S.Freud le-a numit "stadiile dezvoltării psihosexuale", care sunt determinate de fixarea libidoului. Primul stadiu, care se manifestă în timpul primului an de viață, este *stadiul oral*, în care sugarul caută plăcere prin activitățile orale, cum este suptul și mușcatul. Al doilea stadiu, care se manifestă în timpul celui de-al doilea an, este *stadiul anal*, a cărui funcție constă în controlul instinctelor. Următorul stadiu, *falic*, cuprinde vârsta de la 3 până la 5 ani și reprezintă perioada conștientizării sexuale inițiale, fiind perioada conflictului oedipal, care se referă la tendința copilului de a forma un atașament afectiv puternic, cu complicații sexuale față de părintele de sex opus și de a dezvolta o realitate ostilă față de părintele de același sex. Acest conflict este rezolvat prin renunțarea la atașamentul puternic al copilului față de părintele de sex opus și identificarea cu părintele de același sex. În *stadiul latenței*, care începe aproximativ de la 5 ani și derulează până la pubertate, sexualitatea scade în importanță, dezvoltarea personalității fixându-se pe dezvoltarea fizică și pe deprinderile intelectuale. *Stadiul genital* constă în revenirea energiei sexuale, datorate schimbărilor hormonale ale pubertății. Însă, în acest stadiu instinctul sexualității este mai matur, implicând totodată împărtășirea plăcerii sexuale cu altcineva.

Aceste faze sunt considerate moștenire biologică universală a speciei umane. Răspunsul la libidoul care stârnește poftă este important pentru dezvoltarea personalității. Pentru S.Freud dezvoltarea personalității depinde de interacțiunea caracteristicilor noastre biologice și de experiența socială.

O altă teorie a socializării este *teoria învățării*. Conform acestei teorii, individul trăiește din experiențe în care constată anumite legături între fapte și anumite consecințe ale acțiunilor sale. Teoriile behavioriste au arătat că, dacă asupra individului se repetă un anumit număr de stimuli, la acesta se dezvoltă un anumit număr de reacții care devin, pe parcurs, mai mult sau mai puțin automatisme. Preluând analogic ideea reflexului condiționat al lui Pavlov, putem afirma că învățarea socială are ca rezultat dezvoltarea la copil a unui anumit număr de reflexe sociale. Reflexele sau reacțiile condiționate dobândite în copilărie se vor manifesta și la vârsta adultă, cu anumite diferențe rezultate din experiența de viață a individului.

Învățarea se realizează asociativ prin condiționare operantă și prin învățare. Prin *condiționare operantă* individul învață din experiențele sale trecute, reține consecințele comportamentului său. În acest fel, el va putea repeta comportamentele ale căror consecințe le dorește și le va evita pe cele cu consecințe neplăcute.

Învățarea prin întărire poate fi realizată prin modul similar dresajului animalelor. În momentul în care animalul exercită o mișcare conformă cu intențiile dresajului, el primește un stimul pozitiv (de exemplu, hrană), iar când exercită o mișcare pe care dresorul nu o vrea, animalul primește un stimul negativ (spre exemplu, este lovit). Acești stimuli, fiind repetați de mai multe ori, la animal se formează reflexele, adoptând doar comportamente asociate cu consecințe pozitive. În mod analogic se procedează și cu copiii: sunt încurajate, stimulate comportamentele dorite și sunt reprimare, descurajate cele nedorite.

Învățarea se poate face nu numai prin condiționare sau prin propria experiență. Învățarea se mai realizează și prin observarea comportamentului altora, prin interacțiunea cu alți oameni. *Învățarea observațională constă în dobândirea unor răspunsuri prin observarea altor oameni, fără ca individul să fi fost în situația de a da primul aceste răspunsuri*. Învățarea se realizează progresiv, etapă cu etapă.

Socializarea este explicată și de *teoriile dezvoltării cognitive*. Re prezentant al acestei teorii este Jean Piaget.

Spre deosebire de S.Freud, J.Piaget și-a concentrat atenția asupra zonei dezvoltării cognitive.

Din experiențele efectuate în privința modurilor de gândire a ființei umane, J.Piaget a conchis că copiii nu colectează informația în mod pasiv, ci analizează, selectează, reactualizează ceea ce văd, aud și simt în lumea

înconjurătoare. Are loc un proces mental, denumit **cogniție**, *de utilizare a informației provenite din mediu și din memorie în luarea deciziilor*.

Dezvoltarea cognitivă parcurge mai multe stadii (etape). Fiecare stadiu implică dobândirea unor noi deprinderi și depinde de încheierea cu succes a celui precedent. J.Piaget distinge patru stadii în dezvoltarea cognitivă a copilului.

Primul stadiu, *senzorial-motor*, se manifestă în primii doi ani de viață. Până la vârsta de aproximativ patru luni, un bebeluș nu se poate deosebi pe sine de mediu. De exemplu, copilul nu diferențiază obiectele de persoane, nu este conștient că există altceva în afara câmpului său vizual. El învață treptat să deosebească oamenii de obiecte, ajungând să-și dea seama că acestea au o experiență independentă de percepțiile sale imediate. În decursul acestui stadiu copilul învață prin simțuri, prin atingerea obiectului, prin manipularea lui, prin explorarea fizică a mediului. În această perioadă copiii nu sunt în stare să folosească simboluri și nici nu se pot angaja în gândirea superioară. Luarea lor este experiența fizică directă.

Cel de-al doilea stadiu, *preconvențional*, durează de la vârsta de 2 ani până la 7 ani, când la copil începe să se dezvolte rapid capacitatea de a utiliza simboluri (în special limbajul). Copiii încep să conceapă, cel puțin într-o formă rudimentară, lucruri pe care nu le văd și nu le ating, putând astfel distinge între fantezie și realitate. Viziunea caracteristică a copiilor în acest stadiu este *egocentrismul*. Acest concept nu se referă însă la egoism, ci la tendința copilului de a interpreta lumea în mod exclusiv în termenii propriei sale poziții. De exemplu, băiețelul sau fetița nu înțeleg că alții văd obiectele dintr-o perspectivă diferită de a sa. Ținând o carte în fața sa, copilul poate întreba despre o imagine din ea fără a-și da seama că persoana care stă în fața lui nu poate vedea decât coperta cărții.

Stadiul al treilea, *operațional concret*, durează de la 7 ani până la 10 ani. Pe parcursul acestui stadiu la copil se dezvoltă capacitatea de a gândi logic și de a aprecia perspective alternative. Copiii concep natura cauzei și a efectului. Totuși, gândirea lor continuă să rămână legată mai curând de obiecte și evenimente concrete, identificabile, decât de idei abstracte. În acest stadiu ei încep să înțeleagă perspectiva altora și să vadă posibilitatea existenței punctelor de vedere alternative, acesta fiind un pas important spre dezvoltarea lor socială.

Al patrulea stadiu, și ultimul - *operațional formal*, cuprinde vârsta între 11-15 ani. În această perioadă adolescenții încep să gândească logic. Atunci când se confruntă cu o problemă, ei sunt capabili să analizeze toate modalitățile posibile de a o rezolva și le parcurg în mod teoretic spre a găsi o soluție. Această capacitate de a gândi abstract le îngăduie să depășească limitările timpului și ale spațiului.

În concepția lui J.Piaget, individul și mediul sunt într-o continuă interacțiune. Procesul de socializare nu este uniform pentru toți indivizii, deoarece intervin diferențe în capacitățile cognitive ale individului.

3. Etapele socializării și formele ei

Socializarea începe din primele zile de viață și continuă de-a lungul întregii vieți. Ca proces stadial și continuu, niciodată total sau încheiat, socializarea presupune două etape (stadii) principale: **etapa socializării primare** (de bază) și **etapa socializării secundare** (continue).

Socializarea primară este procesul prin care se formează primul univers social al individului. Individul devine capabil să facă față vieții sociale prin includerea lui în elementele sociale de bază: norme, valori, credințe, reguli de comportare etc. Socializarea primară debutează o dată cu nașterea și are funcția de a transforma ființa biologică în ființă socială prin apropierea lumii-viață a primelor grupuri de contact, printre care familia deține locul principal.

Fiecare individ este plasat prin naștere în interiorul unor structuri sociale obiective. Contactul său cu aceste structuri nu este însă direct, ci mijlocit. Agenți ai socializării primare sunt așa-numiții *alți semnificativi* (părinți, membri ai familiei, rude, alte persoane), care au rolul de a media pentru el realitatea obiectivă. Prin urmare, realitatea cu care copilul vine în contact din primele clipe ale vieții și pe care o interiorizează, făcând-o a sa, este lumea-viață a *celuilalt semnificativ*.

Conținuturile specifice apropiate în cursul socializării primare variază de la o societate la alta în funcție de definițiile date copilului și copilăriei. Ele variază chiar și în cadrul aceleiași colectivități, fiind transmise în mod diferit, atât în funcție de definițiile sociale ale unor particularități biologice (vârstă, sex), cât și de distribuția socială a cunoașterii. Instrumentul principal și privilegiat al socializării primare este limbajul.

Prin intermediul limbajului copilului îi sunt transmise modele de conduită, care pot fi aplicate imediat sau ulterior în viața cotidiană și care permit identificarea sau diferențierea sa în raport cu alte persoane.

Pe lângă dimensiunea cognitivă, socializarea primară implică și o importantă dimensiune afectivă, destul de importantă pentru perioada copilăriei. Aprecierea limii-viață este condiționată de identificarea emoțională a copilului cu *altul semnificativ*. Preluând rolurile și atitudinile acestuia, copilul le transformă în roluri și atitudini proprii, adoptând totodată și imaginea pe care o are *altul semnificativ* cu privire la persoana sa (a copilului). Astfel, copilul devine capabil de autoidentificare, dobândind o identitate subiectiv coerentă, ordonată și admisibilă.

În cursul diverselor experiențe cu diferiți *alți semnificativi*, rolurile și atitudinile apropiate parcurg un proces de abstractizare progresiv, de la cele asociate unei persoane concrete la cele generale și impersonale. Această abstractizare este numită *altul generalizat*. Din momentul în care *altul generalizat* s-a constituit în conștiința copilului, acesta dobândește o identitate în raport cu societatea, iar autoidentificarea sa capătă stabilitate și continuitate. Aici socializarea primară se încheie.

Dimensiunile sociale dobândite prin socializarea primară sunt completate pe parcurs cu elemente noi. *Procesul prin care persoana își modifică comportamentele și asimilează noi modele culturale și comportamentale, își asumă noi sisteme de valori, noi atitudini și roluri este definit ca socializare secundară*. Conținuturile interiorizate în cursul socializării secundare reprezintă o cunoaștere specializată. Cu alte cuvinte, ea asigură învățarea rolurilor instituționale. Agenții socializării secundare sunt percepuți, de obicei, ca funcționari ai instituției, dar pot coincide și cu agenții socializării primare (părinți, în principal).

Comparativ cu socializarea primară, identificarea emoțională a actorului este diminuată mult. Socializarea secundară se desfășoară în condițiile de neutralitate afectivă. Agenții socializării nu mai sunt, în mod necesar, *alții semnificativi*, ci sunt percepuți ca funcționari ai instituției. Simpla identificare mutuală pe care o impune comunicarea obișnuită este suficientă. Interacțiunea poate fi formalizată, iar rolurile au un înalt grad de anonim. Conținutul cunoașterii dobândite în acest fel este mai puțin subiectiv. Totuși, identificarea emoțională cu agentul socializării este, uneori, necesară. Este cazul socializării pentru roluri a căror exercitare impune implicarea afectivă a individului (spre

exemplu, rolurile artistice sau religioase). Însă, chiar și în aceste situații, identificarea emoțională nu este totală, ci merge doar până la un punct definit ca necesar și suficient pentru reușita socializării.

În condițiile în care diviziunea muncii și distribuția socială a cunoașterii au un nivel scăzut de complexitate, agenții socializării secundare pot coincide cu cei ai socializării primare (părinții, în special). O dată cu evoluția socială și cu creșterea gradului de complexitate a fenomenelor amintite, rolul familiei în socializarea secundară decade, ea revenind altor instanțe care necesită, de cele mai multe ori (dacă nu chiar totdeauna), un ansamblu de operații specializate și un personal specializat.

Socializarea secundară este condiționată de conținuturile însușite în cursul socializării primare. Realitatea subiectivă secundară este constituită pe fundalul celei cristalizate anterior, care are un accent de realitate mai mare. De aici rezultă două consecințe: 1) socializarea primară este deosebit de importantă pentru individ, întrucât ea plasează structurile de bază ale *Sinelui* și ale lumii; primii ani de viață și primii *alți semnificativi* (părinți, membri ai familiei, alte persoane sau grupuri) *oferă o orientare în și către lume*, conturând limitele receptivității ulterioare a individului; 2) reușita oricărei socializări secundare este condiționată de consistența conținuturilor noi cu cele achiziționate anterior, care funcționează ca filtru.

Deși socializarea este un proces global, ea se realizează în cadrul unor grupuri, în medii sociale diferențiate. Din acest motiv, socializarea poate avea o formă *pozitivă* conformă cu valorile, normele, așteptările sociale promovate de către societate, sau *negativă*, contrară așteptărilor, normelor, valorilor sociale generale, proprie unor grupuri periferice sau subculturi. Socializarea pozitivă mai poate fi numită și socializare *normală* și *concordantă*, deoarece se realizează în acord cu normele, valorile specifice societății date, iar socializarea negativă mai poate fi numită și *discordantă*, deoarece presupune un conflict cu normele și valorile specifice societății.

Utilizând aceste două perechi de tipuri de socializare, putem efectua o clasificare a acestora identificând patru forme:

SOCIALIZARE		SOCIALIZARE	
		concordantă	discordantă
	pozitivă	I	II
	negativă	III	IV

În prima formă (pozitiv-concordantă), socializarea se realizează conform unor valori și norme sociale fundamentale și în concordanță cu valorile și normele promovate de societatea globală.

În forma a doua (pozitiv-discordantă), socializarea se realizează în conformitate cu valorile și normele sociale fundamentale, dar în discordanță cu unele norme și valori promovate de unii agenți socializatori.

În forma a treia (negativ-concordantă), socializarea se realizează în conformitate cu normele, valorile promovate la nivel social, dar neconformă cu normele și valorile promovate de socializarea globală.

În forma a patra (negativ-discordantă), socializarea se realizează contrar normelor și valorilor fundamentale și celor promovate la nivel social global. În acest caz, avem o socializare deviantă în raport cu socializarea globală, dar conformă cu normele unui grup sau subculturi. O astfel de socializare poate fi întâlnită în cazul unor societăți marginale (care refuză societatea înglobată) sau delincvente, raportate la o subcultură delincventă.

Distincțiile dintre pozitiv-negativ, concordant-discordant nu sunt întotdeauna ușor de făcut. Ele presupun raportarea la anumite valori generale, dificil de operaționalizat în cercetarea sociologică.

O altă formă de socializare, *aptă să permită adaptarea în perspectiva unor mutații sociale viitoare, care ar cuprinde fenomenele socializatoare ce pot îndeplini o funcție pregătitoare pentru viitor*, este numită *anticipativă*.

Socializarea anticipativă are un caracter implicit și neformal, deoarece nu presupune forme instituționale sau persoane care să se ocupe special, în mod expres, de aceasta. Ea presupune o adaptare prospectivă la o succesiune posibilă de roluri viitoare, pregătind individul uman pentru "cicluri viitoare" ale vieții sale, motiv din care acest fenomen este deosebit de important sub aspect formativ (în pregătirea tinerilor pentru anumite activități și roluri socioprofesionale).

Știm că realitatea subiectivă este permanent modificată. Socializarea secundară modifică realitatea construită în cursul primei socializări; mai mult, pluralitatea "lumilor" trăite face ca multiplele socializări secundare să se succedă sau să se suprapună, fiecare aducând transformări identității individuale. În decursul vieții apar situații care determină individul să învețe roluri complet noi și să le abandoneze pe cele vechi. Spre exemplu, un student în primul an de studii va avea de învățat roluri foarte diferite de cele ale elevului. Dacă va locui într-un cămin studen-

țesc, el va trebui să se adapteze unui mediu de viață diferit de cel familial. O persoană care se pensionează își abandonează o mare parte din rolurile anterioare și intră într-un nou rol, de pensionar. În aceste situații intervine **re-socializarea**, care constă într-un proces de învățare a unor roluri noi și de abandonare a unor roluri anterioare. Eficacitatea re-socializării depinde, în mare parte, de receptivitatea individuală, dar și de intensitatea controlului social exercitat de noi agenți de socializare.

4. Agenții socializării

Socializarea este realizată de numeroși agenți, dintre care cei mai importanți sunt familia, grupurile-perechi (sau de vârstă), școala și mijloacele de comunicare în masă.

În orice societate *familia* constituie factorul primordial al formării și socializării copilului. Ea reprezintă cadrul principal în interiorul căruia se modelează personalitatea copilului. În familie se stabilesc primele și cele mai durabile relații intime.

Funcția de socializare a familiei se realizează în patru stadii specifice: 1) situațiile de "educație morală", având la bază relațiile de autoritate prin intermediul cărora copilului i se furnizează regulile morale; 2) situațiile de "învățare cognitivă" prin care copilul învață sistemul de cunoștințe, aptitudini, deprinderi necesare conviețuirii în societate; 3) situațiile care angajează invenția și imaginația, prin intermediul cărora se dezvoltă capacitățile creatoare ale copilului și gândirea "participativă"; 4) situațiile de "comunicare psihologică", care dezvoltă afectivitatea copilului.

Deși familiile realizează funcții socializatoare comune, în realitate intervin numeroase diferențe în ceea ce privește stilurile și modurile în care fiecare familie își socializează copiii. Există diferențe între categoriile profesionale sau între cele rezidențiale. Socializarea într-o familie de intelectuali este diferită de cea dintr-o familie de muncitori, iar cea dintr-o familie urbană diferită de cea dintr-o familie rurală. Diferențe specifice intervin și între familiile ce aparțin aceleiași categorii socioprofesionale sau rezidențiale. Chiar și în cadrul aceleiași familii intervin diferențe în raport cu rangul nașterii.

Un rol important în realizarea socializării familiale îl are imitația. În primii ani de viață mama reprezintă afecțiunea și autoritatea pentru copil. La o anumită vârstă băiatul se detașează de mamă și se apropie

de tată printr-un mecanism de identificare. Fetele realizează identificarea fără a se detașa de mamă.

Socializarea familială se face în funcție de rolul pe care părinții îl anticipează pentru copii (muncitor, stăpân, servitor etc.). Însă, rolul anticipat nu concordă întotdeauna cu rolul pe care și-l dorește copilul. Această neconcordanță poate provoca conflicte familiale și contestarea drepturilor părinților în socializarea anticipativă.

Socializarea în cadrul familiei este determinată și de faptul cum privește societatea copilul. În unele societăți copilul este văzut ca un mic animal, în altele - ca un om mai mic; în unele - ca o ființă pură, care trebuie apărată împotriva mizeriei sociale, în altele - ca o ființă sălbatică, impură, care trebuie transformată în om.

În diferite perioade de vârstă familia exercită acțiuni specifice legate de îngrijire, protecție, educație.

În perioada preșcolară familia pune accentul pe îngrijire, ocrotire, protecție; în perioada școlară ajutorul este centrat pe îndrumare și control în activitățile școlare; în perioada pubertății apar probleme legate de dispoziția sexuală.

Cercetările sociologice în domeniul socializării familiale pun în evidență faptul că în societatea modernă funcția socializatoare a familiei se exercită mai dificil și mai superficial, o parte din elementele ei fiind preluate de alți agenți socializatori.

Un alt agent al socializării este *școala* – un agent socializator complex, care oferă atât informații, deprinderi, cât și un întreg climat valoric și normativ, diferit de cel al familiei. Relațiile de familie sunt intime, speciale. În școală însă profesorul nu trebuie să aibă "relații speciale" cu elevii. Acțiunile lui trebuie să fie dirijate de ceea ce face copilul și cum face, și nu de cine este el. Socializarea în școală depinde de modul de organizare a ei. Fiecare școală își are trăsături, elemente culturale specifice, astfel încât elevii de la un liceu se vor deosebi de elevii de la alt liceu.

În școală elevii iau cunoștință de sisteme formale de evaluări: note și caracteristici periodice primite de elev și trimise părinților. Aceasta vine în contrast total cu practicile familiale lipsite de formalism și constituie o experiență nouă, deseori dificilă pentru unii copii. În școală elevul învață, de asemenea, multe deprinderi și interacțiuni interpersonale. El învață ce înseamnă să împartă cu alții, să facă un lucru cu rândul, să se compare cu egalii săi. Această lume socială nouă contribuie substanțial la socializarea copilului.

Un agent important al socializării sunt **grupurile-perechi** (de vârstă). Acestea sunt grupuri formate din persoane care au aproximativ aceeași vârstă și statut social general. Ele se manifestă ca agenți puternici de socializare, în special în perioada copilăriei și a adolescenței.

Socializarea efectuată în rândul grupurilor-perechi diferă în multe privințe de cea familială. În primul rând, poziția socială a copilului în familie este autonomă, însă în grupul de vârstă ea trebuie câștigată. În al doilea rând, în familie (ca și în școală), socializarea este, deseori, gândită și planificată; în grupul de vârstă socializarea are loc în mare parte fără un plan gândit.

Grupul de vârstă oferă copiilor posibilitatea de a se manifesta independent, în afara controlului părinților. În relațiile cu părinții sau cu adulții copiii au o poziție subordonată; grupurile-perechi oferă copiilor posibilitatea să interacționeze ca egali, ca parteneri de cooperare și competiție cu același statut. Ele socializează caracteristici, trăsături, modele culturale și subculturi diferite de cele familiale, ignorate de către adulți; folclor, jocuri, informații despre relațiile sexuale etc.

Mijloacele de comunicare în masă (mass-media) tind să devină astăzi unul dintre principalii agenți de socializare. Ele desemnează ansamblul organizațiilor (radio, TV, filme, ziare, reviste, cărți, aparate video, înregistrări pe bandă, casete și compact discuri etc.) care vehiculează informații către un număr mare de oameni. Mass-media influențează socializarea, asigurând atât modele suplimentare și alternative de roluri, cât și norme, valori sociale. Efectele lor socializatoare pot fi atât pozitive, cât și negative, în dependență de conținutul mesajului. Emisiunile prosociale educă la copii spiritul de cooperare, ajutor, prietenie. În schimb, informațiile care prezintă (de regulă, în filmele artistice) violență, agresivitate, delincvență influențează negativ asupra copiilor, tinerilor, adulților.

Problema efectelor ambivalente de informare în masă nu a fost însă soluționată, generând în continuare numeroase dispute.

Socializarea nu se limitează doar la cei patru agenți amintiți. Ea este realizată și de către organizațiile religioase, politice, asociațiile voluntare, precum și de însăși comunitatea în care trăiește individul. Toate acestea contribuie la formarea concepției despre lume a persoanei și la percepțiile sale a ceea ce este un comportament dorit sau nedorit.

Socializarea realizată de diverși agenți poate fi unitară (când acțiunile tuturor agenților sunt determinate de norme și valori similare sau compatibile) sau contradictorie (când normele și valorile socializate de un agent sunt opuse celor socializate de alt agent). Diferențele puternice între agenții socializatori conduc la procese de socializare contradictorii și la formarea personalităților contradictorii.

Prin toate expresiile sale, anterior prezentate, socializarea are profunde influențe formative, la nivelul tuturor componentelor structurale ale personalității, ale individualității, modelând disponibilitățile individului de a participa la modificările sociale și de a se autorealiza. Prin mecanismele și formele sale socializarea contribuie la modelarea socială a ființei umane, la dezvoltarea personalității sociale (implicit, a personalității creatoare) cu toate structurile sale psihosociale de personalitate: sistemul de atitudini și valori, sistemul de aspirații și idealuri etc. Ea contribuie la crearea posibilităților de manifestare și realizare a personalității în cadrul diferitelor forme de comunitate și activitate umană. Totodată, ea contribuie la formarea și cultivarea *sociabilității* - capacitatea individului de a fi comunicativ, de a colabora, de a interacționa în grup. Indiferent de tipul extravert sau introvert căruia îi aparține, ființa umană își poate cultiva un anumit grad de sociabilitate necesară integrării sale în viața și activitatea socială.

Întrebări recapitulative:

1. Caracterizați aspectele principale ale procesului de socializare..
2. Care sunt funcțiile și etapele socializării?
3. Care este rolul socializării primare și al socializării secundare?
4. Ce tipuri, forme de socializare cunoașteți?
5. Numiți principalii agenți de socializare

Bibliografie selectivă:

1. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. - București, 2000.
2. Giddens A. *Sociologie*. - București, 2000.
3. Stănculescu E. *Teorii sociologice ale educației*. - Iași, 1996.
4. Rădulescu Șt. *Introducere în sociologia delinvenței juvenile*. - București, 1985.

CAPITOLUL III

TEORII SOCIOLOGICE ALE EDUCAȚIEI

„Omul nu poate deveni om decât prin educație.
El nu este decât ceea ce-l face om”.
(Im.Kant. Tratat de pedagogie)

1. Educația din perspectiva funcționalistă

Educația este definită ca proces de devenire a ființei umane, de scoatere a omului dintr-o stare natural-inferioară și ridicare a lui la o stare calitativ nouă, superior-culturală. A educa înseamnă a schimba în mod intenționat comportamentul individual sau colectiv pentru a atinge *starea de ființare a omului din perspectiva universalului devenirii sale*.

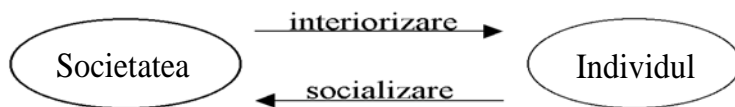
Ne naștem oameni, aceasta însă nu este de ajuns, trebuie să și devenim. Unitatea noastră biologică are nevoie de o confirmare ulterioară, ceva asemănător cu o a doua naștere în care, prin propriile noastre eforturi și relații cu alți oameni, ne formăm și ne cultivăm.

Explicarea educației comportă mai multe perspective: antropologic-culturală, istoric-generică, filosofic-praxiologică, sistemic-axiologică, sociologică etc.

În sens *antropologic*, educația desemnează procesul de umanizare a omului prin intermediul valorilor culturii și al relațiilor sociale. Explicația *istoric-genetică* vizează condițiile educației în anumite etape de dezvoltare a societății și ale cunoașterii umane. În sens *filosofic-praxiologic*, educația este privită ca acțiune de influențare a relațiilor interpersonale în societate. Interpretarea *sistemică* are în vedere globalitatea și dinamica funcțională a educației, acțiunea educativă fiind compusă dintr-o mulțime de componente interdependente. În sens *axiologic*, educația este interpretată ca proces de formare a spiritului uman, de cultivare a respectului pentru valorile morale și patriotice. În sens *sociologic*, educația constituie unul dintre mecanismele create de către societate în vederea perpetuării sale, prin care transmite, atât tinerilor, cât și adulților, ansamblul structural al informațiilor sale sub forma cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor de comportament, estimate ca necesare.

Pe parcursul istoriei educația a format obiectul numeroaselor analize științifice, având drept scop dezvoltarea și evidențierea rolului educației, a factorilor determinanți și a mecanismelor prin care ea se realizează. Aceasta a dus la apariția diverselor teorii sociologice ale educației, dintre cele mai importante evidențiindu-se: teoria funcționalistă, teoria interacționalist-simbolică, teoria funcționalist-simbolică, teoria constructivist-fenomenologică.

Unul dintre promotorii teoriei funcționaliste, Em.Durkheim, susține teza că educația este, pentru oricare dintre membrii unei societăți, înainte de toate un dat. Aceasta înseamnă că noului-născut i se impune o realitate socială constituită, exterioară și constrângătoare. Identitatea societate-individ este un produs al experienței sociale a individului, în cursul căreia are loc *interiorizarea* elementelor conștiinței colective în conștiința individuală. În felul acesta, exterioritatea devine interioritate, constrângerea exterioară se manifestă ca opțiune personală, iar conștiința colectivă este imanentă conștiinței individuale. Această mișcare este dublă: dintre societate către individ, ca proces de interiorizare, și dintre individ către societate, ca proces de socializare.

Vectorul dublei mișcări îl constituie *educația*, care se află pe poziția de termen mediu între faptul social și faptul individual, între constrângere exterioară și constrângere interiorizată.

Este evident, că din nimic nu poate rezulta nimic. Personalitatea umană se dezvoltă, în mod necesar, în continuarea unor premise pe care natura le fixează în codul genetic al individului. Iar educația are rolul de a-i orienta și a-i stimula evoluția potențelor genetice, făcând posibilă realizarea naturii umane. Aceasta însă nu înseamnă că educația răspunde exclusiv unor nevoi naturale ale ființei umane, având ca scop realizarea în fiecare individ a unei naturi umane universale. La nivelul speciei umane, educația este necesară și posibilă tocmai din motivul că structurile genetice ale organismului uman mediu nu sunt specializate și prezintă o mare plasticitate. Chiar și în cazul indivizilor a căror înzestrare genetică prezintă o specializare superioară celei me-

dii, caracterul contradictoriu al atributelor native limitează dezvoltarea aptitudinilor, deoarece înaintarea pe o singură traiectorie poate bloca, total sau parțial, alte traiectorii posibile.

Prin urmare, nu natura, ci societatea comandă dezvoltarea personalității. Educația are o *funcție eminentamente socială*. Ea *socializează*, adică transformă un individ biologic asocial într-un membru al unei colectivități, asigurând interiorizarea comportamentelor “fixate” în calitate de comportamente *normale*, care se regăsesc la majoritatea membrilor societății. Interiorizând comportamentele normale, individul se înscrie în limitele *tipului individual mediu*.

Educația construiește în individ, din perspectiva scopurilor și a mijloacelor, o serie de structuri subiective, calitativ diferite de cele genetice. Esența acestor structuri o constituie discontinuitatea lor în raport cu dispozițiile native. Ele reprezintă forma interiorizată a constrângerilor exterioare exercitate asupra individului în cursul experienței sale sociale.

Privită astfel, educația constă într-un efort continuu orientat spre a impune copilului moduri de a simți și de a acționa, la care el nu ar fi ajuns în mod spontan. Din primele zile de viață copilul este constrâns să mănânce, să bea, să doarmă la anumite ore; mai târziu îl constrângem să țină cont de celălalt, să respecte uzanțele, consecințele, să muncească etc. Dacă peste un timp constrângerea încetează să mai fie resimțită, aceasta se întâmplă pentru că ea dă naștere unor obișnuințe (habitudes), unor tendințe interne care o fac inutilă.

Aceasta înseamnă că educația se manifestă ca o veritabilă *forță creatoare*. Consecințele educației se echivalează cu o a doua naștere. Ea creează în om un nou om.

Noul pe care educația îl creează în individ constă într-un ansamblu de comportamente normale pentru membrii unei colectivități date, în consens cu cele ale celorlalți, într-un sistem de idei, sentimente, obișnuințe care exprimă în noi personalitatea grupului sau a grupurilor din care facem parte (spre exemplu: credințele religioase și practicile morale, tradițiile naționale sau profesionale, opiniile colective de tot felul). Totalitatea acestora formează ființa socială, iar scopul educației rezidă în a forma în fiecare din noi această ființă.

Conținutul esențial pe care conștiința individuală îl reține din conștiința colectivă este un *conținut moral*. Ființa socială este o ființă morală.

Crearea ființei sociale (morale) este rezultatul acțiunii exercitate de către generația adultă asupra generației tinere. Educatorii se deosebesc de educați prin faptul că sunt cunoscători și purtători ai sistemului de valori – norme – reguli specifice colectivității date. Anume în această calitate ei îl pot transmite. Acest fapt constituie criteriul legitimității autorității educatorului.

În societățile simple familia era principalul arhitect al ființei sociale a copilului. O dată cu evoluția societății rolul educativ al familiei diminuează.

Soluția care se impune constă în constituirea unui nou tip de educație, care ar înlocui solidaritatea mecanică cu solidaritatea organică. Noul tip de educație nu mai este de competența exclusivă a familiei. *Educația domestică* este o educație specială: ea modelează ființa socială așa cum o cere structura familiei. Bineînțeles, o astfel de educație este insuficientă. Ea nu mai poate dezvolta în indivizi spiritul de disciplină din momentul în care funcționarea familiei este puțin dependentă de norme și autoritate și mai mult dependentă de împrejurări particulare și personale, de afectivitate și slabă autoritate.

Regula morală este universală și impersonală. Ea presupune neutralitate afectivă și autoritate din partea educatorului.

Pentru a răspunde nevoilor sociale, este necesar a lărgi universul copilului, a înlocui raporturile familiale personalizate cu raporturile școlare impersonale și neutre, în care se poate impune autoritatea educatorului.

Durkheim distinge *educația conștientă* și *educația spontană*. Criteriul principal al acestei distincții vizează, în special, nivelul de conștientizare și organizare: acțiunea exercitată de către generațiile adulte asupra generației tinere poate fi conștientă, metodică. În realitate însă această acțiune se exercită, de multe ori, spontan, în afara oricărui proiect ori anticipare a consecințelor.

În încheiere menționăm că Emile Durkheim definește educația ca fapt social constrângător și exterior atât în raport cu educatul, cât și în raport cu educatorul. Imaginea *copil-educat*, propusă de concepția durkheimiană, este asemănătoare cu cea a unui ignorant, incapabil de discernământ, un fel de *tabula rasa*. Dar anume din acest motiv copilul este total receptiv la cea ce i se oferă. Iar poziția adultului-educator este de a asigura transferul sistemului cultural din conștiința colectivă în conștiințele individuale.

2. Analiza educației în paradigma interacționalismului simbolic

O altă teorie, al cărei reprezentant principal este Georg Herbert Mead, vine să explice rolul educației în formarea conștiinței de sine a individului.

Mead susține că la baza comportamentului social al individului se află principiul comunicării (gesturile, limba), care implică o participare cu celălalt.

În mod normal se consideră că procesul comunicării este condiționat de conștiință. Cum însă este posibilă conștiința?

Referindu-se la rolul limbajului și al comunicării în procesul educativ de formare a conștiinței de sine a individului, Mead ne sugerează ideea că “spiritul conștiinței de sine” nu este un dat biologic, ci se constituie progresiv în cadrul experienței sociale, prin interiorizarea atitudinilor organizate ale grupului.

Mecanismul dezvoltării sale are la bază *asumarea unor roluri ale Celuilalt*, care implică limbajul și comunicarea. Acesta este mecanismul care explică atât evoluția populațiilor primitive, cât și pe cea a copilului. Dezvoltarea Sinelui este descrisă de Mead ca un proces stațial de trecere de la asumarea unor roluri (atitudini) izolate, după modelul oferit de *Altul semnificativ*, la asumarea unor unități de roluri organizate, prin interiorizarea unui *Altul generalizat*. În acest sens, activitățile ludice pot constitui ilustrări ale modului în care copilul este pus în situația de a interioriza atitudinile celorlalți.

În prima etapă, cea a jocului liber în care relația cu partenerul real sau imaginar nu este reglementată de reguli speciale, copilul își asumă rolurile unor adulți. Asumarea nu înseamnă însă imitare, întrucât copilul recrează continuu rolurile “jucate”. Astfel, mama, învățătoarea etc. se constituie în *Alții semnificativi*. Un *Alt semnificativ* este o persoană care se constituie în partener al copilului, într-un act social oarecare, al cărui rol este apoi asumat de copil, introducând o organizare în spiritul său.

În etapa a doua, cea a jocului reglementat prin reguli speciale (jocul de fotbal), copilul este pus în situația de a-și asuma un rol al cărui exercițiu impune cunoașterea și acceptarea rolurilor tuturor celorlalți. De această dată copilul este obligat să-și acomodeze reacțiile la un

alter colectiv și nu individual, la un “obiect” mai complex, care prezintă o organizare internă pe care trebuie să o înțeleagă și să o respecte. Colectivitatea organizată (echipa de fotbal, familia, clasa școlară etc.) care desfășoară o acțiune cooperativă, reglementată, în care partenerii au de “jucat” roluri complementare, formează un *Alter generalizat*. Interiorizarea unității interacționale (a *Celuilalt generalizat*) conduce la dezvoltarea unității *Sinelui*.

În urma activităților educative exercitate în cadrul jocului reglementat are loc constituirea conștiinței de sine a individului.

Elaborând o teorie pe care o califică drept transpersonalistă, sociologică, Mead descrie inteligența umană și conștiința de sine ca proiecții ale conversației prin gesturi în conduita organismului individual. Aceasta implică 2 premise:

a) pre existența temporală și logică a procesului social în raport cu individul conștient de sine;

b) dezvoltarea conversației prin simboluri semnificative care permite interiorizarea de către individ a situației sociale exterioare.

Rolul fundamental în acest proces de emergență simultană a conștiinței și societății revine limbajului.

În acest context, *educația* poate fi definită ca activitate sistematică ce urmărește formarea dimensiunii sociale a conștiinței de sine, prin interiorizarea de către individ a atitudinilor comune ale grupului, utilizând mijloacele de transmitere a valorilor culturale ale colectivității.

În concepția lui Mead, pot fi recunoscute principalele teze ale sociologiei lui Durkheim:

- 1) disocierea și identitatea societate-individ;
- 2) înțelegerea personalității ca unitate între o componentă socială și una individuală;
- 3) definirea educației ca proces de creație a componentei sociale a personalității;
- 4) definirea educației ca termen mediu între individ și societate.

Mead însă are meritul de a fi deplasat analiza de la dimensiunea instrumentală a activității la cea comunicațională, evidențiind rolul esențial al interacțiunii și al limbajului în procesele educative.

Prin elaborarea conceptelor *Altul generalizat* și *Sine complet* el observă că educația constă în interiorizarea unor *totalități sociale* experimentate direct de către individ; relația educativă nu este pur și

simplic o relație între educat și educator, ci o relație între un subiect (educat) și un ambient complex (o situație) la care educatul și educatorul sunt co-participanți. În aceste condiții educația constă în interiorizarea unei colectivități organizate și a unei situații – proces în care educatul, educatorul, conținuturile transmise și însuși actul transmiterii formează elementele constitutive ale educației.

Subliniind funcția constructivă a *Sinelui*, concepția lui Mead conține 2 consecințe importante pentru analiza procesului educativ. Prima se referă la statutul epistemologic al educatului și al educatorului. Copilul nu este un simplu receptor al mesajului transmis; el procedează la o selecție și resemnificare a experienței, iar răspunsul (comportamentul) său este elaborat în funcție de noua semnificație.

Cea de-a doua vizează funcțiile sociale ale educației: în calitate de proces de comunicare prin limbaj (simboluri semnificative) educația are nu doar funcția de reproducere a structurilor sociale în structurile subiectului, ci și una de (re)constituire simultană și continuă a acestei structuri; ceea ce interiorizează individul nu este un *dat*, ci un *proces*.

3. Formarea personalității din perspectiva funcționalismului simbolic

Următoarea teorie care își propune să analizeze educația este funcționalismul simbolic. Reprezentantul de vază al acestei teorii este T.Parsons.

Metoda preferată de T.Parsons în analiza socialului este cea funcționalist-sistemică, iar construcția întreprinsă de autor în analiza educației poate fi interpretată ca o teorie a sistemelor ierarhizate, organizată în jurul conceptului de *sistem al acțiunii*.

Societatea și personalitatea pot fi analizate în calitate de subsisteme constitutive ale *sistemului general al acțiunii*. Societatea este un tip particular de sistem social (al acțiunii), iar personalitatea constituie o parte a mediului său. Societatea reprezintă tipul de subsistem care ajunge cel mai *înalt grad de autonomie* în raport cu mediul său. Autonomia rămâne, totuși, relativă. Conform unui principiu cibernetic, societatea, ca subsistem mai bogat în informație, controlează sistemul personalității; în schimb, personalitatea, ca subsistem mai bogat în energie, exercită o presiune în sens condițional asupra societății. Prin urmare, autonomia

unei societăți depinde de modul în care reușește să controleze relațiile cu fiecare dintre componentele mediului (să realizeze funcția de adaptare), de gradul propriei integrări interne. *Integrarea* este principala exigență funcțională a societății și se referă la raporturile dintre indivizi, colectivitățile particulare și colectivitatea societală.

Funcția de integrare se interpătrunde cu funcția de *menținere a modelelor culturale*, care presupune “materializarea” acestora în norme mai mult sau mai puțin instituționalizate, și cu o *funcție de realizare a scopurilor colective*, dependentă de transformarea, prin *internalizare*, a modelelor culturale în componente (dispoziții-necesități) ale personalității.

În același timp, atât societatea, cât și personalitatea pot fi analizate ca subsisteme ce posedă o anumită structură și care răspund aceluiași imperativ funcționale de adaptare, integrare, menținere a modelelor și de realizare a scopurilor.

Societatea reprezintă un întreg constituit dintr-o pluralitate de subsisteme: *normele și colectivitatea*, ca elemente constitutive esențiale, *valorile și rolurile*, ca elemente ce asigură legătura dintre sistemul social, pe de o parte, și sistemul cultural, respectiv sistemul personalității, pe de altă parte.

În consecință, personalitatea se prezintă ca o pluralitate de sisteme și subsisteme *dispoziții-necesități* integrate într-un ansamblu organizat. De aceea, vom spune că societatea și personalitatea sunt sisteme ale acțiunii care se interpătrund, ambele fiind sisteme reale ale acțiunii organizate în jurul acestei valori instituționalizate–internalizate.

Cum funcționează sistemul dispoziții-necesități?

Fiind motivat pentru acțiune, *ego* încearcă să-și satisfacă nevoile, interesele și să provoace în același timp o reacție pozitivă a lui *alter*. Pentru a-și satisface necesitățile și a crea o reacție pozitivă a lui *alter*, interacțiunea *ego–alter* trebuie să se conformeze *ordinii normative*, care reglează viața societății, a cărei ordine este legitimată printr-un ansamblu de *valori împărtășite* de membrii colectivității. Orice sistem social orientează acțiunea membrilor săi, propunându-le *modele de interpretare și de acțiune*. Aceste modele reprezintă scheme interpretative și comportamentale care permit actorilor să evalueze și să definească: a) obiectul în funcție de care trebuie să-și orienteze acțiunea; b) natura relației actor–obiect (*ego–alter*).

La nivelul personalității modelele de interpretare și de acțiune (*the pattern variables*) se proiectează într-o organizare stabilă a comportamentelor (dispoziții–necesități) ca rezultat al *internalizării* unor obiecte sociale semnificative. Dispozițiile–necesități, care motivează și orientează din interior acțiunea, nu sunt înnăscute, ci sunt dobândite în experiența interacțională a individului.

Aderarea la valorile comune înseamnă, din punct de vedere motivațional, că agenții au “sentimente” comune favorabile tipurilor de valoare. Aceasta denotă că o conformare la așteptările relevante este considerată un “lucru bun”; mai mult, aderarea la valorile comune are întotdeauna un aspect “moral” prin aceea că conformarea definește, într-o anumită măsură, “responsabilitățile” agentului în sistemele sociale mai largi de acțiune socială. Principalul focar al acestor responsabilități este comunitatea. “Sentimentele” care susțin valorile comune sunt învățate sau dobândite. Sentimentele sau “atitudinile de valoare” sunt autentice dispoziții–necesități ale personalității. Doar în virtutea interiorizării valorilor instituționalizate are loc o integrare motivațională autentică a comportamentului în structura socială, iar structurile “mai profunde” ale motivării sunt atrase în procesul de realizare a așteptărilor de rol. Și numai atunci când această condiție este satisfăcută pe deplin putem spune că un sistem social s-a integrat superior și că interesele colectivității tind să coincidă cu interesele private ale membrilor săi.

Acțiunea unui actor este supusă unei duble constrângeri: interioare și exterioare. În cazul în care cele 2 tipuri de constrângeri orientează acțiunea în una și aceeași direcție, avem de-a face cu o acțiune *instituționalizată*. Prin urmare, *instituționalizarea* și *internalizarea* sunt procese inseparabile.

Originalitatea concepției lui T.Parsons constă în faptul că se afirmă *internalizarea obiectelor sociale ca sisteme*. Procesul prin care un obiect internalizat se stabilizează în structura personalității presupune corelarea a două aspecte: a aspectului de personalitate (intern) și a aspectului interacțiunii sociale (extern). *Ego* internalizează nu valori și roluri izolate, ci *sisteme de roluri complementare*, metodele de interacțiune.

Inspirându-se din psihanaliza lui S.Freud și psihologia genetică a lui J.Piaget, Parsons susține ipoteza *constituirii progresive, stadiale a personalității*, ca rezultat al experimentării–internalizării unor sisteme sociale integratoare din ce în ce mai complexe.

Prin internalizarea unor sisteme-obiect tot mai complexe și diferențiate, sistemul personalității se diferențiază și înregistrează o creștere a complexității, devenind tot mai competent de a intra în relație socială. La sfârșitul procesului individul devine membru deplin al sistemelor în cauză: internalizarea sistemelor-obiect conduce la *socializarea* individului. Socializarea este rezultat al interacțiunii subiectului (*ego*) cu diferiți *agenți ai socializării*. Agent al socializării este orice *alter* individual sau colectiv care joacă un rol complementar celui pe care *ego* îl “joacă” în sistemul respectiv.

Constituirea personalității este un proces fazial. Prima fază este faza *de adaptare*. În această fază prima colectivitate integratoare este familia de origine. Conform teoriei freudiene, nașterea echivalează cu trecerea bruscă a copilului dintr-un spațiu închis, cald, întunecos și protector al uterului într-un spațiu neonatal, deschis, luminat, zgomotos și amenințător. Din acest motiv nașterea este traumatizantă și constituie o sursă a anxietății.

Din punctul de vedere al teoriei lui T.Parsons, experiența traumatizantă a nașterii interesează întrucât îl aduce pe copil în contact cu mediul și îl obligă să învețe primele modele de reacție. În faza de adaptare noul-născut este pentru părinți un obiect al posesiei și al mândriei. Singurul rol activ în această fază este cel al mamei care acordă îngrijire. Atitudinea dominantă a ei este permisivitatea. Mama este treptat interiorizată ca obiect și are loc constituirea identității mamă-copil, ca produs al învățării.

A doua fază este faza de *fixare a dependenței afective și a autonomiei Sinelui*. Copilul nu mai este un beneficiar pasiv, ci are posibilitatea să-și manifeste dragostea față de partener. Are loc diferențierea primară mamă-copil. Copilul devine actor al acțiunii, membru al unui sistem social interactiv și diferențiat. Internalizarea acestui sistem conduce la prima fisiune binară: este internalizat nu un singur rol, ci un sistem de roluri complementare. O dată cu el, în structura personalității se fixează primul sistem de atitudini de valoare (dispoziții–necesități).

Următoarea fază este faza *de integrare*. Cele mai importante caracteristici ale acestei perioade sunt diferențierea sexuală și rapida înaintare în învățarea rolurilor de sex, asociate cu formarea grupurilor de vârstă–sex. În contextul concepției parsoniene, diferențierea sexuală

are semnificația primei expansiuni a universului social al copilului. Se trece de la sistemul mamă-copil, un sistem în doi, la sistemul familial, un sistem în patru. În această fază, pe lângă rolul de copil are loc achiziționarea rolului de sex.

Diferențierea sexuală și pe grupe de vârstă este asociată unui proces complex de identificare. *Identificarea* poate fi definită ca proces de internalizare a oricărei colectivități integratoare “noi” și a valorilor comune ale acestei colectivități. În perioada postedipală au loc trei identificări: 1) cu familia ca întreg; 2) cu frații (persoanele de aceeași vârstă); 3) cu persoanele de același sex.

Următoarea fază este *faza de latență*. Aspectul esențial al acestei faze constă în asumarea primelor roluri în afara familiei. Ceea ce permite o nouă lărgire și diferențiere a universului social al copilului “alter”, până acum nediferențiat, este “categorizat”. Se impun două noi identificări: cu grupul de egali și cu grupul școlar.

Grupul de egali îl plasează pe copil pentru prima dată într-un sistem social în care normele nu transcend grupul, ci sunt, cel puțin parțial, o creație a grupului însuși. În cadrul acestui grup are loc trecerea de la particularism la universalism și are loc interiorizarea principiului selecției în funcție de performanță.

Grupul școlar permite, pe lângă această trecere, și pe aceea de la *afectivitate* la *neutralitate afectivă*. Valorile sunt internalizate ca *valori universale ale societății*. Școala primară este o instanță a socializării. Ea îl pregătește pe copil pentru rolurile de adult, dezvoltându-i spiritul de angajare și capacitățile necesare pentru viitoarele performanțe de rol. Totodată, școala are o *funcție selectivă* și o *funcție integrativă*, hotărâtoare pentru sistem. Este prima instituție care permite interiorizarea unui status-rol dobândit, și nu prescris, în funcție de performanță, legitimizând o inegalitate funcțională între membrii colectivității. În această fază rolul familiei de origine rămâne a fi important. Familia oferă suportul emoțional necesar copilului pentru a minimaliza sentimentul de insecuritate provocat de presiunile școlii.

La nivelul personalității, în această fază are loc o nouă reorganizare a sistemului dispoziții-necesități, trecând de la un sistem de patru roluri la unul de opt roluri internalizate.

4. Constructivismul fenomenologic: rolul educației în constituirea ordinii sociale

O altă teorie care își propune să explice rolul educației în constituirea ordinii sociale este constructivismul fenomenologic, reprezentanți ai căruia sunt Peter Berger și Thomas Luckmann.

Rolul educației în construcția continuă a ordinii sociale este semnificativ. În explicarea acestei teze Berger și Luckmann pornesc de la premisa cu privire la caracterul problematic al ordinii sociale. Ei susțin că ordinea instituțională nu poate fi explicată prin mecanisme biologice. Relația organismului uman cu mediul se definește prin *deschidere către lume*. Organizarea instinctuală a ființei umane se desăvârșește nu în perioada intrauterină, ci după naștere, în relația cu mediul natural și social-cultural. Nu există *natură umană* în sensul unui substrat biologic fix. Omul își *constituie propria natură*, se produce pe sine; perioada în care organismul se dezvoltă, cristalizând relația sa cu mediul, coincide cu perioada formării *Sinelui*.

Relația organismului cu *Sinele* este *excentrică*: pe de o parte, omul este, în sens ontologic, corp, iar, pe de altă parte, el *posedă* un corp, însă nu poate fi redus la acesta; experiența sa reflexivă este mai mare decât experiența corpului său. Exteriorizarea subiectivității umane generează necesitatea și posibilitatea ordinii sociale.

Explicația caracterului ordonat al experienței umane poate fi formulată la două niveluri: ca ordine socială preexistentă în raport cu orice organism individual; ordine socială ca producție continuă a activității umane.

Procesul de instituționalizare Berger și Luckmann îl explică astfel: fie ca A și B sunt doi indivizi care exercită timp îndelungat o acțiune cooperantă. Repetarea acțiunii conduce la crearea unor *obișnuințe*. Între, timp acțiunile vor fi tipizate, socializarea structurală a cunoașterii generând obiectivarea unor modele de conduită. În același timp, are loc o tipizare a persoanelor: partenerii pot fi identificați ca executanți ai unei acțiuni obiective, care poate fi repetată de orice alt actor de acest tip.

Elaborarea tipurilor personale permite identificarea *Sinelui*: în cadrul actului actorul se percepe pe sine prin identificarea cu acțiunea. După încheierea acțiunii, se stabilește o distanță între el și acțiune,

astfel încât numai o parte a *Sinelui* este obiectivată în calitate de executant al acțiunii în cauză. Treptat, obiectivările parțiale se acumulează și are loc structurarea unui întreg sector al conștiinței de sine. Acest segment este adevăratul *eu social*, trăit de subiect ca distinct și în opoziție cu *eul total*.

În procesul tipizării persoanelor și autotipizării apar rolurile sociale. Rolurile reprezintă ordinea instituționalizată.

Extensia grupului face ca modelele de conduită să se transforme din rutină în fapte obiective exterioare și coercitive. Obiectivitatea modelelor comportamentale este întărită în procesul de transmitere a lor către un nou venit (C).

Instituționalizarea unor tipizări este condiționată de *obiectivarea lor într-un sistem de semne*, singurul care le poate acorda statut de anonim, făcându-le general disponibile și permițându-le transmiterea lor între generații sau colectivități. Principalul sistem de semne prin care poate fi obiectivată experiența este *limbajul natural*, el fiind, totodată, și instrumentul prin care se constituie realitatea vieții cotidiene.

Procesul transmiterii întărește sensul realității obiective pentru creatorii lui. El impune explicarea și justificarea modelului în fața noului venit, adică legitimarea lui. Însă, problema legitimării nu se impune de la primele faze ale instituționalizării, ci doar atunci când aceasta trebuie transmisă unei noi generații. Legitimarea se înfăptuiește printr-o dimensiune cognitivă (funcția explicativă): individul trebuie să știe nu numai *cum* este societatea ci și *de ce* este așa. Numai astfel poate fi justificat sistemul instituțional și poate fi impusă respectarea normei.

În vederea explicării ordinii instituționale, comunitatea elaborează, printr-un proces de *obiectivare și acumulare de cunoștințe*, un ansamblu de noi semnificații, a căror funcție este de a face obiectiv disponibile și subiectiv plauzibile obiectivările de “prim-ordin” care nu au fost instituționalizate. Totodată, ele servesc la *integrarea* semnificațiilor deja existente, asigurând, la nivel orizontal, legătura dintre ordinea instituțională totală și indivizii care participă la ea prin exercitarea diverselor roluri, iar la nivel vertical - legătura dintre întregul ordinii instituționale și diferitele momente ale biografiei individuale.

Legitimarea se efectuează la trei niveluri:

- *nivelul preteoretic* al cunoașterii comune, care debutează cu învățarea limbajului;
- *nivelul propozițiilor teoretice*, construite sub forma rudimentară a maximelor, proverbelor, legendelor etc.;
- *nivelul teoriilor elaborate explicit*, sub o formă superioară de sistematizare și integrare teoretică a legitimărilor cognitive și normative deja prezente în societate. Între schemele de explicare și justificare a ordinii sociale elaborate la nivelul simțului comun și construcțiile intelectuale de interpretare a “cosmosului” social există o continuitate. De altfel, toate “mașinăriile conceptuale de menținere a Universului” nu sunt altceva decât produse ale activității umane. Printre ele un rol important l-au avut mitologia, teologia, paradigmele filosofice și științifice, necesitatea lor decurgând din distribuția socială a cunoașterii și din formularea de către simțul comun a *definițiilor alternative ale realității*. Confruntarea dintre universurile simbolice, rudimentare sau conceptuale, alternative este o *problemă de putere*. Aceasta implică o organizare socială particulară, caracterizată prin apariția unui corp de *experți universali*, care pretind a cunoaște semnificația ultimă a lucrurilor.

Să vedem cum are loc construcția realității subiective, adică a individului social. Individul nu se naște, ci *devine* membru al societății: *eul social* se construiește în experiența cotidiană care impune tipizare și autotipizare. Punctul de plecare al devenirii îl constituie interiorizarea semnificațiilor instituite de predecesori cu funcție de legitimare. Interiorizarea trebuie însă înțeleasă ca un proces mecanic de transfer de cunoștințe dintre societate și individ. Ea este o *apropiere*, un *proces original* prin care individul *transformă lumea celorlalți în propria sa lume*. Procesul ontogenetic care permite adaptarea, includerea, instalarea unui individ în interiorul lumii obiective a societății este *socializarea*.

Ca proces stadial și continuu, socializarea presupune două stadii principale: stadiul *socializării primare* și stadiul *socializării secundare*.

Rezumând cele spuse, menționăm că orice ordine socială este, conform teoriei elaborate de P.Berger și Th.Luckmann, o construcție

intersubiectivă: modelele de acțiune rezultă dintr-un proces complex cu următoarele etape:

- exteriorizarea subiectivității;
- sedimentarea semnificațiilor;
- obiectivarea semnificațiilor în sistemele simbolice (limbaj);
- transmiterea / legitimarea lor.

Relația dintre instituție (în calitate de producție umană) și individ (în calitate de co-participant la procesul de producție) presupune unitatea dialectică a trei momente: exteriorizarea, obiectivarea și apropierea (interiorizarea).

Berger și Luckmann disting între socializare, ca proces de (auto) producere a eului social, și educație, înțelesă ca socializare metodică (în manieră durkheimiană). Socializarea reprezintă genul proxim al educației. Educația constă în *transmiterea sistematică* a semnificațiilor de “gradul I și II” ale instituțiilor către actorii potențiali. Ea presupune un *aparataj social specializat* (tipuri de activități, proceduri) și tipuri umane specifice (transmițători și destinatari).

Educația este procesul care contribuie la autoproducerea *Sinelui*. Întrucât orice transmitere a unei semnificații instituționale implică o serie de proceduri de legitimare și control, educația are rol *legitimator*. Totodată, educația nu are pur și simplu funcția de conservare și de reproducere a unei societăți (ordini) date, ea contribuie la producerea și schimbarea socială.

În concluzie menționăm că educația este un proces de formare și de dezvoltare a personalității umane. Educația presupune întregul proces al vieții sociale prin care un individ sau grup social învață să-și dezvolte conștient, în cadrul și în beneficiul comunității, întregul ansamblu de capacități, atitudini, aptitudini și cunoștințe personale. Ea constă într-un efort continuu, orientat către a impune copilului diverse moduri de a vedea, a acționa și a ajunge la ceea ce el nu ar fi putut ajunge în mod spontan. În acest sens, educația se manifestă ca o adevărată forță creatoare a ființei umane, consecințele ei fiind echivalente cu o a doua naștere.

Întrebări recapitulative:

1. Cum are loc realizarea personalității umane din perspectiva teoriei funcționaliste?
2. Care este mecanismul de formare a conștiinței de sine în viziunea lui G.H. Mead?
3. Explicați ipoteza lui T.Parsons cu privire la constituirea progresivă, stadială a personalității.
4. Care este rolul educației în constituirea ordinii sociale din perspectiva constructivismului fenomenologic?
5. Definiți procesul de educație și determinați distincția dintre educație și socializare.

Bibliografie selectivă:

1. Stănciulescu E. *Teorii sociologice ale educației*. - Iași, 1996.
2. Bădescu I. *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*. - Galați, 1994.
3. Em.Durkheim. *Educație și sociologie*. - București, 1932.
4. Miftode V. *Sociologia educației*. Vol.I. - Iași, 1997.
5. Mahler F. *Sociologia educației și învățământului*. - În: Antologie de texte contemporane de peste hotare. - București, 1977.

VI

SECTIUNEA

POLITICA SOCIALĂ – DOMENIU DE CERCETARE AL SOCIOLOGIEI

- CAPITOLUL I. ► Politica socială**
- CAPITOLUL II. ► Elemente de politici sociale în domeniul populației și familiei**

CAPITOLUL 1

POLITICA SOCIALĂ

1. Conceptul politicii sociale. Paradigma sociologică a politicii sociale

Dezvoltarea țărilor pe plan mondial înregistrează în ultimele decenii multiple neconcordanțe între tendințele diferitelor procese, fenomene economice și sociale, întruchipate în creșterea inegalității în distribuția veniturilor, în pauperizarea populației, în proporțiile crescute ale șomajului, în degradarea stării de sănătate, a condițiilor de locuit, a gradului de instruire etc. Or, concomitent cu creșterea produsului intern-brut (PIB) crește și coeficientul Gini, urmat de o distanțare pronunțată dintre cei bogați și cei săraci. În 1960, spre exemplu, cincimea cea mai bogată din populația mondială beneficia de un nivel al venitului de 30 de ori mai mare decât cincimea cea mai săracă. Acest raport a fost în continuă mobilitate, devenind de 32:1 în 1970; 45:1 în 1980; 59:1 în 1989 și de 74:1 în 1997.

Contururi puternice au căpătat problemele sociale în țările aflate în tranziție de la sistemul totalitar spre cel democratic și marcate la această etapă de un profund declin economic. Cele menționate confirmă adevărul că astăzi individul nu mai poate surmonta injustițiile sociale care îl afectează puternic, impunându-se tot mai mult necesitatea intervenției statului, a puterii publice prin delimitarea de fonduri, de mijloace care pun în mișcare noi mecanisme de repartitie, impozite și taxe, modificări ale configurației serviciilor sociale, de învățământ, sănătate etc.

Or, *politica socială* este cea care poate contribui la prevenirea sau atenuarea unor probleme sociale cu impact puternic asupra vieții umane. Prin politică socială și programe sociale se poate obține "corectarea" imperfecțiunilor funcționării mecanismelor economice și a efectelor lor negative în plan social, pot fi evitate noi tensiuni sociale, procese și fenomene adverse pentru însăși dezvoltarea economică.

Până în prezent nu există o concepție unitară referitor la ceea ce este politica socială, care sunt granițele sale ferme și ce metode de analiză utilizează. Diversele opinii inserate în literatura de specialitate

mărturisesc că definirea conceptului de politică socială este în dependență de autorii ce abordează problema și curentul în care ei se înscriu. Totuși, răspunsurile la această întrebare pornesc în majoritatea cazurilor de la un set comun de criterii care iau în considerație anumite elemente caracteristice conceptului de politică socială: siguranța socială, serviciile sociale, programele sociale.

Problematica privind politica socială, originea și dezvoltarea ei constituie una dintre preocupările constante ale școlii engleze. În literatura anglo-saxonă există multiple și variate puncte de vedere referitoare la natura politicii sociale. În concepția lui *R.M.Titmuss* (1976), spre exemplu, politica socială reprezintă un întreg sistem de principii și măsuri pe care întreaga societate (nu numai Guvernul) le utilizează pentru alocarea și distribuirea resurselor economice, pentru a reglementa poziția între indivizi și grupuri, ordonând astfel relațiile de tip social.

Kahn (1982) consideră că nimeni nu poate oferi o paradigmă pentru o politică socială, care să reflecte și să fie reflectată de dezvoltarea economică, căci dacă ar fi așa, această paradigmă și-ar dovedi aplicabilitatea în toate deciziile privind serviciile sociale.

Stein (1992), referindu-se la motivația politicii sociale, consideră că ea se naște din starea conflictuală. La rândul ei, această stare derivă din divergențele scopurilor și intereselor diferiților indivizi, clase, grupuri, rezultatul fiind un set politic de măsuri care poate deveni irațional prin respectarea cu precădere a unora sau altora dintre aceste interese.

Șirul opiniilor cu privire la conceptul politicilor sociale, abordat din cele mai diverse aspecte, poate fi completat încă cu multe alte nume: Glazer, Boulding, Rawls, Barr, Stone etc. Generalizând aceste opinii, putem face concluzia că ***conceptul de politică socială se referă la o sferă largă de activități ale statului (strategii, programe, proiecte, legislație etc.), care au ca scop promovarea bunăstării individului, familiei sau comunității, precum și a societății în ansamblul ei.***

Unii teoreticieni acordă o semnificație mult mai generală conceptului de politică socială, incluzând în sfera acestuia și programele, activitățile organizațiilor nonguvernamentale, care au un obiectiv similar: modificarea caracteristicilor vieții sociale ale unei colectivități într-o direcție considerată a fi dezirabilă. De remarcat însă că

influențele ONG-urilor, ale Bisericii sau ale organizațiilor internaționale sunt incluse în politicile sociale doar dacă au fost preluate de instituțiile statului.

Termenul *politici sociale* uneori este identificat cu termenul ***politici publice*** (public policy). Ultimul însă, prin conținutul său, este mai larg și, pe lângă politicile sociale, include de asemenea politicile economice, politica externă, politicile de urbanism etc., adică toate acțiunile actorilor din sistemul politic, în toate sferele administrației / guvernării. Toate celelalte politici publice (în special cele economice) au o influență substanțială asupra politicilor sociale, fapt ce face ca definițiile cele mai largi ale politicilor sociale să includă adesea majoritatea politicilor publice¹; drept urmare, cei doi termeni sunt uneori utilizați ca sinonime. În realitate însă noțiunea “politici sociale” se referă doar la o parte importantă a politicilor publice.

În limba engleză, limba de origine a conceptului, se face de asemenea deosebire între politici (*policy*) ca strategii, planuri de acțiune promovate într-un domeniu anume (politică socială, politică economică, politică fiscală, politică externă etc.) și politică (*politics*) ca viață politică referitoare la partide politice, instituții politice, ideologii etc.

Politica socială poate fi definită și ca fiind o disciplină în cadrul științelor sociale, care are puncte comune cu alte științe sociale, precum sociologia, economia, științele politice, asistența socială etc., fiind totodată și distinctă de acestea.

Conceptul *politică socială* are o istorie relativ scurtă, de circa un secol, și se află într-un proces de transformare și completare. Reflecțiile asupra politicilor sociale au explodat concomitent cu marile schimbări sociale care au avut loc în special după cel de-al doilea război mondial ca efect al creșterii economice sub forma dezvoltării **statului bunăstării**. Statul bunăstării s-a dezvoltat nu ca materializare a unui proiect elaborat de sociologi, ci ca rezultat al acțiunii actorilor politici și a instituțiilor politice de a schimba colectiv realitatea. Deținând resurse importante și pe baza unei voințe politice generale de compensare a limitelor sociale ale economiei de piață, s-a constituit un sistem social complet nou. Așadar, reflecțiile asu-

¹ Termenul de “public” este opus celui de “privat” (se referă în bună măsură la grupuri de oameni în general), așa cum și termenul de “social” este opus celui de “individual”.

pra politicilor sociale nu au premers constituirii statului bunăstării, ci au urmat-o, exprimând preponderent discursuri constructive la nivelul ideologiei politice teoretice.

În paradigma politologică a politicii sociale sociologul nu era prezent. Criza statului bunăstării din anii '70 – '80 ai sec. al XX-lea a generat însă necesitatea unei tratări riguroase de tip științific a întregii problematice a politicii sociale. Pe de o parte, criza financiară a statului bunăstării a dezvoltat un interes imens pentru **evaluarea** eficienței diferitelor sisteme: în ce măsură rezolvă ele problemele preconizate; cu ce costuri etc. Pe de altă parte, criticile venite din partea ideologiilor neoliberale, care contestau capacitatea statului de a rezolva eficient problemele sociale, au înaintat problema eliberării de dezideratele abstracte și a efectuării unei testări/măsurări riguroase a efectelor complexe ale politicilor sociale asupra societății. Or, situația nou-creată (când problemele sociale în loc să se rezolve prin efortul politic adesea se multiplicau, când costurile intervenției sociale păreau a depăși beneficiile, când au ieșit la lumină multe efecte perverse) a schimbat profilul studiilor de politici sociale. Din acest moment ele capătă un caracter mai pragmatic, dar totodată mai științific, devenind un mix de abordare sociologică și economică. **Politica socială devine un domeniu de drept al sociologiei.** Din această perspectivă, în ultimii douăzeci de ani au fost realizate dezvoltări esențiale în Suedia (țările nordice, în general), Marea Britanie, SUA și în cadrul marilor organisme internaționale: Banca Mondială, UNICEF.

Paradigma sociologică a politicilor sociale este diferită structural de **paradigma politologică**, în cadrul căreia s-au dezvoltat inițial preocupările de politică socială. În locul analizei teoretice a marilor ideologii de politică socială se prefigurează următoarele mari secțiuni tematice ale paradigmei sociologice:

1. Analiza problemelor sociale. Politicile sociale au pornit, după cum s-a menționat deja, de la evidența problemelor sociale (sărăcie, șomaj, delincvență, violență socială, lipsă de locuințe etc.). Conștiința colectivă avea însă doar o imagine vagă a dimensiunilor acestor probleme. De aici și caracterul mai mult intuitiv al răspunsului politic și dificultatea de a evalua efectul politicilor sociale adoptate. Pentru a pune pe baze științifice politicile sociale, după cum menționează cu-

noscutul sociolog român Cătălin Zamfir¹, este nevoie de a porni de la o metodologie complexă de **diagnoză a problemelor sociale și a dinamicii lor**. Cu alte cuvinte, este nevoie să ai măsurători exacte ale stării de sărăcie, ale delincvenței etc.

2. Evaluarea politicilor sociale. Discursul politologic nu putea, structural, evalua politicile sociale decât prin prisma valorilor, a opțiunilor ideologice sau, în cel mai bun caz, prin cel al unor efecte mai degrabă intuite decât măsurate cu instrumente suficient de exacte. Intervenția sociologiei a adus dezvoltarea metodologiilor complexe de evaluare în care pot fi identificate elemente ca:

- *Estimarea (măsurarea) eficacității* (a gradului în care o politică socială rezolvă problema).

- *Estimarea costurilor* (cât costă rezolvarea unei probleme).

- *Identificarea și măsurarea efectelor secundare/perverse ale unei politici sociale* (în ce măsură o anumită modalitate de suport social poate crea o stare de dependență de ajutor).

3. Proiectarea propriu-zisă a politicilor sociale. În locul construcției realizate de actorii sociali cu utilizarea masivă a ideologiilor pre-constituite, abordarea sociologică presupune o proiectare a politicilor sociale pornind de la măsurători mai exacte ale problemelor sociale și de la predicția efectelor diferitelor tipuri de politici sociale.

4. Analiza empirică a mecanismelor sociale prin care politicile sociale sunt adoptate și schimbate².

Acestea sunt câteva din aspectele importante ale paradigmei sociologice de abordare a politicilor sociale care ne permit să conchidem că în condițiile actuale realizarea cu succes a reformelor în Republica Moldova depinde și de implicarea științei sociologice în schimbarea socială sub semnul politicilor sociale.

2. Obiectivele și rolul politicilor sociale

În plan practic, politica socială se concretizează în “seturi de măsuri” orientate spre:

¹ *Politici sociale în România*. –București, 1999, p.18.

² *Ibidem*, p.15-19.

a) obiective sociale “globale”, cum sunt: eradicarea sărăciei, o distribuție echitabilă a bunăstării, a veniturilor etc.;

b) realizarea unor obiective pe domenii sociale, cum sunt: sănătatea, învățământul, locuințele, securitatea socială etc.;

c) realizarea unor programe sociale ce vizează categorii defavorizate ale populației: programe de susținere pentru bătrâni, tineri, copii, handicapați etc., programe de preocupare și protecție a șomerilor, programe de protecție a familiilor etc.

Orice stat are o politică socială proprie, caracterizată prin anumite obiective specifice. Elementul de referință al obiectivelor politicilor sociale îl constituie problemele sociale reale ce se manifestă în spațiul național în anumite perioade. Începând cu ultimele 6-7 decenii ale sec. al XX-lea, societățile dezvoltate au înaintat explicit ca obiectiv central al politicilor sociale *bunăstarea*. După cel de al doilea război mondial, în Occident a fost lansat conceptul *statului bunăstării* (welfare state), care, de fapt, își avea începutul încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în țările europene și cele ale Americii de Nord, țări intrate într-un ciclu rapid de dezvoltare industrială. Concomitent, statul își modifică substanțial funcțiile sale. Datorită unor factori specifici, el își asumă responsabilități în asigurarea *bunăstării colective*, concept ce se referă la asigurarea întregii colectivități cu bunurile și serviciile necesare realizării unui mod de viață considerat a fi normal la nivelul respectivei colectivități. Standardele normalității variază, desigur, în funcție de condițiile respectivei colectivități (socioculturale, climaterice, de mediu etc.), de acumulările realizate în cadrul ei, precum și la nivelul întregii umanități. Așadar, conceptul de bunăstare colectivă se bazează pe cel de standard de viață normală, decentă, la nivelul colectivității respective.

Conceptul de *standard de viață* al unei colectivități caracterizează *o stare a aspirațiilor* respectivei colectivități, modelate în special de disponibilitățile interne, dar și de cele externe, de sistemul de valori al acesteia. Menționăm însă că standardul de viață, considerat normal/dezirabil de o colectivitate, posedă un conținut destul de muabil, acesta fiind influențat de acțiunea factorilor în direcții opuse. Astfel, pe de o parte, noile bunuri și servicii inventate chiar și dacă nu sunt disponibile la nivel de colectivitate, generează aspirații spre trepte superioare; pe de altă parte, inexistența resurselor acționează invers, în sensul moderării aspirațiilor, apropiindu-le de posibilitățile existente.

Bunăstarea colectivă implică un anumit tip de egalitate: toți membrii colectivității trebuie să dispună de un stoc minim de bunuri și servicii considerat a fi decent, normal. Societățile actuale prezintă o orientare pronunțată spre asigurarea unei bunăstări colective. În secolul al XX-lea s-au confruntat două modele distincte de producere a bunăstării colective: *statul capitalist al bunăstării*, dezvoltat în Occident pe baza unei economii de piață, și *statul socialist al bunăstării*, fondat pe o economie de tip socialist. Ambele modele ale statului bunăstării au reprezentat în realitate o reacție la limitele economiei de piață de a realiza o bunăstare colectivă acceptabilă.

Rolul politicilor sociale constă în *compensarea limitelor economiei de piață*. Deși economia de piață reprezintă cel mai bun mecanism economic cunoscut, el este departe de a fi perfect. Economia de piață generează o serie de distorsiuni sistematice în bunăstarea pe care o produce. De aceea, este nevoie de a fi introduse unele “corecții” prin mecanisme exterioare economiei, precum sunt și politicile sociale. Pot fi desprinse două mari tipuri de limite în cadrul economiei de piață: 1) în sfera *producției și consumului*; 2) în sfera *distribuției resurselor economice*.

În sfera producției și consumului piața nu asigură producția optimă a tuturor bunurilor, ci doar a unora dintre ele. Drept urmare, piața liberă nu asigură o distribuție optimală a resurselor colectivității.

În sfera distribuției sistemul economic al pieței generează prin el însuși o distribuție inegală a resurselor. Astfel, o parte însemnată a colectivității câștigă prea puțin sau chiar deloc, plasându-se sub nivelul minim de viață considerat a fi acceptabil în contextul respectivei colectivități. O altă parte câștigă foarte mult, ceea ce, în raport cu lipsa de venituri sau cu veniturile nesatisfăcătoare ale celorlalți, colectivitatea este tentată să considere a fi prea mult. Pot fi desprinse mai multe surse de dezechilibre mari în distribuția primară realizată prin intermediul pieței:

1) *Limitări ale capacității individuale de obținere a veniturilor*. Nu din vina lor (sau din propria opțiune) unele segmente ale populației nu au deloc capacitatea de a câștiga sau au o posibilitate redusă de a o face. Drept exemplu pot servi bătrânii, copiii, handicapații, persoanele cu boli cronice etc.

2) *Inegalități în șansa de câștig datorită unor factori sociali structurali, dar nu individuali*. Este vorba, în primul rând, de ocuparea parțială a forței de muncă, de șomaj. În al doilea rând, veniturile obținute

din proprietate și capital sunt, de regulă, mai ridicate decât veniturile salariale; de asemenea, posturile de muncă calificată presupun venituri substanțial mai mari decât cele slab calificate.

3) *Dezechilibrul dintre nevoi și posibilitățile de câștig.* Distribuția realizată prin mecanismele pieței economice este legată doar de capacitățile și proprietățile individuale, și nicidecum de necesitățile reale ale unei persoane sau familii. Anumite împrejurări pot crea însă necesități mult mai mari în raport cu capacitățile efective de câștig ale persoanelor: este cazul, în mod special, al familiilor cu copii. S-ar putea spune că a avea copii reprezintă un handicap economic în societățile moderne. Copilul, din punct de vedere strict economic, reprezintă doar un consumator suplimentar, afectând negativ capacitatea familiei de a spori veniturile prin efort propriu. Să nu uităm însă că copilul reprezintă nu numai un “bun” individual, ci și unul social dezirabil, în care și colectivitatea este interesată, căci altfel este de neconceput viitoarea existență și dezvoltare a societății umane.

De asemenea, a te îmbolnăvi sau a avea un handicap, care anulează sau limitează capacitățile de muncă, creează un dezechilibru grav între venituri și nevoi. O situație similară o constituie și bătrânețea, pentru care nevoile sunt dezechilibrat mai ridicate decât posibilitățile economice efective. Or, în condițiile economiei de piață există câteva grupuri tipice de persoane/familii care au dificultăți de obținere a veniturilor necesare unei vieți decente, la nivelul colectivității respective: a) bătrânii; b) persoanele care au suferit accidente/îmbolnăviri soldate cu pierderea temporară/definitivă a capacității de muncă; c) handicapații; d) șomerii; e) persoanele cu copii, care nu dețin capacități de obținere a veniturilor, dar care grevează consumul părinților, au o serie de necesități pe care multe familii nu le pot asigura/acoperi pentru o integrare eficientă în viața socială. Aceste grupuri pot fi completate încă cu două categorii sociale cu venituri insuficiente și destul de frecvente în societățile bazate pe economia de piață. Este vorba de: a) salariații cu salarii mici sau familiile ai căror membri nu au loc de muncă; b) familiile monoparentale, în care nevoile ridicate produse de existența copiilor au ca sursă de îndestulare un singur venit.

Așadar, distribuția primară în cadrul economiei de piață conține largi segmente ale populației fără nici un venit sau cu venituri plasate sub nivelul unui prag decent de viață (al sărăciei). De aceea, distribuția

veniturilor pe care o creează piața liberă poate fi, în grade diferite și din motive diferite, inacceptabilă pentru colectivitate.

Ținând cont de toate aceste limite esențiale ale economiei de piață, politicile sociale urmăresc drept scop ultim să “corecteze” producerea bunăstării colective, generată de mecanismele pur economice. Indiferent de variantele concrete propuse pentru atingerea obiectivelor statului privind furnizarea bunăstării individuale, aceste obiective trebuie să conțină o componentă “morală” axată pe ideea de reducere a inegalităților/inechităților sociale la nivelul societății sau de diminuare a diferențelor sociale. Specialiștii preocupați de bunăstare, în special economiștii, nu se limitează doar la obiectivele “morale” (justiție sau echitate socială) ale politicilor sociale. Ei le completează întotdeauna cu obiectivele economice, care sunt reunite în termenul de eficiență. Or, pentru a menține ceea ce a fost numit statul bunăstării trebuie să existe un echilibru între componenta morală (echitate socială) și cea economică, între piață, ca exponentă a libertății individuale, și funcția de redistribuire a statului, ca instituție a justiției sociale.

3. Structura sistemului de politici sociale

Politicile sociale sunt elaborate și promovate de stat prin intermediul instituțiilor centrale și locale, cu sprijinul comunităților. Parlamentul adoptă legislația socială (inclusiv Legea bugetului de stat și Legea asigurărilor sociale), iar Guvernul propune legi și le promovează în practică prin intermediul ministerelor și agențiilor naționale și al structurilor din teritoriu.

Politicile sociale pot fi concepute și realizate cu succes doar în condițiile când există următorii factori importanți:

- **Legislația socială** – stabilește cadrul politicilor sociale, responsabilitățile privind finanțarea, implementarea și evaluarea politicilor sociale;

- **Finanțarea** – asigură resursele necesare pentru programe, proiecte și beneficii sociale. (Ponderea cheltuielilor sociale din PIB reprezintă imaginea efortului de finanțare a politicilor sociale făcut de fiecare stat).

- **Resursele umane** – alcătuite din specialiști în politici sociale, asistență socială, sociologie, economie etc., care elaborează și implementează politicile sociale.

În calitate de **componente structurale** politicile sociale includ:

- securitatea socială;
- serviciile sociale fundamentale;
- politicile sociale punctuale sau programele sociale.

Securitatea socială prevede:

- **Asigurările sociale** (beneficii contributive – riscurile majore ale populației salariale). De regulă, aceste forme de sprijin se acordă doar acelor persoane care au adus o anumită contribuție, fie și minimală, la formarea respectivului fond și nivelul respectivului sprijin e determinat de mărimea contribuției (numărul de ani în care a contribuit, cuantumul respectivei contribuții în fiecare an). Acestea sunt:

- asigurările de bătrânețe (pensiile);
- asigurările de boală;
- asigurările de naștere;
- asigurările de șomaj;

- **Asistența socială** care include beneficiile non-contributive, acestea fiind specificate în:

- beneficii *categoriale, sau universale*. În această categorie de beneficii intră o serie de transferuri care sunt determinate doar de detectarea simplei nevoi, fără condiția vreoa unei contribuții oarecare. Aceste transferuri nu sunt în general determinate de situația financiară a destinatarului. Cele mai importante din ele sunt: alocațiile familiale – alocații pentru copii, pentru mamele cu mai mulți copii, pentru persoanele cu handicap, pentru invalizii de război etc.;

- beneficii *focalizate pe testarea mijloacelor*. În acest caz sprijinul este acordat doar persoanelor aflate efectiv în nevoie și este determinat de nivelul resurselor disponibile ale fiecărei persoane în parte;

Serviciile sociale fundamentale includ:

- învățământul;
- sănătatea;
- sistemul serviciilor de asistență socială (asistența socială propriu-zisă, servicii de îngrijire socială, voluntariat etc.)

Politicile sociale punctuale sau **programele sociale** reprezintă o activitate colectivă orientată spre obținerea unei modificări, delimitate în timp, a unei stări sociale (spre exemplu: promovarea egalității între sexe; prevenirea abandonului copiilor; promovarea construcției de locuințe în mediul urban etc.).

4. Tipologia politicilor sociale

Într-un plan concret și din perspectivă temporală, politica socială a evoluat diferențiat pe țări, ceea ce se poate observa și astăzi. Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în anii '30 ai secolului al XX-lea se pot distinge **două modele** deosebite de politică socială. Primul model se stabilește în regimurile liberale din țările anglo-saxone, iar unul dintre cei mai mari creatori ai acestui model este economistul britanic W.H. Beveridge (1879-1963). Politicile sociale din această categorie au fost orientate spre sisteme tradiționale de combatere a sărăciei și de încurajare a soluțiilor private de asigurări sociale. Această abordare a fost conformă cu ideile economiei politice liberale clasice. Politicile sociale aveau ca principale instrumente sisteme de verificare a mijloacelor de trai și prestații publice orientate numai spre nevoi care pot fi dovedite în mod real că nu sunt acoperite și care nu afectează esențial bugetul public.

Cel de-al doilea model – stabilit în Europa continentală – a fost bazat pe asigurarea socială lansată de Otto von Bismark, cancelarul Germaniei, în anul 1880. Acest model era axat pe ideea unui rol puternic și direct al statului, favorizând dezvoltarea de programe de asigurări sociale pe principii ocupaționale, cu statut distinct și administrare autonomă.

Politicile sociale au înregistrat ritmuri rapide în evoluția lor, în special după cel de-al doilea război mondial. Creșterea economică puternică din anii '50, '60 a permis elaborarea și punerea în practică a unor programe sociale importante, care acopereau în întregime problematica socială, evident cu particularități și accente diferite de la o țară la alta. Politicile sociale au avut la baza construcției și funcționării lor concepții politice diferite, în esență de nuanță *liberală* sau *social democrată*, dar nu s-au dezvoltat în aceste forme pure. Astfel, pe de o

parte, se poate observa existența a numeroase aspecte comune chiar în toate domeniile esențiale ale politicilor sociale din diferite țări. Spre exemplu, eradicarea sărăciei, un nivel înalt de ocupare a forței de muncă, un nivel „adecvat” de securitate socială etc. au devenit obiective ale guvernelor din toate țările.

Pe de altă parte, se constată deosebiri semnificative între țări sau grupuri de țări privind unele caracteristici majore ale politicilor sociale. Astfel, dacă în Franța și Suedia au căpătat o amploare deosebită programele de protecție a familiilor cu copii, apoi în SUA și în alte țări acest gen de programe nu este semnificativ.

În literatura de specialitate au fost lansate de-a lungul anilor mai multe clasificări ale modelelor de politici sociale. Ele au cunoscut schimbări de la un autor la altul, fiind determinate de un șir de factori importanți, precum: cultura țării respective, orientarea politică a partidelor aflate la guvernare, starea economiei etc. În acest context prezintă interes lucrările autorilor Richard Titmuss, Gøsta Esping-Andersen, Ramesh Mishra, Stephan Leibfried, Catherine Jones, Bob Deacon etc.

Mult citată în ultimii ani este clasificarea politicilor sociale realizată în 1990 de *Gøsta Esping-Andersen*, care este întruchipată în trei regimuri ale statului bunăstării:

a) **statul bunăstării liberal**, puternic axat pe mecanismele de piață (SUA, Canada, Australia);

b) **statul bunăstării conservativ-corporatist**, în care preocuparea liberală privind eficiența pieței nu este importantă, fiind caracterizat concomitent și de principiul subsidiarității, care prevede intervenția statului doar pentru prestarea acelor servicii pe care instituțiile “intermediare” (piața, familia, Biserica) sunt incapabile să le asigure (Austria, Franța, Germania, Italia);

c) **statul bunăstării social-democrat** cu principala sa caracteristică – universalismul serviciilor sociale; statul este principalul “furnizor” de bunăstare socială și este preocupat de menținerea ocupării “totale” a forței de muncă, pentru a limita dependența totală de serviciile sociale (Suedia, Norvegia).

În linii generale, diversitatea opiniilor cu privire la clasificarea politicilor sociale permite a fi distinse următoarele modele de politici sociale:

1. Țările care au reformat numai marginal modelul de asistență socială de tradiție liberală, denumit uneori și „*statul bunăstării reziduale*”. Exponentul cel mai tipic al acestui model îl constituie SUA, unde se urmărește cu prioritate combaterea sărăciei, intervenția statului în domeniul social fiind mult redusă și caracterizată ca reziduală în comparație cu modelul european, în special cu cel nord-european. Modelul SUA se circumscrie, în linii mari, la programe centrate pe asistență socială, pe prestații acordate în special săracilor pe baza unei verificări drastice a veniturilor. Criteriul de accesibilitate la prestații sociale este definit, în principal, de nevoie sau de capacitatea de plată. Drept urmare, avem un proces de redistribuire redus și o inegalitate mare în distribuția veniturilor, comparativ cu modelele vest-europene.

2. Țările Scandinave, cu exemplul cel mai mult admirat: Suedia. Politicile sociale au evoluat aici sub influența concepțiilor social-democrate și au tins să se extindă asupra întregii populații, indiferent dacă nevoia era sau nu manifestată. Principalele obiective le-au constituit: eradicarea sărăciei; realizarea solidarității sociale; echitatea prin politică socială. În această concepție se promovează o politică de venituri de bază garantate într-o gamă largă de prestații sociale, dintre care cele mai importante sunt: alocațiile universale pentru copii, pensiile de bază, îngrijirea sănătății etc. Obiectivele politicilor sociale se realizează preponderent pe căi redistributive, prin transferuri și prin sistemul de impozite și taxe.

3. Țările din zona vest-europeană, ale căror politici sociale sunt de inspirație bismarkiană, reprezentate mai întâi de Germania și Austria. Acest model de politică socială, situat între cel liberal și cel social-democrat, este constituit prin reformarea schemei tradiționale de asigurări sociale și prin stabilirea unui sistem puternic de protecție pentru grupuri care nu se pot proteja singure. Modelul german de politică socială este astăzi cunoscut ca fiind bine integrat în cerințele economiei de piață, iar literatura de specialitate utilizează pentru economia germană termenul de „*economie socială de piață*”. Or, se urmărește ca funcționarea pieței să nu fie stânjenită de dezvoltarea programelor sociale, ceea ce, la rândul său, nu înseamnă nici limitarea dezvoltării politicilor sociale.

4. Modelul japonez de tip paternalist, deosebit în multe privințe de modelele vest-europene și de cel american, este un model care se ba-

zează pe îmbinarea elementelor tradiționale de întraajutorare în mediul familial cu intervenția statului și antrenarea substanțială a patronatului în soluționarea problemelor sociale.

5. *Catherine Jones* (1990, 1993) lansează în discuție statul bunăstării caracteristic Asiei de Sud-Est (Hong-Kong, Singapore, Coreea de Sud și Taiwan), pe care îl numește inițial statul bunăstării oiconomic (1990), iar apoi *statul bunăstării confucianist* (1993). Caracteristicile acestui model (asiatic) al bunăstării au fost determinate de tradiția și cultura comună, având în centru preceptele gândirii confucianiste, care pentru această parte a Asiei este de multe secole un mod de viață. "Economia gospodăriei (oikos)", cum o mai numește Jones, a creat un model total diferit de cel vest-european, caracterizat de o influență foarte mare a familiei și comunității, care au lăsat în seama statului puține probleme de rezolvat. Familia și comunitatea își asumă și azi responsabilități majore pentru îngrijirea bătrânilor, persoanelor cu handicap etc. De asemenea, familiile investesc foarte mult în educația copiilor care vor face carieră pentru a ajuta apoi pe ceilalți membri ai familiei.

Indiferent de modelele aplicate, țările capitaliste dezvoltate au trecut, între 1950-1973, printr-o perioadă de prosperitate economică și de dezvoltare fără precedent a politicilor sociale. Șomajul foarte redus, uneori "șomaj zero", a caracterizat aproape întreaga perioadă amintită. Acest fenomen a avut însă și consecințe care ulterior s-au dovedit a fi negative atât în plan economic, cât și în planul politicilor bunăstării. Astfel, "șomajul zero" a condus la presiune salarială ridicată (datorită ofertei scăzute de muncă) și, drept urmare, la inflație (datorită devalorizărilor care s-au produs din necesitatea de a compensa măririle salariilor). Soluțiile promovate de guverne pentru contracararea acestor consecințe negative au fost valabile doar temporar. În alți termeni, începând cu anii '70 statul bunăstării în varianta sa keynesiana¹ intră într-o perioadă de criză, aceasta fiind marcată și de declanșarea șocului creșterii prețului la petrol în 1973.

Christopher Pierson sintetizează semnificațiile atribuite expresiei "criza statului bunăstării" astfel:

¹ Ideile lui J.M. Keynes aveau ca piloni centrali creșterea rolului statului în reglarea proceselor economice de piață și stabilirea ca obiectiv a "șomajului zero".

- *criză* înțelesă ca *punct de cotitură* în politicile sociale și economice;

- *criză* ca *șoc exterior* (statului), prețul petrolului în toate țările fiind impus doar de cele câteva țări exportatoare de petrol grupate în OPEC;

- *criză* înțelesă ca o *problemă de lung termen*, fără soluție previzibilă.

În opinia lui Cătălin Zamfir, termenul de *criză* are în vedere două componente distincte pe care le găsim fie separat, fie împreună, în diferite abordări:

- *criză în sensul de imposibilitate de a continua finanțarea statului bunăstării*;

- *criză în sensul de evidențiere a ineficienței statului bunăstării*.

Soluțiile imediate promovate de statele capitaliste pentru ieșirea din situația de *criză* pot fi grupate în trei tipuri majore:

- **Tipul SUA**, care a recurs la combinarea reglării pieței cu managementul ciclului de afaceri politic (asigurarea unor indicatori favorabili în perioadele electorale pentru a asigura succesul în alegeri).

- **Tipul Suedia**, una din puținele țări care a continuat să susțină ideea "șomajului zero", statul bunăstării devenind principalul său susținător prin angajarea forței de muncă excedentare din industrie și comerț în sfera serviciilor sociale și în administrație sau prin subvenții.

- **Tipul Germania**, care a recurs la politici de austeritate de tip conservator, la încurajarea rămânerii unei părți mari a femeilor în afara pieței muncii și la "dezangajarea" vârstnicilor prin pensionare înainte de termen, adesea pe cheltuiala statului, dar având ca efect raționalizarea și eficientizarea firmelor.

Criticile vehemente aduse statului bunăstării au generat schimbări în opinia publică față de principiile politicilor sociale. Ulterior, "purtătorii de cuvânt" ai noilor idei de dreapta au reușit să convingă mari părți din populație să împartă săracii în merituoși (deserving) și nemerituoși (undeserving), astfel justificând nevoia de restrângere a activităților de protecție și asistență socială doar la clienții "merituoși" ai statului, adică la bătrâni, copiii orfani, handicapați etc. Alegerile din Marea Britanie și SUA de la începutul anilor '80 au adus la putere două personalități de dreapta - R. Reagan și M. Thatcher - care și-au legat numele pentru totdeauna de *politicile sociale rezidualiste* și de *limitarea rolului de furni-*

zor de servicii sociale al statului. Chiar dacă în opinia multor autori aceste curente s-au dovedit a fi ineficiente, ele vor rămâne în istorie ca o variantă propusă de curentele de dreapta neoconservatoare pentru ieșirea din criză a statului bunăstării din anii '70-80.

Un model aparte de politici sociale îl constituie fostele țări socialiste în care politica socială a fost marcată de ideologia ce a determinat modul de funcționare a întregului sistem. Politica socială din această categorie de țări s-a întrunit într-o componentă inseparabilă de sistemul social, în general, și de cel economic, în special, fiind o zonă în care fundamentul său ideologic a avut și consecințe benefice. În acest context merită a fi amintite următoarele domenii: învățământul, ocrotirea sănătății, locuințele, sistemul de pensii, alocațiile familiale, ajutoarele de boală și accident. Economia de tip socialist a permis depășirea stării de sărăcie de masă care era înainte de război, realizarea unui sistem de securitate socială de bază, cu elementul său central – asigurările sociale. S-au creat rețele de învățământ, de sănătate cu accesul larg la aceste servicii, ceea ce a contribuit semnificativ la formarea capitalului uman.

Deși în multe domenii politica socială în fostele țări socialiste a avut puncte comune cu cea din țările dezvoltate (cu economie de piață), colapsul sistemului socialist a scos în evidență și numeroasele ei limite. Menționăm mai întâi că anume amploarea problemelor sociale a constituit o cauză principală ce a condus la prăbușirea regimului totalitar. Politica socială promovată de fostele țări socialiste s-a bazat pe principii egalitariste, „echitatea socialistă” fiind doar un principiu declarat. Statului i s-a atribuit rolul de superpatron, singurul deținător al resurselor pentru politica socială, individul fiind exclus de la responsabilitate în acest domeniu. Mai pot fi enumerate și un șir de alte limite ale politicii sociale din țările socialiste care au condus nu la bunăstare, ci la o societate săracă. În cele din urmă, menționăm că politica socială în fiecare țară socialistă a avut și trăsăturile sale specifice care în mod inevitabil se vor reflecta asupra realizării transformărilor din perioadele ulterioare. Această situație determină țările, pornite pe calea tranziției la economia de piață, să țină cont în căutarea modalităților de reformare a politicilor sociale de mai multe realități, precum:

a) fiecare tip sau model de politică socială are propria sa memorie cu plusuri și minusuri relative, în diferite segmente ale sale;

b) nu există un model „cel mai bun” care ar putea fi „importat” în condiții social-economice și politice deosebite de cele în care s-a dezvoltat și funcționează; rezultatele pozitive, care fac un model atractiv, trebuie apreciate în legătură cu dezavantajele sau implicațiile în plan economic, social, politic etc.

c) alegerea între opțiuni de politică socială depinde de condițiile din fiecare țară: dimensiunea și structura forței de muncă, starea demografică, nivelul dezvoltării economice, tradiții, cultură etc.

O încercare de a caracteriza perspectivele regimurilor politicilor sociale din fostele țări comuniste a fost întreprinsă de **Bob Deacon** (1993). Astfel, pornind de la cele trei tipuri de stat al bunăstării identificate de Esping-Andersen, dar care ulterior au fost supuse unor “modificări” (scoate câteva din variabilele acestora, introducând două variabile suplimentare alese “intuitiv” – caracterul proceselor revoluționare și impactul transnațional apreciat în funcție de datoria externă), Bob Deacon ajunge la următoarele concluzii:

- **Ungaria, Jugoslavia** în special, **Slovenia** și **Croația**, în absența unor partide muncitorești foarte influente, sub influența datorii externe și cu o implicare scăzută a Bisericii, se vor dezvolta gradual în regimuri *liberale* ale bunăstării;

- **Republica Cehă**, datorită caracterului de masă al revoluției ei de catifea și datorită experienței democratice trecute, mai îndelungate, este cel mai preferabil să dezvolte, eventual, un regim *social-democrat*;

- **Germania de Est** a fost deja potrivită să se alăture regimului *conservator-corporatist* vest-german;

- în cazul **Bulgariei, României, fostei URSS** (sau a unor părți din ea) și al **Serbiei**, predicția este pentru ceva nou. Aici vechiul limbaj socialist și egalitarist nu este mort, tradiția democrației este slabă, măsura în care se așteaptă de la stat un suport puternic pentru interesele muncitorilor este mare, aici atracția directă a capitalismului comunist occidental este mai puțin evidentă. Or, poate să apară o nouă, dar, istoric vorbind, probabil temporară, formă de *corporatism conservator*;

- pentru **Polonia** situația este mai puțin clară¹.

¹ Deacon Bob. *Developments in East European Social Policy*, in: Jones Catherine (coord.). *New perspectives on the welfare state in Europe*. Routledge, 1993.

Încercarea lui B.Deacon de a clasifica regimurile bunăstării din țările est-europene merită atenție, dar ea nu poate fi considerată ca fiind totalmente în corespundere cu realitățile din aceste țări. Modelele politicilor sociale din fostele țări socialiste actualmente nu se încadrează perfect în nici unul din modelele “clasice” occidentale. Ele includ elemente din diverse regimuri de politici sociale și este extrem de complicat de a prognoza cu claritate noile forme pe care le vor întruchipa.

Întrebări recapitulative:

1. Care este sensul noțiunii de politică socială?
2. În ce constă unitatea și diferența dintre politica socială și politicile publice?
3. Care este obiectivul central al politicilor sociale?
4. Explicați esența conceptelor de bunăstare colectivă și standard de viață.
5. În ce constă rolul politicilor sociale de compensare a limitelor economiei de piață?
6. Caracterizați componentele structurale ale politicilor sociale.
7. Ce modele de politici sociale cunoașteți?

Bibliografie selectivă:

1. *Politici sociale. România în context european.* – București, 1995.
2. Zamfir C. *Politici sociale în România.* – București, 1999.
3. Iovițu M. *Bazele politicii sociale.* – București, 1997.
4. Poenaru M. *Politică socială și indicatori sociali.* – București, 1998.
5. Mărgineanu I. *Economia politicilor sociale.* – București, 2000.
6. Popescu L. *Protecția socială în Uniunea Europeană.* – Cluj-Napoca, 1998.
7. *Politica socială și problemele ameliorării calității vieții.* – Chișinău, 2002.

CAPITOLUL II

ELEMENTE DE POLITICI SOCIALE ÎN DOMENIUL POPULAȚIEI ȘI FAMILIEI

1. Familia în societatea contemporană: schimbări de modele, tendințe de interacțiune reciprocă

Progresul omenirii a fost însoțit de afirmarea și dezvoltarea multiplelor forme de comunități umane, una dintre cele mai stabile și importante fiind familia, cea care asigură perpetuarea speciei, evoluția și continuitatea vieții sociale. În toate societățile contemporane familia reprezintă o unitate socială fundamentală și mediu natural pentru creșterea și bunăstarea copilului. Familia constituie o formă superioară de comunitate – în principal a soțului, soției și copiilor – care se bazează pe relații sociale și biologice, având drept scop suprem pregătirea unei generații sănătoase și capabile de a participa la dezvoltarea societății.

Multitudinea definițiilor, ca și diversitatea conotațiilor conceptului de familie, ne sugerează varietatea tipurilor de familie și a condițiilor concrete în care se manifestă funcțiile ei. În toate aceste abordări străbate ideea după care familia este o formă fundamentală de asociere a oamenilor, un tip special de grup social în care elementele formale – căsătoria fiind sancționată formal – nu împietesc coeziunea intimă a grupului, a membrilor ei. Coeziunea emoțională are o semnificație deosebită pentru menținerea vieții grupului și pentru asigurarea funcționalității lui normale. Dacă această coeziune dispăre, dacă sentimentele reciproce dintre parteneri diminuează până la dispariție, familia funcționează numai în virtutea unor interese materiale, care alterează relațiile dintre soți. O asemenea situație atrage după sine modificări în relațiile dintre parteneri, dintre părinți și copii, grupul pierzând din intimitatea și specificitatea sa.

În orice societate familia s-a distins ca grup specific, caracterizat printr-o puternică sudură internă și presiuni externe. Forțele interne care unesc familia sunt sentimentele puternice și atașamentul emoțional al soților, precum și al părinților, copiilor, respectul reciproc, solidaritatea, alte atitudini care rezultă din satisfacerea reciprocă a nevoilor personale emoționale, năzuința spre intimitate și altele. În această ordine de idei, sociologul polonez Szczepanski apreciază că în majori-

tatea societăților sudura internă apare pe baza atașamentului emoțional, a dorinței sexuale, deci printr-o puternică coeziune sentimentală. La această coeziune sentimentală se va adăuga o împletire de dependențe rezultate din funcțiile economice, sociale și culturale, din îndatoririle față de copii, față de părinți etc.

Familia se individualizează în raport cu alte grupuri sociale și prin stilul propriu de viață pe care îl practică, prin limba, normele, obiceiurile, valorile specifice poporului și clasei sociale cărora îi aparține. Transmiterea din generație în generație a normelor și a valorilor dezirabile, a modelelor proprii de conduită, ca și a unor particularități ale exercitării rolurilor de către membrii grupului, conferă comunității familiale un statut aparte. Familia creează un mediu cultural propriu, menține continuitatea culturală, transmițând moștenirea culturală¹. Din aceste aprecieri se poate deduce rolul social al familiei în transmiterea culturii și, prin aceasta, importanța ei în formarea personalității indivizilor.

De-a lungul istoriei sale familia a îndeplinit anumite roluri în raport cu indivizii și cu societatea în ansamblul ei. Cei mai mulți sociologi preocupați de studiul vieții de familie sunt unanimi în a aprecia faptul că familia este o formă specială de comunitate umană, prin aceea că îndeplinește funcții pe care nu le regăsim la alte grupuri sociale. Aceste funcții pot fi sistematizate în: *funcții biologic-sanitare; funcția economică, de socializare, de solidaritate* și unele *funcții externe* care se referă la integrarea familiei în societate. În alți termeni, este vorba de:

- menținerea continuității biologice a societății prin procrearea, îngrijirea, formarea, educarea copiilor;
- menținerea continuității culturale prin transmiterea moștenirii culturale în procesul socializării;
- transmiterea de la părinți la copii a unei poziții sociale împreună cu moștenirea culturală;
- satisfacerea nevoilor emoționale a trăirilor intime, asigurând sentimentul siguranței și menținerea personalității;
- exercitarea de către familie a unui control social asupra comportării membrilor săi, mai ales asupra tinerei generații, fiind și un factor de control al comportării sexuale.

¹ Vezi: Dr.Maria Voinea. *Sociologia familiei*. – București 1993, p.12.

O semnificație deosebită prezintă și modul în care familia se raportează la celelalte instituții sociale, la societate în ansamblul ei și modalitățile prin care ea contribuie la socializarea, pregătirea și integrarea efectivă în muncă a tuturor celor valizi. Familia se află în permanență racordată la realitățile sociale; ea nu poate fi independentă de multiplele fenomene și procese ce caracterizează societatea la un moment dat. În mod foarte plastic se exprimă Henri Stahl când afirmă: ”Familia nu poate și nu trebuie să rămână indiferentă la tot ceea ce se întâmplă dincolo de viața ei personală, dincolo de ușa simbolică ce o desparte de restul lumii”¹.

Comportamentul familial nu privește doar pe cei implicați în relațiile familiale. El prezintă interes pentru întreaga societate dat fiind faptul că familia rămâne a fi factorul de bază în coeziunea unei societăți. Or, în calitate de grup primar fundamental familia urmărește scopuri cu profundă semnificație socială. În acest context este important să se cunoască direcțiile principale în care se manifestă interacțiunea reciprocă dintre familie și societate.

Astfel, pe de o parte:

- familia este sursa proceselor demografice care, din punct de vedere cantitativ, determină reproducerea și dezvoltarea forței de muncă și a masei de consumatori;

- prin intermediul socializării interne, familia exercită, din punct de vedere calitativ, o influență puternică (dar nu autonomă) asupra nivelului de dezvoltare fizică, intelectuală și morală a copiilor și tinerilor, făcând ca noile generații să fie mai bune, egale sau mai rele decât generațiile precedente. Familia contribuie la dezvoltarea calitativă a populației care, din punctul de vedere al dezvoltării sociale generale, este mai importantă decât creșterea pur cantitativă a numărului de locuitori;

- familia este unul dintre principalii factori care asigură menținerea identității culturale naționale;

- inegalitățile la nivelul moral, educațional și cultural al familiilor au repercusiuni directe asupra fixării și reproducerii, adesea chiar și asupra aprofundării inegalităților sociale, asupra apariției de noi pături sociale. În acest caz, inegalitățile sunt permanentizate de către familie, ceea ce este contrar premiselor de justiție socială.

¹ H.H.Stahl. *Familia sătească altădată și astăzi*. – București: Ceres, 1977.

Pe de altă parte, societatea, la rândul ei, influențează, direct sau indirect, forma familiei, dimensiunile acesteia, relațiile dintre parteneri și pe cele dintre generații. Astfel:

- schimbarea relațiilor de proprietate și a organizării economice a societății determină schimbări în funcțiile familiei;
- natura acțiunilor desfășurate în familie și în afara ei modifică dimensiunile familiei și relațiile dintre parteneri;
- preluarea de către societate a unor funcții familiale, tradiționale, favorizează creșterea importanței relațiilor socioafective dintre parteneri și generează noi modele familiale;
- mobilitatea socială și profesională dintr-o anumită societate este asociată și cu mobilitatea modelelor familiale și a ideologiilor familiale;
- politicile familiei pot acționa, direct sau indirect, asupra modelelor familiale, asupra dimensiunii familiei și pot favoriza menținerea sau expansiunea modelelor familiale dezirabile din punctul de vedere al societății globale.

Aceste relații generale dintre familie și societate trebuie nuanțate, avându-se în vedere că evoluția familiei contemporane se realizează, mai ales în societățile dezvoltate din punct de vedere economic, în condiții antinomice, adică în condiții care reunesc scopuri și tendințe contradictorii. Chiar și într-o analiză sumară, aceste antinomii se dovedesc a fi numeroase și importante:

- există o contradicție între obiectivul de progres social și modelul de familie păstrătoare de tradiții. Familia stabilizează nu numai virtuțile culturale, naționale, dar și defectele și “păcatele” unei națiuni; ea păstrează nu numai valorile, tradițiile nedevalorizate de către progres, ci rezistă și împotriva noilor valori;
- în multe societăți (mai ales în cele slab dezvoltate din punct de vedere economic) există o contradicție între creșterea cantitativă și calitativă a populației. Astfel, se constată că în multe țări dimensiunile cantitative ale natalității nu sunt un factor decisiv al dezvoltării. Dimpotrivă, o creștere excesivă a natalității reprezintă o frână în calea dezvoltării și a creșterii nivelului de trai. Cercetările întreprinse în unele țări europene au pus în evidență că la un spor demografic natural de 1% pe an este necesar ca venitul național să crească cu 1,5 - 2,5% sau mai mult, dacă se dorește o creștere a nivelului de trai;

- există o contradicție între tendința de a ridica nivelul de educație al familiei și tendința de creștere a fertilității (toate cercetările realizate în țările europene, la fel și în unele țări în curs de dezvoltare arată că, pe măsură ce crește nivelul de instrucție, se schimbă fertilitatea: femeile cu un nivel ridicat de instrucție au un număr mai mic de copii);

- apare o contradicție între politica privind creșterea nivelului de trai și cea privind creșterea numărului de copii în familie. În condițiile în care familia dispune de aceleași venituri sau beneficiază de creșterea modestă a veniturilor, creșterea numărului de copii într-o familie afectează veniturile medii ce revin unui membru al familiei și nivelul de trai al acesteia;

- apare o contradicție între incitarea angajării femeilor în activități economice și apelurile adresate acestora de a-și educa cât mai bine copiii și de a realiza cât mai bine sarcinile gospodărești;

- în unele societăți există o contradicție între principiile democratice privind posibilitatea obținerii divorțului și insistența pe stabilitatea familiei;

- există o contradicție între democratizarea și laicizarea, atitudinea oamenilor și promovarea unor norme sociale (cum ar fi inadmisibilitatea relațiilor sexuale înaintea căsătoriei) ce nu pot fi justificate decât printr-o educație religioasă;

- există o contradicție între principiul egalității sexelor, vârstelor, statutelor civile și persistența unei atitudini negative față de fetele-mame, persoanele divorțate, căsătoria la o vârstă mai înaintată etc.;

- există o atitudine contradictorie față de vârsta la care trebuie să aibă loc căsătoria. Pentru a crește natalitatea și pentru a preveni relațiile sexuale înainte de căsătorie sau consecințele nedorite ale acestor relații, se recomandă căsătoria timpurie, dar, în același timp, din motive de asigurare a stabilității menajului, se recomandă ca alegerea partenerului să se facă cu toată maturitatea, când partenerii dispun de o experiență de viață suficientă, deci - mai târziu;

- există o contradicție între abolirea numeroaselor bariere sociale în alegerea partenerului și înlocuirea acestora cu criteriul nivelului asemănător de instrucție. Ca urmare, a apărut un nou plan de conflicte familiale pe fondul “șocurilor culturale” ale partenerilor care posedă același nivel de instrucție, dar care provin din medii sociale diferite. Aceste conflicte se manifestă și în familiile în care partenerii au niveluri de instrucție diferite;

- politica pronatalistă găsește cel mai larg ecou în păturile sociale cu un nivel de instrucție scăzut, în care natalitatea este deja ridicată, și are un slab impact asupra categoriilor sociale care ar putea realiza o socializare de calitate superioară. Astfel, foarte multe politici pronataliste încurajează creșterea cantitativă a populației, dar la un nivel calitativ scăzut¹.

Contradicțiile prezentate nu se regăsesc în aceeași măsură în toate societățile. E necesar să menționăm că antinomiile generale enumerate ar putea fi completate și cu altele, specifice, ținându-se cont de specificul culturii fiecărei țări în parte. Cunoașterea contradicțiilor ce apar între dezvoltarea economică și socială generală și evoluția familiei este de o importanță deosebită pentru activitatea sociologului și a asistentului social, orientată spre depășirea disfuncționalităților din familiile contemporane. De ele trebuie să se țină cont la elaborarea politicilor sociale în general, precum și a politicilor privind familia.

2. Particularități ale evoluției comportamentelor demografice și familiale

Fiecare societate are un anumit sistem familial de reglementare a relațiilor dintre bărbații și femeile de vârstă matură și dintre aceștia și copiii. În opinia sociologului francez Emile Durkheim, familia reprezintă “un grup social structurat după anumite norme culturale, un ansamblu de raporturi interindividuale între bărbatul-soț și femeia-soție (cuplu conjugal), între părinți și copii, între frați și surori”. Dezvoltarea omenirii din ultimele secole a impus ca tip principal de familie pentru unele societăți sau ca tip unic pentru alte societăți – ***familia nucleară***. O asemenea familie este formată din soț și soție uniți prin căsătorie legală și dintr-un anumit număr de copii minori (numărul copiilor variază de la o familie la alta, dar în majoritatea societăților europene el a fost, până acum trei-patru decenii, în medie, mai mare de trei). Familia nucleară îndeplinește funcții socioafective, biologice, economice și educaționale. Actualmente, ***modelul familiei nucleare a suferit schimbări importante în multe din dimensiunile sale sau, în cazul multor societăți, a început să mai fie singurul model de familie practicat și acceptat.***

¹ Vezi: Ioan Mihăilescu. *Familia în societățile europene*. – București 1999, p.10-11.

Într-o măsură mai mică în țările est-europene și într-o măsură mai mare în țările vest-europene, familia reprezintă o diversitate de forme de conviețuire care diferă mult de familia nucleară sau nu au nimic comun cu familia. Astfel, întâlnim:

- menaje de o singură persoană, formate dintr-un bărbat singur sau o femeie singură, care au optat pentru un celibat definitiv;
- menaje de o singură persoană, formate din persoane divorțate sau văduve care nu s-au căsătorit;
- menaje (familii) formate dintr-un bărbat și o femeie care coabitează, dar nu sunt uniți prin căsătorie legală și nu au copii;
- menaje nefamiliale, formate din persoane între care nu se stabilesc relații sexuale. Acestea pot fi formate numai din bărbați, numai din femei, din bărbați și femei. Între membrii unui asemenea menaj pot exista sau nu legături de rudenie;
- menaje formate dintr-un singur părinte (mai frecvent mama) și unul sau mai mulți copii. Ele pot fi menaje de persoane necăsătorite, care au copii, sau menaje de persoane care au fost căsătorite, dar au rămas singure prin divorț sau prin decesul partenerului;
- familii cu trei sau patru generații, care se întâlnesc din ce în ce mai rar etc.

Diversitatea formelor de conviețuire ne mărturisește, că ***actualmente are loc o scădere a ponderii familiei nucleare în toate țările din Europa și o creștere a ponderii menajelor nefamiliale și a familiilor monoparentale și consensuale.***

Transformările ce au intervenit în modelele familiale țin de următoarele aspecte importante, precum:

- a) *Relația familie-societate*, care se caracterizează prin:
- scăderea importanței funcției economice a familiei;
 - laicizarea și dezinstituționalizarea parțială a familiei;
 - accentuarea mobilității sociale a membrilor familiei;
 - intensificarea participării femeii la activitățile extrafamiliale: prelungirea carierei școlare, accentuarea profesionalizării, intensificarea participării la viața socială și politică, promovarea socială, independența economică a femeii, “emanciparea” femeii;
 - preluarea unor funcții familiale de către societate;
 - diminuarea relațiilor de rudenie și vecinătate;

- diminuarea controlului comunitar asupra comportamentelor demografice;

- creșterea toleranței sociale față de noile comportamente demografice;

- creșterea bunăstării materiale a familiilor;

- creșterea preocupărilor familiale față de problemele sociale (situația economică a societății, crize economice, calitatea vieții).

b) Comportamentele tinerilor necăsătoriți, acestea evoluând spre:

- extinderea experienței sexuale premaritale;

- controlul fecundității;

- extinderea coabitării premaritale;

- extinderea celibatului definitiv și a menajelor de o singură persoană;

- creșterea permisivității sociale și a toleranței părinților față de comportamentele premaritale ale tinerilor.

c) Comportamentele nuptiale, pentru care a devenit specific:

- desacralizarea căsătoriei;

- reducerea importanței motivațiilor economice ale căsătoriilor;

- creșterea heterogamei căsătoriilor;

- tendința de egalizare a pozițiilor la căsătorie ale bărbaților și femeilor;

- diminuarea sau dispariția rolului părinților și al rudelor în căsătoria tinerilor;

- scăderea ratei nupțialității.

d) Comportamentele familiale, urmate de:

- creșterea importanței relațiilor emoțional-afective dintre parteneri;

- intensificarea preocupărilor soților pentru calitatea vieții familiale;

- modificarea relațiilor dintre parteneri: tendința de egalizare a pozițiilor de autoritate ale soților, “emanciparea” poziției femeii, o mai mare acceptare socială a relațiilor sexuale extraconjugale, reducerea importanței relațiilor economice în cadrul familiei, creșterea importanței comuniunii de preocupări, mentalități, atitudini și interese;

- modificarea diviziunii rolurilor în cadrul familiei: tendința de egalizare a diviziunii rolurilor, supraîncărcarea relativă a soțiilor ocupate în activități extrafamiliale, generarea unor noi concepții cu privire la diviziunea rolurilor, conflicte inițiate de noua diviziune a rolurilor;

- modificarea fertilității și a rolului copiilor: scăderea fertilității, controlul fecundității, unilateralizarea fluxurilor de susținere (doar de la părinți la copii), concentrarea preocupărilor familiei pe calitatea descendenței, diminuarea rolului moștenirii (avere, nume, rang social);

- creșterea relativă a instabilității familiei nucleare: creșterea divorțialității, scăderea ratei recăsătoririlor, o mai mare acceptare individuală și socială a divorțialității, modificarea legislațiilor privind divorțul.

Schimbările în comportamentele familiale și în modelele familiale sunt determinate de un ansamblu de factori economici, sociali, culturali și ideologici. Factorii care au generat transformările modelelor familiale nu sunt identici în toate țările, după cum nici schimbările nu sunt aceleași, nici ca amploare, nici ca conținut. Există, desigur, și tendințe comune; acestea se manifestă însă cu precădere la nivelul unor mari zone socioculturale, spre exemplu: Europa de Nord, Europa Centrală, Europa de Est etc.

Cercetările realizate în țările din Europa, în SUA și în Canada, deși nu au ajuns la rezultate similare, permit totuși a evidenția principalii factori care au determinat schimbări în comportamentele nupțiale și în modelele familiale. Factorii cel mai frecvent puși în evidență sunt:

- diminuarea funcțiilor familiei prin preluarea unora de către societate;

- creșterea gradului de ocupare a femeilor și a dorinței de a se promova pe scara socială;

- creșterea independenței economice a tinerilor;

- creșterea veniturilor prin care unor persoane li s-a asigurat posibilitatea de a trăi singure și, drept urmare, s-a redus mult frecvența căsătoriilor pe motive de constrângere economică;

- creșterea diversității politice, culturale și spirituale;

- schimbări în moravuri și creșterea permisivității sociale la noile forme de comportament;

- efecte de contagiune, de împrumut al unor modele comportamentale de la un grup la altul și chiar de la o societate la alta¹.

Modificările produse în comportamentele nupțiale și în modelele familiale au consecințe importante asupra relațiilor dintre familie și societate, dintre individ și societate și asupra posibilităților de realiza-

¹ *Politici sociale. România în context european.* – București, 1995, p. 165.

re a funcțiilor familiei. Ele au contribuit într-o anumită măsură la creșterea gradului de satisfacție a partenerilor, la creșterea independenței lor unul față de altul, la creșterea inserției femeii în activitatea socială. Aceste consecințe pozitive pentru individ se îmbină însă cu un șir de consecințe negative pentru societate. Unele modele noi de menaj sărăcesc familia de majoritatea funcțiilor și, în primul rând, de funcția ei de bază – reproducția și socializarea. Or, familia și-a pierdut mult din caracterul ei de instituție socială, a crescut proporția familiilor dezmembrate, monoparentale, a familiilor supuse diferitelor forme de risc. Eroziunea valorilor familiei este însoțită de scăderea coeziunii familiale, pierderea capacității ei de a-și mobiliza resursele pentru asigurarea bunăstării comune. În urma schimbărilor produse în structura relațiilor familiale au de suferit cel mai mult copiii, căci este distrus “cuibul” cald și sigur care îi ocrotește de presiunile lumii exterioare.

Putem spune că în prezent transformările ce caracterizează evoluția comportamentelor demografice și familiale generează probleme sociale noi, extrem de dificile pentru majoritatea societăților. Căutarea soluțiilor de rezolvare a acestor probleme, de îmbinare reușită a intereselor individuale cu cele sociale generale, de separare a consecințelor pozitive de cele negative a determinat numeroase țări dezvoltate, precum și în curs de dezvoltare să formuleze în mod tacit sau expres politici ale familiei și politici demografice, să adopte măsuri legislative, economice și sociale privind populația și familia, orientate spre încurajarea creșterii fertilității, sprijinirea femeilor necăsătorite care au copii, sprijinirea familiilor cu mulți copii, asistența persoanelor vârstnice etc. Menționăm însă că multe țări nu dispun de o politică a familiei și a populației propriu-zisă, considerând că asemenea politici ar afecta drepturile fiecărui individ, ale fiecărei familii de a decide în mod liber asupra numărului de copii pe care să-i aibă. Există și situații în care formularea unei politici demografice este evitată din considerente istorice. De exemplu, în Germania discuțiile referitoare la politica demografică sunt foarte delicate, întrucât acest tip de intervenție statală a fost compromis printr-o aplicare denaturată în perioada nazismului.

Dincolo de susceptibilitățile privind drepturile democratice ale cetățenilor, tot mai multe guverne din țările dezvoltate au recurs în ultimii ani la măsuri de politică demografică și politică a familiei. În unele țări, aceste măsuri nu sunt integrate într-o politică demografică cuprinzătoare, ci își

propun să intervină în anumite aspecte, cum ar fi: încurajarea creșterii fertilității, sprijinirea femeilor necăsătorite care au copii, sprijinirea familiilor cu mulți copii, asistența persoanelor vârstnice etc.

3. Obiectivele și tipologia politicilor sociale privind populația și familia

Politicile privind populația și familia elaborate în diverse țări urmăresc mai multe obiective:

1) **asigurarea forței de muncă** prin: creșterea natalității, importul de forță de muncă, creșterea productivității muncii;

2) **creșterea calității vieții familiale**: creșterea nivelului de trai al membrilor familiei, ameliorarea socializării copiilor;

3) **asigurarea imortalității societății**: asigurarea înlocuirii generațiilor, menținerea trăsăturilor naționale specifice, menținerea și creșterea rolului internațional al unei societăți;

4) **socializarea copiilor** conform normelor și valorilor sociale promovate de societatea respectivă; menținerea identității culturale;

5) **asigurarea egalității sexelor**: eliminarea sexismului instituționalizat sau a discriminărilor sexuale neintenționate.

Politicile în domeniul populației și al familiei interferează cu alte politici sociale: politica locuirii, tineretului, culturală, educațională, sanitară, politica de protecție a mediului, politica economică, politica în domeniul forței de muncă și al șomajului, politica de protecție a categoriilor defavorizate. Chiar domenii aparent mai neutre, cum ar fi politicile fiscale, au influențe asupra comportamentelor demografice și familiale. Este deci dificil a delimita strict ceea ce ar constitui politica în domeniul populației și al familiei.

O asemenea delimitare ar putea fi admisă convențional doar într-un plan teoretic. Din această perspectivă, *posibilitățile de diferențiere între politica socială și politica demografică țin de motivația și obiectivele celor două tipuri de politici*. Politica demografică se referă strict la caracteristicile demografice ale unei populații, intenționându-se de a le modifica într-un sens sau altul prin reglarea natalității, fertilității, nupțialității, mortalității. Reușita politicii demografice este evaluată în dependență de modificările parametrilor demografici.

Politica socială urmărește obiective mult mai largi: bunăstarea colectivității, a familiei și a copilului, investiții în învățământ, sănătate etc. Ea poate fi realizată cu succes și în cazul când parametrii demografici nu sunt modificați. Ba mai mult, prin politicile sociale se pot produce schimbări pozitive în evoluția comportamentelor demografice. Actualmente, spre exemplu, scăderea rapidă a natalității în Republica Moldova este cauzată în mare măsură de degradarea substanțială a standardului de viață a majorității populației, de aprofundarea incertitudinii cu privire la perspectivele personale, de procesele de dezagregare socială etc. Or, în situația dată o politică de suport pentru familie și copil poate stimula creșterea calității natalității, prin crearea condițiilor normale de dezvoltare a tinerei generații, capabilă să funcționeze eficient la maturitate.

Obiectivele politicilor privind populația și familia sunt declarate uneori explicit, alteori sunt parte a politicilor guvernelor sau a partidelor politice. De asemenea, unele politici ale familiei insistă doar pe aspecte cantitative (creșterea natalității pentru a asigura necesarul de forță de muncă), altele – doar pe anumite aspecte calitative, iar celelalte urmăresc atât obiective cantitative, cât și calitative. Este greu a afirma că într-o anumită țară se practică permanent o anumită politică a familiei. Situația se schimbă de la o perioadă de timp la alta, de la o situație la alta. Caracterul politicii familiei dintr-o anumită societate poate fi dedus din analiza ansamblului intervențiilor și măsurilor vizând familia.

Întru fundamentarea politicilor și a măsurilor privind populația și familia, guvernele invocă patru categorii principale de *argumente*:

- preocupările demografice și socioeconomice;
- considerente de sănătate;
- considerente privind drepturile omului;
- motive de justiție și echitate.

În țările cu o fertilitate foarte ridicată, *îngrijorările demografice și socioeconomice* justifică preocupările pentru o fertilitate scăzută ca mijloc de a asigura realizarea obiectivelor de dezvoltare națională. Potrivit datelor furnizate de Divizia pentru Populație a ONU, mai mult de jumătate dintre guvernele țărilor în curs de dezvoltare (țări care cuprind peste 60% din populația globului) consideră ratele de creștere a populației din țările lor ca fiind prea mari. Circa 40% dintre guvernele țărilor în curs de dezvoltare întreprind măsuri exprese de

reducere a fertilității. Conferința Mondială a Populației de la Mexico, din anul 1984, a insistat asupra legăturilor dintre dezvoltarea socioeconomică și politica demografică și a adoptat o serie de recomandări în acest domeniu: a) elaborarea planurilor, a programelor sau a strategiilor de dezvoltare pe bază de demersuri integrate care să ia în considerare interrelațiile dintre populație, resurse, mediul înconjurător și dezvoltare; b) elaborarea planurilor și a programelor de dezvoltare în concordanță cu tendințele demografice, încât să se poată asigura eradicarea foametei, creșterea nivelului de nutriție și sănătate, reducerea analfabetismului de masă, îmbunătățirea statutului femeii, eliminarea șomajului de masă și a inechității în relațiile economice internaționale; c) intensificarea cooperării internaționale, creșterea exporturilor, încurajarea investițiilor, reducerea dobânzilor; d) evitarea dezechilibrelor ecologice rezultate din creșterea populației și din trecerea de la tehnologiile tradiționale la tehnologiile industriale moderne; e) formularea politicilor populației prin luarea atentă în considerare a nivelului individual, familial și comunitar, a factorilor macro- și microsociale; f) fundamentarea politicilor populației în consens cu valorile și nevoile locale; g) fundamentarea științifică a politicilor populației, creșterea competenței celor care aplică aceste politici și intensificarea cooperării internaționale în acest domeniu.

Considerentele de sănătate se concentrează asupra numărului de copii și a perioadelor dintre nașteri în vederea asigurării sănătății mamei și a copiilor. Sub acest aspect, planning-ul familial este apreciat ca un mijloc eficient de reducere substanțială a ratelor de morbiditate și mortalitate la femei și copii.

Argumentele privind drepturile omului se referă la drepturile fundamentale ale cuplurilor și indivizilor de a decide în mod liber și responsabil asupra numărului de copii și a perioadelor dintre nașteri.

Motivele de justiție și echitate insistă asupra extinderii la nivelul tuturor grupurilor a serviciilor și a beneficiilor de care dispun doar anumite categorii sociale.

Politicile în domeniul populației și familiei cuprind *mai multe tipuri de acțiuni*: măsuri legislative explicite privind relațiile dintre politica demografică și dezvoltarea națională; amendamente constituționale; instituirea unor oficii guvernamentale care au ca sarcină formularea măsurilor politice și coordonarea programelor de

planning familial atât în sectorul public, cât și în cel privat; eliminarea unor restricții în domeniul informației, serviciilor și mijloacelor de planning familial; măsuri de ameliorare a statutului femeii prin care să influențeze indirect comportamentul natalist etc. Conținutul lor diferă de la o societate la alta fiind în dependență de situațiile obiective generate de transformările în comportamentele demografice și familiale. Diversitatea măsurilor și a intervențiilor vizând populația și familia pot fi clasificate în:

a) *Măsuri legislative* care cuprind un șir de reglementări ce acționează în mod direct asupra comportamentelor demografice și familiale și care formează ceea ce am putea denumi politică demografică în sens restrâns. Ele țin de aspectele cantitative, în special de reglarea natalității. Măsurile legislative cel mai frecvent utilizate includ reglementarea accesului la mijloacele de control al fecundității, reglementarea avorturilor, reglementări privind celibatul și familiile fără copii, reglementarea divorțurilor, reglementări privind cuplurile consensuale.

b) *Măsuri economice și sociale* care urmăresc să influențeze în mod direct comportamentele demografice, structura și funcțiile familiei. Ele vizează îndeosebi aspectele calitative ale vieții familiale. În acest context, mai frecvent folosite sunt măsurile de asistență a familiei, de ameliorare a statutului femeii, de dezvoltare a serviciilor sociale.

Măsurile legislative, economice și sociale pot avea un caracter incitativ, limitativ și regulativ:

- Prin *măsurile incitative* se stimulează anumite tipuri de comportamente demografice și familiale considerate dezirabile din punct de vedere societal.

- *Măsurile limitative* au ca obiective frânarea sau eliminarea unor comportamente demografice și familiale indezirabile din punct de vedere societal.

- *Măsurile regulative* urmăresc direcționarea într-un sens precis a comportamentelor demografice și familiale, reglementarea relațiilor familiale, formularea unor dispoziții legislative sau economice privind persoanele căsătorite, nașterile, copiii, mamele, înfierile, divorțul, celibatul etc.

Măsurile enumerate pot fi înscrise, la rândul lor, în ***trei tipuri de politici demografice și sociale privind familia:***

a) *politici pronataliste*, care stimulează creșterea fertilității și a dimensiunilor familiei. Politicile pronataliste au fost practicate îndeosebi în fostele țări socialiste din Europa de Est. În prezent ele sunt abandonate aproape în toate țările dezvoltate;

b) *politici antinataliste*, care urmăresc scăderea fertilității și a dimensiunilor familiei. Astfel de politici se practică în unele țări în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America de Sud. De exemplu, intervenții antinataliste se practică în prezent în China. Este vorba de: promovarea familiei cu un singur copil; concediu de maternitate redus la prima naștere și diminuat la nașterile următoare; alocații acordate doar familiilor cu un singur copil; concediu medical plătit integral pentru femeile care avortează (14 zile) sau se supun voluntar sterilizării (30 de zile);

c) *politici neutraliste*, prin care se urmărește ameliorarea situației familiei, dar care lasă indivizilor și cuplurilor libertatea de a hotărî asupra numărului de copii pe care să-i aibă. Aceste politici se practică mai mult în țările în care rata fertilității se situează în jurul limitei de înlocuire simplă a generațiilor și sunt axate în principal pe asistența socială a familiilor și a persoanelor în nevoie.

Țările puternic dezvoltate, în care rata creșterii populației este foarte scăzută sau chiar negativă, aplică măsuri de *planning* familial și alte măsuri în scopul ameliorării sănătății mamei și a copilului, precum și unele măsuri de stimulare indirectă a natalității sau unele măsuri ce ar putea fi apreciate drept pronataliste: limitarea avorturilor legale, sistem progresiv de alocații familiale în raport cu numărul nașterilor, facilități fiscale pentru familiile numeroase, concedii de maternitate și postnatale, protejarea locurilor de muncă ale mamelor. Studiile privind evoluția demografică din această categorie de țări denotă că aplicarea unor politici pronataliste nu numai că ar fi foarte costisitoare, dar ar avea și rezultate modeste sau nesemnificative, întrucât declinul demografic este datorat și schimbărilor în sistemele de valori ale indivizilor și cuplurilor. Modificarea valorilor și a normelor privind familia și descendența nu se poate realiza doar prin stimulente financiare sau prin facilități economice. Țările puternic dezvoltate din Europa vor trece printr-o perioadă de scăderi demografice de lungă durată, situație ce poate fi compensată într-o măsură mai mare sau mai mică prin imigrații, cu toate problemele sociale și politice caracteristice acestor procese.

Politicile privind populația și familia pot fi clasificate și ținându-se cont de gradul în care afectează familia sau condițiile de viață ale familiilor. Din această perspectivă deosebim următoarele categorii de politici:

1. *Politici ameliorative*, care au ca scop îmbunătățirea condițiilor de viață ale familiilor. Această categorie include în principal două tipuri de măsuri: alocațiile familiale și reducerile de taxe. Scopul acestor măsuri este de a realiza o redistribuire pe orizontală de la familiile restrânse la cele numeroase. Aceste politici favorizează egalitatea sau inegalitatea socială în raport cu clasificarea copiilor pe diferite categorii sociale. Ele sunt centrate pe copil și familie.

2. *Politici de remediu*, care urmăresc educarea vieții de familie și oferirea de informații privind problemele familiale. Aceste politici pot fi realizate de instituții publice sau private. Din această categorie pot fi menționate serviciile de consiliere și de terapie a familiei. Spre deosebire de politicile ameliorative, care pun accentul pe aspectele situaționale, politicile de remediu sunt orientate prioritar spre aspectele individuale și interpersonale.

3. *Politici substituționale*, dezvoltate mai ales după 1960. Acestea sunt axate în primul rând pe problemele rezultate din creșterea participării femeilor la activități extrafamiliale. Din politicile substituționale fac parte serviciile de asistență a familiei, precum: îngrijirea și/sau supravegherea copiilor sau a persoanelor dependente; servicii de prestare a unor activități menajere la domiciliu etc. Ele sunt orientate în principal spre persoanele cu venituri scăzute.

4. Măsuri și intervenții în domeniul populației și familiei

Cercetând măsurile adoptate în contextul unei sau altei politici ce vizează populația și familia, vom descoperi o multitudine de factori obiectivi și subiectivi, endogeni și exogeni, de care aceste măsuri sunt influențate și care le atribuie o diversificare extrem de variată. Cu toate acestea, măsurile și intervențiile din cadrul diverselor politici privind populația și familia pot fi clasificate în câteva grupe principale:

- 1) măsuri de control al comportamentelor demografice;
- 2) măsuri de reglementare a comportamentelor demografice și familiale;

- 3) măsuri privind comportamentele sexuale deviante;
- 4) măsuri economice și sociale.

Controlul comportamentelor demografice se bazează pe *planningul familial*, care constituie principalul mijloc guvernamental de influențare a fertilității atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare. Acest mijloc a cunoscut o răspândire rapidă în ultimii 30 de ani. Dacă în 1965 planningul familial era susținut de numai 21 de țări, apoi în 1973 numărul acestora a crescut la 102, în 1983 la 127, în 1993 la peste 150, iar la sfârșitul sec. al XX-lea – aproape 200 de țări utilizau mijloace de planning familial. În unele țări planningul familial este asigurat prin servicii guvernamentale, iar în altele – prin agenții private sau prin ambele categorii de servicii.

Mijloace de planning familial cel mai des utilizate sunt *contraceptivele* și *sterilizarea voluntară*. Organismele specializate ale ONU apreciază că, la nivel mondial, peste 250 milioane de cupluri apelează la una dintre metodele de control al fertilității. Guvernele din majoritatea țărilor lumii au favorizat în ultimele decenii utilizarea pe larg a contraceptivelor pe diferite căi: legalizarea distribuirii contraceptivelor, extinderea categoriilor de lucrători autorizați să distribuie contraceptive, îmbunătățirea informării publice asupra posibilităților contraceptivelor și asupra riscurilor pe care le prezintă, dezvoltarea serviciilor de educare a tinerilor în acest domeniu etc.

Mijloacele contraceptive au o răspândire inegală în țările dezvoltate. Cu excepția Vaticanului, în toate țările dezvoltate utilizarea contraceptivelor nu este interzisă. Dar și între aceste țări există deosebiri. Spre exemplu, în Japonia, Grecia, Irlanda planningul familial nu intră în preocupările guvernului; utilizarea mijloacelor contraceptive nu este interzisă, dar majoritatea dintre ele sunt distribuite prin sectorul privat. În celelalte țări dezvoltate, precum Franța, Spania, Regatul Unit, Elveția, Belgia, Olanda, Luxemburg, Australia, Noua Zeelandă, Germania, planningul familial este sprijinit în mod indirect, iar în mod direct – în țările din Europa de Nord, în Italia, Portugalia, Austria și în majoritatea țărilor din Europa Centrală și cea de Est. Din totalul populației țărilor dezvoltate doar 9% beneficiază de ajutor guvernamental în planningul familial.

Utilizarea mijloacelor contraceptive nu este legată în mod rigid de nivelul fertilității dintr-o țară. Sunt țări cu o rată scăzută a fertilității în

care planningul familial este sprijinit și reglementat de către guverne, după cum sunt țări cu o rată ridicată a fertilității în care planningul familial nu este sprijinit de către guverne. Chiar în țările în care utilizarea contraceptivelor este sprijinită de către guverne, ponderea femeilor care utilizează aceste mijloace diferă de la o țară la alta, iar în cadrul aceleași țări – de la o categorie socială la alta. Femeile cu un nivel mai ridicat de instruire și de calificare folosesc mijloacele contraceptive într-o măsură mai mare decât femeile din mediile sociale cu un nivel mai scăzut de instruire și calificare. Cel mai frecvent mijloacele contraceptive au fost folosite în țările dezvoltate la sfârșitul anilor '70, în timp ce în țările din Europa Centrală și de Est folosirea lor a crescut rapid după 1990, fiind în creștere și în prezent. După 1980, frecvența folosirii mijloacelor contraceptive a început să scadă în țările din Europa de Vest datorită posibilelor consecințe negative asupra sănătății utilizatorilor. În schimb, a început să crească frecvența sterilizărilor voluntare și a avorturilor. Această situație se poate explica și prin faptul că la sfârșitul anilor '70 avortul a fost liberalizat în multe țări dezvoltate.

Cercetările efectuate în multe țări dezvoltate atestă că utilizarea mijloacelor contraceptive moderne are o influență redusă asupra scăderii fertilității. În anumite țări, utilizarea acestor mijloace a avut efecte pozitive: a înlăturat consecințele grave ale utilizării unor mijloace chimice vechi sau ale abuzului de avorturi (mai ales în situația în care avortul nu este legal și se practică în mod clandestin). Majoritatea țărilor dezvoltate, chiar și cele care se confruntă cu problema declinului demografic serios, își propun să perfecționeze mijloacele contraceptive pentru a le face mai sigure și mai sănătoase. În SUA, de exemplu, se alocă anual peste 150 milioane de dolari pentru cercetări în domeniul contraceptivelor, pentru studiile de biologie reproductivă și de fecunditate.

Un alt mijloc de control al fertilității în cadrul planningului familial îl constituie *sterilizarea voluntară*. Sterilizarea voluntară a ajuns să fie în prezent unul dintre cele mai răspândite mijloace de control al fertilității. S-a estimat că în întreaga lume peste 120 de milioane cupluri au apelat la această metodă de prevenire a sarcinii. În dependență de statutul sterilizării voluntare, țările se împart în patru categorii:

- țări în care sterilizarea voluntară este expres permisă prin reglementări legale speciale (Austria, Cehia, Danemarca, Finlanda, Norvegia, Spania, Suedia);
- țări în care sterilizarea voluntară este legală, întrucât nu există legi care să fie interpretate ca interzicând-o (SUA, Canada, Germania, Regatul Unit);
- țări care nu au clarificat legalitatea sterilizării voluntare;
- țări în care sterilizarea voluntară în scopul prevenirii sarcinii este considerată nelegală prin statute, legi, decrete.

Tendențele actuale la nivel mondial constau în reducerea sau eliminarea restricțiilor privind utilizarea sterilizării voluntare și clarificarea statutului ei legal. Sterilizarea voluntară se practică numai atunci când se apreciază că persoanele care se supun acestei intervenții sunt pe deplin informate, au competența de a decide, au reflectat cu atenție la cererea lor, și-au dat în mod liber consimțământul. Sterilizarea coercitivă este penalizată în toate țările. Unele reglementări naționale introduc restricții în ce privește vârsta minimă la care se poate practica sterilizarea și numărul minim de copii în familie necesar în acest caz.

În Republica Moldova planificarea familială își are un istoric de circa 25 de ani, dar rezultatele nu sunt deloc satisfăcătoare. Astfel, în decursul acestor ani planificarea familială, în majoritatea cazurilor, se caracteriza prin următoarele:

- era înțeleasă într-o formă denaturată, fiind redusă doar la practicarea avortului. Metodele de contracepție hormonală erau aplicate de mai puțin de 1% de femei de vârstă fertilă;
- era considerată doar o problemă medicală;
- nu dispunea de cadre pregătite după un program special;
- avea un nivel foarte redus de informare a populației în protejarea sănătății reproductive;
- era lipsită de un program de educație sexuală, aceasta fiind considerată mult timp ca imorală și astfel interzisă în școală.

Drept urmare a acestei stări de lucruri conjugate, desigur, cu decăderea economică, indicii mortalității și morbidității materne și infantile au devenit la începutul anilor '90 de 5-10 ori mai mari decât în țările dezvoltate, iar rata avortului, conform datelor statistice, a atins în 1991 cifra de 64,7 la 1000 femei de vârstă fertilă. (Pentru comparare, men-

ționăm că în Olanda acest indice era de numai 5 la 1000 femei de vârstă reproductivă).

Criza social-economică din țară a înrăutățit și mai mult situația dată, ea fiind urmată de:

- scăderea în continuare a natalității (de la 17,7 în 1990 până la 10,0 nou-născuți la 1000 de locuitori în 2001);
- sporirea mortalității generale, a mortalității materne, a mortalității și a morbidității perinatale și infantile;
- creșterea incidenței maladiilor sexual transmisibile în rândurile tineretului;
- reducerea accesului populației, în special al grupurilor vulnerabile, la metodele moderne de planificare familială;
- nivelul înalt al sterilității (15-20% din cuplurile căsătorite), determinat în mare măsură de practicarea avorturilor (una din cinci femei din Moldova este nefertilă ca urmare a complicațiilor cauzate de avort. În medie o femeie din Moldova își face pe parcursul vieții 3-4 avorturi, în timp ce în țările apusene se înregistrează mai puțin de 1 avort).

Ținând cont de importanța planificării familiale în ameliorarea sănătății reproductive, Ministerul Sănătății al Republicii Moldova a stabilit, prin Ordinul nr. 89 din 17.05.1994, formarea Centrului Republican de Sănătate Reproductivă și Planificare Familială, deschiderea cabinetelor de planificare familială în cadrul consultațiilor de sector și orașenești pentru femei.

La 15 decembrie 1998, Ministerul Sănătății al Republicii Moldova a aprobat Programul național de ameliorare a asistenței în planificarea familială și sănătatea reproductivă pentru anii 1999 – 2003, care include un complex de măsuri orientat spre formarea unei atitudini responsabile față de comportamentul sexual, preîntâmpinarea apariției unei sarcini nedorite sau cu un grad înalt de risc, protejarea de maladiile sexual transmisibile.

Strategiile principale ale Programului includ:

- crearea unei baze legislativ-statale privind drepturile omului ce țin de sănătatea sexuală și reproductivă;
- reorganizarea și optimizarea serviciului statal de planificare familială și sănătate reproductivă;
- instituirea unui sistem educațional de pregătire a tineretului pentru viața de familie;

- organizarea unui sistem informațional pentru populație privind planificarea familială și protejarea sănătății reproductive.

Realizarea acestor strategii va avea un impact pozitiv asupra evoluției proceselor demografice și familiale din republică.

Reglementarea comportamentelor demografice și familiale se referă la cadrul juridic. Reglementările juridice pot avea un rol dublu:

- activ, de promovare sau chiar de inducere a unor comportamente dezirabile din punct de vedere social;

- pasiv, de recunoaștere, inclusiv în plan juridic, a unor comportamente noi în cadrul societății.

Normele juridice și-au diminuat caracterul lor imperativ și constituie tot mai frecvent rezultatul unor negocieri sociale. Tendința înregistrată în ultimii 15-20 de ani în țările dezvoltate este cea de creștere a corespondenței dintre normele sociale și cele juridice, de creștere a flexibilității normelor juridice în raport cu dinamica comportamentelor sociale sau chiar de normativitate juridică anticipativă. Preocupările recente ale statelor dezvoltate constau într-o mai mică măsură în intervenția la nivelul comportamentelor individuale și într-o mai mare măsură la nivelul efectelor sociale sau al situațiilor sociale care rezultă din anumite comportamente. Această tendință se poate ușor constata la nivelul reglementărilor privind cuplurile consensuale și copiii din afara căsătoriilor. În mod tradițional, concubinajul era ignorat de lege. Codul civil al lui Napoleon este foarte explicit în această privință: “Concubinii nu țin seama de lege. Legea nu ține seama de ei”. Creșterea ponderii conviețuirii consensuale a determinat o schimbare de atitudine la nivelul puterilor publice, ajungându-se în multe țări la o asimilare a concubinajului cu căsătoria. În majoritatea țărilor dezvoltate legea nu mai face nici o diferențiere între copiii născuți în cadrul unei căsătorii legale și cei considerați anterior “ilegitiți”.

Caracterul contractual, de negociere a unor norme juridice se poate constata și în domeniul reglementărilor privind unele comportamente sexuale supuse anterior reprimării formale (cum este cazul homosexualului). Dinamica unor asemenea tipuri de comportamente a impus renunțarea la unele norme juridice și la introducerea a altor norme, care reprezintă rezultatul lungilor negocieri și/sau presiuni sociale.

Reducerea caracterului imperativ al normelor juridice în orientarea comportamentelor demografice și familiale nu semnifică dispariția normativității juridice în acest domeniu. O parte importantă a comportamentelor demografice și familiale continuă să fie reglementată. Raportul dintre imperativ și negociat din cadrul normelor juridice este diferit de la țară la alta. Dimensiunea contractuală este mai puternică în Europa de Vest și cea de Nord, în SUA și Canada și mai slabă în Europa de Est și cea de Sud. În cazul Europei de Est situația este și mai complicată: sistemele juridice dezvoltate în societățile socialiste au avut un caracter imperativ foarte puternic, dimensiunea contractuală, negociativă fiind redusă sau absentă. O bună parte a vechilor sisteme normative continuă să fie operante din punct de vedere strict legal. Dinamica socială a fost însă mult mai puternică decât dinamica legislativă. Această situație a condus fie la absența unei reglementări adecvate (în concordanță cu dinamica reală a comportamentelor demografice și familiale), fie la suspendarea de fapt a unor norme juridice considerate caduce. Pe de o parte, tentația reglementărilor juridice exhaustive continuă să persiste, iar, pe de altă parte, în Europa de Est se manifestă tot mai puternic presiunea socială organizată sau difuză de negociere a noilor norme juridice.

Statul continuă să-și exercite dreptul de reglementare a comportamentelor demografice, familiale și sexuale în câteva domenii considerate mai importante: căsătoria, divorțul, avortul, înfierea, îngrijirea persoanelor dependente, abuzarea persoanelor dependente, comportamentele sexuale deviante. În continuare vom analiza unele din ele, care au un impact mai puternic la nivel demografic.

Reglementarea avorturilor

Efectul avorturilor asupra fertilității este foarte diferit de la o țară la alta: s-a estimat că în perioada 1959-1982, dacă nu s-ar fi practicat nici un avort voluntar, rata fertilității ar fi fost mai mare cu 59% în Bulgaria, 25-31% în Cehoslovacia, 27-31% în Ungaria, 16% în Polonia, 33% în Iugoslavia, 6% în Danemarca, 13% în Finlanda, 21% în Israel, 0-5% în SUA. În România, în perioada 1990-1994, rata fertilității ar fi fost cu 80-90% mai mare în absența practicării avortului voluntar.

Avortul, ca mijloc de control al fertilității, este supus reglementărilor guvernamentale în toate țările dezvoltate. Utilizarea avorturilor a scăzut în anii '60-'70 pe măsură ce s-au extins mijloacele contraceptive moderne și a început din nou să crească în anii '80. Rata avortului continuă să fie mare în țările în care populația nu dispune de sprijin în utilizarea mijloacelor contraceptive. Practicarea avortului este determinată nu numai de legislațiile naționale, dar și de factorii culturali și religioși. În țările în care religia catolică este puternică, rata avorturilor este mai mică decât în țările cu religie protestantă sau ortodoxă. În țările cu politici pronataliste reglementarea avorturilor este folosită ca mijloc de creștere a fertilității. Evoluția din ultimii douăzeci de ani a fost în direcția liberalizării avorturilor, îndeosebi în țările din Europa de Vest (Franța, Italia, Germania, Islanda). În prezent, avortul continuă să fie strict limitat prin măsuri legislative doar în Islanda. În celelalte țări europene restricțiile privesc îndeosebi perioada maximă de sarcină până când poate fi provocat avortul.

Interdicția sau limitarea strictă a avortului nu înlătură completamente fenomenul. Experiența din mai multe țări arată că în condițiile în care avortul nu poate fi practicat în mod liber, multe femei apelează totuși la avort: fie că merg pentru a avorta în alte țări, unde avortul se practică liber (cum a fost situația femeilor din Franța, Italia, Germania Federală care, înainte de liberalizarea avortului în țările lor, făceau călătorii "turistice" pentru a avorta în Olanda, Austria, Regatul Unit), fie că recurg la mijloace ilegale de avort (fenomen des întâlnit în perioadele de după reglementarea severă a avortului). În primul caz, rezolvarea problemei se dovedește a fi costisitoare pentru femeie și produce stare de nemulțumire la nivel național, iar în cel de-al doilea caz – este periculoasă pentru femeie, antrenând consecințe grave (sterilitate, îmbolnăviri sau chiar deces).

Interzicerea sau limitarea foarte strictă a avorturilor nu produce efecte sigure de lungă durată asupra fertilității. Este adevărat că natalitatea poate să crească și datorită limitării sau interzicerii avortului, adică prin nașteri nedorite. Efectele nu sunt însă de lungă durată. După o perioadă scurtă de creștere, pe măsură ce populația se obișnuiește cu reglementări restrictive și identifică noi mijloace de contracepție sau redescoperă altele vechi, urmează o perioadă de scădere a natalității.

Interzicerea avortului va contribui la creșterea natalității dacă va fi însoțită de măsuri pronataliste incitative.

Reglementarea divorțurilor reprezintă un alt tip de măsuri juridice privind comportamentele demografice, având efecte pozitive asupra cuplurilor ce intenționează să divorțeze din motive minore și unde reconcilierea soților este posibilă. Neacordarea divorțului în cazurile în care solidaritatea cuplului familial este iremediabil compromisă nu face decât să agraveze situația și să împiedice constituirea unor cupluri normale din punct de vedere funcțional. Caracterul restrictiv al acordării divorțului poate încuraja răspândirea cuplurilor consensuale sau, în cazul partenerilor căsătoriți, poate încuraja separarea în fapt, fără reglementare egală. Limitarea divorțurilor are un efect scăzut asupra creșterii natalității, căci neacordarea divorțului în cadrul unor familii disfuncționale ar împiedica fertilitatea, care ar putea fi realizată în cadrul unor cupluri noi. Or, caracterul restrictiv al divorțului vizează mai mult aspectele cantitative, stabilitatea căsătoriilor și mai puțin comportamentul natalist.

Politicile sociale în acest domeniu sunt orientate spre prevenirea divorțului și acordarea de asistență persoanelor divorțate și copiilor din familiile divorțate.

În același context, un mijloc de prevenire a divorțurilor îl constituie limitarea căsătoriilor precoce, care, de regulă, este realizată atât prin intervenția părinților, serviciilor de consiliere familială, cât și printr-o măsură legislativă relativ veche precum este cea de stabilire a unei vârste minime la căsătorie. Cercetările întreprinse în mai multe țări confirmă că familiile rezultate din căsătorii precoce sunt relativ instabile. Această situație poate fi explicată prin mai mulți factori, dintre care menționăm:

- nivelul social-economic scăzut;
- imaturitatea emoțională a partenerilor;
- căsătoria ca rezultat al unei fertilități precoce etc.

O altă măsură cu caracter juridic – *nerecunoașterea legală a unor forme de conviețuire* (menaje de o singură persoană, cupluri consensuale) – reprezintă un mijloc de protecție și de promovare a familiei nucleare bazate pe căsătorie. În țările dezvoltate din Europa de Vest ea nu s-a dovedit însă a fi un mijloc suficient de puternic pentru a frâna extinderea noilor forme de conviețuire. Unele țări au renunțat la anumite măsuri restrictive (marginalizarea cuplurilor consensuale, etiche-

tarea drept imorale a persoanelor care trăiesc în asemenea cupluri etc.), modificându-și legislația pentru a putea normaliza statutul unor forme de conviețuire, ajunse să țină o mare pondere în cadrul societății. În țările din Europa de Est, în care fenomenul cuplurilor consensuale este mult mai puțin important decât în țările din Europa de Vest, guvernele nu și-au formulat clar atitudinea față de ele.

Alte reglementări prevăzute în politica demografică (impozite plătite de celibatari și de familiile fără copii) au mai curând un efect economic decât demografic. Ele permit o redistribuire a veniturilor de la persoanele fără copii la cele cu copii și permit statului să acopere o parte din cheltuielile pentru alocații familiale.

Anumite implicații demografice conțin și ***măsurile privind comportamentele sexuale deviate***.

Actualmente, în toate societățile se constată o creștere a permisivității sociale față de comportamentele sexuale: homosexualism, prostituție, viol, supuse reprimării formale în perioadele anterioare. Violul este puternic reprimat în toate societățile dezvoltate, în unele societăți ajungându-se până la pedeapsa capitală. Prostituția este un fenomen tolerat tacit sau de cele mai multe ori ignorat. Toleranța cea mai ridicată se manifestă față de comportamentele homosexuale care au și frecvența cea mai ridicată comparativ cu toate tipurile de devianță sexuală.

Homosexualitatea nu este un fenomen modern. În unele societăți europene precreștine (Grecia, Roma) homosexualismul era considerat ca o alternativă posibilă la heterosexualism. Statele creștine au reprimat homosexualismul, dar nu l-au eliminat. Pe măsura laicizării societăților, comportamentele homosexuale au devenit, dacă nu mai frecvente, cel puțin mai evidente, pentru ca la sfârșitul secolului al XX-lea să devină o adevărată problemă socială și politică.

Cauzele homosexualității sunt diferite și foarte complexe – fizice, sociale, psihice etc.

În anii '80, homosexualismul a devenit în unele țări din Europa de Vest și în SUA o adevărată mișcare socială și este pe cale de a se instituționaliza ca o subcultură. S-au constituit asociații ale homosexualilor care acționează, prin mijloace politice, în vederea dobândirii de noi drepturi. În SUA, spre exemplu, în 1969 s-a constituit Gay Liberation Movement, iar mai târziu Gay Activist Alliance care au acționat pen-

tru recunoașterea drepturilor homosexualilor și a homosexualității ca un stil de viață normal și legitim.

Homosexualitatea este răspândită în toate categoriile socioprofesionale, o frecvență mai mare fiind întâlnită la profesiile libere și în mediile studențești. O anchetă mai veche realizată în SUA pare să confirme cele spuse prin procentajele privind bărbații homosexuali de diverse profesii: vânzători de flori – 86,8%, cântăreți – 85,2%, actori – 84,5%, cosmeticieni – 71,7, funcționari guvernamentali – 32,6%, preoți – 23,4%, profesori de școli – 23,1% și judecători – 22,8%.

Mult mai active sunt mișcările lesbienele, întrucât acestea consideră că au de luptat nu numai pentru recunoașterea socială a homosexualismului, dar și pentru eliminarea sexismului instituționalizat.

Homosexualitatea constituie una dintre cele mai controversate probleme sociale, fapt care face ca măsurile de politică socială în acest domeniu să fie foarte greu de elaborat și de aplicat.

Politicile în domeniul populației și familiei sunt realizate și prin **măsuri economice și sociale**.

În țările în curs de dezvoltare, aceste măsuri au ca obiectiv controlul creșterii populației, constituind o anumită prelungire, cu mijloace economice și sociale, a politicilor de control demografic. Ele urmăresc în principal scăderea ratei fertilității și rezolvarea unor probleme sociale grave rezultate din practicarea anumitor comportamente demografice și familiale (abandon familial, “copiii străzii”, morbiditate și mortalitate infantilă de mari proporții etc.) și includ următoarele categorii de intervenții :

- asistența socială a familiilor;
- plăți pentru personalul sanitar care lucrează în serviciile de planning familial;
- compensații în bani sau în natură pentru cei care acceptă metodele de planning familial promovate de guverne;
- beneficii economice și sociale pe termen lung pentru familiile care au un anumit număr de copii;
- reducerea beneficiilor sau penalizări pentru cei care nu se încadrează în modelele familiale promovate de guverne.

Măsurile enumerate pot conduce la rezultate dorite numai dacă se bucură de o largă acceptare publică.

*În țările dezvoltate măsurile economice și sociale urmăresc indirect creșterea ratei fertilității și în mod direct ameliorarea condițiilor de viață ale indivizilor și familiilor și asistarea socială a acestora în soluționarea unor probleme. Dintre măsurile economice și sociale practicate în țările dezvoltate un rol mai mare îl au *alocațiile pentru copii, sprijinul acordat tinerelor familii, ameliorarea condițiilor de muncă și de viață ale femeii, dezvoltarea serviciilor sociale pentru familie.**

Din cele menționate observăm că atât în țările în curs de dezvoltare, cât și în țările dezvoltate măsurile economice și sociale sunt orientate preponderent spre familie și copil, chiar dacă există o diferențiere de accente în abordarea problemei date. Aceasta se datorează faptului că în orice societate familia și copilul a fost și va rămâne o valoare supremă. Familia este, în primul rând, cea care îi poate oferi copilului un mediu pozitiv, suportiv de viață, care poate răspunde la toate cerințele sale de tip integrativ: educație, asistență medicală, asistență socială, prevenirea abandonului, eliminarea oricărui tratament inadecvat, a abuzului etc. Copilul nu poate fi privit însă ca unul dintre alte grupuri în nevoie (șomeri, delincvenți, prostituate etc.). El necesită o atenție specială sporită datorită faptului că de condițiile dezvoltării tinerei generații depinde fundamental viitorul unei comunități. Copilul este o resursă umană a viitorului. Bunăstarea oricărei societăți depinde de gradul de educație și profilul social-moral al copiilor și al tinerilor, de starea sănătății lor, de posibilitățile lor reale de a se integra într-o societate modernă. Din acest punct de vedere, copilul reprezintă un bun social colectiv. Dar în comunitate copilul reprezintă o sursă de consum, și nu una aducătoare de venit. Copilul nu-și poate asigura prin eforturi proprii condițiile necesare de viață. Pe o perioadă de timp el este dependent de familie, de colectivitate, de cei din jurul lui. De aceea, copilul este îndreptățit să aibă o protecție suplimentară față de alte grupuri.

În majoritatea țărilor dezvoltate, pentru a încuraja fertilitatea în calitate de mijloc incitativ este folosită *alocația pentru copii*. Alocăția trebuie să fie suficient de consistentă, încât să compenseze parțial diminuarea veniturilor medii pe membru de familie provocată de apariția unui nou copil. Sistemul de alocații familiale diferă de la o țară la alta. Astfel, în toate țările din sudul Europei, în Canada (fără Quebec), Marea Britanie, Irlanda, Noua Zeelandă, în Danemarca și Suedia nivelul alocațiilor familiale este independent de rangul nașterilor. În aceste

țări politica alocațiilor familiale nu urmărește obiective demografice, nivelul lor fiind relativ redus: mai puțin de 2% din salariul mediu (doar Suedia și Marea Britanie sunt mai generoase, acordând 4% din salariul mediu).

În Austria, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Elveția, Franța și Ungaria alocațiile familiale sunt concentrate asupra anumitor ranguri ale nașterilor (2 și/sau 3), preocupările demografice fiind mai evidente. Cu excepția Elveției, care alocă mai puțin de 5% din salariul de bază pentru al doilea născut și 2% pentru rangurile următoare; celelalte țări din acest grup alocă 10 - 19% din salariul mediu pentru copiii de rangul statistic trei.

Din țările care acordă alocații progresive în raport cu rangul statistic al nașterilor mai generoase sunt Belgia, Luxemburgul, Germania (7- 10% din salariul mediu pentru nașterile de rangul trei și următoarele). Dintre țările mai puțin generoase în acest context pot fi numite Japonia, Australia, Polonia, România, Moldova etc.

Pe lângă alocațiile pentru copii în multe țări se acordă și alte ajutoare financiare: alocații prenatale, alocații postnatale, prime la naștere, împrumuturi în condiții avantajoase în raport cu numărul copiilor crescuți, dispoziții fiscale familiilor cu mai mulți copii, ajutoare materiale și financiare acordate familiei de către instituții sau organizații (municipalități, spitale, organizații ale femeilor, organizații de tineret, organizații religioase, bănci etc.). În unele țări (Austria, Franța) totalul ajutoarelor primite de o familie la nașterea unui copil poate să ajungă până la o sumă ce reprezintă echivalentul a 3-4 salarii medii.

Dintre țările Uniunii Europene, Belgia, Franța și Luxemburgul sunt cele mai generoase în materie de alocații și ajutoare familiale. Italia și Irlanda lasă aproape în întregime costurile întreținerii copilului în sarcina părinților. În țările din cadrul Uniunii Europene, politica alocațiilor familiale nu are o orientare pronatală declarată, ci ține mai curând de aspecte sociale (reducerea deosebirilor dintre categoriile sociale).

Alocațiile familiale și alte ajutoare acordate familiei pot încuraja indirect creșterea fertilității. Studiile privind politica familiei și evoluția fertilității în 28 de țări (25 de țări europene și Canada, Australia, Noua Zeelandă) au pus în evidență corelații foarte diferite, de la un grup de țări la altul, între nivelul ajutoarelor financiare pentru familie

și nivelul fertilității. Pentru țările mai puțin dezvoltate, confruntate cu dificultăți economice, alocațiile familiale și alte ajutoare pentru îngrijirea copiilor au o incidență redusă asupra fertilității. Corelația dintre aceste două variabile este mai puternică în țările mai dezvoltate din punct de vedere economic. Creșterea nivelului alocațiilor familiale și a altor ajutoare pentru îngrijirea copiilor nu este însoțită în nici o țară sau grup de țări de o creștere similară a fertilității. Chiar dacă statul sau colectivitățile locale ar acoperi în întregime costurile creșterii copiilor, cum se întâmplă în familiile din kibutz-urile Israelului, menționează sociologul român Ioan Mihăilescu, creșterea fertilității nu ar depăși 0,5 copii la o femeie. Sistemul alocațiilor și al ajutoarelor pentru familie are o influență mai mare asupra fertilității atunci când este însoțit de măsuri sociale, ameliorarea condițiilor de locuit, concedii plătite pre- și postnatale, preluarea unor funcții familiale de către serviciile sociale specializate, facilități de desfășurare a activității acordate mamelor cu mulți copii, preluarea de către stat a unor costuri ale îngrijirii copiilor etc.

În mod direct creșterea fertilității poate fi favorizată de *sprijinul acordat tinerelor familii în ameliorarea condițiilor de locuit*. Este important ca accesul tinerelor familii la locuințe spațioase să fie asigurat încă din perioada de început a fertilității – măsură destul de costisitoare și care, desigur, nu poate fi practică de toate țările.

Guvernele țărilor dezvoltate urmăresc să influențeze direct fertilitatea prin *ameliorarea statutului femeii*. Măsurile aplicate în acest domeniu vizează preponderent:

- asigurarea cu locuri de muncă și a drepturilor egale în muncă, garanții constituționale privind egalitatea șanselor bărbaților și ale femeilor;
- ameliorarea accesului femeii la beneficiile educației;
- asigurarea drepturilor politice și civile;
- egalizarea statuturilor bărbaților și ale femeilor în formarea familiilor, privind drepturile și în cazul căsătoriei și al divorțului.

În favoarea ameliorării condițiilor de activitate și de viață ale femeilor, îndeosebi ale mamelor, în multe țări dezvoltate au fost adoptate măsuri vizând prelungirea concediilor pre- și postnatale plătite, garantarea locurilor de muncă pe perioada în care mama se află în concediu de îngrijire a copiilor, extinderea unor activități la

domiciliu pentru femeile care doresc să se ocupe în același timp de îngrijirea copiilor și să-și continue activitatea, extinderea orarului glisant (femeile își aleg orele de lucru când pot desfășura activități profesionale), preluarea unor activități ale soției de către soț sau servicii sociale specializate, renunțarea la lucrul în schimburi de noapte în cazul mamelor cu mai mulți copii, oferirea locurilor de muncă cu program redus.

Din categoria intervențiilor economice și sociale fac parte și măsurile de **asistență socială prin servicii specializate**. Pentru a veni în sprijinul indivizilor aflați în nevoie, în sprijinul familiilor și, mai ales, al mamelor, în multe țări dezvoltate a fost extins sistemul serviciilor publice pentru familie, în care se înscriu:

1. Serviciile publice pentru menaj:
 - servicii de alimentație;
 - servicii de asistență pentru îngrijirea locuinței;
 - servicii pentru prestarea de activități menajere la domiciliu (pregătirea hranei, curățenia, spălatul etc.).
2. Asistența pentru familiile numeroase:
 - asistență comunitară;
 - reglementări privind regimul de muncă al mamelor;
 - facilități fiscale.
3. Asistența familiilor cu copii școlari:
 - transport școlar gratuit sau la prețuri modeste,
 - tabere de vacanță (îndeosebi pentru copiii provenind din familii cu venituri modeste);
 - cantine școlare și școli cu orar prelungit (îndeosebi în țările din Europa Centrală și cea de Vest).
4. Asistența pentru îngrijirea copiilor și a persoanelor dependente:
 - servicii de îngrijire diurnă a copiilor, la domiciliu sau în locuri special organizate;
 - servicii de îngrijire temporară a copiilor, îngrijire în perioadele de criză din viața unei familii (îmbolnăviri ale mamei, absențe fortuite etc.);
 - servicii pentru îngrijirea vârstnicilor (la domiciliu sau instituționalizat);
 - servicii pentru asistența și îngrijirea altor persoane dependente (persoane handicapate);

- servicii pentru familiile cu dificultăți de socializare.
- 5. Serviciile de consiliere familială care pot fi orientate spre problemele cuplului, ale copiilor sau spre ambele aspecte.
- 6. Centrele de informare pentru familii:
 - informarea asupra școlilor, serviciilor oferite menajelor și familiilor;
 - testarea copiilor;
 - programe educaționale pentru părinți;
 - consultanță privind drepturile copiilor, părinților și ale familiilor;
 - informații privind locuințele;
 - informații privind procedurile de adopțiune sau plasament familial;
 - organizarea primirii noilor vecini;
 - informații privind posibilitățile de petrecere a timpului liber;
 - informații pentru prevenirea rețelor tratamente aplicate copiilor etc.

Serviciile sociale enumerate oferă indivizilor și familiilor un sprijin substanțial. În același timp, trebuie remarcat și faptul că prin multiplicarea acestei categorii de servicii se intensifică și dependența indivizilor și a familiilor de anumite instituții sociale.

5. Aspecte ale comportamentelor familial-demografice în Republica Moldova și modalități de influențare prin politici sociale

Începând cu anii '90, Republica Moldova cunoaște o perioadă de adânc declin economic. Nivelul PIB pe cap de locuitor a scăzut cu 25% – de la 462 USD în 1996 la aproximativ 350 USD în 2000, fiind acum unul dintre cele mai reduse din cadrul țărilor CSI.

Eșecul reformelor inițiate a generat consecințe nefaste privind dimensiunile demografice. Indicii de bază ai mișcării populației au suferit schimbări dramatice pe parcursul anilor '90. Între 1990 și 1999 rata natalității s-a redus de la 17,7 la 10,1 la 1 000 de locuitori, iar rata mortalității a crescut, cu mici abateri, până la 11,4 la 1 000 de locuitori, ajungându-se la un spor natural negativ (-1,3 la 1 000 de

locuitori). În această perioadă s-a produs o descreștere a populației de la 4,37 mln. la începutul anului 1991 până la 4,28 mln. la începutul anului 2000. Desigur, fenomenul depopulării contemporane nu poate fi asociat doar declinului economic din ultimii ani. El își are rădăcini mult mai adânci în istorie, fiind condiționat de o multitudine de factori: socioeconomiци, culturali, spirituali, geopolitici, migraționali etc. Concomitent, contradicțiile tranziției au acutizat și au scos la iveală tendințele îndelungatelor procese de degradare a structurii și a funcțiilor familiei. Or, familia și-a pierdut mult din caracterul ei de instituție socială.

Fenomenele de criză în viața familiei din Moldova se reflectă explicit în dinamica ratei totale a fertilității. Până la sfârșitul anilor '80 nivelul fertilității în Moldova era cel mai înalt din republicile situate în zona europeană a fostei URSS, iar la mijlocul anilor '80 – unul dintre cele mai înalte în Europa (după Albania). Începând cu anul 1990, rata totală a fertilității este în descreștere: de la 2,39 copii (1990) la 1,7 copii (1998). E știut însă că un cuplu ar trebui să lase în urma sa 2,05 copii (1,05 de sex masculin și 1,0 copii de sex feminin) ca să-și continue reproducerea. Or, rata totală de fertilitate se situează în Moldova începând cu anul 1994 sub nivelul de înlocuire exactă a generațiilor. Vârsta medie a mamelor în această perioadă se menține în jur de 25,0 ani, iar vârsta medie a femeilor la prima naștere se află în descreștere (22,2 ani în 1996).

Natalitatea este componenta principală a mișcării naturale ce influențează în mod decisiv, prin evoluția sa, întregul proces de reproducere a populației. Numărul de născuți-vii a atins în republică la mijlocul anilor '80 cota maximă de 94,7 mii, micșorându-se apoi permanent până la 51,9 mii în 1996 și ajungând la 38,5 mii în 1999.

Din 1990 are loc o creștere a numărului de copii născuți în afara căsătoriei. În anul 1999 el a constituit 18,8% din numărul total al nou-născuților, față de 11,0% în 1990 și 7-8% în anii '80. În aceeași perioadă ponderea a doilea și a următorilor născuți s-a micșorat de la 60,0 la 48,8%. Astfel, se observă tendința de micșorare a numărului copiilor în familie, acesta constituind în medie 2,2 copii. Cele menționate impun concluzia că în Moldova societatea tinde să accepte familia de tip închis, considerând ca ideală familia cu 2 copii.

Asupra natalității populației influențează mai mulți factori (condițiile materiale ale familiei, nivelul de studii, statutul social al femeilor etc.), inclusiv nupțialitatea și divorțialitatea. Concomitent cu evoluția descendentă a fertilității se observă o scădere evidentă a numărului de căsătorii – de la 9,4 la 1 000 de locuitori în anul 1990 până la 5,8 în 2001. Numărul de divorțuri nu a cunoscut schimbări esențiale după 1990, menținându-se în jurul valorii de 3,5 la 1 000 de locuitori.

Schimbările în comportamentul nupțial, asociate cu factorii economici și culturali, au condus, ca și în multe alte țări, la apariția unor noi tipuri de familie (menaje de o singură persoană, menaje care coabitează, cupluri de homosexuali, familii migratorii etc.), orientate tot mai mult spre satisfacerea propriilor interese și mai puțin spre realizarea funcțiilor, pe care societatea le atribuie instituției familiale – celor ale reproducției și socializării.

Devine alarmantă și dinamica mortalității (în special a persoanelor apte de muncă și a copiilor), longevitatea vieții. Rata mortalității în Republica Moldova a cunoscut o creștere (de la 6,4 decedați la 1 000 de locuitori în 1960 la 9,7 decedați la 1 000 de locuitori în 1990) și s-a stabilit în jurul valorii de 11 decedați la 1 000 de locuitori în anul 2001. Principalele cauze de deces continuă a fi bolile aparatului cardiovascular (623,41 decedați la 100 000 de locuitori în 1999), tumorile maligne (125,69 în 1999), accidentele, intoxicațiile, traumele (95,46 în 1999), bolile aparatului digestiv (99,22 în 1999), acestea fiind completate în ultimul timp cu starea ecologică precară, starea stresantă a societății (stresuri patologice etc.).

Rata mortalității infantile (decese până la 1 an), după o descreștere de la 48,2 decese la 1 000 de nou-născuți în 1960 la 18,4 în 1992, a crescut ușor, atingând valoarea maximală în 1994 (22,6), apoi s-a stabilit în jurul valorii de 18-19 decese la 1 000 de nou-născuți (18,2 în 1999 și 18,1 în 2 000). Principalele cauze de deces infantil sunt stările care apar în perioada perinatală (31,7% din numărul total în 1999), bolile congenitale (23,5%), bolile organelor respiratorii (26,0%), accidentele, intoxicațiile și traumele (7,8%). Este îngrijorătoare situația ce ține de mortalitatea mamelor, care se află în creștere pe parcursul ultimilor ani: în 1997 ea a fost de circa 4 ori mai mare decât în 1995, atingând cifra de 48,3 decese la 100 000 născuți vii. Moldova se ca-

racterizează în prezent printr-o speranță de viață dintre cele mai reduse: în 1998 ea constituia 68 ani, ceea ce o plasa pe locul 102 în lume și pe penultimul – în Europa.

În ultimul deceniu a luat proporții migrația populației din Moldova, care a început valorificarea nu numai a țărilor postsovietice, dar și a statelor din Apus. Tot mai pronunțată devine migrația economică sau a “brațelor de muncă” (conform estimărilor neoficiale, numărul cetățenilor moldoveni care lucrează în străinătate se situează între 600 mii și 1 mln.). Noile realități au generat, în defavoarea copilului, un factor de risc absolut nou - abandonarea temporară sau definitivă de către părinții ce au plecat peste hotare în căutare de câștig. Aspectul cel mai negativ al lucrurilor este că acești copii nu sunt luați la evidență în nici un fel de autoritățile locale și pot deveni cel mai ușor victime ale traficului de copii sau încadrați în “industria cerșitului”. Migrația conduce de asemenea la pierderea potențialului apt de muncă, în special a celui intelectual.

Natalitatea în continuă descreștere, însoțită de mortalitatea în creștere și procesele migraționiste, generează o depopulare simțitoare cu urmări profund negative în plan economic și social. Astfel, are loc reducerea esențială a părții active a populației, se produce o îmbătrânire accentuată a societății, ceea ce va încetini și mai mult ritmurile dezvoltării economice. Coeficientul îmbătrânirii demografice (numărul de persoane în vârstă de 60 de ani și peste la 100 de locuitori) a crescut de la 9,7 în 1970 la 13,5 în 1998, depășind valoarea de 12, clasificată de scara lui G.Bojio-Gamier ca “îmbătrânire demografică”. Această situație se va reflecta inevitabil asupra sarcinii demografice. De asemenea, populația îmbătrânită va complica și mai mult problemele sociale, căci ea are nevoie de noi resurse pentru protecția socială, deservirea medicală etc.

În concluzie se poate spune că greutățile inerente perioadei de tranziție, cu deteriorarea continuă a standardului de viață, s-au făcut resimțite în mod acut asupra situației demografice, nefiind exagerată aprecierea că fără măsuri urgente de ordin material și sanitar Moldova va intra inevitabil într-un colaps demografic. Lipsa de reacție a factorilor de decizie față de declinul natalității va conduce la situații imposibil de soluționat în perspectivă. Dacă fenomenele

demografice manifestă un anumit imobilism, ciclurile nefavorabile generează situații conjuncturale nefavorabile, de tip “val” – motiv de tensiune și distorsiuni în evoluția demografică. Sunt necesare măsuri urgente de promovare a politicilor de stimulare a investițiilor pentru ameliorarea condițiilor de viață ale indivizilor și ale familiilor, pentru ajutorarea copiilor și a familiilor cu copii. Concomitent, e necesar a menționa că politicile sociale în domeniul populației nu pot opta doar pentru aspectele cantitative – creșterea fertilității și a numărului populației. Această creștere trebuie să fie însoțită de îmbunătățirea aspectelor calitative ale vieții familiale, în special a calității socializării copiilor.

Copilul rămâne a fi categoria cea mai dezavantajată în actuala perioadă de tranziție, având în vedere degradarea continuă a condițiilor de existență a copilului în familiile sărace, în instituțiile publice, creșterea abandonului școlar, a numărului de copii ai străzii, al copiilor delincvenți etc. Această situație este rezultatul unui șir de factori, dintre care vom numi:

- lipsa unui cadru general coerent privind politici sociale unitare de protecție a copilului și a familiei în dificultate;
- fragmentarea sistemului de protecție pentru copil și familie între diferite ministere, instituții, organizații;
- lipsa unui sistem de servicii publice de asistență socială specializate pe nevoile copilului și ale familiei;
- dezinteresul față de problema dezinstituționalizării copilului;
- ignorarea unor probleme grave, precum abandonul copilului, copiii străzii, abuzuri de tot felul exercitate asupra copilului;
- lipsa programelor de asistență socială la nivel de comunitate;
- adoptarea unor măsuri de sprijin pentru copil cel mai des sub presiunea urgențelor sau a factorilor externi;
- blocaje la nivel instituțional;
- perceperea inadecvată a necesității implementării sistemului de asistență socială la nivel național;
- iresponsabilitatea autorităților centrale și locale pentru deciziile privind protecția copilului.

Dificultatea majoră a politicii sociale centrate pe copil și familie constă actualmente în incapacitatea acesteia de a oferi o strategie de

reformă a sistemului de măsuri pentru protecția copilului și a familiei, capabilă:

- să identifice punctele critice în configurația actuală a situației copilului și a familiei;
- să evidențieze sursele de blocaj al sistemului de suport pentru copil;
- să clarifice opțiunile la nivel instituțional, organizațional, legislativ și politic pentru susținerea copilului în dificultate;
- să preia experiențele pozitive acumulate în domeniu pentru a le generaliza.

Dacă problemele sociale tradiționale privind familia sunt, în linii generale, acoperite legislativ și instituțional, noile probleme generate de tranziție sunt insatisfăcător soluționate și abordate. Printre acestea putem numi:

- tendința de creștere a abandonului copilului datorită exploziei sărăciei;
- creșterea divorțialității;
- lipsa de educație corespunzătoare a copiilor și tinerilor;
- creșterea abandonului școlar;
- explozia îmbolnăvirilor HIV/SIDA;
- dezorientarea tinerilor în raport cu dificultățile integrării sociale într-un mediu adânc sărăcit, cu puține oportunități de muncă;
- consumul de droguri și alcool (în special de către copii și tineri);
- fenomene de vagabondaj, criminalitate și delincvență juvenilă etc.

Unul dintre cele mai importante elemente ale politicii sociale eficiente pentru familie și copil îl reprezintă dezvoltarea unui sistem coerent, articulat de asistență socială centrată pe nevoile acestora. Or, în Moldova capacitatea sistemului instituțional actual de asistență socială de a dezvolta răspunsuri la noile probleme este sporadică și slab structurată. Există un decalaj substanțial în ceea ce privește capacitatea de intervenție în diferite faze ale situațiilor de criză severă și capacitatea de prevenție și recuperare. În sistemul asistenței sociale în curs de devenire lipsesc specialiști cu o calificare superioară în domeniul politicilor sociale, asistenței sociale, sociologiei etc. Profesionalizarea slabă a asistenței sociale conduce, la rândul său, la o capacitate redusă de a formula și a experimenta alternative.

Relansarea economiei este, desigur, condiția de bază ce poate asigura dezvoltarea durabilă a familiei. Paralel există însă un set important de variabile strategice pentru sănătatea familiei prin care se poate acționa și obține rezultate pozitive semnificative chiar la nivelul resurselor modeste disponibile la momentul actual. Aceste variabile strategice ar trebui să constituie obiectul programelor speciale, sectoriale care compun această strategie. Astfel, printre principalele programe de care trebuie să se țină seama putem numi:

- intensificarea promovării valorilor familiei și, în mod special, cea a responsabilității față de copil prin cele mai diverse mijloace;

- susținerea economică a familiilor cu grad ridicat de sărăcie, în special a familiilor cu copii;

- asigurarea accesului tinerelor familii și a familiilor cu copii la locuințe adecvate;

- prevenirea abandonului copilului și reintegrarea în familie a copiilor abandonați;

- prevenirea și contracararea situațiilor de neglijare, de abuz al copilului;

- prevenirea și combaterea fenomenelor de violență în familie, mai ales împotriva femeilor și a copiilor;

- promovarea sănătății reproducerii;

- educație sanitară în sfera sănătății familiei și a nutriției sănătoase;

- prevenirea delincvenței juvenile și recuperarea socială a delincvenților;

- prevenirea și tratarea alcoolismului și a dependenței de drog atât la adulți, cât și la tineri;

- îmbunătățirea formelor de asistență a copiilor abandonați.

În cele din urmă menționăm că o politică de suport pentru familie și copil prin măsuri sociale și economice ar putea avea o influență pozitivă și asupra comportamentelor demografice din Republica Moldova.

Elaborarea politicilor în domeniul populației și familiei este însoțită de ample dispute politice, etice și antrenează numeroase luări

de poziții din partea partidelor politice, a organizațiilor guvernamentale și neguvernamentale, numeroase și diverse atitudini din partea indivizilor și a familiilor. Oricare ar fi însă amploarea și diversitatea acestor dispute, din ele nu trebuie să lipsească analiza științifică a condițiilor concrete din fiecare societate și din fiecare perioadă de timp. Or, politicile privind populația și familia în mod obligatoriu vor ține seama de transformările care au avut loc în structurile și funcțiile familiilor, de marea diversitate de comportamente demografice specifice fiecărei societăți. Efectele politicilor în domeniul populației și familiei nu pot fi evaluate prin raportarea doar la un singur standard, la un singur model de familie. Deși familia nucleară continuă să fie modelul cel mai acceptabil din punct de vedere social, ar fi o utopie să se creadă că prin politici familiale se va putea ajunge la o societate, în care întreaga ei populație va trăi în familii constituite legal și care vor da viață la cel puțin trei copii.

Comportamentele demografice sunt în mare măsură imprevizibile, își au propria raționalitate, care nu coincide cu raționalitatea societală sau cu cea politică. Această situație impune necesitatea aprecierilor realiste a capacităților de influență a politicilor populației și familiei asupra orientării comportamentelor demografice și familiale.

Eficiența politicilor în domeniul populației și familiei este în dependență de îmbinarea armonioasă a intereselor indivizilor, familiilor și societății, a aspectelor cantitative și calitative, a valorilor ce stau la baza dezvoltării unei societăți și a celor ce orientează comportamentele demografice și familiale.

Întrebări recapitulative:

1. Care este raportul dintre politica socială și politica demografică?
2. Caracterizați principalele transformări intervenite în modelele de familie la etapa actuală.
3. Dezvăluți contradicțiile caracteristice pentru interacțiunea societății și familiei.

4. Ce probleme sociale majore sunt generate de schimbările în comportamentele demografice și familiale?
5. Numiți obiectivele politicilor sociale în domeniul populației și familiei.
6. Caracterizați principalele tipuri de politici sociale privind populația și familia.
7. Specificați măsurile ce influențează comportamentele demografice și familiale.
8. Are nevoie Moldova de o politică demografică la etapa actuală?

Bibliografie selectivă:

1. Zamfir C. *Politici sociale în România*. – București, 1999.
2. Mihăilescu I. *Familia în societățile europene*. – București, 1999.
3. Bujor E. *Introducere în sociologia populației și noțiuni de demografie*. – București, 1998.
4. Cristian C. *Cuplul modern. Între emancipare și disoluție*. – București, 2000.
5. *New Demographic Faces of Europe*. – Berlin/Heidelberg, Springer-Verlag, 2000.
6. *Dezvoltarea umană națională. Raport. Republica Moldova*. – Chișinău, UNDP, 2000.
7. *Studiul sănătății reproducerii în Moldova. 1997. Raport final*. – Chișinău, Fondul ONU pentru populație, 1997.
8. *Strategia națională pentru dezvoltarea durabilă*. – Chișinău, UNDP, 2000.
9. Bulgaru M., Bulgaru O. *Particularități ale evoluției proceselor demografice în Republica Moldova // Analele Științifice ale USM. Seria "Științe socioumanistice"*, vol.II. – Chișinău: CE USM, 2001.
10. *Ameliorarea sănătății și a modului de viață al populației: probleme sociale*. – Chișinău, 2003.

VII

SECTIUNEA

SOCIOLOGIA URBAN-RURALĂ

- CAPITOLUL I. ▶ Comunități umane teritoriale**
- CAPITOLUL II. ▶ Dezvoltare comunitară: aspecte teoretice și practice**
- CAPITOLUL III. ▶ Fenomenul sărăciei: modalități de operaționalizare și estimare**

CAPITOLUL I

COMUNITĂȚI UMANE TERITORIALE

1. Comunitățile umane teritoriale: definiții și caracteristici

Prin *comunitate* se înțelege o entitate social-umană, ai cărei membri sunt legați împreună prin locuirea aceluiași teritoriu și prin relații sociale constante, consolidate în timp. Comunitatea conține, într-o măsură mai restrânsă, toate activitățile proprii unui sistem social (economie, drept, morală, religie etc.), iar membrii ei folosesc în comun resursele naturale ale mediului.

Sociologul german F.Tonnies face distincție între comunitate și societate. Aceste două forme de convețuire posedă două forme distincte de voință. Comunitatea se caracterizează printr-o voință organică, instinctuală, naturală, originală care decurge din cerințele vitale, iar societatea posedă o voință reflectată, rațională, utilitară. Astfel, comunitatea se întemeiază pe datini și pe trăiri comune, în vreme ce societatea este un agregat complex, dar artificial, întemeiat pe convenție, opinie publică, legislație. Formele comunitare, în concepția lui F.Tonnies, sunt singurele cadre care pot conserva memoria, tradiția, în timp ce formele sociale sunt indiferente la memoria colectivă. Comunitatea se realizează prin fiecare în parte, în societate însă fiecare este pentru sine.

În sistemul sociologic al lui Em.Durkheim, comunitatea are la bază solidaritatea mecanică, bazată pe asemănarea membrilor, pe împărtășirea acelorași sentimente și valori, iar societatea – solidaritatea organică care diferențiază membrii grupului. Solidaritatea mecanică rezultă din asocierea indivizilor aflați pe o treaptă arhaică de dezvoltare a societății (tribul, clanul). La acest nivel, în calitate de sistem al normelor juridice se impune dreptul represiv, exprimat de forța sentimentelor comune. Solidaritatea provine din faptul că un anumit număr de stări de conștiință sunt comune tuturor membrilor.

Procesul creșterii și diversificării funcționale a societății creează în cadrul ei noi zone de contact între indivizi și între grupuri fără a genera și regulile după care se vor desfășura asemenea contacte. Afir-

marea funcțiilor economice provoacă un dezechilibru funcțional, pentru că scoate mase mari de indivizi de sub acțiunea funcțiilor comunitare, familiale, religioase etc. Dezvoltarea funcțiilor economice provoacă o anumită incoerență în mediul comercial și industrial, întrucât modifică o dată cu ocupațiile și regulile, anulând vechile structuri fără a genera altele în mod spontan. Astfel, formele tradiționale de grupare umană nu pot garanta ordinea socială în raport cu specializarea zilnică progresivă a vieții economice. În aceste condiții, Em. Durkheim susține că este necesară dezvoltarea unei noi forme de grupare umană și de organizare socială, și anume - a grupului profesional (corporația), care este sursa unei noi forme de solidaritate socială în cadrul anarhiei provocate de noua diviziune a muncii sociale.

Solidaritatea organică este deci caracteristica etapei de maturizare a raporturilor interpersonale, când are loc trecerea de la stadiul de individ la cel de personalitate ca urmare a depășirii motivațiilor primare pe care se baza agregarea mecanică a indivizilor. Diversificarea trebuințelor, generată de diversificarea corespunzătoare a vieții economice, a antrenat necesitatea obiectivă a cooperării lucrătorilor specializați în baza unui contract social global care nu este determinat de voințe sociale, ci de complexitatea societății moderne. În acest fapt rezidă prioritatea structurii sociale față de structura conduitelor particulare reglementate de normele dreptului restitutiv, care tinde să creeze organe din ce în ce mai speciale.

Școala lui Fr. Le Play a menționat importanța teritoriului în condiționarea și desfășurarea proceselor de obținere a mijloacelor de satisfacere a nevoilor individuale și sociale, în modalitatea de organizare a grupurilor umane, în stabilirea relațiilor sociale. Unul din meritele acestei școli este Nomenclatorul științelor sociale (propus de H. Thourville) - un plan de analiză sistematică a comunităților sociale. Nomenclatorul cuprinde 25 de diviziuni cuprinse în categorii de variabile referitoare la mediul geografic, factorii economici, organizarea și funcțiile familiei, mediul social superfamilial, societatea globală.

Din cele expuse putem conchide că *comunitatea teritorială este nucleul principal al spațiului social în care se relaționează locul de muncă și locul de rezidență*. Mobilitatea locurilor de muncă determină mobilitatea rezidențială, iar sedentarizarea acestora impune și sedentarizarea rezidențială.

În mod tradițional, distingem comunități rurale și comunități urbane. P.Sorokin, într-o analiză de excepție – lucrarea *Principles of Rural-Urban Sociology* (1929), propune criteriile de diferențiere între rural și urban. Acestea pot fi sintetizate astfel:

- criteriul ocupațional (în comunitățile rurale predomină ocupațiile agricole, iar în cele urbane alte ocupații decât cele agricole);
- criteriul relațional (în mediul rural, relația cu mediul este nemijlocită și continuă; în mediul urban această relație este caracterizată prin distanță și izolare);
- criteriul demografic (densitatea și mărimea colectivității: densitatea populației este mai mică în comunitățile rurale și mai mare în comunitățile urbane);
- criteriul omogenității (comunitatea rurală este mai omogenă, iar cea urbană mai diferențiată);
- criteriul stratificării (stratificarea este mai redusă în comunitățile rurale și mai accentuată în comunitățile urbane);
- criteriul componenței (populație autohtonă dominantă în comunitățile rurale și populație neautohtonă dominantă în comunitățile urbane);
- criteriul interacțiunii (interacțiune nemijlocită în comunitățile rurale și anonimă în comunitățile urbane).

În societățile contemporane dezvoltate, interpenetrarea dintre diverse tipuri de comunități și procese de omogenizare și mobilitate socială nu mai permit stabilirea unor criterii disjunctive riguroase.

Există un număr de definiții extrem de variat date comunităților rurale și urbane. Diversitatea acestor puncte de vedere se datorează abordării disciplinare diferite și diversității de comunități rurale și urbane. Ținând cont de perspectiva din care au fost elaborate, putem deosebi:

- definiții sociologice (cantitative și calitative, monofactoriale sau plurifactoriale, în dependență de relațiile sociale);
- definiții statistico-administrative. Organizarea administrativă a Republicii Moldova face distincție între următoarele comunități teritoriale: municipiu, oraș, suburbie, sat;
- definiții de tip istorico-genetic care analizează comunitățile teritoriale în raport cu devenirea lor social-istorică.

2. Comunitățile rurale

Analiza istorică a diferitelor civilizații pune în evidență o multitudine de forme de comunități rurale. Marea diversitate a acestora nu poate fi redusă la un fenomen social omogen. Dacă școlile sociologice și antropologice europene definesc comunitățile rurale ca ansamblu istoric (economic sau instituțional), școala sociologică americană pune accentul pe interacțiunea socială și pe activitate. Astfel, R.Redfield definește comunitatea rurală ca un tot uman, în afara căruia membrii nu pot exista, iar H.Lefebvre consideră că aceasta este organizată după modalități istorice determinate, anumite ansambluri de familii fixate pe anumit teritoriu.

Pentru a depăși limitele și criticile aduse diferitelor interpretări ale comunităților rurale, în analiza sociologică au fost formulate clasificări tipologice ale acestora în baza mai multor variabile calitative:

- identitatea (întotdeauna este vizibil unde începe și unde sfârșește comunitatea);
- dimensiunile mici (satele sunt mai mici decât orașele, atât în ceea ce privește numărul populației, cât și în privința teritoriului);
- omogenitatea (activitățile și atitudinile sunt asemănătoare pentru toate persoanele de un anumit sex și o anumită vârstă);
- autonomia (majoritatea nevoilor comunitatea și le satisface singură).

Analiza trăsăturilor specifice ale comunităților rurale poate fi făcută și în baza altor clasificări tipologice decât cea prezentată de sociologia americană. Din perspectiva sociologiei marxiste, clasificarea tipologică a comunităților rurale se face în dependență de caracteristicile modurilor de producție. Conform acestei paradigme, fiecare mod de producție generează anumite forme de comunități teritoriale. Astfel, putem deosebi:

1. Comunități primitive ce se caracterizează prin: proprietatea colectivă a bunurilor; organizarea socială în baza relațiilor de rudenie; diviziunea socială rudimentară a muncii; lipsa formelor de organizare socială centralizată exterioară comunității; relații în baza schimbului etc. Comunitățile primitive au fost în faza lor inițială nomade, nefiind legate de un teritoriu strict delimitat. Unele comunități și-au păstrat caracterul lor nomad vreme îndelungată, altele s-au sedentarizat, creând legături strânse cu un anumit teritoriu.

2. Comunități țărănești care prezintă o autonomie relativă față de comunitatea totală și arată importanța structurală a grupului domestic în organizarea vieții economice și sociale a comunității. La rândul lor, acest tip de comunități se divizează în:

- Comunități țărănești tributare de tip devălmaș și de tip asiatic (caracteristice modului de producție tributar sau modului de producție asiatic). Spre deosebire de modul de producție tributar, modul de producție asiatic se confruntă cu existența orașelor. În acest cadru, comunitatea nu mai este proprietar colectiv al bunurilor sale; ea depinde de o autoritate exterioară ei, deși posedă o organizare internă. Pe lângă cele menționate trebuie de specificat că ierarhia socială este amplificată, fiind accentuată diviziunea muncii, iar funcționarea comunității - profund modificată.

- Comunități țărănești familiale de tip greco-roman (caracteristice modului de producție sclavagist, greco-roman și de tip feudal sau modului de producție feudal occidental). Modul de producție antic greco-roman prezintă coexistența proprietății private alături de proprietatea comună. Proprietarii privați sunt organizați într-o comunitate militară în oraș, dar apartenența comunitară rămâne fundamentală, întrucât numai ea permite apropierea privată a pământului și folosirea proprietății comune. Diviziunea muncii, îndeosebi cea dintre sat și oraș, este puternică, ceea ce contribuie la separarea agricultorilor de meșteșugari. Observăm, astfel, că comunitatea rurală antică ia naștere din proprietatea privată, dominația orașelor și stratificarea socială accentuată.

În modul de producție feudal, proprietatea aparține seniorilor care stabileau cu țărani dependenti o serie de raporturi personale de dominație și exploatare. Feudalismul a redus rolul puterii centrale și a favorizat creșterea rolului comunităților rurale, pentru că fundamentul societății feudale este ruralul. Pământul și producția agricolă reprezintă raporturile economice.

- Comunități țărănești artisanale care indică trecerea spre comunitățile agricole.

3. Comunități agricole caracteristice societăților industriale în care comunitatea rurală este dominată de către societatea globală. Producția din mediul rural este destinată în principal pentru piață. Ocupațiile sunt specializate în funcție de tehnologie și piață. În cadrul acestei comunități relațiile de intercunoaștere diminuează, devenind din ce în ce mai formale.

Această tipologie nu epuizează marea diversitate a comunităților rurale, dar a reușit să pună în evidență principalele tipuri configurate de dinamica modurilor de producție și permite o definiție specifică a acestor tipuri.

Un aport deosebit în studierea comunităților rurale în România în perioada interbelică a avut Școala Monografică de la București, fondată de D.Gusti. Sociologul român a propus în calitate de metodă de cercetare pe teren metoda monografică care se caracterizează prin cercetarea directă a unităților sociale, privite analitic din toate punctele de vedere (cadre și manifestări) și sintetic în condiționarea lor reciprocă.

Recensământul general al populației României (inclusiv a Basarabiei) din 29 decembrie 1930 a dovedit existența a 72 de orașe și 15 201 sate. D.Gusti menționa că satele de pe teritoriul țării noastre se deosebesc tipologic după nenumărate criterii. Sunt nu numai sate de munte, de deal, de câmpie, de litoral, de ape, cu vetre aglomerate și sate cu vetre împrăștiate. Sunt și sate deosebite după natura ocupațiilor lor economice, sate agricole, forestiere, pastorale, meșteșugărești, industrializate; după gradul lor de integrare în ansamblul vieții noastre economice, sate rămase la un stadiu de economie închisă și sate adânc capitalizate.

Scopul pe care și l-a propus D.Gusti și colaboratorii săi a constat în cercetarea de ansamblu a satelor, cercetare executată asupra întregii țări românești, pentru a stabili toate tipurile de sate, spre a afla cauzalitatea lor socială, procesele și tendințele lor. După studierea tipurilor de sate, urma stabilirea frecvenței și ariilor de răspândire teritorială a fiecărui tip social în parte.

În cercetările efectuate asupra comunităților rurale românești s-au remarcat H.H. Stahl, T.Herseni, A.Golopenția, M.Vulcănescu și alții. H.H. Stahl a studiat tipul de comunitate rurală devălmașă, caracterizată prin modul de producție tributual (*Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. – București, 1958-1965; *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare*. – București, 1980). Comunitățile devălmașe au în calitate de trăsături distincte: stăpânirea colectivă a unui teritoriu în care o importanță semnificativă o au legăturile de rudenie, diviziunea muncii bazată pe vârstă și sex, cultura proprie; organizarea și controlul de către obște a întregii activități. Obștea organizează întregul proces de producție, intervi-

ne în viața publică și privată a satului, reglementează relațiile inter-comunitare și supraveghează relațiile comerciale cu exteriorul, reprezintă comunitatea.

Anton Golopenția, după expedițiile științifice efectuate în satele românești, a publicat rezultatele în *60 sate românești cercetate de echipele studențești* (volumele 4 și 5) reprezentând *Contribuții la tipologia satelor românești (sate agricole, sate pastorale, sate cu ocupații anexe)*.

Clasificarea tipologică din perspectiva istorică genetică evidențiază dinamica comunităților rurale. Integrarea acestora în societatea globală a contribuit la diminuarea autonomiei economice, demografice, sociale și culturale. Schimbările în diviziunea socială a muncii au condus la specializarea continuă și la diversificarea structurii sociale locale. Astăzi, comunitățile rurale nu mai sunt limitate doar la raporturile sociale dintre populația rurală. Relațiile sociale se orientează spre modelele de interacțiune globală a populației. Totuși, definitorii pentru rural rămân a fi: volumul demografic mic al comunității; densitatea spațială redusă; contactele sociale predominant personale; coeziunea socială ridicată; omogenitatea ocupațională a membrilor comunității; relațiile de rudenie și vecinătate; cultura locală specifică; mobilitatea redusă; predominarea „dreptului viu” (obișnuielnic) asupra dreptului legislativ.

Baza rețelei de localități rurale a Republicii Moldova constituie 1 479 sate în care locuiesc 54% din populație (conform datelor din ianuarie 2001). O particularitate a republicii noastre este că majoritatea populației rurale e concentrată în sate mari (2 000 – 10 000 de locuitori), însă aceste localități nu dispun de infrastructuri sociale și tehnici adecvate. Rețeaua de localități rurale, privită ca sistem polifuncțional, se confruntă cu grave probleme. Legăturile funcționale dintre localități sunt perturbate. Destrămarea marilor întreprinderi agroindustriale, creșterea costurilor serviciilor, în special ale celor de transport, au limitat navetismul populației rurale spre orașe. Astfel, în republică crește decalajul dintre sat și oraș. Drept urmare, se impune dezvoltarea echilibrată a rețelei de localități și prevenirea polarizării social-economice sub aspectul rural-urban.

3. Comunitățile urbane

Termenul „urbanizare” este greu a-l defini; el are conotații specifice în diferite țări și diferite timpuri. În unele țări, așezările cu o populație de 2 000-3 000 de locuitori sunt considerate urbane. În Europa de Est, spre exemplu, o localitate nu poate fi considerată urbană dacă ea nu are statut oficial de oraș; unele așezări, chiar și cu o populație de 10 000-20 000 de locuitori, sunt considerate medii rurale.

În opinia lui Em. Durkheim, faptul care conduce la destrămarea tipului segmentar (a comunității tradiționale, rurale) este creșterea volumului și a densității populației. Acest fenomen conține trei caracteristici: migrațiunea internă, creșterea volumului și sporirea densității dinamice a populației. Orașul este produsul social al celor trei procese menționate și este creat la intersecția acestora. Sociologul francez menționează că aceste schimbări aduc după sine diminuarea tradițiilor și prăbușirea respectului (legea slăbirii „supravegherii colective”), transformări în poziția actorilor sociali pe scena istoriei, a culturii, în ierarhia prestigiului și a puterii. Spre deosebire de comunitatea rurală, orașul are un volum demografic relativ mare, o diviziune socială a muncii în numeroase ocupații specializate, predomină activitățile industriale, relațiile sociale sunt reglementate instituțional (relațiile de rudenie au o importanță scăzută), viața socială este raționalizată.

Clasicii sociologiei urbane (F. Tonnies, G. Simmel, L. Wirth) subliniază că fenomenul urbanizării nu este redat doar de creșterea numărului populației, ci și de concentrarea acesteia și de diversitatea ei, de calitatea relațiilor umane și a instituțiilor. L. Wirth explică urbanizarea ca „un mod de viață” determinat de creșterea mărimii, densității, eterogenității, anonimatului. R. Park argumentează că o trăsătură importantă a acestui proces o constituie existența grupurilor marginale, în ambele sensuri (pozitiv și negativ). Locuitorii orașelor fiind marginalizați, mai puțin controlați, sunt mai creativi. În acest sens, fenomenul marginalizării urbane explică de ce orașele sunt locuri dinamice și inovatoare. Dar, fenomenul marginalizării provoacă și efecte negative: criminalitate, prostituție etc.

Totuși, dezvoltarea urbană are unele trăsături specifice în cadrul fiecărei societăți sau regiuni (orașele europene și latino-americane au fost și vor rămâne diferite de cele din America de Nord). În societățile

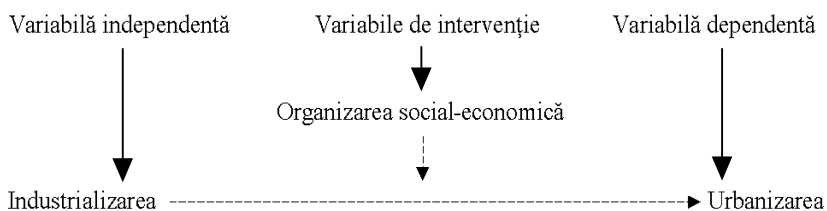
europene, unele societăți din America și Asia urbanizarea a însoțit industrializarea, în unele societăți în curs de dezvoltare urbanizarea depășește ritmul industrializării, ceea ce provoacă probleme sociale.

Există două paradigme în analiza sociologiei urbane: explicația ecologică și cea istorică.

Paradigma ecologică prezintă importanța imperativelor industrializării în procesul de urbanizare. Creșterea economică, în general, și industrializarea, în particular, contribuie la concentrarea optimală a populației în spațiu (Schema 1).

Schema 1

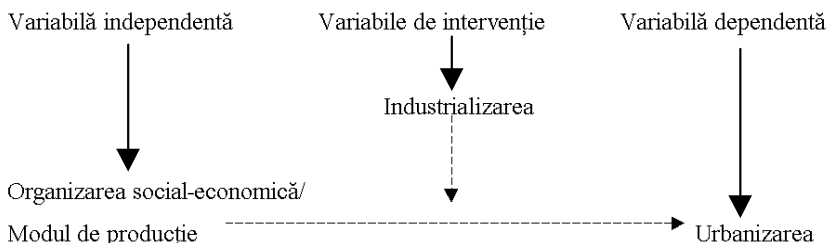
Explicația ecologică a procesului de urbanizare

Acest mod de analiză a suferit unele modificări din partea exegeților neomarxiști și neoweberieni la sfârșitul anilor '60 - începutul anilor '70 ai secolului al XX-lea. Aceștia explică fenomenele de urbanizare în conexiune cu specificul istoric și circumstanțele concrete de existență a orașelor. Astfel, ei consideră organizarea socială (în sens weberian) sau modul de producție (marxist) cea mai importantă variabilă independentă (Schema 2).

Schema 2

Explicația istorică a procesului de urbanizare

În sociologia românească procesul de orășenizare a fost studiat de A. Golopenția în cadrul expedițiilor monografice. Cercetătorul român menționează următoarele trăsături de bază ale procesului de orășenizare a satului basarabean Cornova desprinse în cercetarea din 1931: integrarea satului în ritmul comerțului național, târgurile apropiate Vladul, Călărași, Chișinău, Odesa; identificarea agenților sociali purtători ai noilor forme de viață socială orășenească în categoria demnitarilor satului: mazili, preoți, dascăli; semnificația sociologică a mijloacelor simbolice de construcție a distanțelor sociale față de „inferiori” și de edificare a solidarității sociale cu „egalii”; ierarhizarea locuitorilor pe stări sociale; starea sufletească a sătenilor intuită din motivații, comportamente, atitudini. Instituția obiceiului, scria sociologul român, posedă o elasticitate unică atunci când ea primează sau contrazice progresul societății; în acest caz obiceiul se transformă, se metamorfozează și el devine un instrument incomparabil și unic care face ca societatea să progreseze și în același timp să se mențină, să se conserve.

Structurile spațiale ale urbelor și funcțiile acestora s-au modificat în decursul timpurilor. Orașele din perioada antică și medievală erau, în majoritatea lor, orașe cetăți, relativ mici în comparație cu orașele actuale. Dezvoltarea progresivă a acestora începe abia după revoluția industrială de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Dacă în 1800 în ariile urbane locuiau aproximativ 3% din populația Terrei, în 1950 – 30%, astăzi - 50% (*Population Reference Bureau*, 2000).

Aceeași situație putem urmări și în Moldova. Timp de 5 decenii, populația urbană a Republicii Moldova a crescut de la 17% în 1950 la 47% în 1989 (46% în 2002). Rețeaua urbană a republicii cuprinde 67 orașe și municipii. Chișinăul (752 000 locuitori) ocupă locul dominant, fiind capitală și cel mai important centru economic. Categoria orașelor mici, cu o populație între 10 000 și 20 000 locuitori, este cea mai numeroasă.

Cercetările efectuate asupra marilor orașe au pus în evidență trei forme de amplasare în spațiu:

- *Sistemul concentric* (propus de Burgess, 1925, reprezentant al Școlii de la Chicago, în baza cercetării marilor orașe americane). Structura spațială a sistemului concentric prezintă 5 zone circulare,

concentrice. În zona din centru sunt amplasate instituțiile administrative, comerciale, hotelurile, teatrele, cinematografele, redacțiile ziarelor. A doua zonă, de tranziție, este locuită de populația săracă. Localurile de distracție, magazinele sunt ieftine, dar de o calitate inferioară. Acesta este locul infracțiunilor și al prostituției. A treia zonă, cea rezidențială a populației de muncitori, este o zonă stabilă, dar puțin avută. A patra zonă cuprinde locuințele clasei mijlocii și ale clasei de oameni bogați, zona vilelor și a apartamentelor luxoase. La granițele administrative ale orașului este amplasată cea de-a cincea zonă, locuită de o populație legată de oraș prin munca salariată sau prin cea legată de serviciile orașului.

Acest sistem de structurare spațială a caracterizat orașele americane din primele două decenii ale secolului al XX-lea. Dezvoltarea planificată a urbelor a condus la unele transformări în sistemul respectiv.

- *Sistemul spațial pe cartiere specializate.* Adesea, orașele nu se dezvoltă pe zone concentrice, ci pe cartiere specializate industrial, administrativ, comercial, rezidențial etc.

- *Sistemul spațial pe cartiere multifuncționale.* În acest caz, cartierele nu au o singură funcție, ci mai multe, spre exemplu: zonă de locuit cu unități de producție, instituții școlare, medicale, comerciale, culturale.

Dacă în perioada dezvoltării marilor orașe era caracteristică concentrarea populației și creșterea densității spațiale, în prezent asistăm la fenomenul invers – mobilitatea spre periferia orașului în căutarea unor condiții mai bune de mediu (mai puțin zgomot, aer mai curat ș.a.). În acest mod, orașele se extind, cuprinzând noi zone și comunități rurale. Se pot constitui astfel megapolisurile (un set de arii metropolitane) – zone urbane aglomerate, în care trăiesc peste 10 milioane de oameni. Topul celor 10 orașe mari începe de la aproximativ 30 milioane pentru orașul Mexico și se încheie cu 15 milioane pentru orașul Rio de Janeiro.

Cercetările efectuate asupra problemei diferențelor urban-rural relevă că modul de viață urban are o serie de trăsături caracteristice care influențează relațiile sociale și personalitatea umană. Viața urbană este mult mai tensionată decât cea din mediul rural. Popula-

ția urbană este mult mai grăbită, folosirea timpului depinde de factorii exteriori și mai puțin de individ. Numărul mare al locuitorilor în orașe, eterogenitatea ocupațională și culturală conduc la anonimat. Relațiile sociale dintre indivizi în zonele urbane sunt preponderent funcționale, impersonale; relațiile de vecinătate sunt mai reduse decât în zonele rurale. Mecanismele neformale ale controlului social în orașe își diminuează eficiența. De aceea, în zonele urbane rata comportamentelor deviante, a criminalității, divorțialității este mai ridicată. Fenomenele de dezorganizare socială au o frecvență și o amploare mai mare.

4. Dinamica populației și impactul ei asupra comunităților

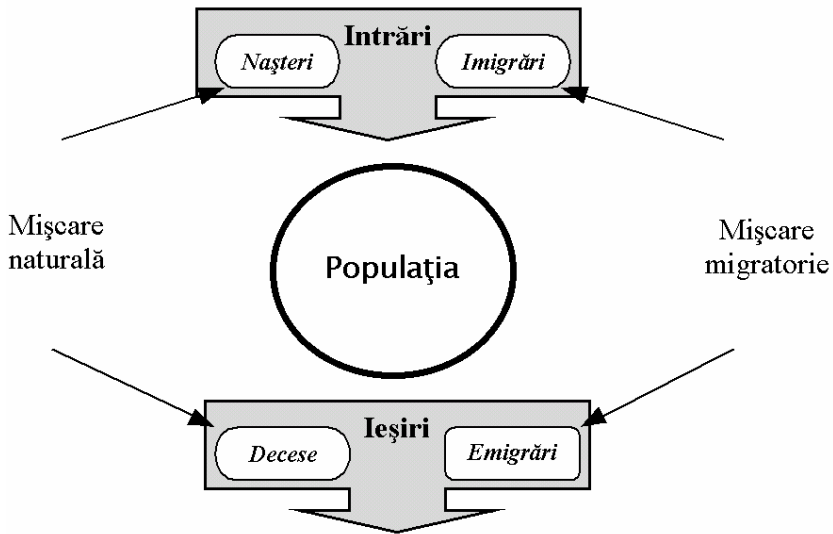
Societatea care ființează la nivelul unei arii teritoriale implică existența unei populații ce trăiește pe teritoriul respectiv. Societatea nu este același lucru cu populația aflată la baza ei. Populația reprezintă doar unul dintre elementele primare ale societății, un dat asemănător mediului geografic sau natural, capabil să explice unele trăsături ale fenomenelor sociale. Populația este o colectivitate eterogenă care poate fi privită prin prisma a diverse caracteristici: teritoriale, sociale, economice, culturale. Pe lângă indicatorul „populație totală” se utilizează frecvent efectivul unor subcolectivități, subpopulații (state, orașe, sate), componente ale colectivității generale, caracterizate printr-un grad mai redus sau mai ridicat de omogenitate.

Populația este un sistem specific care se caracterizează prin modificări cantitativ/structurale continue, datorate mișcării naturale și migratorii (Schema 3).

Intrările în sistemul populației se datorează nașterilor și imigrării unor persoane din colectivitățile exterioare celei studiate.

Ieșirile din sistem sunt cauzate de decesele înregistrate în colectivitatea studiată și de emigrarea unor persoane către alte colectivități.

Sistemul populației și componentele mișcării acesteia

Fenomenul natalității (nașterile) și cel al mortalității (decesele) formează mișcarea naturală a populației, iar imigrările și emigrările alcătuiesc mișcarea migratorie.

În continuare ne vom opri la analiza componentelor schimbării (principalelor fenomene demografice) în cadrul populației: natalitatea (fertilitatea), nupțialitatea, divorțialitatea, mortalitatea și migrația.

Natalitatea populației caracterizează masa născuților vii în cadrul colectivității umane, delimitată prin caracteristici de spațiu și timp. Intensitatea fenomenului de natalitate (n) se stabilește în baza raportului dintre numărul de născuți vii într-o perioadă de timp și populația medie în perioada respectivă. Principalele aspecte în analiza fenomenului de natalitate vizează: intensitatea natalității pe medii și în profil teritorial; studiul natalității în funcție de nivelul de instruire, pe naționalități; analiza fertilității populației etc.

Intensitatea natalității înregistrează uneori deosebiri semnificative în funcție de mediu (urban-rural), precum și în profil teritorial (pe județe). De regulă, natalitatea este mai intensă în mediul rural și, ca ur-

mare, județele în care gradul de urbanizare este mai redus se plasează în rândul județelor cu natalitate ridicată. Această observație nu trebuie absolutizată, deoarece gradul de urbanizare este numai unul din factorii multipli care influențează nivelul natalității.

Pentru anul 1999, în Republica Moldova, spre exemplu, rata natalității (la 1000 de locuitori) se situa între 8,5‰ pentru municipiul Chișinău și 12,8‰ UTA Gagauzia. Județele Chișinău, Lăpușna, Tighina, Ungheni prezintă o rată ridicată a natalității – peste 11,5‰, iar în județele Edineț și Soroca natalitatea este scăzută – sub 10‰.

Intensitatea natalității variază în funcție de nivelul de instruire, se diferențiază după naționalitate, este puternic influențată de gradul general de cultură, concepții și tradiții religioase, gradul de ocupare în sfera activităților sociale ale populației feminine.

Dat fiind că nu toată populația este implicată în procesul de reproducere, a fost introdus termenul de *fertilitate* (f) care desemnează fenomenul natalității în cadrul populației feminine având vârsta între 15-49 ani. Impactul social al fenomenului de fertilitate este mult mai profund și complex. Latura biologică a fenomenului respectiv se rezumă la satisfacerea instinctului sexual și la capacitatea biologică a femeii sau a cuplului de a procrea. Evident, aceste elemente sunt variabile de la individ la individ, însă nu putem afirma că ele ar putea genera diferențe de fertilitate la nivel de populații aflate în condiții de viață similare. Factorii sociali determină, în ultimă instanță, nivelul de fertilitate. Între populații și subpopulații se constată diferențe foarte mari de fertilitate în dependență de variabila timp.

Nupțialitatea populației definește masa căsătoriilor în limitele unei perioade de timp determinate, de obicei ale anului calendaristic. Intensitatea nupțialității se obține cu ajutorul ratei generale de nupțialitate (c), care reprezintă raportul dintre numărul căsătoriilor și efectivul mediu al populației.

În analiza nupțialității, pe lângă aspectele globale, se identifică unele laturi specifice unor subcolectivități de populație. Se impune, din acest punct de vedere, distincția dintre analiza nupțialității celibatarilor (primele căsătorii) și analiza fenomenului de recăsătorie (nupțialitatea persoanelor divorțate sau văduve).

Un rol esențial în analiza fenomenului dat îl joacă vârsta. Legislația majorității țărilor stabilește vârsta minimă la care orice persoană poate încheia o căsătorie, fără alte implicații procedurale.

Un indicator sintetic foarte sugestiv este vârsta medie la căsătorie. Spre exemplu, în anul 1999 vârsta medie la prima căsătorie în Republica Moldova a fost de 24 ani pentru bărbați și 22 ani pentru femei. Rezultă că diferența medie dintre vârsta soțului și vârsta soției este de 2 ani, aspect considerat favorabil în privința reproducerii populației.

Divorțialitatea populației caracterizează masa divorțurilor într-o anumită perioadă de timp. Ca și în cazul celorlalte fenomene demografice, intensitatea fenomenului de divorțialitate (d) se stabilește ca o mărime relativă, comparând numărul persoanelor care au divorțat cu efectivul mediu al populației. Utilizarea întregii populații pentru exprimarea ratei de divorțialitate nu se justifică suficient, deoarece nu întreaga populație poate participa, potențial, la constituirea masei divorțurilor. Ca urmare, se recomandă ca numărul divorțurilor să se coreleze cu efectivul populației căsătorite, pentru a exprima mai corect intensitatea fenomenului.

În analiza practică a fenomenului divorțialității o atenție mai mare se acordă divorțurilor după durata căsătoriei comparativ cu divorțurile în funcție de vârsta celor doi soți. S-a afirmat și s-a demonstrat că majoritatea divorțurilor se produc în primii ani după încheierea căsătoriei, intensitatea ratelor de divorțialitate și deci a riscului divorțialității scade pe măsură ce durata căsătoriei este mai mare.

Mortalitatea populației. Decesul, ca eveniment demografic, vizează fiecare individ din cadrul populației; el este nerepetabil și foarte puțin influențat de celelalte evenimente demografice din viața unei persoane. În ultimă instanță, decesul este un act biologic, dar analiza statistică a deceselor reliefează multiple determinații sociale ale fenomenului.

Intensitatea mortalității (m) este un indicator ce se poate obține prin raportarea numărului de decese într-o perioadă dată la numărul mediu al populației din perioada dată și înmulțirea la 1 000. În acest mod, aflăm câte decese revin în medie, într-un an, la 1 000 de locuitori. Întrucât decesul este ineluctabil și intensitatea mortalității este întotdeauna 100%, termenul intensitate în acest caz este oarecum impropriu.

Diferențele de intensitate a mortalității între diferite colectivități rezultă nu din intensitatea generală a fenomenului, ci din diferențele dintre intensitatea deceselor la fiecare vârstă. Din acest motiv, atunci când se fac comparații între populații, se folosesc așa indicatori ca: *indicele mortalității infantile* (m_i) și *speranța de viață*

la naștere (e_0). Primul indicator reflectă mortalitatea populației în vârstă de până la un an și se obține raportând numărul acestor decedați la numărul născuților vii într-un an calendaristic. Speranța de viață la naștere este cel mai consistent indice de mortalitate. Ea arată durata medie a vieții indivizilor dintr-o generație ipotetică, născută în perioada analizei, generație care la fiecare vârstă ar fi afectată de o intensitate a mortalității ce se manifestă real, în acel moment, în populația reală la vârstele respective. Speranța de viață este deci un indicator al stării de sănătate a populației: cu cât valoarea lui este mai mare, cu atât mortalitatea este mai redusă, adică momentul decesului, pentru individul mediu, este amânat mai mult. Speranța de viață la naștere se calculează, de obicei, pe sexe, dar și pe ansamblul populației și este considerată unul dintre cei mai buni indicatori sintetici al calității vieții.

Factorii sociali care influențează nivelul mortalității unei populații sunt foarte numeroși și între ei există relații și interdependențe complexe. Putem menționa totuși că o populație are un nivel de mortalitate în situații normale, adică în condițiile obișnuite de viață ale unei epoci istorice, iar în situații excepționale, când viața colectivității este afectată de evenimente perturbatoare majore, nivelul mortalității se ridică brusc: epidemii, războaie, secetă, inundații etc. Desigur, frecvența acestor evenimente a scăzut pe măsura evoluției societății și informațiile existente afirmă tendința pe termen lung de scădere a mortalității. Spre exemplu, durata medie a vieții omului în epoca bronzului este estimată la 18 ani, mortalitatea infantilă - de 300-400‰; astăzi, în cele mai dezvoltate țări, speranța de viață este de 75-85 ani, iar mortalitatea infantilă a scăzut la 6-7‰.

Factorii, care determină nivelul mortalității unei populații la momentul dat, pot fi divizați în trei mari categorii:

- factorii economici, care influențează direct asupra gradului de satisfacere a nevoilor primare: hrană, locuință, îmbrăcăminte etc.;

- factorii medicali, respectiv nivelul de dezvoltare a medicinei, care previne și tratează maladiile cu impact semnificativ asupra mortalității;

- factorii culturali care vizează modul de trai al indivizilor și colectivităților, modalitatea de utilizare a resurselor materiale și a cunoștințelor științifice în protejarea vieții.

Deci, nivelurile de mortalitate sunt determinate în special de factorii sociali (dar nu exclusiv, căci nu putem neglija unii factori biologici), ceea ce ne vorbește despre o inegalitate în fața morții. Inegalitatea de șanse în sens sociologic semnifică că anumite categorii de oameni, categorii caracterizate de un anumit statut social, trăiesc în medie, grație acestui statut, mai mult decât alte categorii, cu alte caracteristici sociale.

Consecințele sociale ale scăderii mortalității sunt numeroase. Principala consecință a reducerii mortalității este creșterea populației. Efecte interesante are scăderea mortalității asupra schimbărilor în structura pe vârste a populației, în structura și funcțiile familiei, inclusiv asupra numărului de copii.

Migrația populației (mobilitatea spațială) prezintă, în modul cel mai general, fenomenul de deplasare a indivizilor în spațiul social. În sens mai restrâns, mișcarea migratorie prezintă deplasarea populației dintr-o localitate în alta sau dintr-o țară în alta, mișcare însoțită de schimbarea statutului rezidențial. Sociologia, spre deosebire de alte științe (demografie, economie, geografia populației), încadrează fenomenul dat în ansamblul determinărilor sale sociale și încearcă să evalueze consecințele globale ale acestuia. În principiu, consecințele migrației se manifestă în trei direcții: asupra societății de ieșire, asupra societății de destinație și asupra populației migrante. Efectul primar al emigrației asupra populației este reducerea acesteia sau reducerea ritmului de creștere a ei. Reducerea este directă, datorită pierderii efective a populației, dar și indirectă. Întrucât migrează în special populația tânără, putem vorbi despre scăderea numărului de nașteri, deci despre reducerea sporului natural.

Efectul nemijlocit al migrației asupra populației gazdă este sporirea ritmului ei de creștere sau de reducere. Populația migrantă suferă, la rândul ei, o serie de schimbări pe toate planurile vieții sale, datorate necesității de a se integra în societatea de destinație și datorate ruperii de mediul în care a trăit. Procesul de integrare, adoptare sau neadoptare de către imigranți a modelului cultural al populației majoritare constituie o temă extrem de larg cercetată, atât ca reflecție a importanței sale practice pentru societățile occidentale, în care imigranții ajung să reprezinte procente semnificative din populație și să provoace mișcări sociale, cât și pentru interesul său științific, datorat varietății de situații și de reacții din partea imigranților sau autohtonilor.

Studiul fenomenelor și al proceselor de natalitate, nupțialitate, mortalitate, migrațiune este subordonat necesității de cunoaștere a numărului și a repartizării geografice a populației, a evoluției acesteia, a schimbărilor care au loc în cadrul comunităților umane și prezintă un aspect indispensabil în organizarea și conducerea societății.

Întrebări recapitulative:

1. Conceptul de comunitate umană teritorială.
2. Criteriile de diferențiere între rural și urban.
3. Clasificarea tipologică a comunităților rurale.
4. Cercetările sociologice asupra comunităților rurale în mediul românesc.
5. Apariția și evoluția comunităților urbane.
6. Paradigmele explicării procesului de urbanizare.
7. Impactul dinamicii populației asupra comunităților umane.
8. Principalele fenomene și procese demografice din cadrul populației.

Bibliografie selectivă:

1. Golopenția A. (coord.). *60 sate românești cercetate de echipele studențești*. Vol. 4-5. – București, 1942-1943.
2. Enyedi Gy. *Social Change and Urban Reconstructing in Central Europe*. – Budapest, 1998.
3. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. – București, 2000.
4. Robertson I. *Sociology*. – Worth Publishers, INC, New York, 1987.
5. Rotaru T., Iluț P. (coord.). *Sociologie*. – Cluj-Napoca, 1996.
6. Trebici V. *Mica enciclopedie de demografie*. – București, 1975.
7. Vedinaș T. *Introducere în sociologia rurală*. – Iași, 2001.

CAPITOLUL II

DEZVOLTARE COMUNITARĂ: ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE

1. Conceptul comunității

Argumentele în favoarea cercetării și explicării conceptului dezvoltării comunitare, precum și a politicilor la nivel de comunitate, sunt extrem de importante, ținându-se cont de faptul că comunitatea este proiecția istorică a formațiunilor umane, a modelelor de conviețuire și de soluționare a problemelor, de organizare și de menținere a sistemului social. Conceptul dezvoltării comunitare are un caracter complex și în mare parte nedeterminat. Pentru a pătrunde în esența lui e necesar să explicăm mai întâi sensul noțiunii de comunitate care deține de asemenea un conținut muabil. Conceptul de comunitate, precum și soluționarea problemelor comunității reprezintă o preocupare fundamentală în sociologia ultimelor decenii. Menționăm aici că oricine ar dori să identifice un grup de indivizi prin diverse caracteristici el se va referi, inevitabil, la noțiunea de comunitate, fie că este vorba de o abordare la nivel micro sau la nivel macro: comunitate locală, comunități etnice, națiuni, Comunitatea Europeană, Comunitatea Statelor Independente, comunitatea oamenilor de știință etc. Desigur, aceste enumerări de comunități nu reflectă încă sensul sociologic al conceptului dat, ele fiind atât de eterogene încât adesea includ în conținutul lor aspecte contradictorii.

Spre deosebire de alte state, în literatura de specialitate din Republica Moldova conceptul comunității este la o etapă inițială de cercetare. Actualmente, acest termen nu este utilizat frecvent nici în limbajul cotidian. În mediul savanților din SUA, termenului de comunitate i se atribuie un sens larg, desemnându-se prin el cel mai des o realitate socială specifică, o zonă rezidențială care satisface nevoile curente de educație, recreare, aprovizionare, acțiune civică în structuri formale sau informale etc. Or, când vorbim despre o comunitate nu ne putem referi doar la așezarea sau ocupația comună. Noțiunea dată reprezintă o “compoziție” de dimensiuni și de valori definitorii. Anume acest “aliaj” al termenului de “comunitate” și generează o multitudine de abordări ale comunității și ale dezvoltării comunitare.

În *Dicționarul de sociologie*, autorii **C.Zamfir, L.Vlăsceanu** definesc comunitatea ca pe o entitate social-umană, ai cărei membri sunt legați prin faptul că locuiesc pe același teritoriu, că relațiile sociale stabilite între ei sunt constante și consolidate în timp. Baza organizării comunității este acea “nișă ecologică” pe care comunitatea însăși o ocupă, fapt ce se referă nu numai la dimensiunea spațială a comunității, ci mai mult la aspectul conviețuirii economice a indivizilor. Spațiul comun, mediul ambiant al comunității, precum și statutul legal al localităților prevăd existența unei proprietăți devălmașe (comune), membrii comunității având, la rândul lor, dreptul de a folosi resursele comune (păduri, râuri, drumuri etc.), respectiv responsabilitățile pentru folosirea acestora, în egală măsură și în conformitate cu conveniențele existente, și obligațiunea de a păstra și de a reabilita proprietatea dată. De regulă, folosirea proprietății comune, respectiv responsabilitățile pentru folosirea acesteia, sunt reglementate de prevederile actelor normative elaborate la nivel de stat, de statutele adoptate de către administrația publică locală și în cadrul adunărilor comunitare.

Sociologul german **Ferdinand Tonnies** a realizat cea mai reușită analiză comparativă între comunitate (*Gemeinschaft*) și societate (*Gesellschaft*). În concepția lui **comunitatea** (familia, satul), prin autenticitatea sa, este asemeni unui “organism viu” întemeiat pe datini și trăiri comune, în vreme ce societatea - ulterioară față de comunitate, ar fi un sistem complex, dar artificial, întemeiat pe convenție, opinie publică, legislație.

În concepția lui **Em.Durkheim**, comunitatea persistă prin “solidaritate organică”, iar societatea prin “solidaritate mecanică”, caracterul organic al comunității fiind datorat relației bazate pe normele morale de conviețuire între membrii unei comunități (astăzi această relație este prezentă preponderent în localitățile rurale).

Din perspectiva **asistenței sociale**, **comunitatea** reprezintă o sursă de îngrijire și control social. Deseori nevoile individuale, care nu sunt soluționate de familie din anumite motive, primesc un “răspuns” din comunitate, aceasta din urmă posedând mecanismele necesare soluționării problemelor de ordin funcțional și relațional. În practica asistenței sociale rolul comunității este primordial. Prin ea se efectuează relația directă dintre cel ce “are nevoie” și prestatorii de servicii (agențiile de asistență socială, asistenții sociali de sector, ONG-urile etc). Situațiile

de ordinul “persoana care este trimisă de cineva pentru a dispune de ajutor”, sau “persoana care trimite pe cineva pentru a primi sprijin” sunt foarte cunoscute practicienilor. Gerald Smile (*Social Work and Social Problems*, London, 2000) afirmă că comunitatea reprezintă principala sursă de soluții pentru o gamă vastă de probleme sociale. Concluzia dată este bazată pe opinia că în comunitate există resurse neutilizate, a căror mobilizare ar putea fi “de folos” celor aflați “în nevoie”. Cea mai mare problemă în acest sens este de a identifica aceste resurse și de a le orienta spre beneficiar. Pentru aceasta este nevoie de o abilitate a asistentului social de lucru în grup și în comunitate.

Comunitatea constituie un sistem social complex bazat pe o serie de caracteristici ce condiționează existența ei: pe capacitatea indivizilor de a-și extinde viața la evenimentele trecute și viitoare, pe un număr distinct de ființe capabile de comunicare socială, de persoane care să se raporteze la un eveniment comun tuturor, pe sentimentul de solidaritate etc. Principalele dimensiuni ale comunității sunt:

- Dimensiunea spațială
- Dimensiunea cantitativă
- Dimensiunea structurală
- Dimensiunea relațională
- Dimensiunea funcțională
- Dimensiunea temporală

Dimensiunea spațială și cantitativă a comunității

Definind comunitatea din punct de vedere morfologic, primele două coordonate - *spațială* și *cantitativă* - pot fi examinate împreună, cu atât mai mult că aceasta este reclamată și de relativitatea inerentă prezentă în evaluarea conținutului lor. Ce întindere, spațiu ar trebui să ocupe o grupare de oameni pentru a putea fi numită comunitate? Răspunsul la această întrebare nicidecum nu ține doar de aspectul numeric. Or, “mișcarea comunitaristă” și dezvoltarea comunitară au apărut nu ca o necesitate a creșterii sau descreșterii comunităților, ci acolo unde persistă și “sentimentul de apartenență la această localitate”. Interesul pentru investiții și reforme este manifestat în mare parte de comunitățile unde există o coeziune socială predominantă. În sens general, când vorbim de aspectul cantitativ, ne referim la comunități umane-teritoriale specifice: comunitatea rurală - satul, comuna; comunitatea urbană - orașul.

Prin urmare, comunitatea este cuprinsă într-un spațiu relativ restrâns. Realitatea arată însă că pot exista comunități chiar într-o clădire, într-un cartier de clădiri, în unele zone din localitate. Cele două dimensiuni nu sunt deci suficiente pentru a da o definiție elocventă comunității. Pentru a utiliza expresia durkheimiană, densitatea materială nu reprezintă decât o condiție necesară, dar nu și suficientă, a existenței unei comunități. Astfel, mulțimea spectatorilor dintr-un stadion, deși îndeplinește condițiile de mai sus, nu este o comunitate. Este nevoie să existe o “relație morală” sau este necesar ca între indivizi să existe relații și raporturi specifice, prin care să interacționeze reciproc.

Dimensiunea structurală

Structura comunității la nivel general păstrează indicii unui sistem social complex, fiind determinată de următoarele criterii importante: *conomie, drept, morală, religie*. Concomitent cu evoluția societății criteriile structurale ale comunității s-au completat cu noi elemente, precum: *apartenența etnică, confesională, nivelul și tipul școlarizării, status-ul social moștenit, status-ul social dobândit, nivelul veniturilor, natura ocupației, nivelul aspirațiilor*. Toate acestea vizează raportarea la o grilă axiologică comună, iar termenul “omogenitate” exprimă *preponderență*, și nu exclusivitate.

Dimensiunea relațională

Este evident că pentru orice grup *relația* are un rol decisiv, fiind de importanță majoră și în cadrul comunităților. Dimensiunea dată vizează tipurile de raporturi care se stabilesc între membrii comunităților, acestea, la rândul lor, fiind întemeiate pe:

- 1) sentimentul de apartenență la comunitate;
- 2) interdependența economică;
- 3) flexibilitatea grupurilor comunitare;
- 4) omogenitatea relativă a apartenenței etnice sau confesionale;
- 5) spiritul responsabilității colective.

Dimensiunea funcțională

Comunitatea îndeplinește anumite funcții în raport cu indivizii ce o compun, cele mai esențiale fiind: funcția de *socializare* și cea de *control social*. Atribuțiile comunității reprezintă o instanță terță de socializare, după familie și grupul de prieteni, alături de școală și într-o competiție cu mass-media.

Dimensiunea de timp

Pentru a întregi tabloul dimensiunilor definitorii ale comunității, este necesar să ne referim și la timp. Căci o comunitate își poate îndeplini funcțiile doar “persistând în timp”, nu însă numai pentru o singură generație.

Generalizând cele expuse putem concluziona că: ***comunitatea este o formațiune socială rezistentă în timp, reunind un număr relativ restrâns de indivizi umani cu temeieri culturale și status-uri sociale asemănătoare, care locuiesc pe o suprafață relativ extinsă și între care există relații viabile de cooperare, reușindu-se prin aceasta exercitarea unui control social eficient la nivelul grupului respectiv.***

2. Semnificațiile dezvoltării comunitare

Actualmente exista o varietate de programe de rang global care și-au propus drept scop eradicarea sărăciei și producerea bunăstării. Redistribuirea echitabilă a veniturilor reprezintă dezideratul oricărei politici sociale naționale. Din această perspectivă, secolul al XX-lea a cunoscut o adevărată revoluție de idei și acțiuni cu privire la eficientizarea mecanismelor de producere a bunăstării colective. Drept urmare, în societățile fundamentate pe economia de piață s-a stabilit un complex de mecanisme de producere a bunăstării.

Astfel, inițialmente, în societățile moderne bunăstarea reprezenta rezultatul ***efortului individual***. Există o unanimitate severă în ce privește opinia despre eficiența economiei de piață în producerea bunăstării, motivul acestei “solidarități” datorându-se, întâi de toate, prezenței în economia de piață a mecanismelor de “creare a bunăstării individuale”. Prin depunerea efortului individual (în primul rând, prin munca salariată), membrii societății “obțin” resursele necesare pentru propria bunăstare. De fapt, acesta și este principiul “fundamental” al economiei de piață, unde bunăstarea personală este determinată în exclusivitate de responsabilitatea fiecăruia pentru această bunăstare. Mecanismul producerii bunăstării în această strategie este axat pe efortul indivizilor depus întru obținerea resurselor și pe piața economică care oferă, în schimbul banilor, toate bunurile și serviciile necesare bunăstării personale.

Pe parcursul anilor s-a dovedit însă că doar pe o asemenea cale este imposibil a produce o bunăstare colectivă echitabilă. Economia de piață, ca producător primar al bunăstării, generează o serie de limitări structurale în ceea ce privește obiectivul final. Menționăm, în primul rând, că bunurile publice și sociale - esențiale pentru bunăstarea colectivă - sunt produse într-o proporție inferioară nivelului considerat de către colectivitate a fi necesar. În al doilea rând, distribuția bunăstării realizată prin mecanismele pieței este într-atât de inegală, încât lasă secțiuni importante ale colectivității sub nivelul de bunăstare, considerat a fi acceptabil. Așadar, economia de piață creează în esență toate condițiile necesare pentru producerea bunăstării; în același timp, prin convențiile și principiile sale individualiste, favorizează discrepanțe considerabile în ce privește distribuirea veniturilor. Această stare a lucrurilor impune necesitatea de a introduce unele “corecții” prin mecanisme exterioare economiei, adică necesită intervenția statului în configurația proceselor sociale. În acest context a fost lansată o nouă strategie, “complementară” economiei de piață, de producere a bunăstării colective, întruchipată în conceptul **statul bunăstării**. Scopul statului bunăstării este de a atenua dezechilibrul în producerea bunăstării și de a asigura distribuirea echitabilă a bunurilor și a serviciilor. Aceasta înseamnă însă doar o restrângere a limitelor economiei de piață și nicidecum o înlocuire a lor. Ba mai mult, “statul bunăstării” conținea în sine, chiar de la începutul afirmării sale, necesitatea de a fi completat cu noi mecanisme. Recesiunea economică de la mijlocul anilor '70 - începutul anilor '80 ai sec. al XX-lea a condus la o serioasă reconsiderare a politicilor sociale ale statului bunăstării, a căror birocratizare a generat o consolidare simțitoare a dependenței personale. Creșterea cerințelor pentru ajutoare și servicii, pe de o parte, și descreșterea resurselor, a posibilităților de finanțare, pe altă parte, au constituit o cauză serioasă a “prăbușirii”, a crizei statului tradițional al bunăstării. Costurile sociale ridicate în comparație cu existența unor resurse neexploarate au generat căutări de noi strategii care puteau scuti statul de implica-re într-un șir de probleme de ordin social.

Una dintre aceste strategii de producere a bunăstării este axată pe ideea *dezvoltării comunitare*. Ea vine să completeze primele două strategii prin reducerea limitelor structurale ale efortului individual și

a rolului statului în producerea bunăstării. Conceptul de “dezvoltare comunitară” indică o caracteristică extrem de importantă a programelor de acțiune colectivă în contextul societăților actuale. Dezvoltarea comunitară a apărut la început ca o strategie ulterioară politicilor sociale, apoi s-a afirmat ca un domeniu autonom al asistenței sociale și al politicilor sociale. Inovația și eficiența acestei strategii ține de utilizarea unor resurse neexploarate, precum: comunitatea și efortul comunitar. Utilizarea acestor resurse aduce mai multe beneficii întregii societăți: în primul rând, ea consolidează coeziunea dintre cetățenii unui stat, îi face mai responsabili față de inegalitățile existente în comunitate, modifică structura și funcționalitatea principalelor instituții ale statului; în cel de-al doilea rând, dezvoltarea comunitară a reprezentat întotdeauna “calea directă spre consolidarea civică a societății”. Comunitatea locală devine astfel subiectul activ al rezolvării unei game largi de probleme colective.

Definirea noțiunii de *dezvoltare comunitară* este direct dependentă de accepțiunea termenului de *comunitate* (descrisă mai sus) și de *dezvoltarea* propriu-zisă a acesteia. În context, *dezvoltarea comunitară se referă la crearea / refacerea / reabilitarea condițiilor comunitare care să facă posibilă reintegrarea comunității în circuitul global al economiei de piață și al bunăstării colective dorite. Acțiunea de dezvoltare comunitară implică o acțiune limitată în timp, cu un obiectiv precis orientat spre rezolvarea problemelor comunității.*

În ultimii ani, interesul pentru comunitate și dezvoltare comunitară a crescut atât la nivel național, cât și internațional. Astfel, după cum menționa Gary Craig (în art. *Community Development in a Global Context // Community Development Journal, 3/1998*) Consiliul European încearcă să dezvolte strategii la nivel comunitar pentru cele mai sărace segmente ale populației. Țările din sudul Africii încearcă să construiască pentru prima dată o politică de dezvoltare comunitară la nivel național.

În Human Development Report (UNDP.1993) se consideră că “participarea indivizilor la producerea bunăstării devine problema centrală a timpului nostru”. Participarea comunitară poate constitui de asemenea un mijloc pentru asigurarea dezvoltării țărilor lumii a treia care se va extinde și asupra celor mai sărace segmente ale populației.

Cărui fapt se datorează totuși acest succes al dezvoltării comunitare?

În opinia lui Gary Craig, ideile de dezvoltare și participare comunitară sunt revendicate atât de partidele de dreapta, cât și de cele de stânga. Aceste idei conțin însă caracteristici contradictorii. Astfel, dreapta politică susține retragerea statului din economie, promovează ideea de dezvoltare comunitară în numele libertății individuale, în timp ce stânga politică vede în dezvoltarea comunitară o împuternicire a săracilor cu mai multe șanse, considerând că acesta este drumul spre libertate.

Proiectele politice menționate au implicații diferite pentru dezvoltarea comunitară. De exemplu, în Marea Britanie s-au dezvoltat foarte multe strategii antisărăcie în relație cu dezvoltarea comunitară și participarea săracilor. Aceste strategii pot fi considerate admirabile, dar pot fi înțelese și ca un mijloc de a reduce fondurile pentru servicii sociale, ascunzând acest fapt în spatele retoricii voluntarismului și implicării comunitare. A te ajuta singur înseamnă o modalitate de participare democratică (în stânga politică), dar și servicii sociale ieftine (în dreapta politică). Fiecare partid politic din Marea Britanie încearcă să se prezinte ca partidul familiei și al comunității.

În concepția lui Gary Craig, atracția comunitarismului pare să prezinte incapacitatea sa de a satisface o arie largă de agende politice. Astfel de probleme precum sunt egalitatea, reciprocitatea, respectarea demnității umane, dreptul de a participa la decizii pot deveni simple elemente ale unei ideologii, iar dezvoltarea comunitară poate fi "un mijloc de a ajuta oamenii să-și adapteze stilul de viață la schimbările politice care se impun prin intermediul unor forțe politice preocupate foarte puțin de nevoile și dorințele lor". Constatând acest lucru și parafrazându-l pe Mark Twain, Gary Craig concluzionează în continuare că "zvonurile despre moartea soluțiilor colective la problemele sociale și politice au fost exagerate".

Uneori, cei care lucrează în domeniul comunitar sunt chemați de către agențiile guvernamentale să contribuie la managementul proceselor de schimbare economică, deși sarcina lor nu este să ajute individul să se adapteze insecurității provocate de deciziile acestor agenții. În Marea Britanie, filosofia politică derivă din sloganul "***Gândește global, acționează local***", care demonstrează că procesele care se manifestă la nivel local sunt consecințe ale deciziilor luate departe de aria locală.

Pe de altă parte, Craig și Mayo (1995) consideră o realitate faptul că economia de piață a eșuat în încercarea de a oferi beneficii semnificative majorității populației. În opinia lor, “bordările economiei libere” au fost o modalitate de a facilita creșterea sărăciei și excluderea socială, iar strategiile de ajustare structurală au exacerbat problema nevoilor acute în cele mai sărace țări. În acest context, dezvoltarea comunitară poate fi considerată o soluție opusă globalizării puterii economice, extinderii sărăciei, hegemoniei pieței libere, creșterii conflictelor de diferită natură (rasială, religioasă etc.).

Spiritul opțiunii pentru dezvoltarea comunitară constă în crearea unui parteneriat multiplu în producerea bunăstării: între membrii comunității, între oamenii de afaceri din sânul comunității, între biserică și organizațiile publice locale etc. Așadar, putem concluziona că dezvoltarea comunitară reprezintă o metodă de lucru cu oamenii, membri ai comunității, care pornește de la nevoile și aspirațiile acestora; o completare a formelor existente de organizare politică bazate pe o organizare centralizată exagerat; o “provocare a lumii postmoderne” în care așa valori ca dreptatea, solidaritatea, cetățenia și o societate fără clase sunt amenințate de efectul restructurărilor economice, de fragmentarea statului bunăstării, de insecuritate și de competiția în numele libertății individuale (Williams, Hewitt // *Community Development Journal*, 1994).

“Împuternicirea” comunității și a organizațiilor acesteia de a-și controla și rezolva problemele ce intră în propriul cerc de interese ar echivala cu o ieșire din starea de dependență creată de implicarea exclusivă a statului în furnizarea tuturor serviciilor sociale. Comunitățile care își rezolvă ele însele propriile probleme funcționează mai bine decât comunitățile dependente de serviciile furnizate de alții. Forța comunității în rezolvarea propriilor probleme, în crearea bunăstării colective poate fi ilustrată prin multiple exemple. Aici vom aminti de modelul asiatic al bunăstării caracteristic Asiei de Sud-Est: Hong-Kong, Singapore, Coreea de Sud și Taiwan.

Contribuția cea mai importantă a dezvoltării comunitare, ca forță viabilă a bunăstării colective, ține de dezvoltarea sentimentelor de apartenență a oamenilor la comunitate, de dezvoltarea sau recâștigarea sensului cetățeniei, înțeleasă ca angajare activă și responsabilă pentru schimbarea comunității și a societății. Englezii V. Clarke, A. Cochrane

și E.Mc. Laughlin avansează ideea “reinventării” prin dezvoltarea comunitară a “cetățeniei democratice”, ale cărei virtuți ar fi acelea de a aduce cetățenii în procesele politice de luare a deciziei cu privire la configurarea și furnizarea serviciilor. Aceasta ar implica o reală schimbare culturală, drepturile contractuale negative acordate de piață fiind înlocuite cu drepturile sociale, politice și economice pozitive conferite de cetățenia participativă. Orientarea politicilor guvernamentale spre comunitate este extrem de necesară și pentru țările post-comuniste, care în prezent se confruntă cu un nou tip de dificultăți, precum: inflația, sărăcia, șomajul etc. Fără implementarea și antrenarea tuturor grupurilor și organizațiilor (fie ele publice, private sau voluntare) în rezolvarea acestor probleme este greu a ne imagina că statul va putea face față de unul singur acestor probleme. Necesitatea redobândirii sensului cetățeniei și al importanței comunității este chiar mai mare în țările ex-comuniste, întrucât ele au fost discreditate completamente de politicile guvernamentale autoritare. Strategia politică orientată spre dezvoltarea comunitară nu înseamnă însă negarea rolului statului și al responsabilităților guvernamentale în asigurarea “bunăstării sociale”, ci doar transferarea către comunitate a funcțiilor pe care aceasta le poate îndeplini mai bine decât ar face-o agențiile guvernamentale.

La nivel teoretic dezvoltarea comunitară constă din: ***planificarea comunitară; lucrul comunitar; dezvoltarea propriu-zisă.***

Planificarea comunitară

Planificarea comunitară reprezintă raportarea problemelor prioritare ale comunității la posibilitatea de implementare a proiectelor, strategiilor sau serviciilor menite să reducă sau să soluționeze aceste probleme. Planificarea are loc în contextul unor alternative existente în cadrul comunității. În timp ce scopul științelor ce contribuie la procesul de planificare este acela de a descrie situațiile existente și de a oferi predicții legate de condițiile viitoare de acțiune, planificarea vizează schimbarea. Acțiunea planificată intenționează schimbarea situațiilor existente sau evitarea unor condiții nedorite în viitor. În acest context, planificarea poate fi considerată ca un tip de control asupra situațiilor. Unii teoreticieni se concentrează asupra producerii unor efecte dorite drept scop al planificării (Bennis W.G. *The planning of change.* – New York. 1961), alții accentuează va-

loarea planificării în asigurarea unui control sau a unei orientări în contextul unei schimbări rapide, fie că consideră planificarea drept mecanism preferat de orientare socială sau de management al unor situații complexe, uneori chiar turbulente.

Conceptele de alegere, schimbare și control sunt strâns legate de cel de putere. Planificarea presupune puterea de a determina cel mai bun curs al unor acțiuni al unor grupuri mari de oameni sau societăți. Implementarea unei acțiuni sociale presupune capacitatea agențiilor de planificare de a influența, de a convinge sau de a controla mari grupuri de oameni, fapt ce leagă planificarea de conducere, de planificarea publică și de practica instituțională. Relația planificării cu puterea publică se remarcă și în numeroasele definiții date acesteia în ultimele decenii. Astfel, planificarea înseamnă o activitate politică, grație căreia problemele cruciale comunitare ajung la nivelul jocurilor de putere datorită caracterului conflictual al intereselor sociale. Planificarea are, printre altele, și un puternic caracter normativ. Natura normativă a planificării provine din tipurile de situații ce impun alegerea unor alternative, proces bazat pe valori și norme dominante în comunitate. Planificarea nu apare ca un scop, ci ca un mijloc pentru utilizarea mai eficientă a resurselor comunității în urmărirea bine-lui social sau a interesului public.

Este important ca orice acțiune de planificare, desfășurare a unui program de dezvoltare comunitară sau a unei activități de organizare a comunității să înceapă cu procesul de identificare, determinare a nevoilor comunitare (din engleză *needs assessment*), care se face folosind următoarele tehnici specifice: **informatorul relevant; adunarea comunitară; rata persoanelor în tratament; indicatori sociali.**

Tehnica **informatorului relevant** se bazează pe informațiile adunate de la persoana care cunoaște cel mai bine nevoile și practicile comunității. De obicei, persoanele alese ca informatori relevanți sunt: oficialii administrației publice locale; administratori și șefi de program ai organizațiilor de protecție socială din comunitate (inclusiv preoți, directori de școală, medici, lucrători sociali, personalul din clinicile de psihiatrie, din centrele județene de recalificare a persoanelor neîncadrate în câmpul muncii etc.).

Pentru a folosi un informator relevant, trebuie definite, la început, obiectivele intervenției. Mai apoi se alcătuiește un chestionar sau un ghid de interviu pentru a obține informații comparabile de la mai mulți

informatori. Informațiile se obțin, de obicei, prin interviu direct. Pot fi folosite, de asemenea, chestionarele prin poștă sau cele telefonice, dar rata răspunsurilor în aceste cazuri este foarte mică.

Avantajele tehnicii informatorului relevant constau în faptul că această tehnică este relativ simplă, nu prea costisitoare, permite obținerea de informație de la diferiți indivizi, fiecare cu perspectiva lui. În final, se poate organiza o discuție în grup cu toți informatorii pentru a determina care sunt nevoile și serviciile cele mai necesare comunității respective.

Tehnica informatorului relevant conține și *dezavantaje*, determinate de faptul că această tehnică se bazează pe punctul de vedere al specialiștilor care reprezintă o agenție sau alta, cu nevoile, aspirațiile acestora și problematica promovată de ei. Respectivii informatori de multe ori nu pot să ia în considerare unele categorii sociale (persoanele de vârstă fragedă sau înaintată, pe cei izolați geografic sau foarte săraci etc.).

Adunarea comunitară se bazează pe indivizii care sunt invitați să determine nevoile și serviciile comunitare. Deși este asemănătoare cu tehnica informatorilor relevanți (se bazează pe opinia mai multor indivizi), unele dezavantaje ale acesteia sunt depășite prin includerea, alături de specialiști, și a unor persoane obișnuite, comune. Focus-grupul este convocat printr-o serie de adunări publice la care sunt invitați toți locuitorii cărora li se propune să-și exprime opiniile. Este o tehnică relativ flexibilă. Se pot obține informații de la orice membru al comunității, care dorește să participe la adunări publice, indiferent de vârstă, rasă, origine etnică etc.

Ca și în cazul tehnicii informatorului irelevant, înaintea adunărilor un grup de investigatori stabilește obiectivele cercetării, menite să structureze întâlnirile în jurul anumitor probleme (totodată oferind participanților posibilitatea de a-și exprima spontan și original opiniile). Este necesar, de asemenea, să fie făcută publicitate acestor adunări, prin care să se încurajeze participarea indivizilor din cadrul tuturor segmentelor populației comunității date. Pot fi emise scrisori de invitație indivizilor, familiilor, organizațiilor; folosită mass-media locală.

În măsura posibilităților, adunările locale trebuie organizate în așa fel încât să se poată forma mici grupuri pentru a încuraja participarea individuală. Adunările cu mulți participanți, ținute în sălile caselor de

cultură, sunt de evitat, dat fiind că ele nu facilitează comunicarea interpersonală. Adunările pot începe și într-o sală cu participare numeroasă, unde sunt stabilite obiectivele și regulile generale ale discuției, după ce urmează împărțirea pe săli mici, unde sunt aleși conducători de grupuri și secretari care înregistrează propunerile. Pe măsura desfășurării adunărilor este util să se rețină ideile, atitudinile și părerile tuturor participanților.

În etapa finală se alcătuiește o listă cu sugestiile privind nevoile de servicii comunitare, fiind evidențiate cele mai importante sau cele care au întrunit consensul (de obicei, acestea se trimit agenției care finanțează proiectul).

Stabilind *avantajele adunării comunitare*, menționăm că ele se află în posibilitatea relativ ușoară de a organiza și de a conduce. Sunt importante, deoarece conduc la o creștere a participării cetățenilor și îi identifică pe aceștia ca fiind potențialii donatori și contribuabili de resurse pentru implementarea ulterioară a programului.

Dezavantajele adunării comunitare se explică prin faptul că deseori în comunitățile mari este greu a găsi locul de desfășurare a acestor adunări în număr suficient. Uneori e greu să obții o participare reprezentativă la adunări, din care cauză se obține doar o descriere parțială a nevoilor comunității și a serviciilor necesare (în afara cazurilor în care se poate obține un eșantion reprezentativ de cetățeni “buni cunoscători”).

De asemenea, inițiatorii trebuie să țină cont de posibilitatea unor cazuri sau situații neplăcute: adunarea se poate transforma într-o plângere organizată sau un subgrup poate prelua conducerea și își poate impune punctele sale de vedere. Deși fiecare cetățean poate să-și exprime opiniile privind orice nedreptate socială, politică sau economică, există unele reguli sau acțiuni sociale care nu pot fi modificate. De aceea, e de dorit ca opiniile să vizeze elementele posibil de modificat în program.

Rata persoanelor în tratament se bazează pe o numărare descriptivă a persoanelor care au apelat la serviciile direcțiilor de sănătate și protecție socială dintr-o anumită comunitate sau au beneficiat de ele. Rata persoanelor aflate în tratament pornește de la ideea că nevoile comunității pot fi estimate pe baza unui eșantion de persoane, care au primit tratament sau servicii de ocrotire.

Sub aspect istoric, metoda a fost folosită inițial pentru a observa rata bolilor mintale, la nivel general, ce au afectat populația americană (1983 - Baltimore, 1939 - Chicago). Prin aceste observații s-a descoperit că rata pacienților domiciliați în centrele orașelor era mai ridicată decât a celor de la periferii. În 1958, s-a constatat, în cadrul unei investigații, că diferite clase sociale apelau în mod diferit la tratament: clasele superioare apelau la psihoterapie, pe când clasele inferioare - la terapie medicamentoasă. Ca și în majoritatea studiilor de estimare a nevoilor comunitare, prima sarcină constă și în acest caz în definirea, conceptualizarea și operaționalizarea obiectivelor și a metodologiei cercetării. Întrebările de bază la care se cere a da răspuns sunt:

- Ce dorim să aflăm?
- Ce fel de date dorim să adunăm?
- De unde putem să obținem aceste date?
- Cum putem să le obținem?
- Care sunt cele mai bune metode de prezentare a rezultatelor?
- Cum putem folosi rezultatele pentru a trage concluzii și a face recomandări?

Sursele de date se referă la:

- caracteristicile sociodemografice ale clienților (de exemplu: vârstă, sex, etnie, nivel de școlarizare, adresă etc.);
- problema sau problemele prezentate;
- caracteristicile oferite;
- frecvența și durata tratamentelor;
- rezultatele tratamentului oferit.

Se poate realiza o fișă pentru colectarea informației și înregistrarea opiniilor vizavi de aceste cinci compartimente. După ce sunt colectate datele, trebuie identificate acele agenții sau persoane din comunitate care oferă servicii sociale și de sănătate. Multe date de acest fel se găsesc în statisticile publice și pot fi obținute prin consultarea registrelor sau a bazei de date a spitalelor publice. Liste cu persoane care primesc asistență publică pot fi obținute din partea centrelor sau a direcțiilor de asistență socială.

După ce metodele și obiectivele au fost stabilite și sursele de date identificate se trece la colectarea lor, preferabil prin examinarea dosarelor unei agenții. Dacă dosarele sunt prea voluminoase și se întind pentru perioade lungi, se folosește eșantionarea.

Avantajele tehnicii descrise sunt determinate de disponibilitatea datelor și costurile relativ scăzute ale colectării și analizei lor. Un beneficiu secundar este conlucrarea strânsă între diferitele agenții, ceea ce duce la implicarea pe larg a acestora în rezolvarea problemelor comunității.

Dacă e să vorbim despre *dezavantaje*, menționăm că ele țin de problemele asociate cu garantarea confidențialității, mai ales în cazul obținerii de informație de la practicienii particulari. De asemenea, se impun precauții în estimarea nevoilor populației pe baza datelor culese de la un anumit eșantion pentru că, de exemplu, persoanele pot să se afle simultan în tratament la mai multe agenții sau să consulte mai mulți specialiști; astfel, se poate crea o imagine inadecvată despre situația reală. În orice comunitate există persoane care beneficiază de ajutor și care au nevoi mai puțin pronunțate, și invers - persoane care nu beneficiază de serviciile de asistență socială, deși necesită tratament sau servicii de ocrotire.

Indicatorii sociali se bazează pe explorarea nevoilor comunității, analizând statisticile din rapoartele și datele publicate. Prezumția este că se pot face estimări ale nevoilor și ale bunăstării unei comunități în baza analizei statisticilor parțiale ale unor categorii de populație. Aceste statistici sunt privite ca indicatori ai nevoilor comunitare, bunăstarea fiind estimată în dependență de: comportamentul social (pozitiv sau negativ), rata abuzului de alcool și substanțe narcotizante și, nu în ultimul rând, de situația economică care determină în mare parte ratele mortalității și ale morbidității etc. Pot fi analizate și condițiile de trai: igiena locuinței, numărul de persoane/cameră, condițiile economice etc.

Indicatorii sociali ca metodă prezintă o anumită flexibilitate. Astfel, pot fi analizați unul sau doi indicatori (ex: numărul de persoane/cameră), pot fi construiți indicatori complecși care implică 40-60 de variabile, pot fi folosite și alte procedee sofisticate.

Indicatorii sociali au fost utilizați în activitatea sociologică a Școlii de la Chicago (Park, Bourges), ai cărei reprezentanți considerau orașul ca o constelație de "unități naturale". O unitate naturală are caracteristici sociale diferite de alte unități. Aceste diferențe constau în:

- caracteristici topografice (râuri, coline);
- caracteristici sociodemografice (vârsta, rasa, sexul, veniturile, educația, ocupațiile etc.);

- factori ai populației (distribuție, densitate, mobilitate, migrație);
- aranjamentul special al instituțiilor;
- sănătatea și bunăstarea socială (mortalitatea, morbiditatea, delincvența, frecvența cazurilor de suicid, abuzul de alcool și folosirea narcoticelor etc.).

În 1939, Faris și Durnham au stabilit (în lucrarea *Mental Disorders in Urban Areas*. – Chicago, 1939) că unitățile caracterizate prin rate ridicate de “dezorganizare socială” (sărăcie, sinucideri, delincvență, șomaj) sunt și unități cu o rată ridicată a bolilor psihice. Alte studii au arătat că incidența bolilor psihice crește în raport și cu locul de trai, fiind în creștere la persoanele care locuiesc în apropiere de centrul orașului sau nemijlocit în centrul lui.

Ca și în alte cazuri, în cadrul acestei metode o sarcină importantă este de a stabili obiectivele studiului, după ce se stabilesc tipurile de date care pot servi ca indicatori ai nevoilor comunității. De exemplu:

- caracteristici ale populației (densitate, rase, origine etnică, statut marital, vârstă, sex);
- caracteristici ale locuinței (proprietate, persoane/cameră etc.);
- rate ale mortalității și ale morbidității (tuberculoză, boli sexual transmissibile, mortalitate infantilă, sinucideri);
- delincvență și abuz de substanțe;
- educație;
- venituri;
- ratele fertilității și ale natalității etc.

Unul dintre principalele *avantaje* ale utilizării metodei indicatorilor sociali constă în crearea unei baze de date pentru cercetările ulterioare. Indicatorii sociali doriți pot fi obținuți relativ ușor din anuarele statistice sau de la direcțiile de resort județene. Se pot face comparații cu situația în alte comunități.

Dezavantajele acestei metode sunt determinate de faptul că indicatorii sociali reprezintă doar o estimare indirectă a nevoilor comunității. De exemplu, rata ridicată a divorțurilor poate să indice și la instabilitatea socială a familiei, dar și la nevoia de mobilitate socială verticală pentru femei. Un alt dezavantaj constă în faptul că ratele medii din anumite zone pur și simplu nu reflectă caracteristici individuale.

Lucrul comunitar

Practicienii lucrului comunitar își direcționează de obicei activitatea de organizare a comunității din două perspective. Prima indică activitatea grupurilor comunitare deja existente sau “construirea” de noi grupuri comunitare de inițiativă care urmează să funcționeze autonom, această schemă fiind numită *abordarea din perspectiva dezvoltării lucrului comunitar*. Schema respectivă de lucru este cel mai des folosită în activitatea de asistență socială comunitară și de organizare a comunităților.

A doua modalitate în care activează practicienii activi în comunități este legată de lucrul direct cu organismele decizionale și prestatoare de servicii, urmărindu-se scopul sensibilizării lor la nevoile specifice ale comunității și elaborării de noi strategii și politici. Această schema este numită *organizarea lucrului comunitar din perspectiva planificării sociale*.

În general, persoanele antrenate în programe de organizare a comunității trebuie să poată lucra în ambele direcții. Sunt importante atât oportunitățile pentru programele de dezvoltare comunitară, cât și cele de planificare socială. În același timp, există foarte multe situații și aspecte ale lucrului comunitar care implică ambele abordări. Eficiența lucrului comunitar este direct dependentă de măsura în care sunt coalizate ambele perspective. Anume această simbioză a dezvoltării comunitare și a planificării sociale alcătuiește principiul de bază al desfășurării activității în comunitate. De exemplu, o organizație “umbrelă” a unui cartier sau sat are în componența sa membri atât din cadrul grupurilor alternative, cât și reprezentanți ai oficialităților publice sau de stat. În continuare vom analiza câteva principii de care depinde eficiența lucrului comunitar.

Dacă examinăm ***rolul grupurilor comunitare***, constatăm că multe din nevoile specifice ale comunității pot fi satisfăcute prin resursele existente în acea comunitate (resurse din interior) - cluburi de voluntariat pentru tineri, cantine sociale pentru cei nevoiași, organizații ale femeilor, centre antidrog sau antialcool etc. În asemenea situație grupul este implicat într-o *activitate de autosuținere*, de stabilire a anumitor servicii autonom viabile.

Alte nevoi pot fi modificate doar prin antrenarea organismelor decizionale sau finanțatoare din afara comunității, fie cu scopul de a schimba caracterul politicilor promovate sau de a influența deciziile

privind finanțarea. Unitatea grupurilor de autosuținere depinde în mod direct și de colaborarea cu actorii exteriori. Grupurile din cadrul comunității au în vizor nu doar utilizarea eficientă a resurselor existente în comunitatea respectivă, ci și implementarea diferitelor proiecte, granturi care vin să soluționeze o gamă mai largă de probleme comunitare (de ex: serviciile de sănătate, modernizarea unei clase de calculatoare, reabilitarea sau construirea unui nou sistem de apeduct/canalizare). Esența acestui principiu constă în elaborarea unui “lucru cu/și în cadrul sistemului”, antrenarea calităților de competitivitate și de responsabilitate; într-un cuvânt – ridicarea responsabilității civice. Numai prin această schemă de cooperare și asociere poate fi construită o comunitate în dezvoltare.

Unii lucrători comunitari sunt abili să activeze în orice domeniu (să soluționeze problemele ce țin de reducerea șomajului, de cultură, odihnă, consiliere, asistență materială) și cu diverse grupuri (bătrâni, femei, persoane cu dizabilități etc). Asemenea lucrători sunt numiți *specialiști generici*. Deoarece aceștia nu au obiective strict determinate profesional de a presta un anumit serviciu, ei sunt liberi să colaboreze la identificarea nevoilor, la soluționarea acestora și la evaluarea rezultatelor.

Oricum, există foarte puține agenții finanțatoare care ar putea să ofere granturi pentru un lucru comunitar generic. În cadrul proiectelor de dezvoltare comunitară accentul se pune pe obiectivele mai “înguste” care să se refere la un segment anumit de probleme ale comunității. Obiectivele, la rândul lor, vor face corp comun cu proiectul numai după o analiză profesionistă a situației în care se vor implica și reprezentanții comunității.

Programele de dezvoltare comunitară au ca subiect schimbarea mentalității membrilor comunității, ridicarea capacității de a conștientiza, formarea abilităților tehnice - toate în scopul de a facilita prosperarea comunității. Rezultatul final vizează schimbările în situația materială în comunitate, gradul de prestare a serviciilor de asistență socială și calitatea lor. Atât organizarea programelor de dezvoltare comunitară, cât și rezultatul final sunt importante prin caracteristica compatibilității succesive și a interrelației care există între ele.

Există multe situații în care unul din aceste principii ale lucrului comunitar este “dominant” celuilalt. Spre exemplu, în cazul reabilitării infrastructurii sociale a comunității este prioritară implicarea comuni-

tății în metodele de lucru alese și în dezvoltarea unui sentiment general de responsabilitate al fiecărui membru. În aceste cazuri grupurile de inițiativă trebuie să se confrunte cu noi oportunități de lucru, trebuie să cunoască așa noțiuni ca “termen limită” de implementare a proiectului sau contribuție comunitară pentru dezvoltarea proiectului. Lucrul comunitar, în general, este organizat în baza ideii că rezultatul final trebuie obținut nu cu orice mijloace, ci cu contribuția directă a comunității, cu participarea voluntară a membrilor comunității. De asemenea, practicianul comunitar sau instituția pe care el o prezintă în comunitate trebuie să fie sigur că, după derularea proiectului, membrii comunității vor putea să soluționeze problemele autonom. Modalitatea în care va fi planificat lucrul comunitar depinde foarte mult și de profilul comunității. Astfel, există comunități (de cele mai multe ori în orașe, organizate pe baza cartierelor și a vecinătății) care sunt preocupate mai mult de procesul de implementare a programului privind dezvoltarea comunitară, adică de nivelul de implicare a membrilor, a grupurilor de inițiativă, de relațiile sociale stabilite în timpul desfășurării proiectului, de dimensiunea culturală și profesională a acestuia decât de rezultatul final. Aceste comunități sunt numite comunități expresive. Pentru ele mult mai importantă este modalitatea în care s-a lucrat decât finalitățile.

3. Modele curente de organizare a lucrului comunitar

Modelul de abordare practică a dinamicii organizării grupurilor comunitare (BIDDLES)

Potrivit acestui model, se consideră că orice activitate de organizare comunitară conține un set de etape și principii decisive, iar practicienii trebuie să țină cont de consecutivitatea acestor etape, extrem de importante în cazul implementării unor programe de dezvoltare comunitară. La etapa inițială, numită și *exploratorie*, activitățile, condiționate de anumite scopuri, derulează în următoarea succesiune:

Istoricul. Când un lucrător comunitar ajunge pe scena locală, el/ea trebuie să aibă cunoștințe despre populație, conflictele locale, frustrările oamenilor, speranțele și temerile lor. Se impune evidența eveni-

mentelor recente, a evenimentelor care sunt în curs de desfășurare și a celor pe care să izbucnească.

Invitația. Pentru a-și legitima poziția, un organizator trebuie să vină într-o comunitate atunci când este invitat, în general, de către organizații locale sau grupuri nemulțumite de situația prezentă. Deseori organizatorul provoacă o astfel de invitație, prin contacte personale cu indivizii, informându-i că cineva este gata să ofere sprijin pentru rezolvarea unei situații.

Prezentarea. Este foarte important momentul prezentării comunității și a problemelor ei în fața organizațiilor implicate în activitatea de organizare a comunității respective. De aceasta depinde de fapt succesul cu care etapa de planificare a unui proiect sau program comunitar va trece peste toate obstacolele birocratice posibile.

Convorbirile informale. Mediul în care derulează convorbirile sunt prioritare în cadrul fazei de explorare. Este important ca oamenii să fie ajutați să verbalizeze temerile, îngrijorările, frustrările etc. Conversațiile vor scoate în vileag, pe cât e posibil, inițiativele de acțiune locală împreună cu alți membri ai comunității care sunt preocupați de aceleași probleme. Această fază poate fi realizată într-o perioadă de timp mai îndelungată.

O altă etapă a lucrului comunitar, evidențiată de modelul BIDDLES, este cea *organizatorică*. Această etapă include:

Problema. Prin convorbiri informale, organizatorul caută să găsească problemele comune ce necesită rezolvare. Numărul de persoane care doresc să acționeze pentru rezolvarea unei probleme este adesea foarte mic la început, posibil două sau trei persoane. Dar acești “câțiva” formează nucleul la care ulterior vor fi asociați și ceilalți, formând astfel un grup lucrativ. Cei care formează nucleul trebuie:

- să se cunoască și să aibă încredere reciprocă, chiar și atunci când apar divergențe;
- să se preocupe de problemele locale și să-și dorească condiții de viață mai bune pentru ei și vecinii lor;
- să fie conștienți de diferențele, general acceptate, dintre bine și rău.

Întâlniri informale. Cei interesați organizează întâlniri periodice pentru a face schimb de opinii privind problema identificată. În cadrul acestor întâlniri se încearcă o definiție cât mai exactă și corectă a ariei de preocupări. De regulă, vor fi expuse numeroase păreri, diferite

puncte de vedere și vor fi duse discuții îndelungate. Cei câțiva interesați vor fi încurajați să-și invite prietenii, vecinii la aceste întâlniri pentru a extinde dimensiunea nucleului inițial.

Structura. Grupul format necesită a fi structurat pentru atingerea scopurilor propuse. Structura formală poate varia de la câțiva reprezentanți (președinte, casier etc.) până la o organizație cu statut, reguli de funcționare, un comitet director și comisii de lucru. Modelul BIDDLES atestă că liderii pot reprezenta orice categorie socială.

Angajament. După ce structura este stabilită, este important ca membrii grupului să ajungă la angajamentul de a activa împreună o perioadă de timp pentru a realiza un anumit obiectiv. Acest angajament este adoptat adesea în scris și este oferit spre completare tuturor membrilor potențiali, fiind difuzat prin mass-media.

Formare pentru dialog. Uneori participanții devin conștienți de faptul că le lipsesc abilitățile pentru a-și atinge obiectivele. Nu știu să consemneze evenimentele, să țină evidența întâlnirilor și a deciziilor. Sau se poate întâmpla să fie necesară o anchetă asupra unei anumite situații, apărând nevoia de a se pregăti pentru a o putea întocmai. Dacă se decide desfășurarea unui training, poate fi invitat un specialist din afară, neutru, pentru a realiza sau pentru a oferi expertiză în organizare.

Următoarea etapă este cea *conversațională* care prevede și ea mai multe componente:

Definiții. Membrii sunt încurajați să examineze problema care îi reunește, pentru a determina acele aspecte care îi interesează cel mai mult și pe care speră să le soluționeze efectiv. Unele aspecte ale problemei, din cauza complexității lor, trebuie amânate pentru o altă etapă. Reducerea obiectivelor, prin selectarea celor stringente, implică autodisciplinarea membrilor. Adesea membrii trebuie să învețe arta discuției. Unii trebuie să învețe că a nu fi de acord cu cineva nu înseamnă a neglija opinia acestei persoane, ci înseamnă a o lua în considerare pentru o soluționare mai reușită a chestiunii. Alții trebuie să învețe să fie mai îndrăzneți în a-și exprima propriile îngrijorări, temeri și opinii, fie să treacă de la exprimarea nemulțumirilor la concentrarea pe acțiuni întru lichidarea neregulilor.

Alternative. După ce problema este definită în mod clar, se trec în revistă toate căile alternative de soluționare a ei accesibile pentru membrii grupului.

Studiul. Avantajele și dezavantajele soluțiilor propuse sunt apoi analizate și discutate cu atenție. Atitudinea dorită în cadrul nucleului nu este un entuziasm “sălbatic al cruciaților”, ci o convingere tacită care se formează prin analiza temeinică și compararea mai multor puncte de vedere.

Baza valorică. Când sunt discutate alternativele, e de dorit ca hotărârea să fie luată în conformitate cu normele etice general acceptate. În acest moment, organizatorul poate și trebuie să pună întrebări privind obiectivele finale, pentru a atrage atenția asupra valorilor pe baza cărora vor fi judecate alternativele propuse. Scopul este de a face posibilă stabilirea unui sistem de “valori” susceptibile de a facilita alegerea.

Decizia. În final se ia hotărârea care va conține și etapele specifice ale acțiunii în vederea rezolvării problemei identificate în comun.

În cadrul următoarei etape, numită **acțiunea**, sunt elaborate:

Proiectul acțiunii. Pentru ca oamenii să nu se învinovățească reciproc în condițiile lipsei de încredere în propriile puteri, este de dorit să existe un mic proiect privind desfășurarea acțiunii (un proiect mai complicat, care să cuprindă și colaborarea cu autoritățile, poate fi realizat ulterior). Este posibilă o mare varietate de proiecte ce ar include acțiuni de tipul: realizarea unei anchete, întocmirea unei petiții cu numeroase semnături, salubritizarea grădinii publice, desfășurarea unei campanii de colectare a fondurilor etc. Proiectul poate fi realizat într-o zi sau, dacă este mai complicat, se poate desfășura timp de câteva luni.

Raportul. Raportul se face, de regulă, de către un “nucleu” și vizează activitățile desfășurate și eficacitatea acestora.

Analiza și evaluarea. Membrii nucleului discută și evaluează rezultatele proiectului. Adesea, organizatorul constată că membrii grupului supun unei critici aspre opiniile ce nu se conjugă cu obiectivele proiectului, fiind totodată foarte autocritici. Uneori, organizatorul trebuie să domolească elanul critic și autocritic, mai ales când unii dintre participanți reacționează neadecvat. Discuțiile generează la “nucleu” și la alți participanți dorința de a-și modifica propriul sistem de valori.

Etapă următoare se referă la elaborarea **noilor proiecte** și include:

Repetarea. După proiectul inițial (de obicei, simplu) “nucleul” își îndreaptă acțiunile către probleme și interese de o complexitate sporită. Pentru fiecare nou proiect se repetă acțiunile întreprinse în cadrul celor două faze anterioare. O dată cu creșterea complexității proiectelor sporește și încrederea participanților în propriile forțe.

Contacte exterioare. O dată ce cresc numărul și complexitatea proiectelor, se dezvoltă și contactele cu factorii de decizie și figurile politice ale comunității. Membrii nucleului încep să considere că pot discuta deschis problemele cu cei aflați la putere, chiar dacă uneori cererile le sunt refuzate. Un alt set de contacte pe care le realizează "nucleul" este cu agențiile de servicii sociale din comunitate.

Intensificarea controverselor. Pe măsură ce problemele rezolvate devin mai complicate, cererile înaintate autorităților și factorilor de decizie sunt supuse unui risc mai mare de a fi refuzate. Oficialii se pot dovedi "birocratici" în hotărârile lor de a aproba sau nu o cerere, ei pot amâna luarea unei decizii. Pentru a obține o hotărâre favorabilă, uneori poate fi necesară exercitarea de presiuni.

Acțiunile de presiune sunt recomandate doar în cazul în care încercările de a coopera cu autoritățile au eșuat. Înainte de acestea, nucleul trebuie să se arate cooperant și să plece de la premisa că autoritățile depun toate eforturile pentru a-i ajuta. Atunci însă când cooperarea eșuează, se recomandă a recurge la presiuni sub formă de demonstrații publice și conferințe de presă. Selectarea unei anumite strategii trebuie să se bazeze pe ceea ce pare a fi mai constructiv și eficient.

Nevoia de coaliții. Uneori este avantajoasă formarea de coaliții cu nucleele din vecinătate care sunt interesate în rezolvarea problemelor similare. Formarea de coaliții conduce, de asemenea, la exercitarea de presiuni asupra autorităților care refuză să coopereze.

Ultima etapă de organizare a lucrului comunitar în modelul "BIDDLES" ține de **continuitatea acțiunii** și prevede:

Nucleul permanent. Dacă dezvoltarea unui nucleu s-a dovedit "sănătoasă", aceasta are ca rezultat formarea unui grup permanent pe o perioadă nelimitată. Unul din scopurile majore ale dezvoltării comunitare este formarea de grupuri permanente, chiar dacă uneori componența lor și conducerea se modifică.

Retragerea organizatorului. După ce nucleul grupului are încredere în forțele proprii pentru a continua activitatea fără supraveghere, nevoia de a primi încurajări din afară dispare. Organizatorul se poate retrage treptat, participând tot mai rar la întâlniri și intervenind tot mai puțin. Apoi, el se poate retrage complet, cu excepția unor vizite ocazionale și a unor scrisori de încurajare. El poate să rămână "la dis-

poziție", dacă apar situații deosebit de complexe. Modalitatea, termenul și rapiditatea retragerii organizatorului sunt diferite și depind, în special, de nevoile nucleului.

Creșterea responsabilității. Pe măsură ce nucleul continuă să capete dimensiuni și să obțină încredere, se presupune că acesta își va asuma răspunderi sporite și va aborda situații de o complexitate tot mai mare.

Modelul reorganizării structurii puterii la nivel local (Alinsky)

În conformitate cu cerințele acestui model, de fiecare dată când un organizator vine într-o nouă comunitate sau într-un nou grup, el trebuie să înceapă imediat analiza structurii puterii din comunitate sau din grup. În toate comunitățile este stabilită o structură a puterii, reală sau imaginară, în baza căreia grupul acționează. Pentru a cunoaște structura puterii în comunitate, necesită a fi clarificate un șir de întrebări:

Cine pare că deține puterea?

Acest lucru este relativ ușor de determinat. Cine este membru în consiliul municipal, cine face parte din consiliul de administrație de la spital, bancă, mari întreprinderi industriale, al cui nume apare în ziare atunci când se discută o problemă importantă? Această persoană sau aceste persoane pot avea sau nu puterea reală într-o comunitate dar, cel puțin în aparență, o dețin. Trebuie să presupunem că anume ei alcătuiesc puterea. Este important pentru organizator să nu facă presupuneri fără temeii, deoarece în așa caz analiza structurii puterii nu va fi adecvată.

Cine deține puterea în realitate?

Într-un oraș, acest lucru nu este ușor de determinat. Ca și organizatorul, această persoană sau aceste persoane preferă, de regulă, să rămână în culise, să nu apară în lumina reflectoarelor. El/ea poate fi membru al unei familii care a fost (este) foarte bogată sau este respectată datorită " numelui". Adesea, aceste persoane activează în domeniul financiar sau sunt încadrate în activități ilegale. De multe ori ele finanțează campania electorală a oamenilor politici. Organizatorul, discutând cu cei care par a deține puterea, le pune întrebări de felul: "A cui opinie respectați, de fapt?". Răspunsul poate ajuta la descoperirea unor nume care nu apar, de obicei, în presă sau în consiliile de administrație.

Într-o organizație sau comunitate mai mică este mai ușor a determina dacă cei care par a deține puterea o dețin într-adevăr, căci aceste persoane vor apare în momentul în care se iau hotărâri sau când se solicită o opinie autorizată. De asemenea, în grupuri mai mici persoana care într-adevăr deține puterea nu are, de regulă, motive pentru a rămâne în umbră. Dacă persoane deținătoare de putere (președinți, directori) nu sunt și dacă nu sunt nici persoane care iau decizii, aceasta se întâmplă din cauza că adevărata putere în organizație vine din afară, conform regulamentului de funcționare a grupului respectiv.

Când și de ce acționează organizatorul asupra structurii de putere dintr-o comunitate? La această întrebare pot fi găsite mai multe răspunsuri, și anume:

- ***Când puterea oficială nu mai reprezintă comunitatea.*** O administrație comunitară a descoperit că în cadrul comunității lor 300 de locuințe erau abandonate și alte 50 pe cale de a fi părăsite, fapt pentru care oamenii erau foarte îngrijorați. Totuși, consiliul de administrație, alcătuit din doi preoți, un funcționar public, un candidat la postul de primar și două persoane care nu mai veneau la ședințe, nu a considerat această problemă dintre cele mai stringente. Organizatorul comunitar (neformal), fără permisiunea consiliului de administrație, a reunit zece membri ai comunității și, împreună, au planificat o adunare publică. Au participat peste 300 de oameni și au fost discutate problemele privind locuințele abandonate. După adunare, consiliul de administrație a constatat că aceasta, într-adevăr, este o problemă a comunității, dar trebuie tratată în mod diferit. Comitetul de acțiune, constituit la adunare, a devenit adevăratul deținător al puterii, deși membrii lui nu făceau parte din consiliul de administrație. Organizatorul a apreciat corect situația: exista o putere latentă care putea fi ușor mobilizată pentru a înlocui reprezentanții (care nu mai reprezentau de fapt comunitatea) din consiliul de administrație.

- ***Când puterea oficială este incapabilă sau nu dorește să rezolve adevăratele probleme.*** O comunitate s-a confruntat cu o serie de probleme: clădiri pe cale de a se deteriora, clase supraaglomerate în școlile publice (a câte 70 de copii în fiecare), tensionări pe motive de rasă, naționalitate etc. Administrația comunitară a organizat o întâlnire cu publicul pentru a educa la membrii comunității sentimentul de patriotism față de localitatea în care trăiesc. Or, în loc să rezolve problemele

stringente ale comunității, administrația locală (puterea oficială) era preocupată de probleme minore. Atașamentul față de locul de trai este important pentru menținerea stabilității în zona locativă, dar nu poate schimba logica și mentalitatea proprietarilor, care nu erau interesați de sănătatea și bunăstarea chiriașilor. Comisia pentru educație, la rândul ei, nu poate soluționa de una singură problema privind completarea claselor sau să lichideze sursa conflictelor etnice. Administrația însă s-a detașat de la soluționarea acestor probleme. Acesta și a fost motivul din care întâlnirea cu publicul din comunitate organizată de administrație nu s-a soldat cu rezultatele preconizate. Din cauza incompetenței și a lipsei de interes pentru problemele esențiale ale comunității, administrația locală a generat propria disoluție și respingerea din partea oamenilor nemulțumiți de starea actuală a lucrurilor.

Cum preia organizatorul puterea de la structura existentă?

• *Niciodată singur, ci doar prin formarea unei echipe noi de putere.*

• *Prin punerea puterii actuale în situația de a reacționa.* Când organizatorul găsește un grup de persoane care are o problemă pe care administrația actuală nu o rezolvă, însoțește grupul respectiv la o adunare a administrației. Reacția administrației este adesea: "Noi acționăm aici de mult timp. De ce nu ați venit niciodată până acum?" Adesea, noii veniți sunt îndepărtați fără menajamente. Atunci când grupul părăsește adunarea dezorientat, se constituie un teren fertil pentru ca organizatorul să-și formeze o bază proprie. Dacă însă administrația acceptă grupul și încearcă să rezolve problema, atunci organizatorul va avea asigurat accesul la factorii de decizie, pentru că a contribuit la aplanarea unei situații conflictuale. Dacă organizatorul își joacă corect rolul, aceștia vor deveni de curând suportul de bază în acțiunile sale direcționate spre formarea unei noi structuri.

• *Prin acțiuni rapide cu care structura existentă nu poate ține pasul.* O comunitate locală avea un grup încheșnat care se ocupa doar cu probleme școlare. Comisia pentru educație a acceptat să conlucreze cu acest grup mic pentru că nu organizau adunări publice și numărul membrilor grupului nu depășea 12 persoane. Acest grup era considerat a fi unul ce exprimă pe deplin interesele comunității și nu mai era nevoie de noi membri. Organizatorul a activat timp de 6 luni, timp în care a format 45 cluburi de bloc ce se ocupau cu rezolvarea probleme-

lor legate de condițiile de trai și de sănătate, dar niciodată nu și-a propus să treacă la rezolvarea problemelor ce țin de educație. La început, grupul educațional a încercat să împiedice adunările cluburilor de bloc, dar după o lună acestea erau organizate într-un număr atât de mare (în fiecare săptămână) încât activitatea lor nu mai putea fi urmărită. Întrucât cluburile de bloc nu rezolvau problemele privind educația, grupul școlar și-a pierdut curând interesul față de activitatea organizatorului, iar cluburile de bloc în câteva luni și-au dezvoltat o structură de conducere puternică. Comisia pentru educație a anunțat că se va construi o nouă școală în cadrul comunității. Grupul care se ocupa cu probleme educaționale a înaintat propunerea ca școala să fie construită în centrul comunității. Dacă amplasamentul noii școli propus de grup ar fi fost acceptat, aceasta ar fi însemnat că un bloc locativ cu 75 de locuințe urma a fi dărâmat pentru a face loc școlii. Cluburile de bloc nu puteau să considere această alternativă drept una reușită, întrucât numai la 500 de metri de la amplasament comisia de educație deținea un teren viran având o suprafață de 1800 de m² care putea fi folosită cu succes în acest scop. În ciuda acestui fapt, comisia de educație și-a anunțat intenția de a demola blocul locativ, astfel încât școala să poată fi plasată în centrul comunității. Cluburile de bloc au reacționat. Ei au invitat comisia pentru educație la o adunare la care au participat 400 de persoane din comunitate. Grupul educațional a participat la adunare și în cadrul dezbaterilor a adus argumente în favoarea amplasamentului în centrul comunității. Cluburile de bloc au cerut totuși ca școala să fie construită pe terenul viran. Comisia pentru educație a anunțat că, deoarece nu s-a ajuns la un consens, școala nu va fi construită. Conducătorii cluburilor de bloc au cerut comisiei pentru educație să participe la o altă adunare publică care urma să fie convocată peste două săptămâni, perioadă în care toate organizațiile din comunitate vor lua poziția în favoarea uneia din alternative, după care se va adopta poziția majorității. Comisia pentru educație a căzut de acord. La adunarea planificată au participat 600 de persoane, grupul educațional a fost prezent și el la adunare. Cluburile de bloc au reprezentat 43 de organizații. Două biserici, un sindicat și două alte organizații s-au pronunțat pentru amplasarea noii școli pe terenul viran. Un alt grup și proprietarul unei mari clădiri care trebuia demolată au susținut amplasamentul școlii în centrul comunității. La finele adunării,

conducătorul cluburilor de bloc a anunțat comisia pentru educație că cluburile de bloc au și ele în componență un comitet educațional și că, de acum înainte, comisia pentru educație trebuie să contacteze acest nou comitet în legătură cu acțiunile ei viitoare la nivelul respectivei comunități. Astăzi o nouă școală se ridică pe locul unde odinioară era un teren viran, fără ca blocul de locuințe să fi fost demolat. Iar a reacționa la provocările și problemele membrilor comunității a devenit o tradiție demnă de urmat pentru factorii de decizie. În acest mod, organizatorul a inițiat o nouă bază a puterii - populară. Nu întotdeauna însă există șansa ca o structură a puterii să reacționeze atât de prompt și viguros ca în cazul prezentat. Totuși, aceasta este sarcina organizatorului comunitar - să forțeze organele puterii din comunitate să reacționeze oriunde (în biserică, în adunări comunitare) și la orice problemă a comunității.

• **Prin formarea unei coaliții sub un nou nume.** Organizațiile având o anumită istorie de obicei nu agreează să renunțe la istoria lor sau la propria autonomie. Dacă însă organizația, grupul poate găsi o cale prin care să-și mențină pozițiile, atunci ea poate să renunțe la propriul nume când are de rezolvat o situație specială. Aceasta mai ales dacă situația este una pe care autoritățile locale nu au rezolvat-o sau una prea complicată pentru a fi rezolvată de respectiva organizație, grup. De aceea, organizatorul asigură o participare mult mai sporită a membrilor comunității, a organizațiilor din teritoriu prin formarea unei coaliții, precum și posibilitatea de a rezolva în comun o problemă vitală. Singura condiție este ca toți participanții să lupte sub același drapel. Astfel, fiecare organizație simte că a renunțat la ceva pentru a participa la o coaliție. Atunci când grupurile, deși fragmentate, nu doresc să-și piardă identitatea și autonomia, o alternativă este ca ele să formeze o coaliție în scopul de a soluționa în comun o problemă ce interesează toate grupurile, dar care nu este în puterea unui singur grup.

În concluzie menționăm că pentru organizator este important să recunoască că, o dată ce analiza structurii puterii este realizată, ea trebuie permanent reevaluată și adaptată la exigențele timpului. Puterea nu este statică. Ea se modifică continuu și se reechilibrează permanent. Organizatorul trebuie să fie conștient de acest lucru, să observe și să anticipeze schimbările și, pe cât e posibil, să introducă

schimbări în favoarea comunității, spre binele ei. Organizatorul care nu are capacitatea de a realiza aceste obiective de importanță majoră nu-și merită calificativul.

Un loc aparte în modelul ALINSKY îl deține **strategia și tactica** organizării lucrului în comunitate. Problema ce urmează a fi soluționată poate fi clară, iar oamenii gata să se încadreze în soluționarea ei. Dar dacă tactica este greșită și strategia neclară, toate eforturile depuse se pot solda cu eșec. De aceea, este important ca organizatorul, liderii și grupul de bază să fie înarmați cu o strategie clară în organizarea lucrului comunitar, căutând răspuns la următoarele întrebări:

- Va fi ea acceptată de oameni?
- Va reprezenta suficient de bine problema?
- Va dezechilibra adversarul?
- Va arăta cine este adversarul?
- Va fi plăcută pentru participanți?
- Ce alternative trebuie planificate?
- Va conduce ea la masa tratativelor?

Va fi ea acceptată de oameni?

Un organizator tânăr, dornic să-și arate capacitățile de a-i implica pe oameni într-o acțiune, a făcut mari presiuni asupra liderului unui grup de chiriași, cerându-i să organizeze pichetarea locuinței proprietarului dacă acesta nu se va prezenta la adunarea lor. Liderul nu era pregătit pentru o astfel de acțiune și de aceea a reacționat negativ nu doar la strategia propusă, ci și la ideea de a întruni în adunare chiriașii și proprietarul. Bătălia a fost pierdută, pentru că oamenii au fost orientați spre o strategie în cadrul căreia nu se simțeau prea confortabil. De aceea, este important să existe o ordine logică în ce privește alegerea strategiei. Astfel, un alt organizator a mers în același bloc și a sugerat ideea unei adunări doar cu participarea locatarilor pentru a discuta problemele privind ameliorarea condițiilor de trai în blocul respectiv. La adunare, locatarii au hotărât să țină o altă adunare, la care să-l invite și pe proprietar. Când acesta nu s-a prezentat, oamenii au hotărât să amâne adunarea pentru altă dată și să-l invite din nou, justificându-i lipsa prin argumentul „poate a fost reținut de alte treburi». Însă când proprietarul nu s-a prezentat nici a doua oară, oamenii au hotărât să meargă la el

acasă. Astfel, același grup care inițial spusese “NU” în privința vizitei la locuința proprietarului a sfârșit prin a face acest lucru, pentru că acum li se părea a fi o soluție logică în desfășurarea evenimentelor. Astfel, organizatorul va construi strategii de o așa manieră, încât fiecare nouă acțiune să pară foarte logică. Acest lucru este valabil, în mod special, pentru grupurile nou-create. Însă, pe măsură ce grupul câștigă experiență eforturile vor fi direcționate în principal spre a obține victorie, urmând strategii care o asigură mult mai rapid. Strategia de lucru cu grupurile noi trebuie construită succesiv și într-o progresie logică. Aceasta necesită timp, dar dacă organizatorul vrea să atragă în lucru cât mai mulți membri, aceștia trebuie să vină cu ideile lor și să devină astfel coparticipanți ai comunității la dezvoltarea strategiei.

Va reprezenta suficient de bine problema? Un grup comunitar nu reușea să convingă autoritățile locale de necesitatea măsurii de deratizare. Ei ținuseră numeroase adunări și frustrarea membrilor comunității atinsese cote ridicate. Atunci când autoritățile au refuzat să participe din nou la o adunare publică în cadrul căreia a fost pusă în dezbatere problema, 75 de oameni au mers la primărie și au agățat deasupra intrării un șobolan. Vestea s-a răspândit cu repeziciune; ca rezultat au început să protesteze și alte persoane, presa a publicat o serie de materiale despre problema în cauză. În cursul unei săptămâni, serviciile de deratizare au venit de două ori în comunitatea respectivă. În acest caz, problema a fost reprezentată atât de bine, încât bătălia a fost câștigată fără alte confruntări.

Strategia trebuie să fie dramatizată într-atât, încât să fie evident și pentru cei din afară că problema cere o rezolvare urgentă. Dramatizând problema, cei care se confruntă cu ea pot să atragă mai mulți combatanți în jurul lor.

Va fi plăcută pentru participanți?

Viața noastră este, în general, plicticoasă. Acesta este motivul pentru care oamenii privesc atât de mult televizorul; ei vor să trăiască, fie și imaginar, fie doar câteva ore, într-o lume diferită de cea reală. De aceea, dacă e posibil, strategiile trebuie să fie atractive pentru persoanele care participă. În felul acesta, ei vor veni și altă dată și își vor aduce prietenii și vecinii, încadrându-se activ în organizarea unei noi acțiuni.

Membrii comunității nu o dată au încercat să se întâlnească cu un director de bancă care era învinuit că nu acordă împrumuturi în comunitate. Intențiile fiind însă zadarnice, în cele din urmă au hotărât să se ducă la el acasă; locuia într-o zonă cu locuințe impunătoare. Vecinilor le-au fost împărțiți "fluturași" (aceștia simbolizând bancnotele). Mulți au adus cu ei fâșii de hârtie roșie pe care le-au aruncat pe acoperișul casei bancherului și cu care au înfășurat gardul casei. Acțiunea a fost rezultativă - bancherul a acceptat să se întâlnească cu un grup de cetățeni în zilele apropiate (în care scop a și fost întreprinsă acțiunea). Subiectul care a predominat în discuție între oameni ținea de plăcerea pe care ei au primit-o când au decorat casa bancherului cu fâșiile de hârtie. La următoarea adunare au venit foarte mulți oameni, pentru că toți vroiau să participe la acțiuni de acest fel.

Ce acțiuni alternative trebuie planificate?

Înainte de a convoca o adunare publică sau altă acțiune este necesar ca organizatorul, împreună cu conducătorul grupului, să preconizeze și alte acțiuni, alternative acestora, deoarece se pot crea diverse situații din care trebuie găsită o ieșire: Ce vom face dacă adversarul va spune "Da" la prima și a doua cerere a noastră, dar va spune "Nu" la a treia cerere? Dar dacă zice "Da" la prima cerere și "Nu" la celelalte două? Ce vom face dacă nu va veni deloc la adunare? Dar dacă vine și apoi părăsește adunarea? Strategia inițială a grupului, care a atârnat șobolanul la intrarea în primărie, era să aducă șobolanul direct în biroul primarului. Dar putea să se întâmple ca primarul să nu se afle la moment în primărie. De aceea au și gândit o acțiune de alternativă. Când au venit, într-adevăr, clădirea era închisă. Astfel, planul alternativ de acțiune a devenit operațional: au adus ciocanul și cuiele pregătite din timp și șobolanul a fost atârnat deasupra intrării în văzul și spre hazul trecătorilor. Dacă nu ar fi avut o strategie alternativă, cineva s-ar fi putut gândi la aceasta pe loc, dar grupul putea și să se retragă pentru a reveni altă dată, modalitate sigură de eșec a unei acțiuni.

Strategiile alternative asigură reușita acțiunii; chiar dacă datele vizând problema se modifică, conducerea este pregătită, pe cât e posibil, cu o varietate de planuri pentru a se adapta situației deja schimbate. Adversarul și nu liderul este cel pe care dorim să-l facem să-și piardă echilibrul!

Ne va conduce oare la masa tratativelor?

Scopul oricărei strategii este să aducă grupul de nemulțumiți la masa tratativelor, astfel încât aceștia să-și poată negocia doleanțele. Astfel, strategia nu trebuie să se îndepărteze de la acest scop, iar cei care o elaborează trebuie să țină permanent în vizor substanța problemei de rezolvat. Într-o campanie întreprinsă împotriva supraaglomerării unei școli de cartier, liderii au decis să organizeze un boicot pentru a-și demonstra nemulțumirea. Pentru a spori eficiența acțiunii, s-a hotărât ca elevilor să li se distribuie, cu o zi înainte, afișe cu inscripția “NU MERGEM MÂINE LA ȘCOALĂ”. Când afișele erau deja reparțizate, o mașină polițienească s-a oprit în dreptul grupului, polițiștii amenințând că îi va aresta pe cei care îndeamnă tinerii la acțiuni “delincvente”. Un avocat din grup a încercat să protesteze împotriva amestecului poliției. Dar organizatorul și conducătorul grupului de acțiune au găsit o altă ieșire din situație: au strâns imediat toate afișele de la copii și le-au înmănat polițiștilor. Spiritele au fost calmate, conflictul evitat. Mulțumiți de rezultat, polițiștii au plecat. Să ne imaginăm însă un alt rezultat. Presupunem că conflictul a evoluat și cineva a fost arestat. În acest caz lupta împotriva supraaglomerării din școală ar fi fost umbrită de acest eveniment. La acel moment, problema nu era poliția, ci școala, de aceea nimic nu trebuia să deturneze grupul de la scopul urmărit. Scopul oricărei strategii este să conducă grupul la masa tratativelor, nu însă să-l detașeze de aceasta.

În concluzie putem menționa că recunoscând puterea pe care o dețin cei ce organizează activitățile în comunitate și puterea celor care se opun “nucleului”, este imperios necesară elaborarea unei strategii sănătoase care să aducă părțile aflate în conflict la masa tratativelor. Vorbind despre o strategie potrivită, Ming afirma: “Fă-l pe inamic să înnebunească și uimește-l într-atât încât să-și risipească forțele din cauza confuziei”. Organizatorul se va strădui să elaboreze o așa strategie care va maximaliza puterea unei părți și va reduce la minimum puterea alteia, ce i se opune.

După ce va reflecta profund asupra tuturor acestor aspecte, organizatorul va atrage în discuție liderii, iar aceștia - membrii comunității, care vor lucra împreună la elaborarea unei strategii pentru acțiune.

Întrebări recapitulative:

1. Caracterizați principalele dimensiuni ale comunității.
2. Care sunt obiectivele de bază ale dezvoltării comunitare?
3. În ce constă esența modelului BIDDLES de organizare a lucrului comunitar?
4. Dezvăluți strategia organizării lucrului comunitar propusă de modelul ALINSKY.

Bibliografie selectivă:

1. Zamfir E. *Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară*. -București, 2000.
2. Keller C. *Community*. - Princeton (SUA), 2001.
3. Twelvetrees A. *Community Work*. - London, 2001.
4. Gabrailth G. *Societatea perfectă*. - București, 1995.
5. Adams R., Dominelli L. *Social Work: themes, issues debates*. - London, 2000.
6. Smile G. *Social Work and Social Problems*. - London, 2000.

CAPITOLUL III

FENOMENUL SĂRĂCIEI: MODALITĂȚI DE OPERAȚIONALIZARE ȘI ESTIMARE

1. Sărăcia absolută: metode de estimare

Sărăcia, fenomen care afectează atât țările în curs de dezvoltare, cât și cele dezvoltate, suscită multe controverse, deși baza teoretică pentru studierea acesteia a început să se stabilească încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Problema principală în studierea sărăciei constă în aceea că nu există o accepțiune universală, în baza căreia să se poată stabili exact când o persoană sau o familie se află în starea de sărăcie. Conceptualizarea și alegerea modalităților de măsurare a sărăciei trebuie să pornească, evident, de la definiția acesteia. Conceptul de sărăcie a evoluat de la:

- *o abordare absolută*, care presupune lipsa mijloacelor necesare menținerii vieții umane și se asociază noțiunii de subzistență;
- *o interpretare relativă*, potrivit căreia nu există resurse minime care ar asigura existența normală a persoanei/familiei în contextul social-cultural dat;
- *o interpretare subiectivă*, având la bază opinia publică referitoare la nivelul veniturilor considerate a fi suficiente pentru satisfacerea necesităților elementare.

Fiecare dintre cele trei concepte prezintă avantaje și dezavantaje cu implicații asupra evaluărilor. În ultimă instanță, operarea cu oricare din ele se realizează cu ajutorul unui standard de viață prestabilit pentru identificarea persoanelor sau a familiilor sărace. La rândul său, standardul de viață (pragul de sărăcie), e determinat de conceptul adoptat.

Evident, modalitățile diferite de abordare conduc la estimări diferite ale numărului de săraci. **Nu se poate vorbi despre cea mai bună abordare, cum nu se poate vorbi nici despre cea mai bună metodă de măsurare.** Alegerea unei abordări și a unei metode pentru măsurarea sărăciei trebuie să pornească de la obiectivele analizei și de la informațiile disponibile și utilizabile în realizarea

acesteia. Nu în ultimul rând, este necesar să se aibă în vedere una din concluziile principale ale studiului realizat de EUROSTAT asupra evoluției sărăciei în perioada 1980-1985 pentru 11 state membre ale UE: **sărăcia este o problemă națională și, prin urmare, cere o soluție națională.**

Precizăm unele concepte de bază, pe care le vom utiliza în acest compartiment. **Pragul de sărăcie reprezintă suma de bani necesară unei familii pentru procurarea bunurilor și serviciilor în structura și cantitățile considerate a fi necesare asigurării unui trai minim decent (MD) sau a subzistenței (MS).** Cel mai des nu se utilizează doar un singur prag al sărăciei, ci mai multe, fiecare dintre ele indicând un anumit tip sau grad de sărăcie. Corespunzător sărăciei absolute și relative se utilizează frecvent două praguri distincte (numite adesea și minim de trai): **minim de subzistență (MS) și minim social sau minim decent de viață (MD).** Pragurile de sărăcie permit identificarea **incidenței sărăciei** (cine este sărac, câți săraci există în întreaga colectivitate sau într-un anumit grup) și a **gradului de sărăcie** (cât de săraci sunt diferiți săraci). Utilizarea pragului de sărăcie produce doi indicatori foarte importanți ai sărăciei:

- **numărul săracilor** – numărul persoanelor sau al familiilor care se plasează sub respectivul prag și

- **amplarea sărăciei** – distanța dintre veniturile de care dispune o familie/persoană aflată sub pragul sărăciei și acest prag. Pragul de sărăcie este prezentat, de regulă, în expresie valorică.

Pragul sărăciei absolute derivă în esență din evaluarea nevoilor umane fundamentale, reprezentând nivelul minim al cheltuielilor necesare satisfacerii acestor nevoi. Într-o țară slab dezvoltată resursele absolut necesare existenței oamenilor ca membri ai societății sunt relativ apropiate de cele strict necesare supraviețuirii fizice. În țările dezvoltate pragul de sărăcie absolută are un conținut mai amplu și un nivel mai înalt decât cel aferent supraviețuirii sub aspect fizic.

Caracteristicile fundamentale ale pragului sărăciei absolute constau în următoarele:

- Se presupune o invariabilitate a volumului fizic al consumului apreciat ca minim necesar, adică parametri cantitativi constanți de-a lungul unei perioade și într-un spațiu geografic relativ omogen sub aspect economic și cultural;

- Componenta normativă a respectivului prag legată de ancorarea pragului absolut în cel puțin un parametru fizic al consumului **minim necesar**, fixat ca normă ce trebuie atinsă de fiecare persoană / gospodărie pentru a fi considerată în afara sărăciei.

A determina **pragul sărăciei absolute** înseamnă a **defini nevoile și nivelul satisfacerii lor, a identifica bunurile și serviciile de consum necesare în acest scop, a calcula cheltuielile minime de consum necesare achiziționării bunurilor și plății serviciilor.**

Dificultatea realizării în practică constă în lipsa unor criterii obiective de stabilire a “minimumului necesar”. **Nevoile** sunt definite drept **nevoi fundamentale** de alimentație, îmbrăcăminte, adăpost, precum și cele de igienă, sănătate și odihnă, de educație și participare la viața socială. Însă e greu a aprecia **care este nivelul minim** (de bază) de satisfacere a acestor nevoi; de asemenea, este dificil a selecționa din bunurile și serviciile existente pe piață pe acelea care formează combinația cea mai potrivită pentru a asigura realizarea nivelului minim de satisfacere a nevoilor.

Toate metodele de determinare a pragului sărăciei absolute au la bază normele de consum alimentar recomandate de nutriționiști. Metodele diferă:

- în funcție de modalitatea transpunerii acestor norme în cheltuieli minime de consum alimentar;
- în dependență de modul de estimare a cheltuielilor minime necesare consumului nealimentar (de bunuri și servicii).

Metoda structurii consumului: ponderea cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor

Consumul este deseori mult mai dificil de a fi înregistrat decât veniturile, iar în perioada de criză economică și tranziție suferă distorsiuni importante. Structura consumului reprezintă însă o importantă metodă de estimare a nivelului de sărăcie.

Potrivit legii lui Engel, evoluția consumului are o serie de caracteristici structurale determinante:

- la venituri scăzute cheltuielile tind să se axeze pe satisfacerea nevoilor elementare: hrană, îmbrăcăminte, locuință;
- la un nivel mai ridicat ponderea cheltuielilor alimentare tinde să scadă, crescând ponderea consumului **discreționar**, în special a celui nealimentar.

Concluzie: ponderea excesivă a cheltuielilor alimentare constituie un indice al sărăciei. Ponderea cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor variază în raport cu:

- nivelul veniturilor;
- costul locuinței;
- costul educației;
- costul îngrijirii medicale.

Reieșind din cele menționate și din analiza bugetelor de familie, care a scos în evidență faptul că pentru o familie americană medie cheltuielile pentru alimentație reprezintă o treime din totalul cheltuielilor, Orshanski (SUA) a propus în anul 1964 un prag al sărăciei absolute definit ca “bunurile și serviciile care asigură un nivel de subsistență”. Administrația Securității Sociale din SUA a adoptat pragul propus. Deci, conform metodei structurii consumului, ***pragul de sărăcie se stabilește***, după M. Orshanski, ***la nivelul veniturilor care generează o treime din cheltuieli pentru alimentație***.

Relevanța metodei structurii consumului pentru Republica Moldova

În cazul consumului alimentar este destul de dificil să ne propunem atingerea unor anumite niveluri ale consumului comparabile cu cele înregistrate de țările dezvoltate, deoarece modul de producere și de utilizare a alimentelor este specific fiecărui popor. Aspectele comparațiilor la nivel internațional privind consumul alimentar sunt condiționate de obiceiuri, experiență ș.a., precum și de deciziile zilnice de a consuma sau nu un anume produs. Totuși, există un canon universal. *Variabilele generale*, cererea și oferta (nivelul lor depinde de mediul economic și cultural), se completează reciproc prin mecanismul prețurilor și oferă consumatorului o anumită posibilitate de a se hrăni, un anume număr de calorii și substanțe nutritive. *Variabilele individuale* țin de vârstă, sex, activitate, anabolism și catabolism celular, preferințe și determină necesarul caloric și nutritiv al organismului.

În anii anteriori și în prezent consumul alimentar în Republica Moldova este marcat de dificultăți în procurarea unor produse, de substituirea unor produse cu altele (deci, sunt afectate variabilele generale și, în special, cele individuale). Consumul alimentar al populației este departe de a ilustra o situație normală. Argumentăm afirmația prin următoarele date:

- În perioada 1990-2000 prețurile și tarifele la mărfurile și serviciile destinate consumului personal și familial au fost majorate în proporții mari și diferite, determinând schimbări în ponderea diverselor grupe de cheltuieli (vezi Tabelul I). Astfel, ponderea cheltuielilor pentru alimentație ale primei decile (familiile cele mai sărace) a constituit 88,6% din cheltuielile în ansamblu, în timp ce a zecea decilă (partea cea mai înstărită a populației) a alocat pentru alimentație 46,0 la sută, media constituind 65% din cheltuieli. Pentru comparație, în țările foste socialiste aceste niveluri erau în anii '90 cuprinse între 32% și 52%: Bulgaria 49%, Republica Cehia 33%, Slovacia 32%, Polonia 43%, Rusia 52%.

Tabelul 1

Structura cheltuielilor de consum ale populației, anul 1999 (%)

	Republica Moldova		Rusia 1999	SUA 1999
	1992	1999		
Cheltuielile de consum, <i>total</i>	100	100	100	100
<i>Inclusiv:</i>				
consum alimentar	43,5	65,0	52,0	13,9
mărfuri nealimentare	45,8	15,7	34,3	27,8
servicii	10,7	18,6	13,7	58,3

Sursa: Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă, PNUD, Chișinău, 2000

- Scăderea drastică a puterii de cumpărare a familiilor cu venituri medii și mici a condus la reducerea calității rației alimentare. Valoarea de alimentare a coborât sub “pragul caloric” stabilit de FAO – 2500 calorii. Media de consum pe cap de locuitor a constituit în Republica Moldova 1980 calorii. Deși reprezintă un indicator important, valoarea energetică a produselor consumate nu oferă informații despre calitatea propriu-zisă a nutriției. În conformitate cu recomandările FAO –OMS, raportul de consum al proteinelor, grăsimilor și glucidelor trebuie să constituie 1:1:4. În Republica Moldova corelația e de 1:1,2:5,2.

Este elocvent faptul că creșterea prețurilor la produsele alimentare duce la scăderea consumului alimentar, în special înregistrată la produsele cu valoare biologică mare (carne, lapte, ouă). La produsele ali-

mentare de bază (pâine, cartofi ș.a.) efectul creșterii prețurilor poate determina chiar creșterea consumului acestora, ele constituind, în special, hrana celor săraci.

Concluzie: datele prezentate relevă că ponderea cheltuielilor alimentare în țara noastră este extrem de ridicată, ceea ce indică un grad ridicat de sărăcie. Considerăm că *stabilirea pragului de sărăcie conform metodei structurii consumului nu este relevant pentru Republica Moldova, decât cel mult ca complementare la alte metode.*

* * *

În ceea ce privește cheltuielile aferente consumului nealimentar, există *metoda calorică* și *metoda normativă*.

Metoda calorică

Metoda calorică presupune fixarea unui prag energetic (în calorii) și determinarea nivelului cheltuielilor de consum sau al venitului necesar pentru atingerea acestei limite. Esența metodei constă în aceea că definește pragul de sărăcie ca fiind cheltuielile totale de consum la care este de așteptat ca o persoană să se alimenteze potrivit normelor stabilite în societatea în care trăiește. Această metodă include automat în cheltuielile totale de consum o sumă corespunzătoare consumului nealimentar (bunuri nealimentare și servicii).

Metoda normativă (bugetul, coșul minim de consum)

Metoda normativă a fost utilizată de S.Rowntree în lucrările de pionierat în domeniul cercetării sărăciei și a stat la baza stabilirii nivelului de prestații sociale în cadrul programului de asistență socială inițiat de Beveridge. Mai târziu însă în țările dezvoltate metoda a fost abandonată în favoarea metodei relative. În schimb, a fost utilizată în țara noastră și în alte țări est-europene pentru determinarea standardului minim de trai.

Metoda normativă presupune stabilirea, prin diverse mijloace, a unor norme de consum minim necesar de bunuri și servicii, apreciate ca indispensabile.

Sumele de bani minime la care pot fi achiziționate aceste coșuri de bunuri reprezintă pragurile de sărăcie. După cum se poate observa, metoda normativă, analitică, prin natura sa, ia în considerație o anumită structură a consumului presupusă a reprezenta minimul de viață.

De obicei, se stabilesc **două coșuri de produse și servicii** corespunzătoare, respectiv, **minimului de trai decent** și **minimului de subzistență**.

1. Minimul decent (MD) cuprinde toate bunurile și serviciile absolut necesare pentru o viață normală în contextul societății noastre, oferind resurse pentru participarea la viața socială a colectivității și oportunități de dezvoltare personală. La stabilirea normativelor trebuie respectate anumite principii:

- ***La bunurile alimentare se stabilește:***
 - necesarul de consum evaluat de nutriționiști în funcție de vârstă, sexul și tipul de activitate a persoanelor care compun gospodăria;
 - nivelurile efective ale consumului alimentar și caracteristicile comportamentului de consum al gospodăriilor, în special al celor situate în zona săracă după distribuția veniturilor;
 - prețurile comparative ale produselor alimentare.
- ***La vestimentație*** – minimul se stabilește în baza a două dimensiuni: *fiziologică* (este dimensiunea determinantă) și *socială* (care decurge din nivelul de dezvoltare social-economică a țării, din gradul de civilizație atins). Normativele prevăzute pentru vestimentație sunt discutabile din următoarele motive:
 - minimul necesar de îmbrăcăminte și încălțăminte este dependent nu numai de caracteristicile ortopedice și antropometrice ale fiecărei persoane, de mediul (inclusiv climateric) în care aceasta trăiește, ci și de *statutul* său social;
 - consumul de astfel de bunuri depinde în mare măsură de calitatea acestora și, în special, de rezistența lor, respectiv de durata de folosire;
 - durata de folosire a unui obiect de vestimentație, fapt care constituie un parametru esențial de determinare a normativelor de consum, depinde și de numărul de schimburi sau înlocuitori. Spre exemplu, alternanța palton, scurtă, pardesiu face ca fiecare din acestea să poată fi folosită un număr mai mare de ani.
- Principalele categorii de *servicii* pentru care se estimează cheltuielile minime sunt cele referitoare la:
 - locuință: cheltuieli legate de utilizarea locuinței (minimul de mobilă, produse textile pentru încăperi, aparate electrice de uz

- casnic, radio și televizor, articole de menaj ș.a.); cheltuieli pentru serviciile comunale;
- transportul urban și interurban;
 - serviciile culturale: cinema, teatru, muzeu ș.a.;
 - igiena personală: frizerie, saună;
 - îngrijirea medicală: procurarea de medicamente. Se iau în considerare datele din bugetul de familie și o listă de medicamente cu grad ridicat de solicitare;
 - poștă și telecomunicații;
 - repararea și întreținerea îmbrăcăminte și a încălțămintei.

Se impune o remarcă cu privire la prețurile referitoare la cele două grupe mari de bunuri ce intră în consumul populației – produse alimentare și mărfuri nealimentare. Din cauză că în condițiile actuale prețurile diferă de la o localitate la alta și chiar de la o unitate la alta, soluția adoptată este cea a prețului mediu, așa cum este determinat acesta de Departamentul Analize Statistice și Sociologice.

Conform datelor prezentate de Departamentul Analize Statistice și Sociologice al Republicii Moldova (DASS), bugetul minim de consum în țară (sau coșul minim de consum) se estimează la 1047 lei/persoană, pentru martie 2002, ceea ce constituie 107,6% față de martie 2001 și 175,3% față de martie 2000. Cea mai mare creștere a înregistrat-o indicele prețurilor de consum la mărfurile alimentare (120%).

2. Alt nivel, denumit **minim de subzistență (MS), reprezintă un parametru de analiză mult mai sever. Acesta din urmă se determină în felul următor: *din nivelul minim de trai decent se elimină unele cheltuieli comune familiei* (cele pentru mobilier, pentru articole de uz casnic, veselă și tacâmuri), *care se fac la intervale mari de timp; se reduc sumele estimate a fi necesare pentru procurarea de alimente* (înlocuirea proteinelor animale cu cele vegetale ș.a.), *de aparate electrice de uz casnic și se exclud, în principal, nevoile spirituale.***

Concluzie: metoda normativă este utilizată în Republica Moldova pentru stabilirea coșului (sau bugetului) minim de consum. Desigur, componența acestui coș și durata de utilizare a unor bunuri (vestimentație, mobilă etc) e discutabilă. Cu toate acestea, rațiunea alegerii metodei normative este următoarea:

- declinul standardului de viață face ca metoda normativă să fie mai adecvată pentru a determina un prag al sărăciei, apropiat de cel real;
- minimumul de trai determinat prin metoda normativă poate constitui un reper pentru analiza evoluției în timp a sărăciei, precum și a diferențelor în teritoriu;
- prin operativitatea cu care poate fi ajustat în funcție de evoluția prețurilor, el poate servi ca punct de referință în stabilirea diferitelor componente ale sistemului de protecție socială.

2. Sărăcia relativă: modalități de măsurare

Pentru măsurarea sărăciei relative se utilizează un număr de variabile instrumentale alternative:

- *venitul* per capita sau pe adult echivalent;
- *cheltuielile* de consum ale gospodăriilor per capita sau pe adult echivalent.

Pragul de sărăcie relativă se determină pe baza distribuției populației statistice (gospodării) în funcție de o variabilă instrumentală. Ideea esențială în interpretarea sărăciei relative este că persoanele și gospodăriile, care se află sub pragul sărăciei sunt într-o situație mai grea decât celelalte.

Pragul de sărăcie relativă se determină prin mai multe metode, printre care:

Metoda primei decile

Cea mai simplă modalitate este stabilirea unui anumit procentaj de gospodării considerate sărace din numărul total al gospodăriilor. În acest caz, pragul de sărăcie relativă este valoarea care delimitează procentul respectiv de gospodării din distribuția variabilei instrumentale (venituri sau cheltuieli) utilizate pentru măsurarea sărăciei. Cea mai răspândită metodă din această categorie este ***metoda primei decile***, care presupune ***ordonarea gospodărilor în ordinea crescătoare a veniturilor sau a cheltuielilor***. Gospodăriile care se situează în decila inferioară (10% din numărul total de gospodării) sunt considerate sărace. În acest caz pragul de sărăcie corespunde limitei maxime a intervalului de venituri (sau de cheltuieli) din prima decilă.

Metoda OECD¹:

Metoda propusă de Comunitatea Europeană în anul 1981 este una dintre cele mai simple. Ea stabilește pragul sărăciei la **jumătate din venitul mediu net pe persoană în respectiva colectivitate**. În baza acestei metode, Comisia a estimat un număr de 30 milioane de săraci în toate țările Comunității, ceea ce reprezintă aproximativ 10% din totalul populației. O asemenea măsură este utilizată oficial în Anglia din anul 1988.

Se presupune deci că există un mod de viață normal, majoritar. Sărăcia ar reprezenta depărtarea excesivă (în sens negativ) de un asemenea nivel. În mod convențional, bazat mai mult pe argumente intuitive decât pe formule precise, s-a ales **0,5** din venitul mediu ca fiind o limită, peste care, deși pot exista frustrări importante, persoanele respective trăiesc mai mult sau mai puțin normal. Sub această limită (de 0,5 în raport cu modul de viață majoritar) se instalează o stare de sărăcie. De regulă, pentru a determina **gradul de sărăcie**², se utilizează mai multe praguri: 0,4 (sau 40%) din nivelul mediu reprezentând un nivel minim de subzistență, iar 0,6 (sau 60%) desemnând o viață decentă.

După cum se poate observa, o asemenea măsură este pur relativă: ea raportează individul la nivelul întregii colectivități, putând fi mai ridicată sau mai scăzută în raport cu toate celelalte venituri din colectivitate.

Relevanța metodei OECD pentru Republica Moldova

Metoda OECD de stabilire a pragului de sărăcie este eficace doar în situația în care trei condiții sunt satisfăcute:

1. Majoritatea colectivității are asigurat un minim de viață, astfel încât imposibilitatea de satisfacere a unor nevoi elementare (sărăcie absolută) să fie caracteristică doar unui segment relativ restrâns, mulți dintre săraci fiind doar **săraci relativi** la standardul de viață dominant.

¹ OECD – Commission of the European Communities.

² Gradul sau amploarea sărăciei: distanța veniturilor unei persoane, familii, grup, colectivități de pragul sărăciei. Indicatorul standard utilizat este procentul distanței față de pragul de sărăcie din valoarea respectivului prag.

În situația economică de astăzi a Republicii Moldova condiția dată nu poate fi îndeplinită. Numărul de săraci absoluți este substanțial (20,7%), ca urmare a declinului economic. Astfel, veniturile disponibile lunare per capita în 2000 au fost de 185,8 lei, plătând țara la acest indicator pe ultimul loc din Europa. Între 1990-1999, veniturile reale s-au redus de circa 3,5 ori¹. Jumătate din acest venit ar fi 92,9 lei, venit care nu poate asigura pentru o persoană nici simpla supraviețuire.

2. Colectivitatea să prezinte o evoluție relativ continuă, cu un grad ridicat de stabilitate, fapt care permite stabilizarea unor moduri de viață standard adoptate la nivelul resurselor existente.

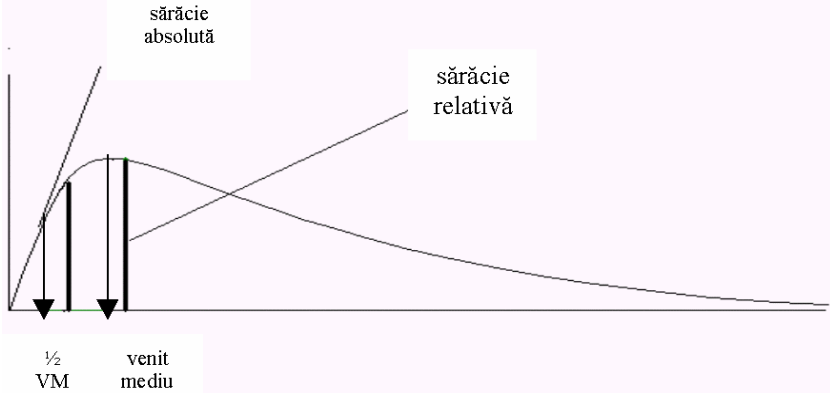
În Republica Moldova standardele unei vieți decente, stabilite la nivelul colectivității, sunt net superioare veniturilor existente în momentul actual de criză. Chiar și persoanele care se plasează la nivelul venitului mediu (de aproximativ 185,8 lei) pot trăi **sub** aceste standarde, fiind deci relativ săraci.

3. Veniturile să prezinte o dispersie suficientă, astfel încât majoritatea populației să aibă venituri peste jumătatea venitului mediu.

Pentru Republica Moldova este caracteristică o distribuție a veniturilor puternic deplasată spre stânga (sărăcie absolută), jumătate din venitul mediu fiind un nivel prea scăzut, incluzând doar un număr mic dintre cei care sunt efectiv săraci, nu numai relativ, dar și absolut.

Concluzie: în cazul nesatisfacerii acestor trei condiții, metoda OECD devine o metodă artificială de stabilire a pragului de sărăcie. Dacă, de exemplu, nivelul venitului mediu al colectivității este foarte scăzut, persistă riscul să existe chiar și săraci absolut, nu numai relativ, și peste jumătatea acestuia. Sau, dacă distribuția veniturilor este serios deplasată spre stânga, atunci, deși majoritatea populației poate fi săracă, totuși sub jumătatea venitului mediu ar putea fi un segment artificial redus (vezi Graficul 1).

¹ Situația social-economică a Republicii Moldova pe anul 2000. Departamentul Analize Statistice și Sociologice, Chișinău, 2001.

O colectivitate săracă cu o distribuție a veniturilor deplasată spre stânga

De asemenea, în societățile unde s-a produs o evoluție contradicțorie a standardului de viață: pe de o parte, a crescut nivelul de aspirații, iar, pe de altă parte, au scăzut resursele economice ale populației, metoda OECD riscă să-și piardă sensul.

Studiile comparative la nivel internațional au utilizat, în mod tradițional, metodele relative pentru evaluarea sărăciei (de exemplu, studiile inițiate de Biroul Internațional al Muncii, EUROSTAT).

Scale (coeficienți) de echivalență

Pentru a compara nivelul de trai între gospodăriile se utilizează *veniturile* sau *cheltuielile* pe gospodărie. Însă acești indicatori nu iau în considerare diferențele referitoare la mărimea și structura gospodăriilor și la necesitățile lor. Având același nivel al veniturilor, o gospodărie cu doi membri trăiește mult mai bine decât una cu șase membri. O modalitate de a reflecta astfel de diferențe constă în utilizarea veniturilor sau a cheltuielilor ce revin în medie pe o persoană în gospodărie. Dezavantajul acestei metode constă în faptul că nu se ține cont de caracteristicile demografice și economice ale membrilor gospodăriei, considerându-se că toți au nevoie de aceleași cheltuieli pentru a avea aceeași bunăstare.

Pentru a putea compara între ele gospodăriile care diferă după numărul și caracteristicile persoanelor, acestea trebuie transformate. **Transformarea gospodăriilor în gospodării echivalente (deci comparabile), ținându-se cont de principalele caracteristici care le pot afecta necesitățile, se face cu ajutorul scalelor de echivalență.**

Scalele de echivalență sunt niște instrumente cu ajutorul cărora fiecărui membru al gospodăriei i se atribuie un anumit coeficient de ponderare.

În literatura de specialitate se disting cinci tipuri de scale de echivalență, în funcție de metodele de determinare:

1. Normative: se bazează pe norme de consum stabilite de către experți, care determină coșuri minime de produse necesare gospodăriilor de dimensiuni diferite.

O scală normativă, devenită clasică, este cea a lui Rowntree (York, 1936).

Tabelul 2

Scala de echivalență Rowntree

<i>Tip de gospodărie</i>	<i>Coeficienți de echivalență</i>
1 bărbat singur	1,00
1 femeie singură	0,84
Cuplu	1,25
Cuplu + 1 copil	1,50
Cuplu +2 copii	1,70
Cuplu +3 copii	1,87

2. Scalele de echivalență determinate *pe bază empirică*, rezultă din observarea comportamentului și a nevoilor gospodăriilor.

Un exemplu de astfel de scale, introduse pentru scopuri de analiză statistică, îl constituie cele elaborate de Universitatea Oxford, cunoscute actualmente sub denumirea de scale OECD.

Tabelul 3

Scala de echivalență OECD

<i>Componenta gospodăriei</i>		<i>Coeficienți de echivalență</i>
<i>aduți</i>	<i>copii</i>	
1	0	1,0
1	1	1,5
1	2	2,0
1	3	2,5
2	0	1,7
2	1	2,3
2	2	2,7
2	3	3,2

3. Scalele de echivalență utilizate în **programele de securitate socială** rezultă, implicit, din *reglementările privind protecția socială, în special cele de asistență socială.*

4. Scalele de echivalență bazate pe consum sunt construite cu ajutorul *informațiilor privind cheltuielile provenite din anchetele de gospodărie.* Pentru a determina o scală de echivalență bazată pe consum se compară nivelul de bunăstare între diferite tipuri de gospodării cu scopul de a răspunde la întrebări de genul: cu cât mai mult ar trebui să cheltuie o gospodărie cu doi copii pentru a ajunge la nivelul de bunăstare al unei gospodării cu un copil? Respectiv scalelor de echivalență bazate pe consum se utilizează câteva metode:

Metoda porționării bugetului

În conformitate cu această metodă, scalele de echivalență se determină pe baza cheltuielilor curente ale gospodăriilor, care se divizează în *cheltuieli colective, separat pentru adulți și copii.* Toate cheltuielile legate de prezența copiilor sunt evidențiate, astfel încât cheltuielile persoanelor adulte să rămână la același nivel (indiferent dacă au sau nu copii).

Metoda ponderii cheltuielilor alimentare

Metoda dezvoltată de Engel pornește de la premisa că gospodăriile cu o pondere egală a cheltuielilor alimentare au un nivel de trai similar. O abordare recentă a acestei metode este scala de echivalență Van Ginneken.

Tabelul 4

Scala de echivalență Van Ginneken

<i>Mărimea gospodăriei (persoane)</i>	<i>Coeficientul de echivalență</i>
1	1,00
2	1,75
3	2,42
4	3,02
5	3,58
6	4,11

5. Scalele de echivalență subiective, care au la bază *măsurarea directă a bunăstării* (Van Praag). Metoda reprezintă o alternativă de măsurare și se bazează pe o anchetă pentru măsurarea bunăstării în

gospodăriei, comparând-se nivelul veniturilor apreciat ca necesar în diferite gospodării. Metoda subiectivă evidențiază aspecte noi comparativ cu alte metode. De exemplu, prezența copiilor generează utilități pozitive părinților, care își pot schimba structura consumului la nașterea copiilor, fără a se menționa o diminuare a bunăstării lor.

Din cele expuse rezultă următoarele: prin scalele de echivalență cheltuielile gospodăriei se transformă în cheltuieli pe persoană (cheltuieli pe adult echivalent), în care se iau în considerare:

- mărimea și structura acestora;
- economiile de scară: tendința de diminuare a cheltuielilor constante ce-i revin unei persoane o dată cu mărirea numărului de persoane în gospodărie. Cheltuielile pentru locuință, chirie și pentru bunurile de folosință îndelungată puțin depind de numărul de persoane în gospodărie. Alegerea tipului scalei de echivalență constituie o problemă fundamentală a măsurării sărăciei. E necesar a reține următoarele :

- scalele cu pondere ridicată, aproape de unitate (așa-numitele “scale abrupte”) vor prezenta gospodăriile mari să pară sărace; și cu cât ponderea va fi mai mare, cu atât scalele de echivalență vor tinde să includă gospodăriile în rândul celor considerate sărace;

- scalele de echivalență care acordă pondere mică următorilor membri ai gospodăriei (“scale line”) vor tinde să minimalizeze nevoile gospodăriilor numeroase și să includă în categoria gospodăriilor sărace pe cele formate dintr-o singură persoană.

3. Sărăcia subiectivă ca autoapreciere a indivizilor

Metodele de determinare a pragului de sărăcie subiectivă se bazează pe **autoaprecierea indivizilor cu privire la semnificația veniturilor minime necesare acoperirii nevoilor proprii**. În literatura de specialitate au fost dezvoltate mai multe metode, respectiv:

1. Metoda venitului minim

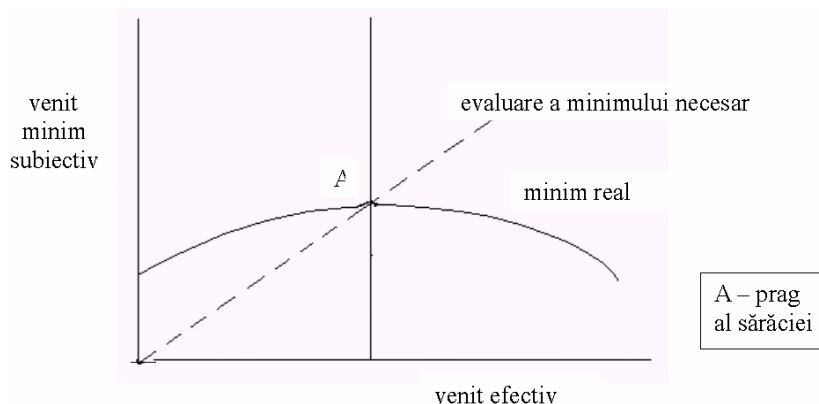
Metoda a fost propusă de Goedhart în anul 1977 și se bazează pe răspunsurile la întrebarea: “Ce venit considerați dumneavoastră a fi minimal?”. Utilizând aceeași metodă, Danziger, propune, în 1984, întrebarea: “Trăind în aceleași condiții ca acum și efectuând cheltuielile pe care le considerați necesare, care ar fi cel mai mic venit cu care s-ar putea descurca familia dumneavoastră până la sfârșitul lunii?”.

Studiile care au evaluat răspunsurile la această întrebare au evidențiat faptul că între venitul efectiv și venitul considerat minim necesar există următoarele relații:

- persoanele care au un venit mai mare decât pragul de sărăcie consideră că venitul lor este adecvat și tind să supraevalueze minimumul necesar;
- persoanele situate sub pragul sărăciei consideră că venitul lor este necorespunzător și tind să subevalueze minimumul necesar. Situația dată este reprezentată în Graficul 2.

Graficul 2

Pragul de sărăcie subiectivă determinat după metoda venitului minim

Metoda respectivă a fost utilizată în câteva țări europene, dar niciodată într-o țară în curs de dezvoltare.

2. Metoda Centrului de politică socială (CSP)

Metoda dată se bazează de asemenea pe o întrebare: “Ținând cont de veniturile efective ale gospodăriei dumneavoastră, reușiți să vă acoperiți necesitățile?”. Pentru răspuns este prezentată o grilă cu șase opțiuni posibile:

- foarte greu;
- greu;
- destul de greu;
- destul de ușor;
- ușor;
- foarte ușor.

Deosebirea dintre celelalte metode de estimare a pragului de sărăcie și metoda subiectivă constă în faptul că nivelul pragului se fixează numai în funcție de răspunsurile persoanelor care trăiesc în sărăcie. Pe când în cazul celorlalte metode aprecierea venitului ca fiind suficient sau insuficient se bazează în egală măsură atât pe răspunsurile celor săraci, cât și pe răspunsurile persoanelor care nu trăiesc în sărăcie.

3. Metoda Institutului de Cercetări ale Calității Vieții (ICCV)

Metoda ICCV se deosebește de metodele prezentate anterior prin faptul că utilizează întrebarea asupra venitului minim necesar doar în scopul verificării pragului determinat prin metode obiective. Complementar sunt propuse întrebări care permit estimarea nivelului de bunăstare printr-o autoevaluare a populației. De exemplu: “În momentul de față vă considerați sărac?”; “Sunteți mulțumit de veniturile actuale ale familiei dumneavoastră?” etc.

Avantajul metodei subiective: în viziunea mai multor specialiști, o asemenea abordare poate fi chiar mai exactă decât abordările obiective, care unifică, la nivelul mediei, varietatea situațiilor și nu pot lua în calcul configurația nevoilor concrete ale fiecărei familii. Nivelurile subiective de apreciere a pragului de sărăcie au avantajul de a considera particularitățile standardului de viață al fiecărei familii în parte, cu nevoile sale specifice, cu problemele și aspirațiile sale. **Dezavantajul** constă în faptul că, fiind subiectivă, această metodă este afectată de factori specifici fiecărei persoane și situații de viață foarte diferite, cunoscând o variație substanțială. Estimarea subiectivă pe care fiecare o face propriei sale situații are un caracter predominant intuitiv, și nu analitic. Goedhart apreciază elasticitatea la venit a pragului de sărăcie subiectivă de 0,60, ceea ce înseamnă că la fiecare unitate de venit suplimentar pragul minim estimat subiectiv va crește cu 0,60 unități. Danziger găsește în SUA o elasticitate de 0,38.

Relevanța metodei subiective pentru Republica Moldova

Folosirea metodei subiective presupune anumite condiții, între care:

- o economie capabilă să satisfacă cererea populației;
- stabilitatea prețurilor pe piața internă.

În lipsa unor asemenea condiții, estimările diverselor persoane asupra veniturilor strict necesare sunt eronate, incertitudinea defavorizând estimarea corectă.

Cunoașterea situației fiecărei familii în raport cu pragul de sărăcie, și anume, relevanța metodei subiective pentru Republica Moldova nu este în prezent adecvată, din cauza:

- incertitudinii provocate de schimbările economice, de instabilitatea situației și modificarea permanentă a premiselor care stau la baza aprecierilor personale, aspecte ce afectează corectitudinea oricărei aprecieri făcute de nespecialiști;
- creșterii continue și rapide a prețurilor și a tarifelor care afectează starea psihologică a populației, stare manifestată prin neliniște, cu consecințe asupra estimărilor făcute de subiecții interogați în ceea ce privește condițiile lor de viață.

Metoda deprivării relative

Această metodă a fost privită ca o metodă de “consens social”, fiind dezvoltată și utilizată de Townsend în 1979. Indicele de deprivare relativă definește **deprivarea** ca fiind: *starea de dezavantajare relativă care poate fi observată și demonstrată în raport cu comunitatea locală, societatea sau națiunea căreia aparține un individ, o familie sau un grup*. În conformitate cu această metodă se identifică acele componente ale modului de viață, despre care colectivitatea consideră că reprezintă elemente absolut normale și obligatorii unei vieți acceptabile. Astfel, Townsend utilizează 77 indicatori pentru a acoperi 13 forme de deprivare: alimentară, îmbrăcăminte, locuință, facilități casnice, mediu, localitate, muncă, drepturi la muncă, activități de familie, integrare în comunitate, participare la instituțiile sociale, timp liber și educație. Populația a fost solicitată să indice apoi care dintre aceste elemente nu pot fi realizate cu resursele de care dispune. Suma tuturor deprivărilor a fost utilizată ca indicator al deprivării și, prin aceasta, al sărăciei. Subiecții sunt ordonați în funcție de gradul de deprivare. Apoi, considerându-se veniturile populației și scorul de deprivare, se calculează nivelul de venit corespunzător punctului de la care deprivarea începe să crească rapid. **Venitul corespunzător acestui punct poate fi considerat a fi pragul de sărăcie.**

Câteva *exemple* din lista de indicatori utilizată de Townsend

Deprivare materială

1. **Deprivare alimentară:** cel puțin o zi în ultimele 2 săptămâni cu hrană insuficientă; lipsa de carne sau pește proaspăt în cele mai multe zile ale săptămânii (alternativă pentru vegetarieni).

2. **Deprivare în domeniul vestimentației:** protecție inadecvată împotriva ploii torențiale; mai puțin de 3 perechi de șosete/ciorapi în condiții bune.

3. **Deprivare în sfera locuinței:** lipsa WC-ului și băii în casă în folosire exclusivă; locuință cu igrasie; supraaglomerație (mai puține camere, incluzând bucătăria, decât numărul de persoane).

4. **Deprivare de facilități casnice:** lipsa autovehiculului, a televizorului, a mașinii de spălat, a frigiderului, a telefonului.

5. **Deprivare de sfera mediului:** lipsa unui loc în care copiii sub 10 ani să se joace afară în siguranță; riscul de accidente de circulație în jurul casei.

6. **Deprivare în ceea ce privește localitatea:** inexistența unui spațiu deschis (de ex., a unui parc) la o distanță de mers pe jos; probleme privind curățenia pe străzile din localitate.

7. **Deprivare în sfera muncii:** mediu de muncă neplăcut (praf, zgomot, aer poluat); angajatul stă în picioare sau merge mai mult de trei sferturi din timpul de muncă.

Deprivare socială

8. **Lipsa drepturilor de muncă:** concediu neplătit; 50 de ore de muncă sau mai mult pe săptămână.

9. **Deprivare în sfera familiei:** dacă are copii, copiii nu au avut vacanță în afara casei în ultimele 12 luni; probleme cu sănătatea unui membru al familiei în ultimele 12 luni.

10. **Neintegrare în comunitate:** singurătate și izolare de oameni; insecuritate relativă în zona locuinței; persecuții pe motiv de rasă.

11. **Neparticipare formală în instituțiile sociale:** nu a votat la ultimele alegeri.

12. **Deprivări recreaționale:** nu a avut concediu în afara casei în ultimele 12 luni.

13. **Deprivări educaționale:** a făcut mai puțin de 10 ani de școală (persoanele având vârsta sub 60 de ani).

* * *

Din aspectele prezentate rezultă că nivelul pragului de sărăcie diferă în funcție de modalitatea de abordare și de metoda de identificare. Finalmente menționăm că determinarea pragului de sărăcie trebuie să corespundă următoarelor criterii:

- Pragul de sărăcie trebuie să conțină valoarea informațională care să permită măsurarea corectă a sărăciei.
- Pragul de sărăcie trebuie să fie coerent, temeinic și neafectat de erori ale sistemului de colectare a datelor.
- Pragul de sărăcie trebuie să fie intuitiv admisibil.
- Informațiile colectate să fie pe cât e posibil de actuale, iar costul colectării lor să fie tolerabil.

Întrebări recapitulative:

1. Explicați diferența dintre tipurile de sărăcie.
2. Caracterizați metodele de estimare a pragului de sărăcie absolută, relativă și subiectivă.
3. Dezvăluți avantajele și dezavantajele metodelor respective.

Bibliografie selectivă:

1. *Metode și tehnici de evaluare a sărăciei*. Proiect de prevenire și combatere a sărăciei, PNUD, București, 1998.
2. Neculau A., Ferréol G. *Aspecte psihosociale ale sărăciei*. – Iași: Polirom, 1999.
3. *Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă*, PNUD, Chișinău, 2000.
4. Zamfir C. *Dimensiuni ale sărăciei*. – București, 1995.
5. Zamfir E. *Psihologie socială*. – Iași, 1997.

ȘTIINȚA SOCIOLOGICĂ ȘI INTERESUL PUBLIC

*„Eu apreciez deosebit știința adevărată,
care se interesează de viața omului,
de a lui fericire și soartă.”*

Lev Tolstoi

Cea mai superbă, cea mai agreabilă și cea mai necesară dintre toate științele este știința despre noi înșiși, - menționa filosoful francez Malebranche. Această opinie are ca subiect toate științele umanistice, însă în mod deosebit se raportează la știința sociologică, care studiază realitatea socială, toate sferele activității umane în interacțiune cu sferele economică, socială, politică și spirituală. Sociologia este domeniul științific, care se preocupă de activitatea vitală a societății, având în vizor modalitățile perfecționării progresului social. Este deosebit de important ca omul să conștientizeze necesitatea de a se autoperfecționa, de a-și autodirija propria viață, astfel încât să-și realizeze capacitățile nu numai în folosul său, dar și al societății, al generațiilor care îl vor urma.

1. Sociologia - în acțiune

Problemele funcționării societății, problemele vieții sociale îi preocupau pe gânditorii-istorici, filosofi, juriști încă din îndepărtata antichitate. Mai târziu, când s-a stabilit tendința spre diferențierea științelor, inclusiv a celor socioumanistice, a apărut necesitatea obiectivă de a analiza multilateral fenomenele sociale în scopul specificării mecanismelor funcționării societății, a instituțiilor ei, în special a celor legate de determinarea rolului și locului omului în viața societății, stării lui sociale, interacțiunii oamenilor în societate în cadrul diferitelor comunități, grupuri, categorii sociale. Având rădăcini în istoria ideilor, în istoria socială, acestea, îmbinându-se, au creat condiții favorabile pentru constituirea unei noi științe - **sociologia**, știință despre societate, despre starea egalității și inegalității în societate, despre funcționarea instituțiilor ei, despre atitudinea oamenilor față de acestea.

Termenul "sociologie" a fost introdus în circuitul științific de filosoful francez Auguste Comte prin anii '30 ai secolului al XIX-lea. Fiind preocupat de clasificarea sistemică a științelor, Comte a constatat că societatea descrisă de predecesorii săi - Aristotel, Platon, T.Hobbes, A.Smith, H.Spencer, A.de Saint-Simon, J.-J. Rousseau ș.a. - nu era tratată în științele existente (matematică, astronomie, fizică, chimie, biologie). Se cerea deci o nouă știință care să studieze societatea prin observarea și sistematizarea faptelor și a proceselor vieții sociale, respingând în principiu interpretarea filosofică ca fiind metafizică, ruptă de realitate. Inițial, Comte a numit-o fizica socială, apoi sociologie, a cărei menire era studierea societății ca întreg, prin metode exacte, pozitive.

Rolul decisiv în constituirea sociologiei îi revine însă lui Karl Marx: materialismul istoric elaborat de el a pus bazele științifice ale sociologiei și a constituit un pas uriaș în dezvoltarea acestei științe.

Unul dintre cei mai de vază fondatori ai științei sociologice este considerat Emil Durkheim - sociolog francez, a cărui operă este legată de instituționalizarea sociologiei, stabilirea obiectului și regulilor metodei sociologice. Cercetând originile sociologiei, care s-a desprins de la filosofia istoriei europene, Durkheim menționează că obiectul sociologiei este realitatea deosebită, a cărei temelie o constituie faptele sociale "capabile să exercite asupra individului o constrângere exterioară... având totuși o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale". Durkheim confirmă că doar în lucrările lui Saint-Simon și în ale discipolului său, A.Comte, se conturează ideea realităților sociale care sunt superioare sumei indivizilor, se formează concepția potrivit căreia instituțiile și credințele sociale, instituțiile economice, juridice, politice, morale nu pot să existe în afară de societate. În concepția lui Durkheim, nivelul stării sociale este determinat de solidaritatea socială. Dacă solidaritatea lipsește, considera Durkheim, societatea se află în patologie socială.

Întemeietori ai sociologiei pot fi considerați, de asemenea, F.Tonnies, G.Simmel, M.Weber, V.Pareto, H.Spencer. În lucrarea sa fundamentală *Principiile sociologiei* Spencer face o analogie între organismele biologice și cele sociale. Societatea, susține Spencer, nu trebuie să absoarbă individul, or colaborarea în atingerea scopurilor comune urmează să fie de bună voie, nu însă prin constrângere. Concurenței economice Spencer îi atribuie același rol care îl joacă selecția naturală în teoria lui Darwin.

Totuși, originile sociologiei sunt tratate în mod diferit de cercetători, după cum și definirea sociologiei ca știință are multiple și variate interpretări în spațiu și în timp.

În *Cartea de lucru a sociologiei*, publicată în 1988 (sub redacția sociologului american N.Smelser), se menționează că sensul inițial al sociologiei contemporane este "structura socială", iar conținutul principal al categoriei "social" este "egalitatea- inegalitatea". Anume de la analiza bazelor inegalității în societate începe expunerea teoriei și a structurii științei sociologice, menționează N.Smelser.

Specificul abordării sociologice a societății constă în faptul că societatea este examinată ca un organism unic, a cărui dezvoltare și funcționare se realizează prin interacțiunea diferitelor sfere ale activității ei vitale - economică, socială, politică etc.

Așadar, *sociologia este știința despre funcționarea sistemului social, a comunităților sociale, a instituțiilor sociale, despre procesele și mecanismele activității sociale și despre interacțiunea oamenilor în cadrul diferitelor structuri sociale - economice, profesionale, demografice.*

După Marx, factorul determinant al existenței sociale a populației este structura economică a societății. Determinismul materialist i-a dat posibilitatea să formuleze legea fundamentală a dezvoltării societății, a cărei esență constă în faptul că "oamenii mai întâi trebuie să mănânce, să bea, să aibă locuință și să se îmbrace înainte de a fi în stare să se ocupe cu politica, știința, arta, religia ș.a., deci producerea mijloacelor materiale pentru viață și, prin acestea, fiecare treaptă a dezvoltării economice a epocii sau a poporului formează temelia pe baza căreia se dezvoltă instituțiile statale, concepțiile de drept... ale acestor oameni din care ele trebuie să fie explicate, și nu invers, cum aceasta se făcea până acum".

Actualmente, destul de întemeiat se manifestă criteriul clasificării teoriilor sociologice în funcție de modul rezolvării problemei fundamentale a sociologiei - a raporturilor dintre individ și societate, mai ales de problemele dezvoltării sociale sincronizate în măsură deplină cu dezvoltarea economiei. Astăzi problema cheie constă în asigurarea optimal-rațională a calității vieții populației și dezvoltării armonioase a personalității în baza creării posibilităților egale și a principiului echității sociale.

2. Dezvoltarea sociologiei

Analiza dezvoltării științei sociologice, pornind de la etapa ei incipientă, demonstrează concludent că, în linii mari, evoluția ei a derulat în două direcții principale – direcția individualismului și direcția integralismului. Dacă reprezentanții primei direcții consideră că individul este o realitate de sine stătătoare și de aceea toate procesele sociale se reduc la ființele individuale, la voința individului, apoi reprezentanții celei de-a doua direcții, din contra, consideră că societatea este o realitate supraindividuală, ireductibilă la indivizi, la relațiile sociale între ei.

F.Giddings – sociolog american, unul dintre întemeietorii sociologiei științifice, deși este aproape de concepția integralistă privind viața socială, totuși rămâne a fi adeptul factorilor psihologici ai integrării sociale: ai comunicării, imitației ș.a. Psihologismul contemporan este foarte variat. Astfel, promotorul psihologiei mulțimilor, G.Le Bon, consideră că mulțimea reduce calitățile individuale, responsabilitatea individului fiind permanent atacată de mișcări, de contagiunile sociale. În opinia psihologului american Riesman, tipului social al omului orientat “dinăuntru” îi sunt caracteristice scopurile constante ale vieții, pe când omul “din afară” nu are scopuri constante, idealuri, orientându-se după aceea ce fac alții.

Behaviorismul american pune accentul pe relațiile psihologice, individuale. Spre exemplu, unul dintre cei mai contemporani reprezentanți ai behaviorismului social, B.Skinner, identifică mecanismele conduitelor colective ale animalelor cu cele ale oamenilor și consideră că aceste conduite sunt reglate de stimul psihologice (reciproc avantajoase), reacția–stimul fiind apreciată ca componentă a conduitei.

M.Weber, unul dintre cei mai de seamă sociologi nu numai germani, ci și ai lumii, consideră că sociologia este știința acțiunilor sociale. Weber a introdus în metodologia cercetărilor sociologice teoria “tipurilor ideale”, care, chipurile, este un mijloc auxiliar de cunoaștere socială. De importanță deosebită sunt concepțiile lui privind originile și structura capitalismului, ale birocrăției, ale organizațiilor sociale. Actualmente, sociologia europeană, dar mai ales cea americană, este influențată de doctrina sociologică weberiană.

Sociologul italian V.Pareto postulează concepția acțiunilor ome-nești prin divizarea lor în acțiuni logice, care se bazează pe un anumit raționament logic-experimental, și acțiuni nonlogice, întemeiate pe

instincte sau sentimente – separând din ele așa-numitele reziduuri. Pareto opinează că sistemele ideologice care au conținut fals sunt derivații de la sentimentele care se află în straturile iraționale ale psihicului uman și care, chipurile, determină comportamentul social al individului. Caracteristic naturii iraționale a omului Pareto consideră aptitudinea unora din ei de a folosi rațiunea în scopuri mercantile. Cu regret, asemenea aptitudini s-au amplificat pe larg în condițiile trecerii actuale la relațiile de piață și democrație.

În ce privește problema corelației dintre sentimente și rațiune, Pareto consideră că prioritate au sentimentele, susținând că însăși ideologia este o exprimare a sentimentelor. Prin proclamarea rolului fundamental al psihicului uman, Pareto deducea teorii privind stratificarea socială și schimbul elitelor de guvernământ.

Așadar, examinarea diferitelor modele, metode de abordare a problemelor sociale cere să menționăm că relațiile sociale, care caracterizează anumite interacțiuni ale indivizilor cu societatea, se manifestă ca un aspect important al relațiilor lor economice, sociale și spirituale. Fenomenul social, sau procesul social, apare atunci când comportamentul, chiar și al unui individ, se află sub influența altuia sau a unui grup de indivizi, indiferent de faptul dacă aceștia sunt prezenți sau nu când se manifestă acest comportament. Socialul se naște deci în procesul de desfășurare a interacțiunii dintre oameni, se determină prin diferențierea locurilor sau a rolurilor în structurile sociale concrete, care se manifestă, la rândul lor, în diverse atitudini ale indivizilor și ale grupurilor de indivizi față de procesele vieții sociale. Elementele de conținut ale “socialului” sunt noțiunile **egalitate**, **echitate** și **libertate**.

Separarea socialului de economic are drept consecințe – creșterea inegalității, a nedreptății sociale și restricția libertăților. În opinia academicianului rus G.Osipov, în prezent au obținut recunoaștere patru paradigme sociologice principale, și anume: determinismul social-istoric, întemeiat în operele lui K.Marx; paradigma faptelor sociale, care își are rădăcinile în lucrările lui Em.Durkheim; paradigma definițiilor sociale stipulată în operele lui M.Weber; paradigma comportamentului social, care și-a găsit expresie în lucrările lui B.Skinner.

Termenul *paradigmă* a fost introdus în circulația științifică de savantul american T.Kuhn. Acest concept înseamnă un model de punere a problemelor și de realizare a lor, model prin care s-au obținut anumi-

te rezultate general recunoscute, pentru un anumit timp, de comunitatea științifică.

Realitatea socială se prezintă la două niveluri: macro- și micro-. Micronivelul cuprinde înseși investigațiile sociologice empirice, indivizii, interacțiunea lor, grupurile sociale; macronivelul – organizațiile sociale, instituțiile, națiunile, clasele, societatea, tipurile de societăți, concepțiile teoretice de proporții ș. a.

Efectuând cercetări sociologice privind aspecte ale realității sociale la diferite niveluri, este necesar a releva și a argumenta științific interacțiunea lor: mecanismele trecerii de la individual la social, de la social de ordin mai mic la social general, și viceversa; a fi stabilite motivele și factorii ce stimulează aceste comportamente. Instituțiile sociale, știința, economia și alte structuri creează posibilitățile necesare pentru a satisface necesitățile indivizilor, pentru a asigura coeziunea membrilor grupurilor sociale. Instituțiile sociale se bazează pe valorile și normele sociale, a căror realizare constituie scopul principal în activitatea acestora. Interesele și necesitățile indivizilor se realizează doar în rezultatul activității lor conștiente.

Pentru știința sociologică este foarte important a studia conștiința socială, diversele comunități sociale, grupuri sociale ținând cont de complexitatea relațiilor dintre ele și de discordanțele ce le însoțesc, în special în procesul transformării conștiinței sociale, în anumite condiții, într-o forță publică.

Sociologia ca știință socială îndeplinește două funcții principale: de cunoaștere și de conducere. Aceste funcții se află într-o legătură reciprocă. Bazele teoretice și aparatul conceptual al sociologiei permit să fie analizate și prognozate, prin aplicarea metodei dialectice contemporane, procesele sociale aflate în legătură reciprocă și interdependență. Totodată, după cum demonstrează practica socială, noi cunoștințe pot fi acumulate doar în cazul în care este clar formulată problema socială, iar aceasta cere, la rândul său, soluționarea contradicției dintre necesitățile dezvoltării sociale și posibilitățile reale de care dispune societatea la o anumită etapă a evoluției sale.

În cercetarea proceselor și fenomenelor sociale un rol deosebit revine teoriilor sociologice speciale ale căror obiect și tematică sunt fenomenele sociale care formează în totalitatea lor societatea civilă. Actualmente există mai multe teorii sociologice speciale care studiază

fenomenele specifice din diverse domenii ale vieții sociale. Prin acestea putem numi: sociologia orașelor, a satelor, a industriei, a muncii, a învățământului, a ecologiei sociale, a tineretului, a vieții economice, a familiei și altele.

Orice fenomen social conține două aspecte: unul care ține de existența socială și altul care ține de reflectarea subiectivă a vieții sociale, reflectare ce poate fi exactă, dar și aproximativă sau chiar eronată.

Este necesar ca sociologii să utilizeze atât metode de analiză cu caracter subiectiv, precum sunt chestionarele, interviurile, testele, în cadrul cărora cei intervievați își expun cunoștințele personale, convingerile, opiniile, își exprimă sentimentele, bănuielile și altele, cât și metode obiective, când se apelează la documente, date statistice, ținând cont de faptul că factorii obiectivi dețin totuși un anumit primat ontologic, dar și causal, față de factorii subiectivi. Este rațional deci ca factorii obiectivi și cei subiectivi ai vieții sociale să se completeze reciproc, să se afle într-o coeziune cât mai strânsă stabilită datorită cunoștințelor științifice și construcțiilor sociale planificate.

În acest sens, tendința actuală este de a folosi în investigațiile sociologice metode și tehnici tot mai raționale, mai adecvate problemelor studiate, prin care ar putea fi elucidate, descoperite noi aspecte ale realității sociale, ale relațiilor sociale, care să asigure mai multă certitudine științifică, și astfel să contribuie la perfecționarea dirijării proceselor sociale, la îmbinarea reușită a teoriei și practicii.

În cele din urmă menționăm că în domeniul sociologiei cunoștințele noi pot fi obținute doar în cazul în care este formulată clar problema, care se înregistrează, de regulă, ca o contradicție dintre cerințele dezvoltării sociale și activitatea subiectivă a oamenilor.

3. Evoluția gândirii sociologice în Republica Moldova

Precursorul mai îndepărtat al sociologiei moldovenești poate fi considerat renumitul savant, scriitor și domnitor al Moldovei Dimitrie Cantemir. În cunoscuta sa monografie social-etnografică *Descrierea Moldovei*, pe care a elaborat-o la rugămintea Academiei din Berlin, al cărei membru era în 1716, D.Cantemir a analizat multilateral viața socială, obiceiurile moldovenilor, administrarea de stat a Moldovei, legile, insti-

tuțiile sociale și tradițiile băștinașilor. Analizând viața mizeră a țăranilor, impozitele împovărătoare pe care urmau să le plătească boierilor, D.Cantemir scria: “Eu i-aș socoti pe țăranii moldoveni că sunt cei mai nenorociți țărani din lume, dacă belșugul pământului și secerișurile bogate nu i-ar scoate din sărăcie aproape fără voia lor. Așa că sărăcia lamentabilă a țăranilor noștri din moși – strămoși are o lungă și teribilă istorie. Țăranul plătește atâtea dări câte voiește domnia să-i pună”.

D.Cantemir regreta mult că moldovenii nu erau deprinși să se ocupe cu comerțul, din care cauză în țară permanent nu ajungeau bani, deși pe atunci exportul prevala asupra importului de mărfuri. “Rareori află un moldovan neguțător”, scrie D.Cantemir. Mai mult decât atât, “orice neguțătorie o socotesc lucru de ocară, afară de neguțătoria cu roadele pe care le dobândesc de la pământurile lor.” “Și eu socot, continuă D.Cantemir, că aceasta este pricina cea mai de seamă, de nu se poate afla decât rareori un târgoveț moldovan bogat și în țara noastră se simte neconținut lipsă de bani”.

La devenirea sociologiei ca știință și-a adus aportul și Alecu Russo, care menționează în *Scrieri alese* că “numai gândurile binevoitoare și duhul dumnezeiesc care zidește și credința ce dă viață mai aduce lumină poporului, însă acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sunt scutiți de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... căci atuncea aspirarea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume, atuncea lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpâni și robi, flămânzi și îmbuibăți... atuncea lumea stă în cumpănă de peire... căci dreapta dumnezeiască e vecinică; ea urăște și blastămă pe omul și neamul ce alunecă în calea nedreptății... strămbătatea izvorăște din siluire, din pizmă, din jefuire și din neștiință... legea dreptății e frăția, și ce frăție poate fi între uliu și prada lui, între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul?”

Mai târziu, prin anii treizeci ai secolului al XX-lea, în perioada regatului român sociologul Boris Malschi, sub conducerea științifică a fondatorului Școlii Sociologice monografice românești, renumitul savant Dimitrie Gusti a cercetat detaliat realitatea socială din satul Olănești, județul Tighina. În anul 1939 a fost publicată monografia lui B.Malschi *Olănești. Monografia sociologică a unui sat pe Nistru*. În monografie sunt examinate toate domeniile vieții

social-economice, politice, spirituale, religioase, precum și tradițiile, obiceiurile, folclorul, nivelul de trai, opiniile țăranilor, ale intelectualilor satului. După cum menționează B.Malschi, în anul 1935 în Olănești locuiau circa 4000 oameni, dintre care peste 90% moldoveni, ruși - 3%, evrei - 3%, nemți - 1,5%, țigani - 1,2%. “Toate naționalitățile, scrie autorul, fug de agricultură spre alte ocupații, numai moldovenii se țin de pământ”. Natalitatea era foarte scăzută, fiindcă viața țăranului era foarte grea. Țăranii aveau puțin pământ, deseori prin acele locuri bântuia seceta. Prezintă interes unele observații ale autorului: “O oaie este mai bine protejată de gospodar, decât femeia gravidă, ori cu prunc nou-născut, - ... fiindcă îi e frică să nu piardă cârlanul...”; “În sat domnește ignoranța și superstiția”; “Săpunul de spălat este un articol care nu se prea vede în casele țăărănești ale satului”; “Iarna trupul cetățeanului nu se spală decât foarte rareori. Vara Nistrul e baia olăneșteanului. Rufele se spală în Nistru”; “Țăranul, având nevoie de bani pentru plata impozitelor, pentru procurarea diferitelor unelte de gospodărie, este nevoit să-și vândă tocmai produsele cele mai scumpe, cele mai necesare alimentației sale ...”; “...Mizeria vieții țăranului îl face să fie într-o permanentă revoltă sufletească. Din toate părțile e “jecmănit” ... de aceea sufletul lui e ca un vulcan care fierbe în interior și e gata din moment în moment să izbucnească”. Din nou scurta monografie de sociologul B. Malschi, se desprind câteva concluzii principale: “Țăranul trăiește în mizerie, e gata să lucreze la orice muncă, fără jenă, numai să scape de această mizerie”; “Țăranul e un rob al pământului său, pe care nu știe să-l cultiveze rațional”; “Se cere deci ... o bună organizare a comerțului, introducerea culturii intensive ca mijloc împotriva secetei, ... raționalizarea ocupațiilor auxiliare agriculturii, ... dezvoltarea spiritului de cumpărare, prevedere și asociație, ... reînvierea vechilor industrii textile, așa cum au fost altă dată ...” (adică prelucrarea cânepei, țesutul pânzei cu stativele, prelucrarea manuală a lânii, facerea opincilor etc. ...).

După cum reiese din cele citate, îndemnul sociologului erau în mare măsură irealizabile din mai multe considerente. Cu regret, multe nevoi ale societății moldave, mai ales ale țăranilor, au devenit, în urma reformelor nechibzuite, de acum și mai acute.

4. Investigațiile sociologice în Republica Moldova

Cercetările sociologice în Republica Moldova s-au desfășurat mai amplu în anii '60 ai sec. al XX-lea. În perioada respectivă dezvoltarea ramurilor principale ale economiei: industria construcției de mașini, radioelectronica, industria de prelucrare a materiei prime agricole, extinderea suprafețelor de pământuri irigabile, cultivarea viilor, livezilor, legumelor, a culturilor tehnice a cunoscut ritmuri înalte. Sfera socială la fel se dezvoltă: se construiau case de locuit, școli, instituții de învățământ mediu de specialitate și superior, totodată era insuficient numărul de instituții preșcolare, spitale, policlinici, precum și al obiectelor de menire culturală și socială, din care cauză nu puteau fi satisfăcute cerințele crescânde ale populației în sfera socială. În acest context, dezvoltarea cercetărilor sociologice a fost condiționată de necesitatea efectuării planificării sociale la întreprinderi, în gospodăriile colective, în complexele agroindustriale și, în legătură cu aceasta, de necesitatea studierii orientărilor valorice ale diferitelor categorii sociale – ale tineretului, femeilor, a situației în familie, în grupurile social-profesionale. Intensificarea rapidă a diviziunii muncii în societatea moldavă cerea, de asemenea, investigații privind structura socială a societății.

Una dintre primele cercetări sociologice complexe a avut ca obiectiv studierea dezvoltării economice și sociale a satului Copanca (județul Tighina). Ea a fost efectuată în anii 1963-1964, de către un grup de savanți - sociologi, filosofi, economiști, istorici de la Institutul de Filosofie al Academiei de Științe a fostei URSS și de la Academia de Științe a RSSM. Concepția, metodică și tehnica investigației sociologice, elaborate de G.V. Osipov (actualmente academician al Academiei de Științe a Federației Ruse) și V. Șubkin (actualmente profesor în sociologie), au pus bazele studierii complexe, aprofundate a proceselor sociale ce aveau loc în sat, a atitudinilor oamenilor de la sate față de implementarea noilor tehnologii avansate, față de unele procese de dezvoltare a infrastructurii sociale.

De menționat că anterior, în anii 1938-1939, problemele sociale ale țăranilor din satul Copanca au fost în atenția sociologilor din Regatul Român. Concluzia principală pe care au făcut-o sociologii români se reducea la simpla constatare a situației jalnice a țăranilor din Copanca, iar cauza acesteia au determinat-o ca lipsă de voință a sate-

nilor de a deveni mai avuți, mai înstăriți, ignorând impozitele destul de mari pe care ei erau nevoiți să le achite, prețurile înalte la uneltele de gospodărie ș.a.

În anii '60 situația țăranilor s-a transformat radical. Mecanizarea lucrărilor agricole, irigarea pământurilor, folosirea îngrășămintelor chimice, organice, implementarea tehnologiilor avansate au contribuit la ameliorarea condițiilor de muncă, la reducerea volumului de muncă manuală, la sporirea producției agricole, la mărirea veniturilor, la schimbarea spre bine a vieții sătenilor. Astfel, au fost puse premisele dezvoltării economice și sociale, inclusiv a satului Copanca. Pentru construcția școlii medii, a Casei de cultură, a instituțiilor preșcolare, a drumurilor, a stadionului sportiv din Copanca și a altor obiecte ale infrastructurii sociale au fost cheltuite în perioada respectivă peste 20 milioane ruble.

Conform datelor cercetărilor sociologice comparative realizate în anul 1984, peste 80% din cei 300 de țărani chestionați din Copanca și-au autoapreciat ca pozitivă starea materială, nivelul profesional și social-cultural. Ani la rând gospodăria din partea locului obținea roade bogate: tomate - 350-400 chintale, fructe - 150 chintale de pe fiecare hectar. Peste 200 tineri din Copanca au absolvit instituții de învățământ superior și au devenit agronomi, ingineri, medici, pedagogi etc.

Rezultatele cercetărilor sociologice, realizate între anii 1939 și 1964-1965, au fost publicate în monografia colectivă *Копанка 25 лет спустя* ("Copanca peste 25 de ani"), elaborată de G.V. Osipov, V.N. Șubkin, A.I. Babii, D.N. Tabacaru, V.S. Zelenciuc, V.N. Ermuratschii ș.a.

Cercetările sociologice privind dezvoltarea întreprinderilor industriale, a gospodăriilor complexului agroindustrial al republicii contribuiau la relevarea problemelor economice și sociale, precum și la implementarea recomandărilor privind soluționarea problemelor investigate. În acest sens, drept exemplu poate servi cercetarea sociologică întreprinsă la uzina de tractoare din Chișinău. În urma investigației sociologice s-au constatat următoarele: iluminarea proastă, zgomotul excesiv în încăperile de producție, lipsa condițiilor necesare de muncă și lipsa amenajării adecvate a locurilor de muncă, protecția socială slabă a muncitorilor. În baza materialelor investigației sociologice, Ministerul Construcțiilor de mașini și tractoare al fostei URSS a alocat

peste două milioane de ruble pentru construcția unui șir de obiective de menire socială la uzina de tractoare din Chișinău, fapt ce a contribuit la extinderea producției, la crearea noilor locuri de muncă, la ameliorarea condițiilor de muncă la uzină.

În anii '70 ai sec. al XX-lea, tot mai vădită devine contradicția dintre ritmurile creșterii producției industriale și agricole și indicatorii relativ scăzuți ai sferei sociale. De exemplu, în satul Cupcini (județul Edineț) au fost construite mai multe întreprinderi mari industriale: uzina de materiale de construcție, fabrica de conserve, fabrica de zahăr, fabrica de fermentare a tutunului și alte întreprinderi. Pe parcursul doar a 7 ani satul Cupcini s-a transformat într-un orașel populat de 72% locuitori având vârsta de până la 30 de ani, tineri specialiști și muncitori calificați. Investigația sociologică, întreprinsă în anul 1973 de sociologii de la Academia de Științe a RSSM în orașelul Cupcini (pe atunci Kalininsk), a atestat un deosebit entuziasm al muncitorilor, al tineretului în vederea creării unei baze materiale a complexului agroindustrial al republicii, construcției obiectelor industriei prelucrătoare de materie primă agricolă în zona de nord a republicii.

Totodată, problemele ce țineau de dezvoltarea sferei sociale rămăneau în mare parte nesoluționate, în special problemele privind crearea condițiilor de trai adecvate, construcția locuințelor, a obiectelor deservirii sociale și comunale. O parte însemnată a tinerilor muncitori, veniți din sate, nu aveau experiență de muncă la fabrici. În acest sens, era necesar să se acorde mai multă atenție problemelor adaptării oamenilor la locurile de muncă, formării colectivelor, ridicării calificării tinerilor muncitori. Menționăm, că după cum denotă practica socială și experiența întreprinderilor înaintate, numai folosind cu pricepere rezervele sociale, factorul uman, numai asigurând dezvoltarea sincronizată a sferei de producție cu sfera socială poate fi atinsă creșterea producției și ridicat nivelul de trai al populației.

Intensificarea și aprofundarea proceselor de dezvoltare a agriculturii și a industriei de prelucrare a produselor agricole, de integrare a acestora într-un complex unic – agroindustrial a condiționat necesitatea investigațiilor sociologice în acest domeniu, mai ales a studierii proceselor social-economice ce se desfășurau în localitățile rurale în condițiile progresului tehnico-științific care cerea un nivel profesional înalt al cadrelor de la sate, maturitate socială a colectivelor de agricul-

tori. În vederea studierii proceselor sociale ce aveau loc la întreprinderile industriale, precum și în gospodăriile colective ale complexului agroindustrial, au fost pregătiți, la cursuri pe termen scurt, peste 200 de sociologi - din rândul economiștilor, inginerilor, psihologilor.

Recomandările sociologilor, în conformitate cu rezultatele investigațiilor efectuate la întreprinderile agroindustriale, au contribuit în mare măsură la relevarea rezervelor sociale, la folosirea adecvată a potențialului uman, la creșterea eficienței producției, calității ei, iar, în baza dezvoltării economiei, la perfecționarea politicii sociale – asigurarea creșterii bunăstării nivelului de trai al populației.

Probleme privind relevarea rezervelor sociale, a complexului motivațional al muncii creatoare, a mecanismelor sociale de organizare a muncii în colective, ameliorarea condițiilor și a conținutului muncii, stimulării lucrătorilor, perfecționării politicii sociale în ce privește dezvoltarea mai rezultativă a obiectelor sferei sociale au constituit obiectul cercetărilor sociologice între anii 1965-1998. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate în 178 monografii și culegeri științifice. E de menționat însă că, începând cu anul 1991, recomandările sociologilor Academiei de Științe a Republicii Moldova, precum și ale altor servicii sociologice, care rezultă din cercetările efectuate în orașele și satele republicii privind situația social-economică în condițiile tranziției la relațiile de piață, nu se iau aproape deloc în considerație de către organele puterii de stat. Și aceasta în condițiile, când situația se agravează din ce în ce mai pronunțat, se intensifică discordanța dintre ceea ce se aprobă prin legi, prin programele guvernamentale și ceea ce se realizează în viață. În timpul cercetărilor pe teren oamenii tot mai insistent pun întrebări: de ce majoritatea întreprinderilor complexului industrial al republicii nu funcționează, iar sute de mii de specialiști pleacă peste hotare în căutarea locurilor de muncă, a surselor necesare pentru existență? Răspunsul trebuie să-l dea persoanele care au primit împuternicirile poporului - mandatul puterii.

Investigațiile sociologice denotă înstrăinarea cetățenilor de la instituțiile puterii la toate nivelurile, participarea lor insuficientă la elaborarea deciziilor privind problemele importante ale vieții sociale. De pildă, în cercetările sociologice în cadrul monitoringului schimbării vieții sociale, efectuate de Serviciul sociologic independent “Opinia” (conducător T.Danii, doctor în sociologie) împreună cu Secția Socio-

logie a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Republicii Moldova, constată că pe parcursul ultimilor 8 ani (la 1/I 2001) peste 78% din numărul respondenților (în cadrul eșanțioanelor reprezentative de peste 1200 oameni) sunt nemulțumiți de politica socială vizând drepturile cetățenești, dezvoltarea democrației, a orientărilor sociale, a economiei de piață, care nu ține deloc cont de interesele și necesitățile oamenilor.

Trecerea nechibzuită, haotică, stihnică de la economia planificată la economia de piață a condus la o criză generală dezastruoasă, care în timp de aproximativ 10 ani a înapoiat industria, agricultura, sfera socială a țării la nivelul anilor '60. Moldova a devenit cea mai săracă țară din Europa, având datoriile enorme externe și interne (peste 2 miliarde dolari SUA). Relațiile de piață determină obiectivul individului de a stăpâni, de a avea avere, obiectiv care devine tot mai constant. Însă, caracterul social al omului generează contradicția dintre necesitățile fundamentale ale naturii omenești și modul de satisfacere a acestor necesități.

Astăzi cea mai dificilă profesiune este cea de a fi Om cumsecade. Rezultatele sondajului denotă că doar 3% din cei chestionați socot că trăiesc mai bine cei care muncesc cinstit. Reformele economice și sociale efectuate în Moldova, fără a fi prevăzute consecințele lor, au condus la stratificarea radicală a populației republicii. Peste 80% din populație nu își pot asigura minimumul necesar de existență, aproximativ 15% din numărul total de funcționari, intelectuali o duc puțin mai bine și peste 5% de antreprenori, businessmeni constituie pătura înstărită, bogată a societății. Dacă în anul 1990 dezvoltarea economică a țării contribuia la creșterea producției industriale și agrare astfel încât fiecărui cetățean îi revenea producție în sumă de 3800 dolari, apoi în anul 2000 această sumă era în mărime de 337 dolari, ceea ce înseamnă că acest indicator s-a redus de peste 11 ori. Puterea de cumpărare a salariului mediu s-a micșorat de 12 ori. Sondajele denotă că 85% din cetățenii republicii nu sunt încrezuți în ziua de mâine.

Ignorarea tradițiilor, a particularităților dezvoltării social-economice a țării, a grijilor și aspirațiilor populației, obținerea profitului pe contul altora cu orice preț provoacă nemulțumirea maselor. Ruinarea normelor sociale, a relațiilor tradiționale dintre oameni, lipsa unei politici sociale chibzuite, nivelul scăzut de trai a majorității absolute a cetățenilor, decăderea

normelor morale au condus la înrădăcinarea egoismului, a lăcomiei la o anumită parte din oamenii de afaceri. Rațiunea omului normal atestă însă că egoismul, lăcomia sunt odioase în popor, iar acei care le protejează, după cum susține filosoful B.Pascal, sunt la fel de odioși.

Consecințele acestor procese s-au cristalizat în urma dezlănțuirii criminalității și corupției. Astfel, peste 90% din cetățenii chestionați în cadrul cercetărilor sociologice au declarat că au pierdut încrederea în capacitatea statului de a asigura securitatea oamenilor, 71% din respondenți consideră că cea mai mare influență asupra puterii o au escrocii și agenții economiei tenebre. Volumul acestei economii nimeni nu-l cunoaște. Probabil, au dreptate cei care consideră că e la nivelul celei oficiale sau și mai mare.

Însă, esența democrației, baza organizării raporturilor dintre om și stat constă în asigurarea prin lege a posibilităților egale pentru autorealizare. Or, fiecare om are dreptul garantat de stat la muncă, la minimumul de existență. Statul și economia există pentru oameni, și nu invers. În condițiile sărăciei, haosului, corupției demnitatea omului este cel mai mult oprimată.

Cercetările sociologice relevă: peste 80% din cei intervievați sunt nemulțumiți de nivelul democrației din republică. Drept motiv sunt invocate lezarea drepturilor principale ale cetățenilor la o viață destoinică, garantată prin asigurarea locurilor de muncă, a dreptului la învățământ gratuit, la prim-ajutor medical minimal gratuit. Aceste drepturi, declarate în mai multe programe electorale și legi, au devenit o simplă iluzie și sunt în cel mai grosolan mod încălcate. Peste 78% din respondenții chestionați consideră că reformele economice sunt greșite, fiindcă nu au fost orientate spre satisfacerea necesităților oamenilor muncii. Realitatea vieții sociale confirmă că în societatea în care legile se ignorează, acolo unde bântuie corupția, criminalitatea, nedreptatea, consecințele sociale ale acestor flageluri sunt: sărăcia, mortalitatea, migrațiile enorme, toate ducând la depopularea țării. Închiderea întreprinderilor prin falimentarea lor artificială, scăderea permanentă a puterii de cumpărare a salariilor, pensiile, care sunt cele mai mici în Europa, creșterea îngrozitoare a numărului de șomeri, care constituie astăzi peste 30% din efectivul oamenilor apti de muncă, au creat o deosebită încordare socială, ceea ce a și determinat rezultatul alegerilor în Parlamentul Republicii din 25 februarie 2001.

Care sunt deci cele mai acute probleme ce-i îngrijorează cel mai mult pe oameni? Peste 80% au indicat: nivelul scăzut al vieții, creșterea permanentă a prețurilor la cele mai necesare produse alimentare, mărfuri industriale, servicii comunale, sociale și medicale. Aproape 80% consideră că familia, care trebuie să poarte răspunderea pentru educarea copiilor, formarea personalității, astăzi nu este protejată de stat, e lăsată în voia soartei. Peste 74% din cei chestionați sunt îngrijorați de creșterea constantă a criminalității, a numărului de jafuri, delapidări ale averii personale și a statului. Toate aceste probleme sociale au fost discutate la mai multe conferințe științifico-practice, în rezultatul cărora au fost elaborate și expediate recomandări concrete pentru organele de resort în vederea ameliorării situației în care ne aflăm.

5. Studiarea realității sociale - un imperativ al zilei

Academia de Științe a Republicii Moldova acordă o deosebită atenție desfășurării cercetărilor sociologice cu privire la studiarea realității sociale din sferele: economică, socială și spirituală, precum și a problemelor ce țin de pregătirea cadrelor, inclusiv a celor de sociologi.

Începând cu anul 1989, Secția Sociologie, împreună cu Institutul de Cercetări Economice al Academiei de Științe și în colaborare cu Academia de Studii Economice a Republicii Moldova, editează revista "Economie și Sociologie" (câte trei numere în an, volumul constituind 7 coli editoriale). În revistă sunt publicate articole în care se generalizează materialele cercetărilor economice și sociologice efectuate în republică. În articolele publicate o atenție deosebită se acordă determinării factorilor sociali în dezvoltarea social-economică a republicii, factori ce țin de cointeresarea oamenilor în muncă, de crearea condițiilor care ar contribui la creșterea productivității muncii, a calității producției, competitivității ei. Astăzi este deosebit de important a crea cât mai multe locuri de muncă, astfel ca specialiștii, muncitorii calificați, care lucrează acum în străinătate, să se întoarcă în țară și să activeze întru creșterea potențialului economic al țării, unde au fost pregătiți ca specialiști. Sociologii Republicii Moldova se ocupă mai mult cu problemele legate de eficientizarea sferei politicii sociale privind: folosirea rațională a potențialului uman, crearea condițiilor pentru autoreali-

autorealizarea capacităților fiecărui cetățean, a intereselor sale, precum și pentru promovarea Patriei. În condițiile actuale, când dezvoltarea economiei e bazată pe mai multe forme de proprietate, au loc schimbări radicale în orientarea socială a oamenilor, mai ales a tineretului și a celor de vârstă mijlocie. Însă structurile conducerii de diferite niveluri puțin țin cont de interesele unor astfel de categorii sociale cum sunt muncitorii din industrie, construcție, lucrătorii din agricultură, din sferele învățământului general, deservirii medicale, culturală, socială, de măsura în care aceștia se pot adapta la schimbările privind condițiile lor de muncă, de remunerare, organizare, de apreciere a activității lor de producere și socială.

În ultimii ani sociologii acordă o deosebită atenție studierii problemelor sociale, care cer măsuri adecvate pentru realizarea lor. Astfel, relațiile sociale dintre individ și stat, care se stabilesc în condițiile actuale în diferite direcții, procesele formării opiniei publice adecvate societății tranzitive au fost studiate temeinic de către Ludmila Malcoci. Ea a sintetizat rezultatele a mai multor investigații sociologice, a elaborat recomandări privind perfecționarea “legăturilor inverse” dintre mass-media și populație, care au fost incluse în teza de doctor habilitat în sociologie pe care a susținut-o cu succes.

Doctorul în sociologie Vitalie Armașu a susținut teza ce vizează interacțiunile dintre individ și stat prin intermediul proceselor de stratificare, de diferențiere a populației, impactul acestor procese asupra evoluției comportamentului și orientărilor valorice. Autorul relevă factorii care împiedică ameliorarea relațiilor dintre individ și stat, propune unele mecanisme privind soluționarea problemelor cercetate.

Problemele sociale privind autoafirmarea femeilor în condițiile de tranziție au fost studiate într-o investigație interdisciplinară (sociologie-etnografie) de către doctorul în sociologie Iulia Bejan-Volc. Astăzi o mare parte a femeilor sunt înstrăinate de la putere, de la viața socială, de la munca profesională, multe din ele sunt șomere (peste 60%). Autoarea a elaborat în baza cercetărilor mai multe recomandări științifice întemeiate întru organizarea muncii individuale și cooperatiste casnice, precum și întru promovarea femeii în diferite direcții de activitate și conducerere. Un rol deosebit în cercetările autoarei îl ocupă familia, locul ei în educația copiilor și în societate.

Din 1987 apare șomajul, fenomen economic care nu era cunoscut în societatea noastră timp de vreo 60 de ani. Economisții, sociologii studiază tot mai profund acest fenomen. De relevarea factorilor sociali care pot contribui la reducerea șomajului se ocupă și sociologul Svetlana Dmitrenco. Rezultatele investigațiilor efectuate de ea denotă că situația în cauză poate fi ameliorată prin crearea locurilor de muncă și stimularea agenților economici în această direcție, recalificarea în corespundere cu necesitățile pieței muncii, creșterea rolului statului în reglarea proceselor economice, sociale și, îndeosebi, în reducerea șomajului și în dezvoltarea potențialului uman. În baza elaborării mecanismelor sociale de reglare a acestor procese Svetlana Dmitrenco a susținut teza de doctor habilitat în sociologie.

Teme destul de actuale, vizând problemele ecologiei sociale și ecosocioumane, au constituit obiectul cercetărilor efectuate de Tatiana Spătaru și Andrei Dumbrăveanu, doctori în sociologie. Cu regret, legislația națională, elaborată în scopul protecției solului, apei, aerului, atmosferei, reducerii disbalanței ecologice, nu asigură schimbări spre bine în ce privește situația mediului. Legile astăzi în vigoare, regimul sancționator au efecte reduse.

Problemele sociale privind asigurarea posibilităților egale de instruire calitativă și autoafirmare a absolvenților școlilor medii din orașele și satele Republicii Moldova au fost cercetate la nivel interdisciplinar de Stela Milicenco, doctor în sociologie. Parlamentul Republicii Moldova a aprobat, în 1995, în detrimentul tineretului, dar și a progresului social, Legea învățământului, care reduce posibilitățile egale în obținerea studiilor medii generale gratuite (9-11 clase), precum și a profesiei dorite.

Studierii interacțiunii factorilor sociali și economici întru sporirea eficienței producției, precum și a desfășurării proceselor investiționale în condițiile societății tranzitive și-au consacrat cercetările doctorii în sociologie Victoria Breahnă și Lorina Pâslari. Orientările valorice actuale în activitatea de întreprinzător, în sfera managementului social au fost obiectul cercetărilor efectuate de Angela Boguș, doctor în economie.

Tendențe noi în formarea valorilor sociale, a mentalității tineretului a relevat în cadrul cercetărilor sociologice comparative între diverse grupuri sociale (în funcție de mărimea venitului și de poziția socială) doctorul în sociologie Tatiana Comendant.

O investigație temeinică, consacrată evoluției unor forme ale conștiinței colective în condițiile reformării societății, intensificării relațiilor sociale (în contextul concepției sociologice a lui Emil Durkheim) a efectuat doctorul în sociologie Oxana Isac.

Investigații sociologice de o deosebită valoare, privind procesele social-economice, social-juridice, social-culturale, au efectuat I. Batcu (doctor habilitat în sociologie), M.Livițki, V.Mândru, V.Mocanu, T.Danii, O.Gagauz, I.Caraman, doctori în sociologie. Recomandările făcute în baza acestor cercetări au contribuit la perfecționarea dirijării proceselor sociale în Republica Moldova.

Condițiile actuale de viață ale majorității grupurilor sociale se complică tot mai mult. Pe scena teatrului de activitate umană continuă spectacolul veșnic al vieții și fiecare cetățean, grup social, rămâne în căutarea răspunsurilor la întrebările: “cum de procedat?”, “ce trebuie de făcut?”, “cum să ieșim din criza care ne afectează ani la rând?” etc. Deocamdată, reformele economice, sociale promovate pe parcursul lungii perioade de tranziție nu dau rezultatul scontat, criza devine tot mai acută: se intensifică contradicțiile dintre cei care acumulează tot mai mult profit și marea parte a populației care tot mai adânc cade în sărăcie, fapt ce intensifică tensiunea socială. Republica Moldova a “obținut” deja statutul celei mai sărace țări de pe vechiul continent european. Trecerea la economia de piață, destul de haotică și imprevizibilă, derulează stihinic, fiind un proces necontrolat. După cum menționează însă profesorul englez Pol Jonson, sistemul de piață nu este dirijat de principiul umanismului, iar cei care îl dirijează sunt lipsiți de oarecare sentimente morale, indiferenți față de valorile spirituale, forța lui motrice fiind doar impulsul de a câștiga profit cu orice preț. Deci, după cum afirmă sociologul american E.Fromm, în condițiile economiei de piață omul nu mai este acea valoare supremă care trebuie protejată, totul se reduce la goana după profit, fără a lua în seamă interesele, necesitățile celor ce creează plusvaloarea. În aceste condiții statul recomandă pentru toți principiul autosalvării, adică – “salvarea celor care se îneacă rămâne în seama lor”. Acest principiu este anunțat valabil astăzi atât pentru cetățeni, cât și pentru țară.

Actualmente, omului, pentru a-și menține demnitatea, pentru a-și realiza cât de cât interesele, trebuie să-i fie asigurat minimul de existență. Cu alte cuvinte, salariul mediu, de pildă, în agricultură, în sfera socială, să fie

echivalent cu coșul minim de consum (la 1.05.2002 salariul mediu pentru grupurile sociale respective era stabilit de 244 lei, iar costul coșului minim de consum era de peste 1190 lei, sau de 5 ori mai mare). De asemenea, el trebuie să aibă dreptul la asigurarea garantată, egală pentru toți, la învățământul mediu general (cel puțin), la asistență medicală gratuită, la deservire culturală, socială și, îndeosebi, să-i fie respectat dreptul garantat la muncă. Desigur, toate aceste drepturi sunt fixate în Constituție, însă astăzi majoritatea populației e lipsită practic de ele. Aceste drepturi vor avea o bază trainică numai dacă economia țării va fi în stare să satisfacă cerințele raționale ale populației. Astăzi însă economia națională, resursele economice, potențialul uman, intelectual al țării nu sunt adecvat reglate, fiind ieșite de sub controlul Parlamentului, al Guvernului. Legile aproape nu funcționează, iar funcționarii birocratici de fapt ignorează demonstrativ drepturile și nevoile cetățenilor.

6. *Politica socială și necesitățile oamenilor*

Politica socială a țării, a cărei esență constă în a asigura populației condiții decente de muncă și de trai, trebuie sincronizată cu politica economică promovată de stat. Numai o economie dezvoltată, adică activitatea eficace a tuturor întreprinderilor, a gospodăriilor de orice formă, tipuri de proprietate va fi în stare să sprijine la nivelul cerut dezvoltarea sferei sociale. Aceasta va fi posibil doar prin crearea locurilor de muncă pentru toți cetățenii apti de muncă, satisfacerea necesităților și intereselor în corespundere cu principiul echității sociale, asigurarea învățământului general gratuit, a deservirii medicale, sociale etc.

Stabilirea principiilor democrației înseamnă nu altceva decât satisfacerea intereselor majorității populației, respectarea demnității umane. Politica socială cuprinde toate sferile activității vitale a oamenilor: munca socialmente utilă, viața culturală, spirituală. Reglând relațiile dintre societate și personalitate, politica socială acordă o deosebită atenție dirijării intereselor diferitelor grupuri sociale și ale persoanelor aparte. Politica socială trebuie să asigure sporirea nivelului de trai al populației care, la rândul său, ar contribui la consolidarea echității sociale, la creșterea eficienței economice, la dezvoltarea tuturor ramurilor economiei și a sferelor sociale ale țării.

Anume științei sociologice îi revine misiunea importantă de a asigura prin cercetările sale stabilirea legăturii inverse dintre instanțele puterii și masele largi ale oamenilor muncii în sfera relațiilor sociale, relevând opiniile, aprecierile, așteptările, contradicțiile, prioritățile, problemele pe care ei le înaintează. Anume sociologia este chemată să elucideze direcțiile prioritare ale dezvoltării social-economice care ar contribui la activizarea tuturor grupurilor sociale, astfel ca toți cetățenii să participe, în divers mod, la elaborarea și luarea deciziilor care, într-o măsură sau alta, vizează viața lor.

Astăzi sporirea, prin toate căile și posibilitățile, a eficienței economice este problema-cheie a cărei soluționare va asigura creșterea bunăstării populației și prosperarea statului moldav. Menționăm în context că toate reformele economice și sociale promovate până la începutul lui aprilie 2001 au fost efectuate pe contul înrăutățirii vieții populației sau din contul scăderii capacității de cumpărare (veniturile mizere ale consumătorilor acoperă în majoritatea lor doar 20% din costul coșului minim de consum). Anume acestea sunt cauzele nivelului mai ridicat al mortalității decât al natalității, scăderii în continuare a sporului natural al populației, fapt constatat pentru prima dată pe parcursul ultimilor 50 de ani în Republica Moldova. Economia republicii în cei 10 ani de lungă trecere la economia de piață a fost aruncată până la nivelul anilor '60. Despre aceasta destul de elocvent ne mărturisesc datele tabelului ce urmează.

Tabelul 1

Date comparative privind unele mărfuri industriale și produse fabricate în Republica Moldova între anii 1990-2000

Nr. crt.	Denumirea producției	1990	2000	Reducerea în anul 2000 față de 1990, ori
1	2	3	4	5
1	Energie electrică, mlrd kWh	15,7	0,9	-17,4
2	Tractoare, mii buc.	9,8	0,243	-40
3	Pompe centrifuge, mii buc.	79,2	3,7	-21
4	Ciment, mii tone	2287	222	-10
5	Mașini de spălat, mii buc.	297,5	25	-11,9
6	Televizoare, mii buc.	138,2	3	-46

Tabelul 1 (sfârșit)

1	2	3	4	5
7	Frigidere și congelatoare, mii buc.	133,4	1,0	-133
8	Covoare și pleșuri, mln m ²	5,4	0,5	-10,8
9	Articole de ciorăpărie, mln perechi	44,4	0,01	-444
10	Articole tricotate, mln buc.	66,1	4,8	-13,7
11	Încălțăminte, mln perechi	23,2	0,5	-46
12	Zahăr tos, mii tone	435,8	102,4	-4,2
13	Carne, fabricare industrială, mii tone	257,9	8,6	-29,9
14	Mezeluri, mii tone	50,0	8,1	-6,2
15	Ulei vegetal, mii tone	125,2	15,6	-8
16	Lactate, mii tone	454,8	26,0	-17,4
17	Produse de cofetărie, mii tone	70,2	9,8	-7
18	Vin de struguri, mln dal.	29,9	8,1	-3,7
19	Coniac, mii dal.	1395	427	-3,2
20	Detergenți sintetici, mii tone	15	0,5	-30
21	Săpun pentru rufe, mii tone	117	0,4	-29

Sursa: *Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova*

Analiza datelor comparative privind producerea mărfurilor industriale, precum și fabricarea materiei prime agricole în mărfuri finite pentru anii 1990-2000 demonstrează că reformele economice nechibzuite au condus la distrugerea potențialului industrial al republicii și la transformarea pieței interne a țării într-o piață colonială – de desfacere a mărfurilor necalitative din străinătate. În acest sens, cred că au dreptate cei care consideră că pentru oamenii geniali există graniță, iar pentru cei nepricepuți nu există margine. Criza economică a lovit puternic în cele mai vulnerabile pături sociale care nu sunt în stare să-și asigure o viață destoinică: i-a lipsit de locurile de muncă garantată, de învățământul calitativ și gratuit, de deservirea medicală gratuită și de posibilitatea de a-și educa și instrui gratuit copiii în instituțiile preșcolare și școlare, i-a lipsit pe bătrâni, invalizi, familiile cu mulți copii de protecția socială, aceștia fiind lăsați astăzi în voia soartei.

Într-o asemenea situație e și fireasca întrebarea adresată deseori de respondenți: Cine trebuie să răspundă de declinul economic, care a situat țara, nu demult prosperă, pe ultimul loc al țărilor slab dezvoltate? E posibil oare ca nimeni să nu poartă răspundere în fața poporului de această stare?

În urma diminuării potențialului economic Moldova și-a pierdut imaginea de altădată. Creșterea îngrozitoare a prețurilor și scăderea permanentă a veniturilor, șomajul de proporții și nedreptățile sociale au condus la scăderea consumului alimentar exprimat în calorii și factori nutritivi – de la 3800 calorii în medie zilnic estimat la un locuitor în anul 1990 la circa 1900 calorii în anul 2000. Consumul anual de produse lactate, carne, ouă s-a redus în anul 2000 față de anul 1990 de aproape 3 ori; de legume, fructe, struguri – de 2,5 ori. Cheltuielile pentru alimentație în anul 2000 erau de peste 12 ori mai mari decât în 1990. Toate acestea s-au soldat cu consecințe sociale grave. Astfel, în ultimii trei ani aproape jumătate din numărul nou-născuților provin de la mame bolnave de anemie, provocată de alimentația lor proastă, de lipsa de proteine și vitamine. Alimentarea necalitativă a mamelor și a nou-născuților nu asigură, de regulă, după cum menționează Federico Mayor, Directorul general al UNESCO, dezvoltarea capacităților mintale ale copilului. Astăzi un număr impunător de copii suferă de debilitate mintală, maladie aproape incurabilă.

Cercetările sociologice fixează tot mai mult aprecierea negativă a componentelor de bază ale nivelului de viață al cetățenilor, în special tendința destul de constantă de extindere a bolilor sociale - a narcomaniei, tuberculozei, pediculozei, a bolilor sexual transmisibile, a nevrozelor psihopatologice. Tot mai mult se înrăutățește starea familiilor nevoiașe, protecția socială a păturilor vulnerabile aproape că lipsește (vezi Tab.2).

Tabelul 2

Aprecierea indicatorilor de bază ce determină nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor Republicii Moldova (în %)*

Indicatorii de bază ce determină calitatea vieții	Situația s-a schimbat spre rău		
	Respon- denți	Experți	Indici de con- trast**
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Starea sănătății	89	87	+2
Extinderea șomajului	90	82	+8
Deservirea medicală	86	81	+5
Costul coșului minim de consum	79	83	-4
Posibilitatea de a munci productiv	76	75	+1
Posibilitatea de a câștiga normal	78	72	+6
Asigurarea reală a drepturilor și liber- tăților omului	91	84	+7

Tabelul 2 (sfârșit)

1	2	3	4
Remunerarea adecvată a muncii	67	72	-5
Starea mediului (a apei, a solului etc.)	71	67	+4
Protecția socială a cetățenilor	76	78	-2
Securitatea personală a omului	79	83	-4
Deservirea culturală	67	69	-2
Deservirea comunală	71	74	-3
Luarea în considerare a opiniei publice de către structurile puterii	80	75	+5
Informarea populației	75	77	-2
Încrederea în ziua de mâine	76	82	-6
Nivelul de trai	81	76	+5
Starea materială a familiei	85	82	+3
Situația criminogenă	88	81	+7

* *Investigațiile sociologice au fost efectuate de Serviciul independent sociologic „Opinia” în anii 1997 – 2000 (numărul total de respondenți – 3052 și de experți – 200)*

** *Indicii contrastului au fost determinați prin raportarea aprecierilor date de respondenți la cele date de experți.*

Datele Tabelului 2 denotă că aprecierile date de respondenți și experți la cei 20 de indicatori ce determină calitatea vieții, nivelul de trai al populației pe parcursul a mai multor ani aproape că nu s-au schimbat, după cum nu s-a schimbat atitudinea organelor de conducere față de viața lamentabilă a populației. Astăzi bugetul republicii e foarte sărac. Dacă, eventual, s-ar introduce monopolul de stat asupra producției și realizării băuturilor spirtoase, a tutunului, asupra resurselor energetice, după cum propun peste 70% din numărul de respondenți, apoi economia subterană s-ar reduce cu mult, iar veniturile bugetului republicii aproape s-ar dubla, ceea ce ar da posibilitatea de a mări pensiile, de a revigora în mare măsură sfera socială. Prin subvențiile statale întreprinderile ar avea posibilitatea să creeze locuri de muncă, producția ar crește în ritmuri accelerate, iar învățământul la toate nivelurile, precum și deservirea medicală ar putea deveni gratuite, mai ales pentru grupurile socialmente vulnerabile. Această idee s-a conturat din propunerile venite de la majoritatea populației. Recomandările valoroase expuse în urma cercetărilor sociologice rezultă din vocea popoului. Aceasta ne conduce spre dictonul romanilor antici: *vox populi* –

vox Dei. Cei mai vestiți și mai înțelepți oameni ai timpului – Hristos, Buddha, Confucius (Kong Fu-zi), Gandhi, Diderot, Goethe, Tolstoi, Vernadski – considerau că cel mai fericit om în lume este acela care îi face fericiți pe cât mai mulți oameni.

7. Unele obligațiuni ale sociologilor

Cerințele profesionale față de sociologi sunt: competența, onestitatea științifică și corectitudinea la toate etapele cercetării sociologice. Principalul scop în activitatea de cercetare trebuie să fie obținerea adevărului. Sociologul trebuie să tindă spre o autenticitate cât mai maximă a rezultatelor cercetării, a informației sociologice, precum și a concluziilor, recomandărilor elaborate în baza analizei cercetărilor pe care le-a efectuat.

Îndeosebi, este important ca sociologul, reprezentant al științelor socioumanistice, să nu admită ca prin analiza problemelor și a proceselor sociale să împiedice soluționarea problemelor în interesul grupului social investigat, eliminând orice gen de influențe în vederea stabilirii adevărului științific întemeiat. Anume în acest context sociologii poartă răspunderea personală pentru rezultatele obținute în baza programelor și metodicilor folosite. În relațiile cu beneficiarii, sociologii asigură realizarea profesională a problemelor, respectă strict condițiile prevăzute în contractul bilateral.

În discuțiile științifice, sociologii își argumentează competent părerile, concepțiile întemeiate, indiferent de conjunctură și autorități. Manifestarea onestității științifice necesită tărie de caracter, morală și curaj civic. Atitudinea sociologului față de alte idei și alți oameni, adepți ai acestor idei, se deosebește prin toleranță și respect. În raporturile cu respondenții sociologul este dator să respecte confidențialitatea, să nu divulge informația comunicată de respondent. Cadrul deontologic al sociologului nu permite folosirea metodelor, a testelor, a procedurilor care pot leza demnitatea respondenților, interesele lor.

Sociologia este chemată să participe activ la elaborarea mecanismelor sociale întru crearea și realizarea unui complex motivațional al muncii fiecărui cetățean, astfel ca membrii societății să conștientizeze

atât drepturile, cât și obligațiunile lor privind folosirea rațională a resurselor materiale, financiare, sociale, precum și a potențialului uman la sporirea eficienței economice, la ameliorarea activității sferei sociale - activități care cer inițiativă și eforturi comune.

Încă la începutul demarării reformelor, renumitul economist american, laureat al Premiului Nobel, V.Leontiev menționa: *Este inadmisibil ca din cauza reformelor să fie scăzut nivelul de trai al poporului.* Astăzi condițiile de trai în Republica Moldova sunt foarte dificile, micile stimulări puțin ameliorează situația. În acest sens este important a intensifica rolul statului în reglarea proceselor economice și sociale, prin planificarea strategică, determinarea direcțiilor prioritare ale dezvoltării economiei, a sferei sociale și asigurarea conducerii competente la toate nivelurile. Cel mai important este ca oamenii, bazându-se pe fapte reale, să fie încredințați că conducerea la toate nivelurile naționale izbuteste să obțină, pas cu pas, succese în ce privește dezvoltarea economiei naționale – izvorul principal al creșterii bunăstării populației, al propășirii societății moldave.

Viața merge înainte. Astăzi avem toate temeiurile să așteptăm rezultate bune în toate sferele vieții sociale, fiindcă după alegerile din februarie 2001 și după formarea noului Guvern sunt create deja condiții pentru consolidarea tuturor structurilor puterii. Direcțiile prioritare privind dezvoltarea economiei țării și a sferei sociale care au fost determinate insuflă încrederea că vom ieși totuși din criza acută în care am nimerit artificial nu din voia poporului. Însă de la fiecare cetățean apt de muncă se cere cât mai inițiativă, energie și activitate rezultativă. După cum scria clasicul Goethe, *numai acela este demn de viață și libertate, care luptă pentru acestea zi cu zi.*

Bibliografie selectivă:

1. Herseni T. *Sociologie.* - București, 1982.
2. Durkheim Em. *Regulile metodei sociologice.* - București, 1974.
3. Осипов Г. В. *Социология и социализм.* - Москва, 1990.
4. Тощенко Ж. *Социология.* - Москва, 1994.
5. Cantemir D. *Descrierea Moldovei.* - București, 1956.
6. Malschi B. *Olănești, un sat pe Nistru.* - Cetatea Albă, 1939.
7. *Копанка 25 лет спустя.* - Москва, 1965.
8. Тимуш А. *Социальные процессы на селе.* - Кишинев, 1975.

9. Староверов В., Тимуш А., Цуркану Н. *Деревня в условиях интеграции.* - Москва, 1979.
10. Тимуш А. *Научно-технический прогресс и социальное развитие села.* - Кишинев, 1977.
11. Тимуш А., Золотов А. *Социальная зрелость сельскохозяйственного коллектива.* - Кишинев, 1983.
12. *Социологические исследования в Молдове.* - Кишинев, 1987.
13. Фромм Э. *Иметь или быть?* - Москва, 1986.
14. Mayor Federico. *Завтра всегда поздно.* - Москва, 1989.

Andrei Timuș,
doctor habilitat, profesor universitar,
membru-corespondent al AȘM

SOCIOLOGIE
(manual)
Volumul II

Redactor literar – *Ariadna Strungaru*
Asistență computerizată – *Dorin Diaconu*

Bun de tipar 07.06.2003. Formatul 60x84 ¹/₁₆.
Coli de tipar 16,5. Coli editoriale 19,0.
Comanda 51. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial al USM
str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009